

3 1761 08111377 1

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

A Szent István koronája területének megtartásáért vívott harcokban elvérzett magyar és horvát hősök emlékezetének.

Uspomeni za sačuvanje zemalja Krune
Sv. Stjepana palih ugarskih i hrvatskih
junaka.

JAJCZA

(BÁNSÁG, VÁR ÉS VÁROS)

TÖRTÉNETE

1450—1527

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

DR. THALLÓCZY LAJOS

EGY TÉRKÉPVÁZLATTAL, OKLEVÉLHASONMÁSSAL,
SZÍNNYOMATÚ CZIMERKÉPPEL ÉS A SZÖVEG KOZE NYOMATOTT
17 ÁBRÁVAL

BUDAPEST, 1915.

HÖRNYÁNSZKY VIKTOR KIADÁSA.

DB
879
J3T5

KÜLÖNLENYOMAT A MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA DIPLOMATARIA XL. KÖTETÉBŐL.

ELŐSZÓ.

A középkori Magyarország balkánfélszigeti politikájának a jellege expanzívval váltakozó védelem. A maitól teljesen eltérő középkori magyar államszervezetre is alkalmazható az a tétel, hogy politikájának kriteriuma a külső és belpolitika kölcsönös egymásra hatásának mérlegeléséből állapítandó meg. A nemzet erős vezére kifelé csak akkor tud hatni, ha az ország belső ügyeit kellőkép rendben tartja. Ilyen vezér Nagy Lajos. Zsigmond király az Anjouk balkáni vívmányait szövevényes középeurópai politikája közben is szemmel tartja, de ő már védelmi helyzetbe kerül. A Duna-Száva vonalán túl eső szervezetek lassankint elmállanak, a török hadiszervezet pedig, mely nagy embertömegekkel operál, nagyjából győz és foglal. Hunyadi János, a XV. század őserőre, vitézségre nézve legnagyobb magyar alakja, a nándorfehérvári nagy haditettrel 65 esztendőre (1456—1521) biztosítja ugyan a magyar korona déli — akkor irányadó — határvonalát, de a törököt letörni ő sem tudja. Bármily hős, a nemzet egyetemét csak időről időre tudja egyesíteni, mert nem ő a király.

Fia Mátyás az első, kit nem vérbeli leszármazás, hanem az apja derékségébe vetett hit s előlegezett bizalom emel a királyi székbe, 32 évi uralkodása folyamán világpolitikát űz, ugyancsak az első, a ki a magyar határ mentén lévő szomszéd népek történetében maradandó nyomot hágy. Szélesebb alapra senki elődei közül nem fektette a sajátlagos magyar politikát, még Zsigmond sem. Zsigmond király ugyan elnyerte a német császárságot, birodalmi politikáján megérzik bizonyos magyar hatás, de az mégis római-német császári politika. Mátyás király a maga eszméit képviseli

magyar erővel, a mikor lehet, de néha ellenére is, ha kell. Majdnem közhelylyé vált Mátyás balkáni politikájáról az a megrovó ítéletmondás, hogy nagyravágyó tervei miatt elhanyagolta a török letörését. Két fontos körülményt azonban eddig nem méltányoltak eléggé bírálói. Egyik, hogy a Habsburgoknak: III. Frideriknek s fiának Miksának a *keleti* politikája elsősorban Magyarország megszerzésére irányult. Elvonatkoztatva minden személyes indoktól, elnézve a diplomáciai fejlemények változatos egymásutánjától, Mátyás törekvése a német császári trónra alapjában véve hatalmas diplomáciai visszavágásnak tűnik fel Friderikék lassú, de szívós és belterjes magyar törekvéseivel szemben.¹ E harcra ráutalta, ha szabad e kifejezést alkalmazni rá: a tények logikája.

A másik körülmény, mely Mátyásnak a balkáni politikáját igazította, abban a megismerésben rejlett, hogy *Magyarország egymagában már az ő idejében nem volt elég erős* a feltörtető török hatalom végleges visszaszorítására.

Arra, hogy a török túlerővel szemben aktív sikereket érhessen el, nagy nemzetközi pénzbeli és katonai segílyre lett volna szükség. Ez nem történt meg, a pápai segíly nem volt elegendő. Ezenkívül nem szabad megfedkezünk arról sem, hogy Mátyás uralkodása nem volt eléggé hosszú a nemzet legfelső rétegének a lesímítására, illetőleg a királyi hatalom előtt való föltétlen meghódolásra. Fölötte állott világraszóló eszével, levert minden belső ellentétet, de nem teljesen s nem volt fia, ki nyomába léphetett. Röviden egybefoglalva: külső politikájának fényét a belső erőnek tagozottsága tompította el.

Ilyen helyzetben *aránylag* elégséges az az eredmény, melyet a délvidéken a törökökkel szemben elért. Kivédte az egész határt s a török világhatalom nyugati törekvéseivel

¹ Nem lehet eléggé méltányolnunk történetírásunk Nesztorának, *Fraknoi* Vilmosnak azt a lankadatlan szorgalmát, a melylyel Mátyás király történetét megfelelő világításba helyezi. Legújabb tanulmánya: Mátyás törekvései a császári trónra. (Budapest, 1914. M. T. Akadémia tervezett nagy munkájának egyik ékköve.)

szemben mesteri húzással elhelyezkedett abba a pozícióba, mely a törököt 63 évig (1463—1526) *Jajcza* várából visszatartotta a délnyugati német tartományok elfoglalásától. Azonfelül Horvátországot és Szlavóniát épp úgy megvédte ez a vár, mint a hogy a másik kulcsos erőd: *Nándorfehérvár* a magyar alvidéket.

A jajczai foglalmányt meg is szervezte határőrvidéknek ez a kitűnő szemű nagy katona úgy, hogy az túlélte gyöngye utódait.

Az összes magyar bánóságok, ezen az állam területének védelmére kiharított katonás szervezetű végvidékek között a *jajczai bánóság* állotta meg legtovább a helyét. Az európai kereszténységnek hosszú ideig egyetlen reménysége, az általános haditörténetnek XV—XVI. századszerte közismert védelmi pontja s a magyar és osztrák örökös tartományoknak közösen féltett délkeleti főerőssége ez a vár.

Csak kötelességet teljesítünk, mikor e végvárnak történetére s egyes vonatkozásaira a rendelkezésünkre álló anyag alapján rátereljük a figyelmet.

Ha nem egyenletes a nyújtottuk kép, ha ismétlésekre talál az olvasó, avagy ha lékekkel találkozik a kutató, bizonyára számot vet majd a körülményekkel. Hiszen a legbővebb történelmi anyagból sem lehet a multnak *teljes* képét megszerkeszteni, elég, ha az eddig napvilágra került anyag fényszóróként belévilágít a sötétebb részekbe.

A JAJCZAI BÁNSÁG TÖRTÉNETE.

I. FEJEZET.

Szintér, földrajzi viszonyok és a történelmi fejlődés. — Földtani viszonyok. — Telepedési viszonyok, rómaiak, szlávok. — A plivai zsupa. — A Hrvatin-nemzetség.

Hatvannégy esztendeig (1463—1527.) áll a nemzetközi politika előterében a Száva-Duna folyó rendszeréhez tartozó *Verbász* (Vrbas) folyó mentén 340 méternyire a tenger szintje felett épült jajczai (Jajce) vár s alsó városa.

Szintér.

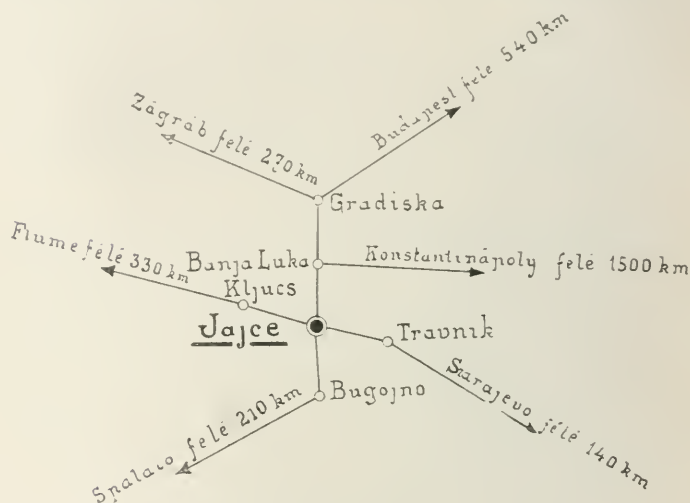
Ez a ma aránylag kis bosnyák város, mint a travnik-i kerület jajczai járásának a középpontja, körülbelül 4500 lakost számlál. Csöndes, regényes hely, melynek földrajzi fontossága érvényesülni fog ugyan a jövőben, de ma még csak történelmi visszaemlékezéseknek megkapó illusztrációja romjaiban is. A XV. században Jajcza az a vaskapu, mely a Nyugat elől felfogta a Balkán-félsziget góczpontja: Konstantinápoly felől Európa szívének irányzott hódítási rohamot; ezért nevezik Európa összes érdekelt államai (a római pápa, a lengyel király, Itália, Németország) a magyar korona kulcsának, a kereszténység elővédjének, ezért törekszik összes erejével betörni ezt a kaput az életerős, ifjú ozmán birodalom. Egy tekintet a szintérre világosan elénk tárja, hogy Jajcza egyfelől az északi Adria s a horvát-krajnai nyugati vidék, vagyis a nyugati Európa vonzó körébe esik, másfelől északra az alföldi pannon-síksággal függ össze. A Balkán-félsziget északnyugati szárnybástyázatának ez az elhatároló pontja tehát mindaddig védgát, míg a magyar birodalomnak a végvára.

Megdőlván a középkori magyar birodalom, végei is elszikkadtak, ezzel együtt megszűnt Jajczának is aktualis fontossága. Azután sem lett ugyan kihalt történelmi szín-

térre e nevezetes hely, de a török határ küljebb terjedvén, másképp alakulnak a Nyugat és Kelet határszéli vonatkozásai.

Úthálózat.

A történelmi fejleményeknek ezt az eredményét mindenekelőtt Jajcza úthálózata tünteti elénk. Íme szemléltető vázlatban a különféle irányban való elágazások hossza:

1. sz. Úthálózat váza.

Ebből a következő irányokat állapíthatjuk meg.

Éjszaknyugatnak vezet a *jajcza—gradiskai* út, a honnan egyfelől a *zágráb—laibachi* (a horvát, illetőleg német) irány (410 km.), másfelől a *pozsega—mohács—budapesti* (magyar) vonal (540 km.) ágazik el.¹

¹ A Jajcza—banjaluka—gradiskai összeköttetés, illetőleg ösvény a Verbász folyó három tagozatban összeszoruló völgyében csak a XV. század derekán használatos, jobb útja volt a Zágráb—Ribnik—Brlog (a Koranamelléken), Kladuša, Unamenti krupai út, mely a Szana völgyébe vezetett. Itt azután a *kamengradi* várat éri (helyrajzi vázlatunk a mellékletben is feltünteti), majd *Kljucson* át *Jezeróig* s *Jajczáig* vitt az út. Jireček K.: Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters. 84. l. 1532 decz. 27. Kuripesics, a császári követ-ség tolmácsa beszámoló útjából kitűnik, hogy 15-öd napra Laibachból való elindulásuk után értek Jajczába, Alsó-Bosznia fővárosába. Gévyay: Urkunden und Aktenstücke zur Gesch. der Verhältnisse etc. az I. kötet mellékletei közt. 5. l.

Délkelet irányában (140 km.) vezet a *jajcza—travnik—lasvai* út Szerajevó felé. Jajcza ezen a vonalon egyaránt elővédje s vidéke Magyarországnak a tulajdonképeni Bosznia ellenében, mint viszont ennek a magyar déli határ irányában.

Míg az északnyugati vonalak Jajcza nemzetközi fontosságát tüntetik fel, a délkeleti út a magyar-bosnyák viszonylatban érvényesül.

Nem csekélyebb jelentőségű körülmény, hogy a Jajczából kiinduló útvonalak három pontját érintik az adriai tengerszégélynek; egyik *északnyugaton* Kljucs (Kljuć)—Bihácsnak (Bihać) fordul s keletnyugat irányában Fiuméhez (330 km.) ér, míg Bihácstól Drvar—Sebenicóig (Šibenik) vezet egy (200 km.) kiágazó út. Legrövidebb útja Jajczának a tenger felé *Spalatónak* (Spljet) vezet, északdélnyugat *Bugojno* (régen Uszkoplje)—*Livno—Sinjen* át 220 km. hosszúságban. Ez a vonal Jajczának, mint történelmi nucleusnak a magyarázója. Hiszen erre vezetett Spalatótól (Salonatól) kiindulva a régi római országút a *Prologon, Glamocson, Han—Csadjavicán* át Banjalukába s onnan fel a Szávaig. Ebből a földrajzi helyzetből állapítható meg Jajcza sűrű összekötetése Spalatóval s hogy megalapítójának, *Hervojának* a terjeszkedő vágya miként vezetett el a spalatói hercegség megvalósítására.¹

Jajczának s vidékének telepítési s ebből folyólag jelentős történelmi szereplését megelőző vonatkozásait rövid földtani vázlattal kell bevezetnünk. Helyfekvése ugyanis Jajczát Boszniának fölötté érdekös földtani vidékévé avatja, a mennyiben alakzata annyira változatos, hogy magában foglalja úgy az ország összes szedimentär formációit, mint valamennyi bosnyák tektonikai folyamat alakulási mozzanatait.

Jajcza vidékének tektonikai fővonása, hogy útjába esik annak a nagy rendellenes fejleménynek, melyet a travnikmelléki Vlasics (Vlašić) planinának (fensíknak) meredek

Földtani
viszonyok.
Telepedés.

¹ Az utak fontosságát már a kortársak is értékelték. V. ö. Felicius Petancii cancellarii Segniae: Dissertatio de itineribus aggradiendi Turcam ad Wladislaum Hung. et Bohemiae regem. Schwandtner Scr. R. H. I. 2. 870—2.

leválása jellemez Jajczától indulvást a Pliva tavak északi szegélyén áthaladva Kljucs környékéig. Ennek a nagy földfelületbeli zavar okozta iránynak az északi szárnya magába foglalja Jajcza északi határát, melynek szintje máig is nagyrészen krétából s újabbkori lerakódásokból áll. Csak a legújabb geológiai korszak tektonikai mozgása folyamán emelkedett ki Jajcza környéke, mely a harmadkorban tóval borított alföldet alkotott. Ez az emelkedés ugyancsak a legújabb földtani korszakban mehetett végbe, mert a folyók rendszere, jelesül a Verbász, ugyan medret szorított magának a hegysorozatok síkátoraiban, de máig sem futotta ki az időből, hogy a bércszorosokat és cañonokat (völgyzárakat) kiszélesítse s a hegyes szegélyű martokat lelapítsa.

Ez a különféle alakzataiban majd félelmes zordsága, majd festői elrendezése a tájképeknek, adja meg Jajcza pitoreszk jellegét.

A mi Jajcza rétegzetes felépítését illeti, annak részletes, szakszerű felsorolása messze elvezetne tárgyunktól, történelmi szempontból meg éppen fölösleges. Művelődéstörténeti szempontból elég megemlítenünk, hogy a produktív márgaréteget Jajcza környékén egy különös kifejlődésre jutott sejtés cseppkőmész borítja. Ez az olykor nagyméretű monolithokban jelentkező kőzet könnyen vágható s építésre, valamint faragásra alkalmas becses anyagot szolgáltat.

Érdekeselek azok a negyedkori és jelenkori, majd torlaszokat, majd gerebentszerű fokokat példázó mésztuff (Travertin)-képződmények, melyek a nagy tóból előretörtető Pliva folyón átzuhognak.

A Pliva folyó a Szmiljevác planina éjszaki lejtőjén ered az ugyancsak Pliva nevű helység (5 km. Szokolac-Sólyomfészek vára romjaitól) közelében, 30 km. folyás után Jajczánál a Verbászba ömlik. Alsó folyásában földnyelvvel elválasztott két 4—5 km. hosszú, mintegy 500 m. széles tavat alkot. Öt—hat erős sugárban 30 m. mélységben, Jajczától nyugatra, bezajlik a rohanó Verbászba. Egyetlen látvány ez a maga nemében. Tájképi leírás helyett szolgáljon a várnak ezen oldaláról felvett mása.

2. szám. Jajca látképe a vízesessel.

A Pliva folyása mentén e torlászokhoz kívájt cseppkőtömegek illeszkednek, azonkívül számos fával, pázsittal fedett apró sziget tarkállik rajta, meg egy csomó primitív malom élénkíti ezt a pompás színhatású képet. A cseppkő- és tuffképződés bizonyos megszakítással máig is folyik. A tuffmészben ugyanis őskori kulturrétegeknek van nyomuk.

A felület valamikor szárazon állott, mert csak ebben az állapotában kínálkozott alkalmas letelepedési területül.

A különböző formációk példázzák a város földtani jellegét: a déli nyúlványok a *paläozoikum* határán területnek el: a Verbász hidja melléki sziklaormok *trias*-képződmények, a város nagy része a várhegygyel együtt s a ferenczrendi kolostor (ész.) *tertiär* rétegzeten emelkedett. A régi város mellékén alakult új negyed s a gyártelepek egy része negyedkori *cseppkőmészre* épült.¹

Őskor.

A Pliva mindkét partja mentén természetes barlanglakások kínálkoztak őskori telepedési helyekül. La Tène-korbeli leletek alkotják az átmenetet a Pliva és Verbász völgye későbbkori megtelepedési viszonyaihoz. Ebben a már illyr törzseket uraló korszakban kezdődik az *aranyvilág*, mikor az aranyhordó folyómedrekre s tellérekre akadtak. *Sipovonál* (12 km. Jezerotól) szemben vele *Szaricsi*² (dr. Blau egykori porosz konzulnak valószínű állítása szerint ó-illyr névén Saritte) és Voloraj mellett római telepekre akadtak a Pliva egyik mellékvizében, a Bisztricza patakjában pedig római aranyművelés nyomait lelték. Sipovónál, meglehet, hogy római municipium állott.

Fontos lelet, hogy magában Jajcza városában római törmelékeken kívül egy templom maradványaira akadtak: a kőoltár: I. O. M. Depulsori tehát a bajúzó Jupiternek van ajánlva.³

Ebből azt a következtetést vonhatjuk, hogy a mai Jajcza helyén már római időkben meglakott telep *állott*, melynek útja — mint említők — *Kljucsnak* vezetett, mert a Banjaluka felé vezető völgyszorosokban akkoron csak pász-

¹ Ez adatokat Katzer F. kormánytanácsos, bosnyák-hercegovinai országos geológus vázlatából vettük.

² O. Blau: Reisen in Bosnien und Herzegovina. Berlin, 1877. 114. l.

³ L. Truhelka C.: Die Königsburg Jajce 1904. Szarajevo cz. tanulmányát 5—6. ll., s ugyancsak tőle a Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien II. Archaeologische Forschungen auf der Burg von Jajce und in ihrer nächsten Umgebung 87 s. kk. l. Jajcza további környezetében fontossága van a Vagany melléki sziklafeliratnak: „inter Sapuates et [Ae] matinos“, mely a hatart jelzi.

torok járta nyomásokon közlekedtek teherhordó lovakkal és öszvérekkel.

Földrajzi szempontból már a római időt megelőzőleg az illyr pásztortörzsek — a dalmata törzscsoportnak valamelyik ága — nevet adtak a Pliva folyó vidékének: az ősi *Pelva* elnevezésből hozta ki a nagy leíró, biborban született Konstantin császár hangáttétel útján a *Πλῆβη* nevet.¹

A nyugat-római birodalom Dalmáciában 480-ban szűnt meg. Nem telik bele kétszáz esztendő s a horvát gyűjtőnév alá foglalható, régebben avaroktól vezérelt szláv törzsek szállják meg a mai dalmát partszegély hátmögét (626—640). Salonát megostromolják, feldulják, majd byzantin névleges főnhatóság alatt végleg gyökeret ver a szláv elem, a római elem pedig a partszegélyi új telepekre szorul. Nem rendszeres megtelepedés ez, még olyan sem, mint a longobardoké. A mai bosnyák területen akkoron a dalmát parttól észak felé terheket szállító állomásokat s pásztorokat talált a részben avarok vezérelte szlávtság. A szlávtság természetesen többségben volt s az avar despotismus alatt felsőbb vezérlő köreiből államalkotásra fejlődöttebb tulajdonságokkal rendelkezett. Az *erősebb* szláv apródonként felszította tehát az illyrség töredékeit. A mai hercegovinai s bosnyák megszállás, a kinek jobban tetszik, mondja hódításnak, csak a régi utak mentén történhetett: t. i. Spalató—Szinj—Glamocs—Kljucs felől, de Bihács irányában is beszivárogtak.

Nem is vádolhat bennünket senki hypothesisek fölállításával, ha az akkori megtelepedést nem tartjuk intensív, rendszeres birtokbavételnek. Egy-egy törzsfő megindul néhány nemzetséggel s ellenállás nélkül megül néhány völgyet havasokkal s hegyekkel egyetemben, s addig halad, a meddig valamelyik másik nemzetség birtokolta vidékig ér.

Avar-Szláv,
illetőleg
horvát
megszállás.

¹ Truhelka i. m. 6. l. A Pliva folyó nevét illyrek adták, épp úgy mint a Verbászét, mely *sebest* jelent. Bővebben W. Tomasehek: Die vor-slav. Topographie der Bosna, Heregovina, Crnagora und der angrenzenden Gebiete. Mitt. der k. k. Geogr. Gesellschaft in Wien, 1880. XXIII. köt. A Pliva zsupáról: Constantin Porphyrius. De administrando imperio. Cap. 30. ed. Bonn. V. ö. Mon. spect. hist. Slavorum meridionalium. VII. Rački. p. 400.

Ha hatalmasabb annál, viasszaszorítja, ha meg az bírja erővel, viasszahúzódik. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy biztos határképződés ezen a szintéren nem állhatott be. Ez az oka a folytonos havasi határviasszályoknak. A pásztorok áthajtották nyájaikat a túlsó hegyi lejtőkre, azt állítván, hogy így volt az szokásban. Erre közbeléptek a nemzetséggfők s gyakran csak vérontás után jött közbe valamelyes meg- egyezés. Így történt ez bizonyára a plivai zsupával is, mely a Pliva folyó vidékét — odatudva a verbászi sellőket — foglalta magában. Szorosan leczövekelt határai nincsenek, csak úgy általánosságban szerepel a bérczes vidéken ez vagy amaz hegyhát, vagy erdőszegély. Egy-egy ilyen területi egységet zsupának neveztek. A Balkán-félsziget e részének biboros leírója, Konstantin császár sokat kommentált munkája¹ számos ellenmondást tartalmaz, de az egyetlen alap, a melyből kiindulhatunk.

A plivai
zsupa.

A plivai zsupa a horvát törzsek megszállotta tíz zsupa rendjében fordul elő s földrajzilag az *imotai* (ma imotski), *cetinaí*, *hlevnoi* (Livno, ma Boszniában) zsupákhoz sorakozik.

Ez a *plivai* zsupa eleinte tényleg egy olyan kis külön pásztorállomácskát alkotott, mely a vezérő nemzetség fejét uralta királyának, természetesen a szó patriarchalis értelmében. Minden zsupa egy-egy sejtet alkot, mely terjeszkedni akar. Ebből magyarázható a nemzetségek versengése. A mely nemzetség zsupája kedvező szintérrel dicsekedhetik s erős akaratú, ügyes, a viszonyokat felhasználni tudó feje van, beolvasztja, vagy hatalma alá keríti a gyengébb zsupát s relativ souverainitása alá veti a legyőzött nemzetséget. A meglazult zsupa azután a fölőtte úrrá lett kenéznek, bánnak az országában megmarad közigazgatási egységnek.

A havasi részeken nem is fejlődhetek ki szabatosan elhatárolt közületek. A havasi pásztor a fensíkon szánt,

¹ Dr. K. Jireček: Geschichte der Serben. 1911. Gotha I. 115. 1. teljes irodalmi apparátussal állapítja meg az eddigi eredményeket. Csak abban nem érthetünk egyet a jeles tudóssal hogy χωρίον Bosona, mely szerinte (terra, regio, a szláv zemlja, a magyar Boznaság, Orbázság, Nyírség) bizonyos zsupáknak foglalátát alkotta, eredetileg szerb birtoklás lett volna a IX. században. U. o. 121. 1.

legeltet, a hogy kedve tartja, legelőbért nem fizet.¹ A rétet s legelőt kanczaaljak² szerint számítják: 4 ploča patkó = 1 kobila kanczaalja (die Hufe), egy patkó 8 klinac, 8 szeg. Ez a csángó szabad pásztorelem vlach néven a középkor végéig megmarad külön társadalmi rétegnek.

A nemzetségek elosztása a szintér viszonyaihoz alkalmazkodik. A szűk völgysszorosok átszelte területek védelemre alkalmas pontjain egymásután épülnek a hegyi várak, melyek veszély idején a nemzetségek szolganépét is oltalmazzák. Ha azután valamely hatalmasabb törzsfő győz, ezek a családi várak független törzsfők birtokában mintegy országos várakká válnak.

Bosznia északnyugati részén három nemzetségnek a területi vetélkedése tölti be a XII—XIV. századot: a *Subicsok* (brebiri grófok), a *Kotromanok* (Prijezda bán utódai) s a *Hrvatín*-nemzetség hatalmi versenye.

Bosznia
északnyugati
része:
Dolnji Kraj:
Alföld.

A hol fegyveres, hol békés előnyomulásban leledző erős nemzetségfőkben ösztönszerűleg él a királykodásra, helyesebben egyeduralomra való törekvés. Ezt az említett három nemzetséget rokoni kötelék fűzi egymáshoz. A *Subicsok* a tenger melléki városokra s a horvát hátmögi földre támaszkodnak, a *Kotromanok* ősi zsupái a várbosznai (szerajevói) s a lasvai (Travnikig) vidék, vagyis *Felső-Bosznia*, de hatalmi körzetök IV. Béla király óta felér Alsó-Boszniáig, a Dolnji Kraj-ig, a Száva alföldjéig.³ Subicsék 1322-ben elbuknak s már 1323 körül Hrvatín s fia, Vukoszláv, áttérnek Kotromanovics István „az egész bosnyák föld, Soli (Só, Tuzla), Dolnji Kraj s Hum ura“ és testvéröccse Vladisláv hűsé-

¹ P. o. a banjalukai kerület régi szokás alapján máig sem fizet legelőbért.

² Magyarországon az Alföldön és Vas megyében s a Dunántúl is ismeretes volt a *kanczaalja*-mérték rètre, legelőre. Kecskemétet illetőleg Takáts S. magánközlése.

³ IV. Béla kiadványa a bosnyák püspök részére. Uzora, Sou (Só, Tuzla), *Olfehl* (Dolnji Kraj, *Pliva* stb.) zsupákkal. Vrhbosna, Brdo, Neretva, Vidgossa, Lubinci, Lasva, Uskolpje, Belinopolje mint bosnyák báni zsupák említetnek. Theiner M. Slav. I. 297—298. Ez a — sajnos — helyneveiben hibás átirat a bosnyák területi történet alapoklevele.

gére, feltámadván a horvát bánok ellen: banicai, vrbanjai (orbászi?) zsupáikkal, a bennök épült kljucsi és kotori várral egyetemben. Ezeket a nemzetségi szállásbirtokokat örök birtokokul (plemenita baština) adományozza¹ Hrvatinéknak a bosnyák bán és öcsce. Mindezért csak fegyverrel tartoznak urukat szolgálni. A bánok hűségére *Luzacon* tértek Hrvatinék a vrbanjai zsupa déli részében fekvő városból, melynek helyfekvése ma már nem állapítható meg.²

Ezzel a ténynyel Horvatinék ősi birtokukat báni adományok czímén bírják s *urokul* elismerik a bosnyák bánt.

A Horvatin
(Hrvatin)-
nemzetség

A Horvatin-nemzetség,³ helyesebben a Stipanicsok (István zsupántól eredőleg) a bosnyák Donji Krajt, Alsó-Boszniát birtokolták (comes de inferioribus Bosne cōfinibus) a XII. században. Valószínű, hogy szállásbirtokuk volt régebben, de oklevelesen csak a XII. század végéig bizonyíthatjuk. Övék volt a *banicai*, *vrbanjai* zsupa, *Kljucs* vára s környéke, *Glamocs* s a *plivai* zsupa. Határjelölésekkel — mint említők — ebben a korban előállani nem lehet, csak annyi bizonyos, hogy a spalato—livno—banjalukai (akkor vrbanjei) útvonal északi része, mely a Száva alföldjével határos, ennek a nemzetségnek a birtoka s hogy azt a horvát bánoktól függetlenül bírták. Csak akkor lépnek védeneyi viszonyba a hatalmas Subicsokkal (a kikkel vérségi s komasági viszonyban állanak), a mikor ezek Spalatótól s a dalmát városoktól észak felé terjeszkednek s államalkotásra törekszenek.⁴

¹ Erre nézve dr. Truhelka tanulmánya a szerajevói Glasnik 1915. foly. Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni érdekes összeállítást közöl.

² L. Tanulmányok a bosnyák banság kezdetéről szóló akad. értekezésünket. (1909-ben megjelent németül és horvátul a W. Ber. aus Bosnien cz. kiadvány XI. kötetében. Bővíve Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter cz. munkánk. 54—65. l. Ugyanitt l. a 305. l. a Horvatinicsok ősi czímerét.)

³ A horvát nemzetségekről l. V. Klaić: Hrvatska plemena od XII do XVI. stoljica. Rad, 1897. A Horvatin-generációról 1315. Blagay Okt. L. Karacsnyi János nemzetségi munkájához a függelék.

⁴ 1301 febr. 2. Scardona, 1304 márcz. 30. Spalato. 1305 febr. 21. Scardona.

Nem szándékunk már közölt dolgokat megismételni, sem pedig Jajcza történetének ötletéből a bosnyák ezen-kori történet vonatkozásait előadni.

Az elbeszélés folyamata azonban megkívánja, hogy a Horvatinicsok nemzedékrendjét ideiktassuk.¹

István, Pryezda bán rokona (?)					
Hrvatín		Gergely (Stipanics, vagyis az István fia)			
Vukoszláv		Pál (a zemleniki zsupa ura)		Vukac	
Vlatko Vuk	Pál	Gergely	(Pavlovics)	Vladisláv	Hervoja Vukescs

A Horvatin-nemzetség birtoka a Horvatin fiai között akkép oszlott meg, hogy Horvatinnak *Vukoszláv* nevű fia és családja eredetileg a *Banica*-zsupát (Jajczától északnyugatra. már az alsó-szlavon-magyar határ mellékén), Horvatin másik fia, *Pál* a zemleniki (zemuniki) zsupát bírja.² *Vukac* birtokviszonyait ekkoron még nem határozhatjuk meg pontosan, meglehet, hogy a *lucskai* zsupa s a *plivai* zsupa egy része az övé. Horvatin testvére volt a Nagy István: Sztjepán fia Gergely, a ki Kotroman István nevében Bulgáriában járt háztűznézőben s ezért a Boszna völgyében kapott (1323 után) adományt, ősi birtoka azonban *Glamocs* a dalmát határszélén s *Greben* vára³ ugyancsak Szlavónia. tehát a magyar határszél közelében feküdt.

Kotromanovics István bán idejében a Horvatin-urak hívségesen szolgálnak neki, mint uroknak. Hasznát is lát-

Hrvatínék
1353—1380.
I. Tvrtko
s Nagy Lajos

¹ A teljes táblázatra nincs szükség. A teljes táblázatot l. Wiss. Mitt. aus Bosnien u. der Herzegovina, XI. 27., 42. A. és Šišić J.: Vojvoda Hervoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba cz. 1902-ben megjelent munkája. 22. l.

² A zemleniki zsupát 1287-ben V/8. Pryezda bosnyák bán vejének, Vodicai III. Istvának adományozza, Blagay Okt. 53—54. l. 1322-ben Kotromanovics István, mint a bosnyák Dolnji Kraj ura, adományozza Zemleniket H. Palnak.

³ Greben vára helyfekvéséről Wiss. Mitt. aus B. und H. IV. 340. l. s ezen munkánk utolsó fejezetében. Egyébként egy más *Greben* vára Körös megyében Kemlektől (Kalmiktól) ny. é. felé feküdt, alvarosa pod gradja: Magyarlak (ma Madjarovo) a középkorban s 1322—1333-ig Vukoszló fiai, Péter és Hektor kezén van. Ezek alighanem az első bevándorló kath. Horvatinok közül valók. — Csánki D. Körös megye a XV. században. 10. l.

ták, mert birtokban meggyarapodtak. Megváltozik viszonyuk a bosnyák bánsághoz 1353 után, mikoron Kotromanovics István fiatal unokaöccse: az eszes, fortélyos, kitartó s a politikai konjekturákat értékelni s felhasználni tudó *Tvartko* (1353—1391) kezdi meg 1354—1370-ig nem éppen szerencsés uralkodását. A fiatal, anyja gyámsága alatt kormányozgató bánnak I. Lajos magyar király, Kotromanovics Erzsébetnek az ura, a főtámasza. A bosnyák urakban a hívségnek, mint erkölcsi fogalomnak az érzete nem jutott kifejezésre s csak akkor hódoltak be, ha erős kéz szorítja őket engedelmességre. Az egyes nemzetségek a maguk érdekei szerint, részben egymás, részben a bán s pártja ellen csoportosultak.

Lajos királyunk extensiv déli s délkeleti, majd lengyel világpolitikájával szemben a bosnyák területi alakulás folyamata kevésbbé tűnik fel, mindazonáltal az Anjoukat közelről érdeklő személyes vonatkozások oly érdekes keretbe illesztik ezt a magyar határmenti államalakulást, hogy egyes részleteit is értékelnünk kell.

Csak azért nem szentelhetünk bővebb teret ebbéli fejtegetéseknek, mert könnyen elveszthetnők a fonalat, míg fölvelt tárgyunkra térnénk. Hogy I. Lajos magyar király, mint Tvartko bán nagynénjének a férje, bizonyos patriarchalis felsőbbiséget gyakorolt a Kotroman-családdal szemben, ez közelebbi adat nélkül is feltételezhető tényköriülmény. A politikai felsőbbiséget, illetőleg a magyar korona souverainitását, ha átvitt értelemben is, két mozzanat tette mintegy kötelező feladatává a királynak. Egyik a vallás kérdése. I. Lajos király a róm. kath. hitnek a zászlótartója, a bosnyák birtokos társadalom s az uralkodó báni család pedig patarén (*bogumil*), ha még úgy hántorgatja is katolikus érzelmeit. A patarén vallás szerepe a kulcsa a középkori bosnyák állami psychenek. Ezért nem fejlődhetett a vérségi összeköttetés mellett sem bensőséges viszony a két dinasztia között. A másik ok, a mely folytonos súrlódásra vezetett, az a körülmény, hogy a szávaalji határterületek: *Dubica*, *Szana*, *Orbász* megyék, a szávaalji Szlavónia bizonytalan határai a XV. században úgyszólván összenőttek a bosnyák alsó

vidék (Dolnji Kraj) nemzetségbirtokaival, tehát a bosnyák bánságéval is. Hova-tovább előtérbe lép tehát a Horvatin-nemzetség birtokainak a fontossága katonai szempontból. S itt elsősorban *Kljucs* várának a kérdése (egyfelől a bihácsi királyi hadi útnak s a pliva—lasva—szerajevói út akkori csomópontja; Bihács és Kljucs közt 90 km. a távolság) érdekelte a magyar állami hatalmat. A vár a Horvatin-család birtoka. A családban akkoron két áramlat küzd egymással: a Tvartko bánhoz hű családi ágak s a Tvartko-ellenesek, a mi tudvalevőleg vérrokon birtokos családoknál mindenütt és mindenkor általános jelenség. Horvatin unokái, Gergely és László, s az István fia, Gergely, grebeni és glamocsi nemesek 1356–57-ben Tvartko-ellenesekké váltak többi atyjokfiával ellentétben. Személyes okának kellett lenni, mert megunták az ottlétet s magyar-szlavón földön akartak birtokot. A mely bosnyák a középkorban ősi földjét elhagyja, csak vérbosszútól való félelmében, vagy nagyon súlyos személyes sértés miatt cselekszi. Eleinte azonban még nem volt szó a birtokcseréről.

Történt ugyanis 1356 végén vagy 1357 elején, hogy a nevezett Horvatin urak felkínálták magukat Lajos királynak azzal a kijelentéssel, hogy a szent korona hűségére térnek. A király szívesen fogadta a kijelentést, megígérte nekik, hogy ősi birtokaikban megerősíti s a bán hatósága alól kiveszi őket.¹ Lajos király különben a bosnyák előkelőknél — bár egyik sem vállalta önkéntesen a behódolást — nem volt népszerűtlen. Igaz, hogy csak 28 esztendővel (1408) a halála után rója e szavakat Osztója király adománylevelére Vukorija, a deák: „Lajos király országunk előkelőivel szemben mindig szerette az igazságot.”² Ez a legnagyobb elismerés a balkáni népek részéről.

¹ Anjoukori Oklt. VI. 546. Eredetiye MODL. 4650. Oda a Vlkoszlavi-tyok levelei közül került. Klaič V. Bosznia tört. I. 548. I. dolust lát ebben Lajos király részéről. Ezt mi nem látjuk. Hiszen az oklevélből kiderül, hogy a királynak előadták áttérési szándékukat: „quia certa relacione percipimus”. Ebből nem következik, hogy a király biztatta fel őket. Klaič V. mentségére szolgál további előadásában, hogy az akkori anyagszeretetet nézve, érdemes munkájában még nem értékesíthette az utóbb napfényre került adatokat.

² Miklosich M. S. 247. s klll.

A Horvatin uraknak ezt a kifelé törekvését a zavarások hosszú sorozata követi.¹ A magyar király Velenzével lévén elfoglalva, a bosnyák belviszonyokkal nem ért rá törődni. Azalatt a régi horvát s a szlavón (a mai horvát) határon folytonos becsapások vannak napirenden.² A bosnyák nemzetségfők közül Horvatinék egy része Tvartkóval tart, többi ágaik Lajos királylyal. Hogy Lajos király azzal a szándékkal mozgósított 1363-ban Bosznia ellen, hogy az ő „fidelis noster“ bánját megfékezze s úrrá legyen fölötte, teljesen bizonyos. Így akarta a patarénfelekezetnek, ennek a keresztényellenes vallásnak, gyökerét kitépni. Hogy mily erős gyökere volt Jajcza körül a patarénizmusnak, bizonyítja az a körülmény, mely szerint a jajczai járásban *maiglan* 835 patarén (bogumil) sírkövet találhatunk.³ Boszniát, illetőleg a Kotroman-örökséget — Halomföldének (Holm, Hum, nejének hitbére) kivételével — nem akarta elfoglalni a király, mert azt felesége öccse jogos tulajdonának tekintette. Csak a magyar határ biztosítása volt a célja.

Az alsó-szlavón megyéknek a fejlődése csak, a XIII. században indult meg, új föld ez még, melyet gyarmatosítani s védelmezni kellett. Csak mellesleg emlíjtük, hogy Szana, Dubica és Orbász megyékben, a bosnyák határ közelében, kevéssel előbb indul meg a magyar és szlavón urak megtelepedése, részint királyi adomány, részint szerzemény útján. Nem rendszeres telepítés ez, hanem afféle farmer előnyomulás. Amellett a zágrábi püspök nem jó szemmel nézte a birtokosokat, féltvén tizedét. Hrasztoviczai várnagyával 1359-ben rárontva Töttös

¹ V. ö. Ruvarac Ilarion tanulmányát: Die Regierung des Banus Tvrtko 1353, 77. l., a Wiss. Mitt. 324. l. és a mi Bosnyák és szerb nemzékr. tanulmányok cz. munkánkat.

² Olchwáry András, Osztrozsác vára („in regno nostro Slavoniae existentis“) védelmében a bosnyákok letartóztatták és fogolykép tartották. Átirat Zsigmond király 1398-iki oklevelében. Szemere ltr. fasc. 47 : 5.

³ Staroseloban Vinac közelében (13 km. Jajczától) van egyike a legszebb patarén-temetőknek. V. ö. Hörmann K. becses közlését a szerajevói Glasnik 1897. 46. s klll. Újabban Varošlukban (Travnik) Truhelka C. Batalo tepesija síremlékét feltáratta.

László mesterre hajnalban, úgy hogy ez feleségével csak a pusztá életét menti meg, 6 darab marháját, 60 sertését elhajtják. Egy teljesen felszerelt vagyonos földesúr telepe áll előttünk. Magaslaton épült az emeletes úriház, falvakba telepített jobbágysai felett tisztartó rendelkezik, az uraság meg jól felszerelt éléskamrával, pinczével, ruhatárral, kincsesházzal az akkori naturalis gazdaságnak jómódú típusát tünteti fel. A zágrábi püspök fél, hogy jobbágysait elcsalhatják s várnagya gyökeres munkát végez, mikor egy virágzó uradalmat tönkre tesz. Míg Németországban Magdeburgból rendszeresen telepít az érsek, vállvetve a németurakkal, Szlavóniából, mely pedig természetes medenczéje a terjeszkedésnek dél felé, püspökség és világiak széthúznak. Így aztán nem verhetett gyökeret a megyei intézmény s a telepítés nem erősíti, hanem gyöngíti az államot. Ezeket nemcsak kifelé kellett a királynak megvédeni, hanem egymás ellen is.¹

Épp oly figyelmet érdemelt magyar szempontból Kelet-Bosznia s a Boszna felső folyása mentében alakult „magyar-bosnyák bánság“, Szrebrenik várával mint védelmi központtal. Ezért Lajos királynak 1363-ban a saját vezérlete alatt északnyugati Boszniába vonult serege egyik részével, a másik Uszorába s Szrebrenik felé indult, Konth Miklós nádorra! az élén.

A király 1363 június elején indította el hadait. Bihácson át vonul a plivai zsupába, s a Pliva folyása mentén Jajcza felé védő *Szokol* (Szokolovo gnezdo) *Sólyomfészek* nevű várat ostromolja, az onnan 5 km.-re fekvő *plivai* kerítés felől.²

¹ Zichy es. Okm. III., 163. l., 1360. A Báthmonostori Töltésükről a Zichy lt. V. köt. — A német telepítésekről I. Die Colonisation von Ostdeutschland, Dr. H. Ernst. — Otto Schulz: Die Kolonisierung und Germanisierung der Gebiete zwischen Saale und Elbe. Leipzig 1896.

² Lajos király oklevelét, melyben a Czegei Vass es. részére pallosjogot adományoz, 1363-ban „in Plyua in obsidione terre Bosenensis Sabbato proximo post octavam Petri et Pauli ap.“ júl. 8. közölte Deak J. a Hazai Okl. 269–70. ll. Hibásan Plyua-nak nyomatta a datumot, de tényleg Plyua a kelet, a mit a czegei lt. A. 4. XXVIII. megállapítottunk. V. ő. a királynak u. o. kelt oklevelét 1363 júl. 10. Magyar. Tört. Tár (régí) IX. 28. a bécsi állanlevéltárból. L. Ráth K. A magyar királyok utazásai, de nála nem pontos az idézet.

A jobbára lovasokból álló magyar sereg ezen a szakadékos területen nem ért el eredményt. Szrebrenik mellett a nádor járt rosszul, Szokol előtt meg úgy látszik a király hadait állították meg a bosnyák portyázók. Bizonyosra vehető, hogy a magyar király Szokolovo gnezdót, a sólyomfészket, nem vette be. A várat *Horvatin* fia: *Horvatinic Vuk* (Vlkc) védelmezte. Tvardko bán három évvel később (1366 aug. 11.) Prozor alatt Ramában¹ — ma prozori járása a travniki kerületnek — ezt iratja Vuk részére kiállított adománylevelébe: „hív szolgáltnak azon időben teljesített szolgálataiért, midőn a Lajos nevezetű magyar király ellenem támadt s Plevára (Pliva) jött Szokol vára elé; ekkor Vlkc vajda híven szolgált nekem s ezért adom neki a Plivában lévő Szokolt az egész Plivával (területével)“.

A bán szavaiból ugyancsak az következik, hogy Vuk vajda e hadjáratban Tvardko párthíve volt atyjafiaival szemben, de viszont megállapítható az a körülmény is, hogy Szokol vára s a plivai zsupa Tvardko kezén volt 1366-ban.

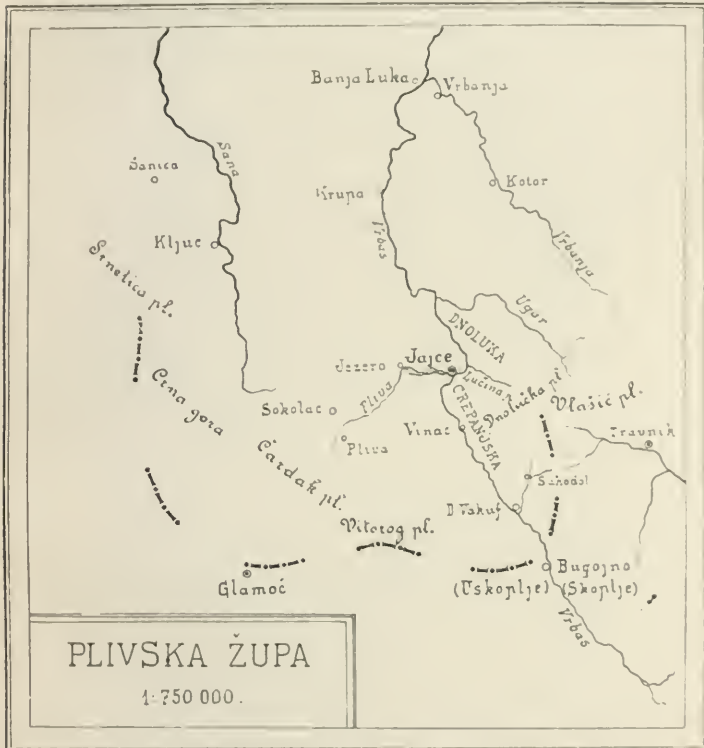
Tárgyunkra nézve az a fontos, hogy az adománylevelben megjelölve a plivai zsupa határai *Uszkoplje* (Bugojno)—*Krtova Elaig*. Ez utóbbi hely fekvését nem tudjuk meghatározni, de nem lehetett egyebütt, mint a Verbász balpartján, azután *Glamocstól Vitorajig* (szerintünk a Vitorog-hegységig), *Luzsicetől Ricseváig* (ismeretlen) s *Lukától a határjegyig*. Ez utóbbi határ a Verbász jobbparti Luka-zsupa lehetett, mely a magyar birodalmi határig terjedt. A túloldali vázlatban megkísértjük hozzávetőleg szemléltetővé tenni a plivai zsupa területét. Tárgyunkra nézve az a főtanuság belőle, hogy Jajcza s a Pliva—Verbászmente Horvatinics Vuknak örökletes, minden hűbérjellegtől ment birtokává lett.

A mi Lajos királynak s Tvardko bánnak egymáshoz való viszonyát illeti a szokoli vállalat után,² arról a ren-

¹ Kiadta Fermentžin E.: Acta Bosnae. Zágráb, 1892. 34—35. II. A zágrábi Akadémia kéziratárából, előbb Starine XXI. 82.

² 1363 aug. 18-án Lajos király már Zólyom-Lipcsében vadászik. Copia dei Commemoriali VI. 1. 77. Ebből föltetszik, hogy a bosnyák hadjárat nem sokáig tartott s már július havában valamelyes megegyezés jött létre Lajos király és a bán között.

delkezésre álló mozaikszerű adatokból biztos tényként csak annyit állapíthatunk meg, hogy Tvartko bán, mikor főurai megúnták s elűzték, a magyar király oltalmát kereste és segítségét kérte. A mint azonban erőre kapott, mindent megtett, hogy a király hatalmától megszabaduljon. Jellemző, hogy mikor Tvartko ellen fellázadtak az ő „urai“, Boszniában megszűnt az állami rend. Minden nemes souverain-

3. sz. A plivai zsupa határvázlata.

nak tartotta magát s azt cselekedte, a mit jónak látott, egyebek között pénzt hamisítottak. Mikor Velence eziránt felszólal, Tvartko (1366 III/29.)¹ Isten és Lajos kegyelmé-

¹ Copia dei Commemoriali 245. VII. 1. A drezsniczai (Herczogovina, Jablanicza és Mosztár között), illetőleg zaušjei sziklafelirat „Lajos magyar király és Tvrtko bosnyák bán“ idejéből keltez. „U dni gospod(i)na krala ugarskoga Lauša i g(ospo)d(i)na bana bosanskoga Tvrtka. Közölte Truhelka C. Glasnik 1889. és Wiss. Mitth. 366. 1.

ből bánnak nevezi magát. Elpanaszolta, hogy alattvalóinak egy része csak az Isten s Lajos kegyelméből fogadta vissza. Azért (egyelőre) csínyjén kell bánni alattvalóival s elnézést kér.

Mikép egyeztethető össze ez a nyilatkozat annak az előbb említett plivai Horvatinics Vuk részére kiállított adománylevéllal, melyet négy hónap múlva (VIII. 2.) állít ki a bán? Ekkor már „Isten kegyelméből bán“, az istenfélő és Szt. Gergelyt tisztelő Tvirtko „Bosnia, Soli, Usora, Dolnji Kraji és Podrinje és Chlm ura“.

Szerintünk nem éppen nehéz a megoldás. Ha Lajos király azért a címzésért kérdőre vonta volna öccsét, ez azt feleli, hogy báni tekintélye miatt így kellett tennie. De akkor Velenczének miért írta meg a valót? Mert Velence ezt a levelet közölte a királylyal, holótt arról a prozori adománylevélről a magyar király semmit sem tudott. A patarén, mert ha Tvirtko adta is a katholikust, (talán a schismaticusokhoz is hajlott),¹ — a lelke végig patarén maradt — nem tartotta meg fogadkozását a kezeszténynyel szemben, hisz az is üldözte, a hol érte. Idegen volt akkoron a bosnyák a régi Szlavóniában,² mely a nyugatnak hódolt. Az a balkáni bosnyák nem ismerte a szótartást, illetőleg a fogadkozás kötelező voltát, mely már-már törvényerejűvé vált nyugat- és közép-európai társadalmakban. Modern nyelven szólva a loyaltás nem lakozik a balkáni főemberekben. Hogy Tvirtko bán magatartásában Lajos király eljárása a Horvatin-fiak ügyében szerepet játszhatott, s hogy magyar részről is adtak okot a bosnyákok ellenállására, nem tagadható. Ugyanis már 1363 márczius 5-én Horvatinics Vukoszlav Vlatko fiának *Kljucs* váráért cserébe adja Brestyanócz várát Kőrös megyében, s ugyanazon év augusztus 12-én

¹ Századok 1907. 508.

² V. ö. I. Lajos király 1367 III/26-án kelt kiadványát Bosnyák és szerb életr. tan. 342—43. lap. A Horvatinicsokat Szlavóniában „advena“-nak, jövevénynek, „gyűttmentnek“ nézték. 1440-ben Zrinyi Péter horvát és bosnyák csapatairól, melyek Csupor-birtokokat pusztítottak, azt írják, hogy extraneusok. Galgóczi Itár Lad. 721/2.

egyenesen a királyi jurisdictio alá helyezi.¹ Nincs mit csodálni, hogy a magyar határterjeszkedés természetes folyama, s a bosnyák bán hatalmi törekvései politikai és személyes ellentétet idéztek föl az összes érdekeltek, a horvát bán, s a határos szlapon és bosnyák nemzetségek, s a magyar bánok közt.

Ezen forrongó határszéli társadalomban a Horvatinicsok két ága magyar alattvalóvá lesz, míg a *Vuk* vajda ága Boszniában döntő tényezőnek indul. Vuk vajda 1380 előtt meghalt. Tvartko akkor már három év óta király s látván, hogy Vuknak elvetett magva nem rosszul kelt ki, nemeseinek tanácsára fiának, Hervoja vajdának adja át az apai örökségét (megerősíti mint szabad birtokot), s egyúttal Bosznia *nagyvajdájának* nevezte ki.² Ezzel Jajcza alapításához, s Hervoja szerepléséhez értünk.

¹ I. h.

² Legelőbb közzétettük a Magyar Könyvszemle 1897. f. 159—173. lapjain. Megjelent a bosnyák Glasnik 1899 folyt. s a Mitteilungen VI. 284—299. ll.

II. FEJEZET.

Hervoja Vukcsics nagyvajda, majd spalatói herczeg. — Jajcza építése. — Szerepe 1463-ig.

A bosnyák
kényúr.

Négy magyar, s négy bosnyák király uralkodása folyamán játsza szerepét Hervoja Vukcsics, a nagyvajda, s a plivai zsupának folyvást földet szerző, pénztgyűjtő örökös ura. Jellemének csak egy, haláláig hevesen lüktető ütőerét ismerjük alaposan: a hatalmas Ennek érvényesülése után való vágyát.¹

A XIV. századot a kényurak, illetőleg dinasztikus vállalkozók korának is nevezték. Ezek alatt az olasz condottiere-ket és kényurakat értik elsősorban. A kép teljessége megkívánja, hogy melléjük sorakoztassuk a Balkánt, s Kelet-Európa kimagaslóbb alakjait. Az olasz kényurak typusa a legváltozatosabb. Van köztük pénzzel s ésszel dolgozó vállalkozó; kíméletlen, gyilokkal, méreggel uralkodó vad zsarnok; kiváló katona és vezér; jószívű és ildomos, de mégis abszolút kormányzó; művelt és nagyralátó. Mindegyikben van valami, a mi embertársai fölé emeli, még ha kegyetlen is. Klasszikus bűnök és erények hagyományaival telt környezetében lesz úrrá mindegyik. Csukatermészetű a java, mely a jólétre jutott pontyokat elnyeli.

Erős akaratú, bátor, s mégis álnok a Cilli-had, ez a szláv vérrel elegy német nemzetség, mely nagy befolyása mellett sem tudott felülkerekedni ellenségein. A magyar nagy

¹ L. Hervoja herczeg és címere. Turul, 1892. I. — J. Sišić id. munkája, 1902. Bosnyák-szerb nemz. tan. 11. Ljubić-nak tanulmányát a Radban. Hervoja és Hranić Sandalj viszonyáról: Der Grossvojvode von Bosnien Sandalj Hranić—Kosača von Jovan Radonić, Archiv. f. slav. Phil. XIX. 380. 1.

urak: Garaiék elsősorban vitéz katonák, de királyokhoz még akkor is hívek, ha az ellenállás jogával élnek. Ahhoz, hogy királylyá legyen valamelyikök, nem elég erősek, mert mindegyik sajnálta a másiktól a hatalmat. Két csoportra oszlottak Lajos király halála után: az egyik a nápolyi Anjouk pártján vélte boldogulását: a horvát-bosnyák-dunántúli magyar velük tart, holott a Duna-Tisza menti, s a felvidéki urak a continentalis Nyugathoz csatlakoztak. Elszánt ember van mindkét párton, kegyetlenek, de szavukat inkább állják. Vannak mindkét felekezeten férfiás jellemek. A horvát urak közül a Frangepánok, noha loyalisok a magyar korona iránt, inkább földközi-tengeri politikusok. A Subicsok, s a többi főúr meg nemes, letörtetven a saját dinasztikus kísérletezésök, a XIV. század dereka óta a szt. koronához hívek. Pártot ütnek, de együtt a magyarsággal. Sok közös vonás van köztük, s a magyarok közt, de a színtéri viszonyok mostolása alattvalóikkal szemben keményebbé teszi őket, távolabb élven a központtól. Természetes az a törekvésük, hogy a mostoha dalmát terra ferma vidékéről a jobb szlapon részek felé gravitálnak.

Ezekből elűt a bosnyák oligarcha. Egyáltalán nem komplikált jellem. Egyénileg bátor s vad mindegyik. Hegylakó pásztor alattvalóik cseleit alkalmazzák, s mint a vadász a vadat, azonkép csalja törbe ellenségét. Irgalmat nem ismer, hisz vallása sem tanítja rá. Szerencséjében elbizakodott, bajában megalázza magát. Külsőleg megbékél halálos ellenségével, de megbocsátani s feledni nem tud. Hiú, tettető minden kényúr. Azonban a bosnyák dinasztia ravaszsága mellett naiv. Alapműveltsége nincs, nem is lehet, honnan vegye? Ha aztán tapasztal, lát valamit, azt átviszi azon nyersen uradalmába. A mi az akkori műveltségi fókusz illeti, csak a dalmát városokból, Raguzából s Velezczéből kaphat embert, írástudót, építőmestert, mert ugyanabból a forrásból merít jórészt a horvátság is, melynek azonban rendelkezésére áll a Nyugat s a mennyiben előrehaladottabb, a budai királyi udvar is. Ha aztán alkot is valamit egy ilyen főúr, naivitásában menten különbnek tartja magát. Szenvedélye és érzése őseredetiségében nyilat-

kozik meg. Hervoje Vukcsics nagyvajdában, a kit ugyan-csak nem hasonlíthatunk a komplikáltabb jellemű azonkori főemberekhez: életrajza nyitott könyv. Nem kell éppen a determinismus álláspontjára helyezkednünk, de Hervoja pártállását, pártváltoztatását, törekvéseit természetesnek kell találnunk. Nincs miért a történelmi morál szempontjából ítéleznünk. Egy XV. századbeli bosnyák főember nem is lehetett más, az mindig több akart lenni és pedig minden-áron. Nem voltak azért rosszabbak szomszédaiknál, csak elmaradottabbak.

Hervoja
1391-ig.

Hervoja élete folyása három főszakaszra oszlik. Az *első* szakasz 1380—1391-ig, Tvrtko király haláláig terjed. Eladdig mint nagyvajda a hatalomban gyarapodó uralkodónak minden vállalatában hív támasza, s ezáltal ő maga is befolyásra, vagyona teszt. Abban a családi jellegű, vérbosszúra emlékeztető harcban, melyet 1387-ben folytat Tvrtko a gyűlölt tetka (nagynéne), Lajos király özvegye, az éppen oly kemény Erzsébet ellen, Hervoja teljesen a nápolyi Anjouk és a magyar-horvát felkelők részén áll. Irányadó, első emberré lesz, a ki a bosnyák király halála után a királyság összes ügyeiben dönt. 1391—1409-ig, noha Dabisa István király, Tvrtko utóda ismét behódol a magyar királynak és a Hervoja plivai birtokával határos vármegyék mindinkább megerősödnek, Hervoja, Zsigmond magyar királynak határozott ellensége. Hatalma gyarapodik összes szomszédainak rovására. A plivai zsupa pedig a Verbász északi folyása mentében a magyar Orbász megye rovására terjed. Birtoka magvának főere a Verbász-folyó lévén, természetes, hogy az expansio északfelé a Szávának, dél-felé pedig Uszkopljenak (Bugojno) Spalatóig irányul.¹ Min-

¹ A Verbász (Vrbas) folyó a Zec planina nyugati lejtőjén (Fojnicától délnyugatra) ered és Szvinjár helység közelében ömlik a Szávába. Folyása mentén három völgyszöröst érint a Verbász. Az első szoros a *grebeni* sziklánál a Komotin-patak (Komotinski-patak) torkolata közelében kezdődik s az Ugar-folyó torkolata előtt kb. 2 km. ér véget. *Aginoselona*l ér el a Verbász a *második* völgyszöröst, mely kb. a krupai vár romjainál végződik. A harmadik lefelé *Zvecsájrads* romjainál kezdődik, s kb. *Karanovac* helységig (Remić han) ér. Innen Banja-Lukáig 12 km. a távolság, majd egy hol tágabb, hol szűkebb völgy következik.

den kínálkozó alkalmat megragadott a nagyvajda, hogy zsupáit összefüggő országrészsze egyesítse. Házassága útján — felesége Nelipics Ilona, a híres Nelipics János cetinai knéz leánya — szorosabb összeköttetésbe jut a tengerparttal és Trau meg Spalato városával. Egy darabig, Horváthy János lázadásának leverése után, érezvén a királyi hatalom megerősödését, nagy szavakkal hűséget fogad ugyan Zsigmondnak (1393),¹ de a nikápolyi csatát (1396) követő években rögtön eláll tőle, s Nápolyi Lászlót uralja dominus naturalisának, Boszniában s Rácországban a trónkövetelőnek vicarius generalisa lesz, királyhelyettesféle, a ki ezen a területen azt teszi, a mit akar, s 1398-ban Zsigmond király orbáshmegyei hadjáratában, mely végcéljában Hervoja területe ellen irányul, győztes marad. Eleinte még vállalja bosnyák királynak *Osztoja Istvánt* Dabisa utódját, utóbb azonban elpártol tőle s elbuktatja.²

Életeczéljának úgyszólván *második* emeletére 1403-ban (okt. nov.) ér, a mikor László királyt rávette, vagy rávéttette, hogy megtegye Spalato s a hozzátartozó szigetek,

A spalatói
herceg.

¹ L. Toldalék I. sz. — 1393 VII 13-án velencei polgárjogot, 1395 II/25-én raguzai nemes és udvarházat kap. Ára a hűségnek Szana megye, melynek főispánja Vlkach (atyja fia) nomine ducis Hervojae intézkedik. Codex Istvánfius Cat. Man. C. Széchenyi T. I. p. 427.

² Augusztus 13-án Orbász-Vásárhelyen van a magyar tábor. (M. kir. akad. kézirat) „in descensu campestri prope villam Orbász-Vásárhely” (közel Banja Lukához). 11 nap mulva pedig már Monoszlon keltez a király. (Fejér, CD. X. 4. 583). Orbászvára hős védelméről. Gr. Zay ltr. B. 28.; október 15-én Ujlakon (Illokon), keltez. Zichy oklt. V. 85.

Zsigmond királyt erre a hadjáratra az a körülmény kényszerítette, hogy Hervoja a törökkel társulva, megdúlatta a magyar délvideket. A török az ingóságokat rabolta el, Hervoja pedig a földeket és várakat tartotta meg zsákmányul. A török pusztítás következtében a telepes népseg szétszaladt, s az ugaron maradt földekre új népet kellett hozni. (Erdődy ltr.) Hervoja így könnyűszerrel terjeszthette a határt, s foglalta el a várakat. Ezenképen a villongásokból országos háború kerekedett. Zsigmond király Pozsegának indul (jún. 2.) s mert a megerősített átjárók és várak ostromához ostromjartas egyénekre és szerekre volt szüksége, a trauiakra ráír, a kik küldtek is neki. (Lucius Mem. di Trau, V. c. 3. Fejér: CD. XI/2). Július 20-án „sub castro Orbanz vocato in descensu nostro campestri” (Alsó-Szlavon oklt. 117. l.)

Curzola, Lesina, Lissa és Brazza hercegének, duxnak. Ezzel a ténnyel Hervoja uralkodója lett a Spalato városától a szélső déli magyar határig terjedő területnek. Spalatónak kitűnő kikötője, akkor szépen virágzó kereskedelme, ipara elsőrangú kiútja lett ennek a bosnyák fél-földnek. Hervoja rendkívül sokat nyert ezzel a hatalmi állással, behódoltatott egy kulturterületet, melynek immár föltétlen ura. Spalato városa annál kevesebbet nyert az új urasággal. A szomszéd horvát comeseket s a nemzetiségek apraját nagyját századokon át ismerték s ha koronként súrlódások voltak is közöttük, de nem voltak idegenek. A spalatói városi államocska polgárai viszálykodtak ugyan a vidéki urakkal, de ezek legjobb vevőik, ők meg szállítóik, közvetítőik. Hervoja idegen rájuk nézve, eretnek, durva, s helytartót küld rájuk.¹ Éppenséggel nem Medici Lőrincz lesz az urok, mint Firenzének, hanem egy kietlen, hátmögi vidék kapzsi kényura, a ki jobbára távol tőlük osztja parancsait.²

Hervoja, mint a lázadások és hatalmaskodások nagy mestere, nem tette át állandó székhelyét Spalatóba. Bosnyák volt, a ki csak ősi földjén érezte otthon magát, ezért zsupáiban, váraiban időz.³ Azután nem ok nélkül attól tarthatott, hogy Spalato katolikus környezetében nem tud majd az egyház nyomásának ellenállani. Ha végleg oda teszi át uralkodását, joggal félhetett atyjafiainak s a patarén főuraknak lázadásától, kiket csak személyes jelenléte s a velük való folytonos érintkezés fékezhetett meg. Ősi földjén kellett neki egy védett hely, a hová kincseit biztonságba helyezi. A spalatói városi lakosság meg, mint jobbára kereskedő, félt tőle, a míg hatalmasnak tudta. Elég volt, ha koronként látta.

¹ Atyjafia Conte Petriza Jurgeвич de *Verbas*. Lucius i. m. 384. l. u. o. 516. l.

² Hervojáról, „a nagyhatalmú, testileg is kiváló úrról“, s László király 1403. évi zárai szerepléséről l. Math. de sancto Miniato királyi titkár leveleit: Mon. Vat. I. IV. 611. s köv. l.

³ Leveleinek keltezése 1393–1411., ugyancsak változatos Szucsántól (Zvecsájtól) végig a Narenta mentéig minden nevezetesebb helyen megfordult.

A herceggé lett nagyvajda székhelynek olyan helyre épített várat, melyet északról nehezen lehet megközelíteni, onnan pedig dél felé könnyen juthatott el a tengerhez. Hiszen olyan középponti fekvésű székhelyféle mentsvár kellett neki már az apja halála után is nagyvajda kora: 1380 óta. Íme a jajezai vár építésének valószínű személyes indoka.

A vár építésének kora eleddig megoldatlan kérdés. A XIV. század végéig csak egyszer van róla szó, mert a plivai zsupa várai, illetőleg váracsaiknak még mindig *Szokol* a központja. A kútfők nem említik Jajcza városát sem, pedig bizonyos, hogy a jajezai várhegy alatt őrtorony: a mai Medved-kula (medvevár) s telep állott a XIV. században is.

Jajcza
várának
nevéről és
építéséről

Jajcza érdemes monographusa a raguzai krónikák nyomán írja, hogy Hervoját 1404 táján „conte di Jajeze”-nak nevezik. Minthogy pedig 1404 előtt nem említik Jajczát sehol, ebből azt következteti, hogy a vár ekkor épült.

Erre az a megjegyzésünk, hogy Hervoját nem 1404-ben, de már 1396-ban említi legelőször Resti krónikás¹ „conte di Jajeze”-nak. Ebből csak az következik, hogy Hervoja a plivai zsupának verbászmenti keleti részét külön névvel illette s hogy abban, mint székhely, Jajcza városa már fennállott. Hogy a vár építése akkor már befejeződött, vagy akkor kezdődött, az *meglehet*, de ebből az adatból nem bizonyítható. Előbbi okfejtésünk alapján valószínűnek tartjuk, hogy Jajcza várának egyik hercegi székhelylyé avatása valamikép összefügg a spalatói hercegség megalapításával, de pozitív adat a vár kiépítésének idejére eddig nem került elő.²

Annyi adatossan bizonyítható, hogy Jajcza elővédje: a *zuecsáji* erőd 1404. jan. 15-én már mint Hervoja bir-

¹ Chronica Ragusina Junii Resti (Resti) Mon. Slav. Mer. XXV. Scriptores tom. II. Zágráb, 1893. Az illető hely ekképen szól:

„Con tal occasione parve alla repubblica pregarlo contentarsi operare con Harvoje conte di Jajeze accio lui s'intromettesse apresso la regina di Bossina ed apresso li baroni di quel regno, per farli concedere alla repubblica una delle contrade o di Primorie o di Canali.”

² Minthogy dalmát mesterek építették a várat, remélhető, hogy a dalmát közjegyzői régi iratokban valamikor nyomra találhatunk.

toka említették s onnan keltezi Hervoja „isten kegyelméből fenséges spalatói herczeg“ a raguzaiakkal Osztoja király ellen kötött szövetségét.¹ Ebből bizvást következtethetjük, hogy a plivai, most — minthogy Jajcza vára már közép-pontja a verbászmenti vidéknek — jajczai zsupa, melynek Hervoja a souverainje, a magyar orbánz-megyei határig terjedt. Ha Jajcza vára 1404-ben felépült, mint a hogy mi bizonyosra vesszük, kétségtelen, hogy építése hosszabb ideig tartott még azon esetben is, ha csak egy őrtoronyról volt is szó. A közlekedési viszonyok, az anyag egy részének odaszállítása akkoriban nehezen ment. A kitünő jajczai mészke ugyan bőven szolgáltatva a főanyagot az építkezéshez, de a felszerelés, a borítóanyag s a kőfaragómunka előállításának okvetetlenül hosszú időt feltételez, annyi-val inkább, mert a vár szilárdul épült, mire bizonyosság későbbi története.

Elnézve ettől a kérdéstől, ugyancsak nincs megoldva Jajcza vára nevének a jelentése sem.

A hagyomány azt tartja, hogy Hervoja egy Luculli nevű építőmesterre bízta a vár építését, a ki azt a nápolyi *Castello dell' Uovo* vára mintájára alkotta.

Annyiban van csak köze egymáshoz a két vár nevének, hogy az olasz *uovo* a tojás szónak megfelelő szava, kicsinyítő formájában szlávul: *jajce*-t jelent. Azt helyesen állítja a vár monographusa „hogy ha a vár alaprajza tojásdad alakú, azt nem szándékosan választották, hanem a várat uraló szikla alakjához alkalmazták“.²

Erre az a megjegyzésünk, hogy a nápolyi hasonló nevű várnak a neve sem tojásdad formájából ered. A *Castello dell' Uovo* történetére nézve néhány vázlatos sort ideiktatunk.

A nápolyi szigeten (insula maris, illetőleg Megari) a VII. század óta a Megváltóról nevezett bazilikát (basilica S. Salvatoris) s mellette egy kolostort említenek a források. 1128-ban a nápolyi herczeg védő körfalat építtetett, mely a későbbi erődnek a magvát alkotta.

¹ Miklosich : Mon. Serb. CCXLI. sz.

² Truhelka i. m. 7. l.

Később a normannok kibővíték a falakat s II. Frigyes a „Castello del Salvatore“-ban helyezte el kincseit.

Az Anjouk idejében keletkezett a „Castello dell'ovo“ elnevezés. I. Károly 1270-ben, Róbert 1338-ban restauráltatta. Akkoriban bevehetetlennek tartották s ezért szolgált a királyi kincsek tárházául. A királyi ház tagjai gyakran tartózkodtak e várban, többé kevésbé huzamosabb ideig. Ide szállott Nagy Lajos király is (1348 január 29-én).¹ A vár a nápolyi történelmi fejlemények során folyton az előtérben áll.

Ismertes, hogy Nápoly az északkeleti Balkán-részekkel: Dalmáciával, Boszniával, Nagy Lajos halála után szoros történelmi kapcsolatba jut. Hervojáról nem szükség ismételnünk, hogy sűrű összeköttetésben állott László királylyal s országával. A Castello dell' uovot pedig, a hol László király s felesége, Margit, úgyszólván hőskorukat éltek, hogy legalább is hírből ismerte a herczeg, arra nem kell adat.²

Ebből azonban éppenséggel nem következik, hogy Hervoja nápolyi mesterrel, a Castello dell' uovo formájára építtette Jajczát. De még ha ebben a legendás adatban foglaltatnék is valami mag, *esetleg való is*, akkor sem nevezték el ennek a várnak a nevérol a bosnyák Jajczát (Jajce). Egyik hagyomány szerint onnan ered a nápolyi szigetvár neve, mert egyik gerendája alatt valami bűbajos vonatkozású tojást leltek.³

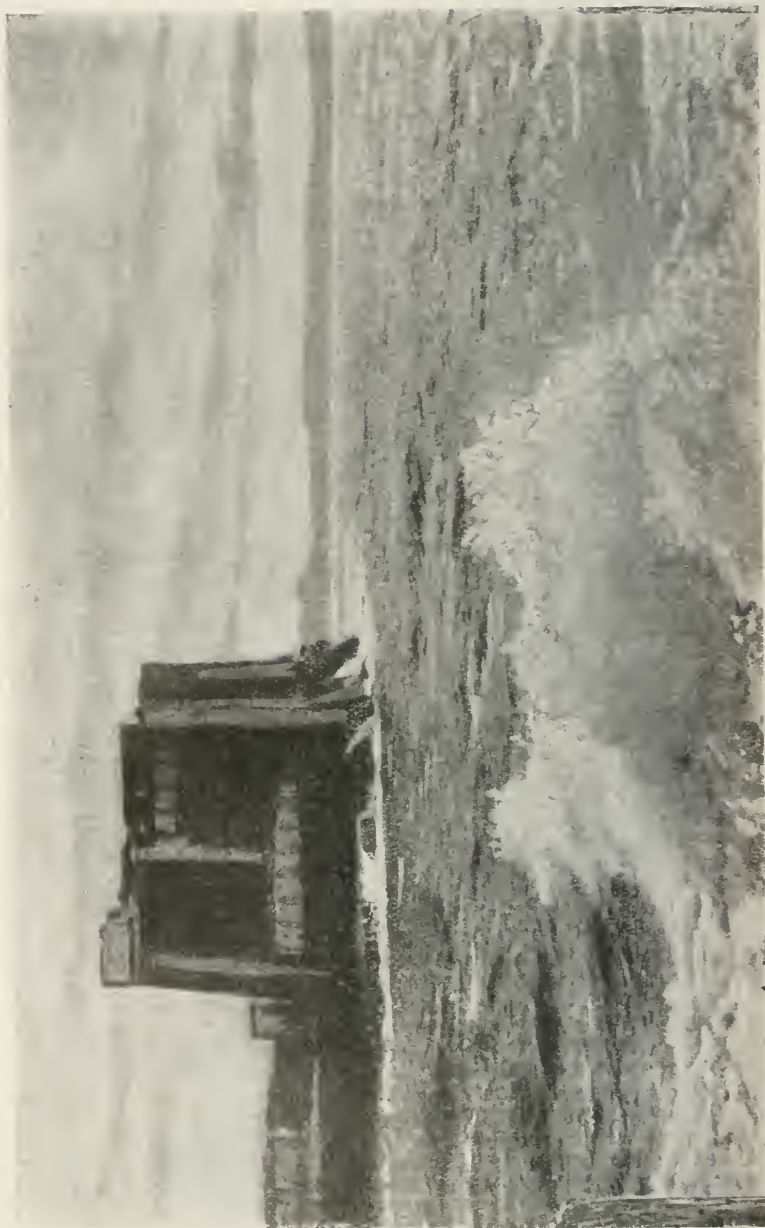
A képek jobban magyaráznak a legvilágosabb szöveg-nél. Íme a Castell dell' ovo képe.

Vannak, a kik Jajcza nevét Grmusa várának (Bihácsi

¹ A nagy lakomáról (1348 jan. 29-én). Cronicon Siculum ed. de Blasius pag. 12. Nápoly, 1887. „Fecit magnum convivium de civibus Neapolitanis et comitibus et baronibus regni in castro.“ Ugyanitt számos vonatkozás foglaltatik a vár szerepéről.

² A vár viszontagságairól l. a „Napoli nobilissima“ cz. folyóiratban A. Colombo tanulmányát: Il Castello dell' ovo. 1897. évfolyam p. 9 s. p. 141. s köv. l. 1420-ban a Castello dell ovo Aragoniai Alfonz kezére került.

³ A mesékben gyakran emlitenek tojásra épített várakat.

4. sz. A Castello dell Uovo.

5. sz. Jajce vára (*Castellum Oci*) nyugatról.

kerület, az Una jobb partján), legendás vajdája *Jajica* nevével hozzák összefüggésbe Jajcza vára nevét.¹

Positiv tényként csak azt állapíthatjuk meg, hogy a várat az ott levő város felé székhelyül Hervoja építtette dalmát mivesekkel, 1380 után, 1391—1404 között. Jellegzetes formáját feltüntetendő, a XXXVII. lapon közöljük a vár képét nyugati oldaláról.

Bizonyos képzelő látással a sziklát tojásnak is vélhetné, a ki az alakhoz akarja fűzni a vár nevét.²

Hervoja
1409—1415.

Hervoja neve tölti be a várnak a történetét 1416-ig, a nagyvajda, illetőleg a herczeg haláláig. Külsőségre nézve fényes, de csakhamar alkonyra forduló szakasza ez a bosnyák dinasztának. A magyar állami ellenhatást Nápolyi László sikertelen kísérlete következtében erősen megerzi a bosnyák alföld. A nápolyi király, mint a hogy elődei, nem ismervén a viszonyokat, nem tudtak gyökeret verni az albán parton, azonkép kudarczot vallott Dalmáciában, minden fortélyoskodása mellett is. A dalmát községeknek haszon kellett, az urakat meg realis adományok elégitik ki s csak az erő imponált nekik. Zsigmond király két győzedelmes hadjáratának Boszniában (1406, 1408) az az eredménye, hogy az apró dinaszták nagyrészét kiirtja Bosznia nyugati s keleti részében, Hervóját pedig újból a magyar király táborába tereli. Most az az érdeke, hogy Zsigmond király szárnyai alatt megtartsa eddigi eredményeit. Budára megy tehát behódolni 1408 végén. Ott szívesen fogadják, spalatói herczegségét a magyar korona védnöksége alatt megerősíti a király s komaságra lép vele, azonfelül megtiszteli az újon alapított Sárkány-renddel, melyre Hervoja mód felett büszke. Ekkor tetőzik hatalma. Oszoja, a bosnyák király, Hervoja

¹ A romokat 1889 előtt hordták szét. Az elhordás alkalmával magyar formájú tollas buzogányt s lándzsát találtak. A nép azt beszéli, hogy Jajica vajda élt itt ezelőtt ötszáz évvel, s Vuk Brankovicssal kötik össze a regét. Vuk Brankovicsnak e meséhez csak annyi a köze, hogy e szerb guzlárénekeket keletről idemenekült szerbek plántálták ide. Kovačević K. közlése a W. M. aus B. I. 448 1.

² Déli oldaláról tekintve, a hegynek tojásdad formáját is elképzelheti, a ki az ábrát látja. Truhelka i. m. az 50. sz. ábrán.

souzerainje, bosnyák birtokait illetőleg bobováczi várából csak azon a területen úr, a mely magánbirtoka; mellette, sőt felette áll Hervoja, kit azonban egy nálánál is erősebb kényúr hatalomban, ügyességben szemmelláthatólag háttérbe szorít. Vuk Koszacska humi (később hercegovinai), rudinei kenéz unokája *Szandálj* nagyvajda, a ki sógorságban van Horvatinicsékkal.

Hervoja hűtlenségét, álnokságát fejtegeti a történetírás ebben a korban, hangsúlyozza, hogy nem volt soha őszinte alattvaló. Nem ismételjük mindazt, a mit jellemzésére már felhoztunk. De lehet-e az efféle fél-souzerain őszinte a souzerain-jével szemben? Hervoja nem hagyta félben nemzetközi összeköttetéseit s azt cselekszi, a mi hasznára van. A viszontbiztosításnak durva formája ez, melyet az ilyen typus követ. Nagyban ugyanezt tették a souzerainek is. Beszélük, sőt írnak róla, hogy Visconti Fülöpnek, a milánói hercegnek tanácsára Zsigmond a szultánt Velence ellen izgatta. Sőt a bosnyák követek, ha ugyan igazat mondtak, Velenczének — a mely titokban szintén egyezkedett a törökkel — ha lehetett, elárulták Zsigmond fondorkodását. Csakhogy Zsigmond király, később császár, világpolitikai áramlatokban viszi a döntő szerepet s ezért magatartását nagyobb távlatból kell megítélnünk.

Ezért beérjük azzal, hogy mellőzzük Hervójának 1413-ig viselt dolgait, hogy mikor hű, mikor nem, s kikkel szövetekezett, s kiket hagyott cserben. Természetes folyománya ennek a politikájának, hogy körülbelül minden irányadó tényező apródonként ellensége lett. A magyar bánok: Garay János, Monoszlai Csupor Pál s Maróthy János, sohasem bíztak benne, féltették tőle a hatalmukat s végváraikat, s a mi — úgy látszik joggal — leginkább bánthatta: lenézték, kicsúfolták. Osztoja király s vetélytársa Szandálj Hranics gyűlöltek; alattvalói, a spalatóiak, nemkülönben. Raguzá és Velence pedig csak addig álltak vele szóba, a míg hatalmas volt.

Ezen idő alatt gyakran Jajeza vára a székhelye, vagyis ott tartózkodik. Onnan jart fel Budára Zsigmond királyhoz, Raguzába, Spalatóba. 1409-ben a spalatóiakat megint, hogy

a törökkel czimboráló, a szt. koronához hűtlen Osztoja király részére tett házadományukat vonják vissza. Jajczán keltez „in castro nostro Ovi”¹ 1411—1412-ben, miután Zsigmond a Hervojától ekkor támogatott szerencsés hadjáratai után a bosnyák területből magyar kerületeket akar alkotni s a szlapon, magyar s szerémi urak közt szétesztani. Hervoja mindamellett, talán éppen ezért, hol titokban, hol nyíltan lép fel ellenük. A magyar királynak azonban még szüksége van rá s nem ejti el. Ugyanis Nápolyi László nem éppen vitézi módon, de mindenesetre haszonnal, eladta Dalmáciát a velenceieknek 100,000 aranyért. Zsigmond erre hadat visel ellenük, vezére, ozorai Pipo, Friaulban szorítja a köztársaságot. A signoria érezte, hogy a dalmát tengerpartnak csak akkor lehet jogos birtokosává, ha Zsigmond királylyal valamelyes megegyezésre jut. Római követeit utasítja tehát, hogy a magyar királynak 100,000 aranyig menő ajánlatot tehetnek, névleges felsőséget elismerik azáltal, hogy évenként egy disztakarós lovat, egyszeri ajándék fejében 50,000 # adnak neki, s hogy azután is élhet a dalmát királyi czímmel.² *A Hervoja birta Spalató és egyéb helyek maradjanak Hervoja kezén.* Zsigmond királynak azonban a maguk módja szerint beárulták Hervoját, mert nem bíztak benne. Mikor ez később felkínálkozott nekik, hogy majd ő közvetít a királynál, hidegen azt válaszolták, hogy követeik máris alkudoznak vele.³

A magyar korona viselője. noha sok tekintetben szerencsétlen politikájával, könnyen befolyásolható hirtelen természetével, maga volt az oka, hogy az Adria öble az élelmes köztársaság gyámkodása alá jutott, Dalmácia birtokáról sohasem mondott le. Csak olyan érdeke volt ez akkor Magyarországnak, mint ma Közép-Európának.

Érthető, hogy Zsigmond királynak akkoriban hasznára volt, hogy Hervoja, mint alattvalója, megtartsa köz-

¹ 1409, IV. 3. — A levelet latinul mindenesetre spalatói deák írta. Ebből világos, hogy Jajczát tojásnak fordította a latin deák. L. Lucius: *Memorie istoriche di Tragurio.* 391. l.

² Toldalék I. Az alku nem sikerült, mindenkép lemondás lett volna az, ha Zsigmond király elfogadja.

³ Velencei Ált. Sen. secr. 1409—11. 149. l.

vetlen tengeremelléki birtokait s ezért még 1412-ben nagy tisztességgel bánnak vele a budai udvarban. A Vladiszláv lengyel király tiszteletére rendezett ünnepélyek (máj. 12) alkalmával megjelent a spalatói herceg is, de a magyar urak egy része sértőleg viselkedett vele szemben, Szandálj Hranics a nagyvajda meg szította a tüzet ellene. Zsigmond is meghidegült az ő hercege iránt, noha a velen-czeiekkal viselt háborúban Spalato kikötőjét elzáratta vele a köztársaság hajói előtt. (1412 nov. 15.)¹

A lappangó ellentét Hervoja és ellenfelei közt 1413 elején tört ki. Szandálj a Zsigmond pártján van, őt kegyelik Budán; ezt a büszke herceg nem tűrhette. Erre a háború a bosnyák belső területen s a Száva alján minden hadüzenet nélkül máris kiütött. A belső háború pragmatikus lefolyását nem állapíthatjuk meg korrendi pontossággal. Hervoja 1413-ban Borbála királynőhöz s a magyar zászlósokhoz írásbeli üzenetet küld, melynek tartalma három részre osztható. Először felpanaszolja, hogy Garay János és Csupor Pál, nem tudni miért — a pozsegai vár kivételével — elfoglalták szlavón jószágait. Azután igen tetszetős okfejtéssel előadja, hogy ha bűnös, akkor mint a sárkány-rend lovagját állítsák bíróság elé s ne vádolják alap nélkül, de naivul szemükre veti, hogy nem bántak vele őszintén s a végén nagy keserűen megjegyzi, hogy „akár pusztuljak el, akár nem, a bosnyákok egyesülni akarnak a *törökökkel*“.² Az utasítás elszánt hangjából kitűnik, hogy a herceg már el volt szánva a küzdelemre. Megkísértette az alkudozást, de Budán már eleve kimondták rá az ítéletet.

Hervoja azt állította, hogy a magyar urak kezdték birtokainak elszedését, ámde ők viszont azzal vádolták, hogy elszedi a király hatalma alól az országos várakat. Egy kir. várnagy, Bodola Péter, el is árulta a gondjaira bízott Thorichani várat.³ A király előtt rábizonyítottak,

¹ Schönherr Gy.: A Magyar Nemzet Története, III. 512.

² Ezt az utasítást a Cindri-gyűjteményből közli Lucius: i. m. 394. l. 1674-ben. Sajnos, nem teljes a szöveg s a kelet hiányzik, ez okból nem lehet bizton megállapítani a korrendi összefüggést.

³ „Quia idem Petrus de Bodola castellanus castris sui regis Thorichan nuncupati in regno Bozne habiti existendo, idem castrum suum

hogy a törökkel szövetkezik. Meglehet, hogy ekkor csak kétkulacsos volt, de elvégre dűlőre kellett jutnia ennek a tarthatatlan helyzetnek.

A mennyire e törmelékes adatokból képet alkothatunk, az a nézetünk, hogy Hervoja, Szandálj Hranics ellen, alattomban a törökkel tárgyal. Szandálj pedig budai barátaival s a bánokkal: Garay Jánossal és Csupor Pállal fölfedte a törökbarát fondorlatot. Az idézett követi utasítás végső mondata rávall, hogy Hervoja a török szándékait nagyon jól ismeri. Erre a bánok elfoglalták várait. Hervoja megvallja, hogy azután ő is — már csak a maga becsülete érdekében — az ő váraik elfoglalásával szerzett magának elégtételt. Felajánlja kezességnek várait: *Orbászt* és *Kozaraczt*, ha kérését teljesítik.

Hervoja
bukása,
az uszorai
vereség.

Ajánlatát nem fogadták el. A király nem akar sem paktálni, sem egyezséget kötni. Azt írta urainak Friaulból „non vult pacta nec conventiones“. Szerepük volt ebben az ügyben a spalatóiaknak, a kik Zsigmondot követük által Hervoja ügyeiről informáltak.¹ Zsigmond a Hervóját illető összes levelezését megmutatta a követnek s véleményét kérdezte. Egyébként Hervoja a királynál már 1412-nél jóval előbb kegyvesztett volt. Egy követét ugyanis elfogták, a kinél olyan levelét találták, melyből kitűnt, hogy a törököt az országba hívta. Erre 1413 május 1-én lázadónak nyilvánította a király, megfosztotta herczegségétől, felmondta neki a

regale Thorichan, quod serenitas sua non sine sudorosis viribus copiosorum suorum exercitum nonnullorumque fidelium suorum militum et nobilium strage et periculo a manibus condam Herwoye de Bozna paternae iniquitatis alumpni et aliorum emulorum suorum in manu forti eripuisse sacraeque coronae dicti regni sui Hungariae reappropriasset dicto Herwoye seclam adiungendo suis dolosis prodicionibus et tradimentis rursus eidem Herwoye restituisset et resignasset; propter quod ipse Petrus de iure et de facto iuxta maturam deliberationem fidelium praelatorum et baronum suorum antiqua et approbata dicti regni su Hungariae consuetudine requirente superinde factam publica infidelitatis nota resparsus et offuscatus extitisset.“ — Bude quadragesimo die octavarum festi beati Michaelis archangeli (november 15) NM. It. Garai Miklósi nádor és Palóczy Mátyás országbíró kiadványa Zsigmond kir. 1423. in festo b. Marie Magd. (jul. 22.) kiadványából.

¹ Lucius i. m. 395—96. 1.

komaságot, elvétette tőle s átadatta Raguzának a Spalatóhoz tartozó három szigetet és kimondta Hervoja megbüntetését.¹ A délvidéki dandárokat: a zágrábi és pécsi püspököket, Garay János temesi ispánt, Medve Péter dalmát-horvát, Csupor Pál szlapon bánt mozgósítván ellene.²

Nagy örömet keltett Hervoja bukása Spalatóban. A kényuralmat ott a hercegi vár (castellum ducale) példázta, melyet Nápolyi László 1403-ban építtetett (1403 aug.) s azután Hervojának engedett át.³ Hervoja helyettest nevezett Spalatóba s a várat bosnyák őrséggel rakta meg. A nép, a mint a király elhatározásáról értesült, két ostromot intézett a vár ellen (jul. 8., aug. 9.). Megfogadták, hogy Hervoja kényurasága alól való megszabadulásuk emlékére Szt. Vitályos tiszteletére templomot építenek. Be is vették a várat s lerontották.

Így végződött kilencz évi uralkodás után a Jajczából igazgatott spalatói hercegség.

A végmegoldás elég sokáig váratott magára. Zsigmond császár és király az egyházszakadás orvoslására a nyugati

¹ Bozen, 1413 május 1. Érdekes, hogy Zsigmond király ez oklevelében azzal indokolja Hervojának 1409-ben tett adományait, hogy azért tette meg hercegnek, mert igen elaggott s magvaveszett. Ha a király őrnöke igazat mondott, akkor Hervoja fia, Balša, 1409-ben már nem volt az élők közt. Lucius V. l. 402. Fejér, X/5. 404—11. 1400 decz. 8. Osztoja István Hervoja vajdának és fiának, Balša kenéznek adományozza a livnói zsupát. Zs. király őrnökének tehát nem volt egészen igaza. Miklosich, Mon. Serb. 247. l. Hihető, hogy ezalatt azt érti, hogy Balšának nem volt fia.

² S. Ljubić: Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis et Insulae Lesinae. Zagreb, 1882. Akad. kiadvány. Zsigmond király 1413 jun. 17-én Feltriben kelt levele, 388—89. l. Zsigmond király már ugyancsak Feltren 1413 jun. 16-án a Blagayaknak adja a Hervoja birta Szanamegyét, Blagay Okl. 233. l. Hogy a horvát és szlapon urak a rovásukra terjeszkedő Hervoja letörését szívesen látták, természetes. Csupor Pál készült fel ellene legelőbb. 1413, VIII 9. NM. levéltára.

³ L. erről Alačević G. cikkét az Ephemeris Spalatensis 25. lap. „La torre di Hervoja e. a. A hercegi vár a Diocletianus palotája keleti oldalán állott Conte Cipriano Zannini di Cipriano telkén nyugatra az érseki palotától. Előbb a XV. században épült *velencei* várat tartották a Hervojának.

világ ügyeiben foglalatoskodik. 1414 január óta Magyarországon helytartók viszik az ügyeket. Azalatt Hervoja erősen készül visszafoglalni Spalatót s megvédeni alsó-szlavón szerzeményeit.

Egymagában nem érzett ehhez elég erőt. Kibékült tehát Osztoja királylyal, a kivel szemben a magyar tanács II. Tvartkót, a Zsigmondtól fogva tartott előbbi királyt játszotta ki — ekkor még siker nélkül. Jelentősebb ennél a hercegnek a törökkel való szövetekezése.

Bosznia s a
mohamedán
előnyomulás.

Bosznia csöndes muzulmán occupatiója már 1389 óta folyik; kivált Hum s a focsa—szerajevói terület felől. Újabb kutatások kiderítették, hogy Bosznia ezenkori török helytartóinak java része renegáttá vált bosnyákokból került ki. Még nem teljes a bizonyosság, hogy Ishak bég tényleg renegát bosnyák úr-e, de érdemes róla néhány sort közbevetni. Sok valószínűség szól a mellett, hogy Vuk Koszacsa vajdának az unokája: Vukac ez az Ishak bég.¹

Ugyanis

Vuk Koszacsa		
Vlatko rudinai kenéz	Hrana (Hranusa) nagyvajda	
<i>Szandálj</i>	<i>Vukac renegát</i> Ishak bég Hranušić	Vuk
Barak Vojo	Eseb Alija Vojo	<i>Ishak bég</i> Iszákovics Hranusics
Mehemed Cselebi 1515 hercegovinai szandzsák bég	Fiú † 1467	Velet bég focsai szubasi

Ha ez a még igazolandó családfa megáll, érthető, hogy Hervojának módjában állott közvetlen érintkezésbe lépni renegát honfitársaival. Ez a körülmény magyarázná

¹ Truhelka C. vetette fel legelőbb ezt a kérdést; a raguzai levéltárat hosszú évek során búvárolván, közli azt az érdekes adatot, mely szerint Ishak bég „Isacovich Hranusicsnak“ nevezi magát, tehát nagyapja Hrana volt.

együttal, hogy Boszniának oly ügyesen beállított iszlám propagandája miként vezetett oly mélyreható eredményre.

De álljon bármiként a dolog, föltétlenül bizonyos, hogy Hervoja épp oly kevésbé érzelt s érezhetett lelkiismereti furdalást a felett, hogy a mohamedánt behívta, mint Ludovico Sforza, mikor a francziákat VIII. Károly alatt rászabadította Olaszországra. Mit bánta ő a dúlásokat, mikor a saját hatalmáról van szó: csak az ő birtokait ne bántsák. A pusztítás már 1414 vége felé megindult a magyar végek ellen. Erre mozgósítanak csak a magyar déli dandárok: Garay János, Csupor Pál, Maróthy János vezérlete alatt. A nem nagy számú, úgy látszik, nem is jól és előrelátással vezetett magyar sereg 1415 aug. az uszorai bánszágban Makljanovác körül kemény vereséget szenved: vezérei részben elfogatnak, részben levágnak.¹ Hervoja — a *lörök által* — diadalt ül, büszke ellenfelein bosszút állhat. Kivált azt a Csupor Pált kínozza, a ki az ismert *anekdota* szerint ökörbölgéshez hasonlította a herczeg hangját, mikor Budán megjelent. Ökörbörbe varratta s állítólag a saját szavait ráolvasván, megölette.² Erről szó sincs, mert a fogságban halt meg, de megöletésének híre afféle vitézi rege, mely azonban jellemzi Hervóját.

Az uszorai csatának a következményei természetesen csak később éreztetik hatásukat. A délvidéki uraknak teljes veresége volt ez, mely a magyar-szlavón telepítést és ezáltal a terjeszkedést is megállította. Hervoja, mint a vak Sámson, megrázza Bosnyákország oszlopait, belepusztul ő is, meg az ország is. Voltakép a török lesz az úr, Magyarország csak később éreztetheti ismét befolyását, a külön bosnyák államiságra pedig elkövet-

¹ V. ö. Hervoja herczeg és czimere cz. tan. 5—7. l. A szavamelleki nagybirtokos Tóttösöknek ezenkori szerepléséről l. Zichy oklt. 14. Hogy a esata 1415 aug. havában vívatolt v. ó. u. o. 368. l. Zsigmond király okleveleiből egész sorozata állitható össze a csatában résztvevő harczosoknk. Sigray lt. F. 20/23 stb.

² Zsigmond király is megemlíti Csupor Pál *megöletését* egy 1425. évi oklevelében, de a Thuroczy J. krónikájában említett *anekdotára* való ezéltás nélkül. Galgoczi lt. Közöljük a Toldalékban II.

kezett a vég kezdete. Hervoja egy évvel sem élte túl „diadalát“. († 1406 ápr. havában). Spalato meg a velen-
czeieké lett; megszűnt mint hercegség, de Zsigmond
király is rajtavesztett. Hervoja országa halála után össze-
roppant, mindazonáltal élete munkájának eredményei később
más formában újra kifejezésüket lelik.

Kelleténél hosszabban időztünk Jajcza ezen korszaka-
kánál, holott magáról a városról s a várról vajmi keveset
mondhattunk. S mégis így kellett eljárunk, mert Jajczá-
nak, mint Hervoja „birodalma“ székhelyének éppen ez a
személyes vonatkozás adja meg a *tartalmát*. Egy nyugat-
boszniai, a tengerig érő területnek a főpontjaként lép a
történelem színterére s közvetítőnek indul úgyszólván a
Száva s az Adria közt; ha rövid időre is, de történeti
zománczot az ad neki. Hogy Jajcza királyi székhelylyé lőn,
azt csakis Hervoja pályájából s alkotásából érthetjük meg.

Katakombák.

Hervoja korához fűződik Jajczának egyik nevezetes-
sége, az úgynevezett katakombák építménye. A jajczai vár-
alján épült „Lukács-torony“ közelében, a „Medved kula“-tól
(medvetorony) északra 21 m.-nyire egy sziklafalba vágott ajtón
keresztül a szikla barlangjába épített, a terephez illeszkedő
érdekes földalatti templomba jutunk. Errőla templomról, melyet
katakombáknak neveztek el, legelőbb Bancalari Gusztáv írt
1887-ben.¹ Behatóbban tárgyalta s keletkezését illetőleg a kér-
dést valószínűen végleg megoldotta dr. TRUHELKA Cyrill.²
Szerinte ez a kriptának szánt sziklatemplom már Hervoja
ideje *előtt* fennállott, ő csak kibővítette: erre vallanak azok
a czímeres vonatkozások, melyeket a szikla falába vésett
az egykorú képiró. Ránk nézve ez a barlangi építkezés
bizonyosság, hogy Jajcza, mint telepítvény — ahogy előbb
is említettük — már jóval 1404 előtt fennállott.

¹ „Die Königsstadt Jajce in Bosnien u. ihre Katakomben“. Deut-
sche Rundschau für Geographie u. Statistik. X. k. 11. s köv. 1.

² „Die Katakomben von Jajce“ című 1894-ben megjelent tanul-
mányában. (Wiss. Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina II. k.
94. s köv. 1.) Ugyanczt a tanulmányt rövidítve közzétette Jajczáról
1904-ben írott s már idézett munkájában 55—60. l.

A Hervoja korában épített várra nézve többször idézett monographusa, a Hervoja herczeg építkezését csupán a várhegy legfelsőbb szintjére szorítja; szerinte itt volt a fellegvár. Annyi tény, hogy a Medved-kula a legrégibb őrtornya a várnak, mely már a XIV. század elején is fennállott. Csak hozzávetőleg s nagy képzelőtehetséggel lehetne a vár egyes részleteiről képet adni, a mit azonban inkább kerülünk. Azt azonban biztosan megállapíthatjuk, hogy a *Hervoja* kezdte alapon lett a várból királyi, illetőleg országos vár.

III. FEJEZET.

Jajcza vára Hervoja halála után. — Osztója István és fia, II. Tvrtko. —
A magyar védrendszer. — Kereskedelmi s egyházi viszonyok.

Hervoja
ország.

Természetes határok nélkül szűkölködő, szétagolt társadalmú, különmemű területrészekből összehalmozott s éppen ezért össze nem forrott ország, melyet csak egy rövid emberöltő tartott össze célra nem vezethető eszközökkel eleddig, alkotója halála után a Balkán-félszigeten mindig összeomlott. Egyik dinasztának sikerül rövidebb-hosszabb ideig fenntartani utódjaiban a családját, a másinak, a melynek nincsen életrevaló utóda, már elhunytá után felbomlik az uradalma — mert csak annak nevezhetjük.

Ez a sorsa Hervoja országának is. Felesége, a Kacsics (nem pedig Szvacsity) nembeli dinasztának, Nelipics Ivánnak a nőtestvére, a kivel egy csomó várat kapott,¹ özvegyiségre jutván, már félesztendő mulva felesége lesz Osztója István bosnyák királynak. Egyetlen fia, Balsa herceg, csak leányutódokban folytatta az apja ágát; egyik Katalin, másik Dorottya. Előbbi Blagay Jánosné, utóbbi Frangepán Mártonné. Ekképen a Hervoja-féle hercegség, melyről Spalato város kiválása következtében amúgy is lehullott a korona, torzová vált. Horvatinicsok voltak elegenden, de a Hervoja-féle családi zsupa nem került a kezükre, csakhamar elmállott a sok birtok.

Jajcza
a bosnyák
királyok
székhelyei.

Jajcza vára és városa úgy látszik, Hervoja fiának a halála után — melynek időpontjára nézve adatot nem tudunk — *Osztója* (1398—1404; 1408—1418), *később fia, Osztójics István* (1418—1423) s azután *II. Tvrtko király* (1404—1408; 1421—1443) hatósága alá kerül. Vajjon

¹ Frangepán oklt. I. 116. Sógoráról, a koronához hű Nelipics Jánosról, a híres ramai comesről legottan.

Osztoja a jajczai zsupát az úgynevezett Dolnji krajjal (Alfölddel)törvénytelen fiának, a később oly hirhedtté vált *Radivoj* vranduki kenéznek, adta-e — Jajcza többször említett monographusa úgy állítja.¹ Valószínűbbnek tartjuk azonban, hogy a bosnyák királyok, mígnem Osztojának másik törvénytelen fia *Iszlán Tamás*, székhelyét oda tette át, külön helytartókat rendeltek, a kiket már akkor bánoknak neveztek, noha a bosnyák középkori igazgatás nem ismeri ezt a specialis magyar horvátországi tisztséget.²

A bosnyák királyoknak ősi székhelye Szutjeszko: (szarajevói ker. vizsokói járás, 12 km. a csaticsi állomástól) I. Tvartko onnan keltez, mint székhelyéről (in curia majd aula nostra regali).³ A királyi családnak, Kotromanéknak szállásbirtoka: a vrhbosznai zsupa, vagyis Szarajevo mezősége (Sarajevsko polje), melyhez aztán a *lasvai* zsupa fűződött Travnikkal. A vrhbosznai zsupa főbb helyei:⁴ *Vizsko* (vár, ugyancsak székhely I. Tvartko előtt, de utódai is kelteznek onnan) *Kresevo*,⁵ *Fojnica*, *Vares*, Vizsokótól északnyugatra *Szutjeszko*, I. Tvartko óta székhely s ettől északkeletre Vares-felé védett, szakadékos területen magas hegy ormán *Bobovác* vára, a hova kincseiket rejtették a királyok.⁶

Jajcza s vára abban az arányban nyert fontosságban, a melyben a török uralom gyökeret vert Felső-Boszniában s a bosnyák királyi területet följebb szorította. A magyar

¹ Truhelka C. i. m. 7.

² Jajczai okl. I.

³ A mai franecziskáus zárda mögötti halomnak ma is dvor, curia bani a neve. L. W. M. aus L. H. IV. 268. I.

⁴ A mai Szarajevo, Vrhbosznának, magyarul Várbosznának azt hisszük, hogy *Brdo* zsupának volt a főhelye, de 1415-ben, sőt még előbb is török kézre kerül.

⁵ Szerajevói kerület, fojnica járás. Közeleben egy Hervoja birta vár romjai.

⁶ A keltezéseket I. Miklosich i. m., Pucsicsnál Mon. Rag., Copie dei Commemoriali (Velencei állt. kiadvány) Ljubicsnál (Horvát Akad.) s részben a mi Akad. kiadványaiban. Bobovác északkeletre van Szutjeszkótól a Lukovica patak mellett meredek, alig hozzáférhető sziklán épült. V. ö. még Stratimirovics Gy. Bosnische Königsschlösser. W. M. II. 322—5.

korona területe s a török terület között, melyet Hervoja 1413-ban magatartásával az inadból (csak azért is) alapozott meg, a bosnyák királyság csak észak felé találhatott menedéket, vagy paktálnia kellett. Ezt cselekedték Osztojicsék s II. Tvartko király néha ügyesen, de gyakran rajtavesztve.

Magyar
védrendszer,
a szent korona
s az incorporált
részek.

Zsigmond királynak csak uralkodása vége felé sikerült a déli határt biztosítani azáltal, hogy az utolsó szerb főkenézzel, Lazarevics Istvánnal 1426 körül megegyezik, minek következtében Nándorfehérvár magyar kézre jutott. Bosnyák politikája 1411 óta nem szerencsés, az okát nincs miért ismételniünk. De hangsúlyoznunk kell, hogy a magyar védrendszerben nagy volt a fogyatkozás. Nem kívánjuk a magyar banderialis rendszer azon korbéli állapotát jellemezni, de megjegyezzük, hogy egyéni vitézség és képesség tekintetében kiváltak ugyan az egyes zászlóaljok és vezéreik, de szervezet és fegyelem dolgában lazák. Híjjával voltak általán minden tervszerűségnek. 1433-ban kelt a tervezett sereglétszám-megállapítás, mely alapul szolgált a véderőreformnak. E létszámból Horvátországra, Szlavóniára (a mai Horvátországra), az *uszorai* részekre (a rácz despota, a pozsegi ispán, a pécsi püspök) valamint a dalmát, horvát, szlavón részekre, Boszniára és részeire s a Szt. Szávai hercegségre összesen 9000 fegyveres esett. A pontos létszámot nem lehet megállapítani, mert a jegyzék nem teljes.¹ Annyi azonban kivüláglik belőle, hogy a déli birodalmi határt Dalmácia, Horvátország védi nyugat felől, északról Szlavónia s kelet felől a déli magyar megyék: Verőcze, Somogy, Zala, Baranya, Bács, Pozsega, Valkó, Bodrog, Szerém, Tolna. Kitűnik továbbá, hogy a magyar király a magyar korona *incorporált* részeit megtartani s megvédelmezni tartozik.

¹ Schönherr i. m. 592. l. 120,000-re teszi a létszámot, ez mindenképp lehetetlen. Ha Zsigmond alatt 1.200,000-re tesszük az összlakosság számát, az arányszám — noha az a középkorban nagyobb — képtelenség. Hiszen a mai hadseregünk békeállománya a népességnek csak 0.86 %-át alkotja. Az efféle önkéntes becsléseknek nincs hasznuk, s nem megbízhatók. Abból sem lehet következtetni, hogy a főpapok, bárók s káptalanok a banderiumtartás alól 286,000 arany forintot megválthatták magukat.

Az ország zászlósai, egyháznagyjai kötelesek megvédelmezni ezeket a részeket (XXII). Garai Miklós nádor felhozta, hogy Halomföld (Chulmia, Hum), Livno (Hlevna) s Berzencze (Gerzencze) a magyar királysághoz tartozott; ezeket Nagy Lajos király igazgattatá a horvát bán által. Jelenleg a bosnyák király tartja hatalmában mindezen részeket, valamint a Nagy Lajos bírta *Greben*t és számos egyéb várat is. Ezek a magyar korona *incorporált* részeit alkotván, az államhatáron *belül* esnek. Ezért a király kérdezte, hogy melyik az a határ, a honnan a sereg megindulni tartozik, részint a területnek megvédelmezése, részint az elveszett terület visszaszerzése okából. Ezek: „Dalmácia, Horvátország, Rama, Servia, *Bosznia* (külön a régi Ramától, melynek 1411-ben Nelipics Iván az ura)¹ Galiczia, Lodomeria és Bulgária, a mint azok a tiszteletreméltó Lajos király korában a koronához s Magyarországhoz tartoztanak“. (Art. XXVI.)

Mínthogy Magyarország melléktartományaival oly népes és hatalmas, hogy bármely ellenféllel megbirkózhatik, ha hadserege jó és rendes beosztást nyer, informáltatni akar arról, hogy a rendek mit határoznak e részben.²

Ez a rendekhez intézett kérdés szerintünk egy a királynál tartott tanácskozásnak a feldolgozott jegyzőkönyve, a mint különben Kovachich, a kiadó is megjegyzi. Ezen az alapon dolgozták ki az 1435-iki I-ső végzeményt, mely azonban csak egyes részleteket kodifikál.³

Zsigmond király utódainak egy csomó megoldatlan kérdést s egész sorozatát az elzálogosított váraknak hagyta örököül. Albert király idejében, tehát 1437 után, Boszniában három vár említettik, mint a mely Magyarországhoz tartozik: *Źajcza*, elővára *Bocsácz* és *Komothyn*.⁴ Il. Tvrtko bos-

¹ Lehet egyébként, hogy szöveghiba, mert a bevezetésben Lodomeria és Bulgária közt említettik Cumaniae. Meglehet, hogy Boszniát irt tévedésből Cumania helyett a leíró.

² L. Toldalék IV. sz.

³ Az 1433. évi regestrumra, vagy protocollumra hivatkoznak az 1459: III. („sicubi tempore condam domini Sigismundi exercituare de-beant“) Kovachich V. Com. 336. l.

⁴ Másolat a m. kir. orsz. lev. Tört. Emlék gyűjt. Irbában kiadtuk: Arch. közl. XII. 112—115. l. 1878.

nyák király pedig Nagy és Kis-Kemlek vára zálogbirtokosa.¹ Mennyiben függ össze a két dolog, vajjon Jajczáról, mint cseretárgyról volt-e szó, mikor Zsigmond király 1426-ban követséget küldött II. Tvartkóhoz,² nehezen állapíthatók meg. Még az sem bizonyos, hogy Jajczát nem úgy érti-e a jegyzék, a mely *Castra Bosneról* szól, hogy ezek közvetlenül Magyarországhoz tartoztak-e? Formája szerint azt kellene hinnünk, hogy igen, mert Boszniában több vár volt, mint p. o. Szrebrenik, melyről megemlítik, hogy Máté bán kezén volt zálog czimén.³

I. Ulászló király idején Bosznia szövetséget köt⁴ Magyarországgal a status quo alapján, s ekkor Jajcza is bennefoglaltatott, mint bosnyák birtok. Egyébként bővebben kellene elemeznünk a patarén felekezet befolyásáról tett megjegyzésünket, ha e politikai vonatkozások igazi értékét kellő részletességgel akarnók megvilágítani. Hiába volt a kalocsai érsek, a zágrábi, pécsi, szerémi és bosnyák püspök minden buzgólkodása, a hitbuzgó Marchiai (pápai márkabeli) Jakab (cs. nevén Gangala) térítési buzgalma, a Kotromanokból s ivadékaiból igaz katholikussá egy sem vált, még ha külsőleg vallották is a hitet.

Kath. egyházi
viszonyok.

Hiába ebédel II. Tvartko Pozsonyban Zsigmond királlyal,⁵ hiába fogja ugyancsak Tvartko a jajczai francziskánusok pártját az ő barátjánál, Marchiai Jakab bosnyák vikáriusnál, úgy látszik, Jakab a jajczai barátokban nem bízott;⁶ királyi barátja, Tvartko, mégis csak az eretnokség hírében áll. 1435 deczember 20-án ismét Magyarországhoz időzik Székesfehérvárott, s akkor azt mondja róla egy ferenczes barát: Az a király csak színre nézve volt keresztény, tényleg nem is volt megkeresztelve, s mindenkép megakadályozta, hogy övéit megkereszteljék a barátok, kik

¹ Később Vukcsics István hercegovinai herceg fia, László kapta adományul I. Mátyás királytól.

² Századok 1869, 605. l.

³ 1443. a lepogl. iratok közt horv. orsz. ltr.

⁴ „Focdus denique inter reges et regna confirmatum“. Callimachi J. De rebus Vladislai lib. I. Schwandtner folio I. 2. 457.

⁵ Mon. conc. med. aevi I. 791.

⁶ Fermendžin i. m. 146. Bobovácson keltez. L. Wadding X./7. 794—95 s több helyén.

országában vannak; mert abban az országban manichaeus eretnekek vannak. Hiába buzgólkodtak a raguzai papok. Rá akarták venni az eretnek és szakadár bosnyákokat, hogy küldjenek Bazelbe követeket, de három szláv püspök: Djedgost, Starac és Strojnik, a kath. egyház legdühösebb ellenségei, rémítgetésekkel visszatartották a már-már ingadozó királyt.¹ Ez a három patarén előljáró megakadályozta a katolicizmust akkor, amikor a török még nem lett teljesen urává a helyzetnek. Az európai közerdeklődés ekkor még nem irányult annyira a Balkán felé. 1436-ban hiába beszélt Zsigmond király az iglavi ülésen a török veszedelemről, a rendek — sajnálkoztak.²

Mindamellett a katolikus propaganda a szemmel látható török veszedelemre való utalással, kitartásával s a pápák segédelmével, ha lassan is, de terjed és gyökeret ver. A cuius regio eius religio elvét megtapasztalván, a királyi családra s az előkelőkre terjesztik ki munkásságukat.

Osztoja fia, István Tamás király, (1444—60) az első elismert katolikus, a felesége Katalin, Vukcsics István herceg leánya is az. A király várbosznai birtokain a lángbuzgalmú ferenczesek zárdái a hit erősségeit példázzák.³ Jajeczán is megindul a hitélet. Ebbe az időbe esik a jajezai vár kiépítése, királyi lak és udvari kápolna épül, a királyoknak is jobbára tartózkodási helye lesz. (In oppido nostro Jajee, in castro nostro Jajee, kelteznek).

Legelőbb Szt. Katalin tiszteletére a királyasszony építtet templomot, a mely a mai városi meceset helyén állott. Itt helyezték el 1459-ben Szt. Lukács ereklyéjét. Egy másik egyház a Boldogasszony tiszteletére épült, mellette pedig díszes haranglábat emeltek, melyet tévesen Lukaestornyának neveztek. A templomból meceset lett, a campa-

¹ Mon. conc. in aevi I. 676—77. 1. és Mon. Conc. Bas. Generalium. V. ö. Farlati VI.

² U. o. I. 766. Th. Ebendorfer Diarium.

³ 1416 szept. 30. Eugenius pápa (IV) Mariae in Glamoc nullius dioecesis in regno Bosne indulgentias concedit. Fernendžin kéziratai közt. Ilyen 1450 körül Vranduk (Radivoj kenez, a király testvérenak zsupája) is.

niléből pedig úgynevezett óratorony (Szahat kula) a mai Jajczának még romjaiban is ékessége. Szt. Katalin egyháza (a ferencz-rend bosnyák vicariátusának tulajdona)¹ volt a székesegyház, mellette épült a rendház. A várban is építettek egy templomot Szt. Péter tiszteletére, mely helyőrségi templomként szerepel.²

Történetileg megállapítható, hogy a jajczai ferenczes barátok eleinte Dalmáciából kerültek ki, illetőleg az ottani conventekkel állottak szoros összefüggésben. A dalmát conventek szolgáltatták Jajczának a bort, olajat, és ruhát; oda vonultak el a veszedelem elől az elaggott barátok. Kapisztrán János a rend apostoli vicarius, a két ország conventjeinek elkülönítését tervezte, a mit Thomasi lesinai püspök nem javasol, mert nem akarja ezt a gyöngécsmetét kitenni a veszedelemnek, noha a térítés terén nagy sikereket mutattak fel, s a király, meg az előkelők nagyrésze már áttért.³

Jajcza az oppidum: a város és a vár, mint a király kedves tartózkodási helye, s hitéleti központ, 1444-től kezdve fontosságban, s mint az úgynevezett bánsági központ,⁴ forgalmi tekintetben is kiváló helyre jutott.

Jajcza
kereskedelme.

Magánjogi adatokból látjuk, hogy a kereskedelmi s ipari életnek Jajczában jobbára Spalato a kiindulópontja. Van ott raguzai s Dalmácia egyéb részeiből is beszármazott lakos, de Spalato felé irányul minden. Ebben csak természetes folyományát látjuk az akkori bosnyák társadalmi rétegzetnek. A pásztor s a várban lakó kenéznek a jobbágya nem jön be városlakónak, hanem jó pénzért vállalja a teherforgalom közvetítését. A királyi vár alján idegen kereskedő, iparos telepszik meg, a ki ott raktárt tart,

¹ „Ad ecclesiam sancte Cath. in castro Jajce dicti regni, que domus fratrum ord. minoris de observantia vicaria dicti regni existit.“ Theiner: Mon. II. 318.

² Az úgynevezett Szt. Lukács-tornyát s Szt. Lukács ereklyéinek történetét igen érdekesen írja le Truhelka, i. m. 61–64. l. A rend ingatlanai a városon túli Dzsebics-házak mellett voltak, a keleti kaput Papaz Kapijának, barátok kapujának nevezték, mellette egy *őrtorony*.

³ Capistranus Triumphans Köln 1700, 194–95. l.

⁴ Ljubić: Listine IX. 215. Pál jajczai bán. V. ő. Okt. 1. sz.

s a vidéken árusítja el készletét. Hitelbe kap Spalatóból árút, emberek ottan szegődnek hozzá. A velencei és raguzai kereskedő finom árút hoz be, közönséges posztót Spalatóból szállítanak, de egyéb árút, fűszert is. Nem akarunk egyes adatokból összefüggő képet festeni, azért a Toldalékban V. sz. a. közöljük a zárai helytartósági levéltárban őrzött, régi spatatói közjegyzőségi irattárak jajczai adatait. Az adatok bizonyossága szerint Jajczában ekkor pénzes kereskedők laktak, a kiknek hitelük, s készpénzük is volt. Az idegen, jelesül a velencei és raguzai kereskedők kereskedelmi szabadsága, a mennyiben azt akkor biztosítani lehetett, szerződésileg állapított meg.¹ Valami nagy értékgazdaglakság nem kell föltételeznünk, de bizonyos, hogy a királynak a kereskedők fizette illetékekből és vámokból volt a legnagyobb készpénzbeli haszna.

Noha Jajcza hegyes-erdős vidék, jövedelme a középkorban sem lehetett passzív. Hiszen ma is a sokkal kisebb jajczai járás 760,000 koronát jövedelmez 312,000 korona kiadással szemben. A mai pénzügyi rendszer ugyan nem hasonlítható össze a középkori magángazdálkodással, de mindenesetre számbavehető a visszafelé következtetés arányosításánál.

Jajcza mint központ tehát már ekkor is hovatovább nyer politikai fontosságban. A magyar határhoz legközelebb eső hely lévén, a törökök már előbb is nagy figyelemmel kísérik, s kikémlelésére portyázókat küldenek. „Jajcza bijela” fehér-, vagyis székvár lesz a neve már a töröknél is, ezen a réven kerül belé a hősi mesékbe.²

Mátyás király felléptéig azonban mégis csak bosnyák telep és határvár ez a bánági központ. Világtörténeti szereplése a magyar-török erőpróbában nyilvánul meg, mely megőrli a bosnyák királyságot.

¹ Érdekes István Tamás királynak 1449 január 3-án Vrandukban Traui Miklóssal kötött szerződése a Spalatóban, Hvojniczán és Jajczában üzendő kereskedelmi érdekében. Fernendžin i. m. 208. l. A velenceiek kiváltságlevele 1444-ben kelt in castro nostro Jajce.

² Kosta Hörmann Narodne pgjesme muhamedanova u Bosni i Hercegovini. Sarajevo 1888. Gjerzelez Ali és Vuk Jajčanin harczában így említi ismételve az ének.

IV. FEJEZET.

Mátyás király bosnyák politikája. — Bosznia és a Hunyadiak. — A balkán-politikus 1458—1463. — Brankovics György. — A kath. térítés. — A pápa koronája. — Szendrő vára s Bosznia 1459. — II. Pius pápa és Bosznia. — Tomásevics István bosnyák király. — Mátyás király megbékülése. — Diplomáciai előcsatározások. — A török hadjárat kezdete.

1.

Mátyás király
bosnyák
politikája.

Mátyás király balkáni politikájában két szempontnak van döntő fontossága. Egyik az egyetemes európai érdek, melyet a magyar királyok, mióta az európai politikában részük volt, a saját létfenntartásuk érzetében mindenha a magukénak vallottak. A másik ok, mely Mátyás király törekvéseit irányította, a magyar birodalom délfelé való területi épségének a fenntartásában leledzik. Az előbbi szempont következetes érvényesítése az akkori középkori európai hatalmak befolyásától is függött. E tekintetben a keresztény magyar érdeket csak annyiban pártolta a többi keresztény hatalom, a mennyiben azt az egyes phasisokban a saját külön érdekének is tartotta. E részben tehát Mátyás királynak a többi hatalom akaratahoz kellett alkalmazkodnia, tehát az exigenciáktól függött. Magyarország területének megvédése azonban a souverainitásból kifolyó oly elemi kötelezettség, melyet igaz, hogy szintén a lehetőséghez képest, de függetlenül intézett.

Nándorfehérvár 1456. évi védelme biztosította Magyarország részére a Duna-Száva vonalát. Ámde a déli Duna folyása mentén Mátyás trónraléptekor még fennállott a szerb deszpotaág: a Brankovics György Rácországa fontos kulcsos várával, Vég-Szendrővel (Smederevo), s a Száva-Drina szöge háttnögében a bosnyák királyság még élt. Igaz, hogy két ütköző közé került. Gyöngye egy organismus volt ez a királyság, melynek majd a török, majd a magyar rúgótól kellett tartania. Az Alduna mentén pedig

a havasalföldi vajda magatartásától függött, hogy a támadó török, vagy a védő magyar részen van-e a túlsúly. Ha latra vetjük ezeket a tényezőket, nyilvánvaló, hogy a többé-kevésbbé központosított, harcra mindig kész török hatalommal szemben a magyar korona ereje gyöngébb. Ezért felette vérmes, a viszonyokat nem ismerő az akkori európai diplomácia ítélete, a mikor azt hitte, hogy néhány százezer arannyal meg lehet törni a „pogányt”, csak akarnia kell Mátyásnak.

Ha a Balkánon egy akarat dönt, akkor könnyű sora lett volna a magyar politikának, de a szerb, bosnyák és oláh politika, a mint hogy érthető is, elsősorban a maga érdekét tartotta szem előtt. Ezért Mátyás csak azt tehette, hogy vagy megtöri a vele szembenálló, esetleg ellentétes irányzatokat, vagy diplomáciai úton összhangba hozza a maga céljaival. S ha végigmegyünk uralkodása azon tényein, melyek a délkeleti politika keretében játszódnak le, röviden azzal jellemezhetjük keleti politikáját, hogy: ha tehette, háborúval oldotta meg a kérdéseket, ha lehetett, szövetségek útján igyekezett úrrá lenni.

Elemi meghatározásnak tetszik tán e jellemzés, de nem lehet eléggé hangsúlyoznunk, hogy a történetírás Mátyás király balkáni politikáját mindig a posteriori ítéli meg, s úgyszólván belevéste a conventionalis történeti felfogásba, hogy Mátyásnak egész erejével kellett volna a törökre támadni. A legújabb időkig nem ismervén Mátyás korának a belső, részletes rúgóit,¹ nem azt írták le, hogy mit és miért cselekedett, illetőleg cselekedte ezt vagy amazt a király, hanem hogy mit kellett volna cselekednie.

Az utolsó despotának katonai tekintetben oly fontos dunamelléki országa: Szendrő vára 1459 június 20-án török kézre került.²

¹ Felderítésük érdeme javarészen Fraknói Vilmost illeti.

² „Bosnyák és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok. Budapest, 1909. V. ö. Fraknói Vilmos becses észrevételeivel. Századok, 1909. évfolyam. Ez észrevételek közül azokat, a melyeket magunkévá tettünk, felhasználtam a nevezett munkának 1913-ban (München és Leipzig) megjelent német kiadásában.

E részben meg kell vallani, hogy a középkori magyar politikának nem sikerült sem magához vonzani a balkáni szerbséget, sem kiragadni azt a szerbek szemében akkor éppenséggel nem oly ellenszenves turko-byzantin jellegű szultáni hatalmi körből. Pedig a Hunyadi-háznak, ennek az igazán magyar-balkáni nemzetségnek ez volt a politikája. Szendrő és ezzel a Morava-völgye végleg elveszett Magyarországra nézve. Igaz, hogy a törökkel meg nem férő szerb elemet később sikerült Mátyásnak a magyar korona közjogi kötelékéhez fűzni,¹ de ez emigrans elem volt, holott a déli dunaelvi szerb országrész Mátyásnak minden diplomatiái mestervonása ellenére a töröknél maradt. Nándorfehérvár ugyan megmaradt végvárnak, melyet a magyarság meg is védelmezett, de Szendrő birtoka nélkül a későbbi események folytán déli expansióra, tartós hódításra, nem kerülhetett a sor.

A helyzet ilyenén alakulása következtében a Kotroman-család fattyúhajtását királyként uraló *Boszniának* fokozott fontosságú szerep jutott a magyar politikában. Bosznia védőbástya volt a török haderőnek nyugati felvonulása ellen: a ki mellé Bosznia állott teljes lelkéből, az hathatós segítséget nyert vele. Magyarország becses elővédet kap területének a megvédésére, ha Bosznia királya vele megy, a török pedig, ha melléje állanak a bosnyák hadak, esetleges visszavonulását mindenkor biztosíthatja.

Bosznia és a
Hunyadiak.

Ámde ebben a kétlaki helyzetében rejlik Bosznia saját politikájának a gyöngesége. Mert csak úgy állhatott meg külön szervezetül, ha a két ellentétes hatalom közt ügyesen küllőfelez. Úgynevezett nyílt politikát ez a hybrid, erős középponti hatalom nélkül szűkölködő állam, melyet, mint rideg sziklaszigetet, csapkodott a magyar és török ellentétes áramlat, nem folytathatott. A magyar diplomácia szemében álnoknak tünt fel a bosnyák politika, mert nem bízhatott benne. A török pedig ugyancsak érezte, hogy a míg közte és a magyar határ közt ez a korlát fennáll, addig ő sem parancsolhat korlátlanul, s a nyugati világ sem tart tőle.

¹ Magyar-szerb összeköttetések oklevéltára. 1907. 248—284. 1.

Ezért Boszniának, mint önálló szervezetnek, el kellett múlnia, még ha erősebb kezű, nagyobb tehetségű király áll is az élén, mint *István Tamás* (1441—1461), az Osztója fia. Valamint bizonyos az is, hogy Bosznia területén kellett végbemenni a magyar-török leszámolásnak, mely vagy elzárja a török elől a nyugati kijárót, ha győz a magyar, vagy Konstantinápoly parancsol ezen a bástyán már Mátyás alatt, ha ez megveszti a háborút. Mindezt a lefolyt eseményekből ma világosan látjuk: ez folyt a pragmatikus fejlődésből. Mátyás király mindezt érezte, s a szükséghez képest a maga módja és tehetsége szerint irányította.

Mátyás király bosnyák politikájába bizonyos családi hagyomány is belejátszik. Ő, hogy modern nyelven szöljünk, „mint Hunyadi van engagirozva” a bosnyák királylyal szemben. Hiszen István Tamás bosnyák király 1444 jún. 2-án kelt oklevelélben elismeri, „hogy a mi kegyes urunk, Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország és Lengyelország stb. királya, Hunyadi Jánosnak, egyebek közt erdélyi vajda s urunk Ulászló király főkapitánya önagyságának *tanácsára, jóakaratóból és rendelkezéséből* ünnepélyesen minket Bosznia királyának ünnepélyesen megtett és megerősített”¹ (instituit et confirmavit). Nem akarjuk itt a bosnyák királynak a Magyarország és Bosznia közt abban az időben fennállott közjogi viszonyra vonatkozó saját kijelentését elemezni, hiszen a szöveg világosan szól. A személyes vonatkozást ragadjuk ki belőle, mert nyilvánvaló, hogy a bosnyák király, a saját bevallása szerint, Hunyadi János teremtménye. Ezzel megkapjuk Mátyás király e kérdésben tanúsított subjectív magatartásának is a kulcsát. Nem csupán souverainitásának érzése, nemcsak állampolitikai okok, de dynastikus traditio is irányítja eljárását. Igaz, hogy 1458-ban a magja ennek a vele kezdődő dinasztiának még csak alighogy megfogamzott, ezért ha alá

¹ Legújabbban kiadatott a „Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter“ című munka okl. függ. XXXIII. szám alatt. Ebben a fontos oklevélben mintegy viszontbiztosítás foglaltatik Hunyadi János személyére nézve, ha netán menekülni kénytelen. A király menedék-helyet biztosít neki s ígéri, hogy évente 3000 aranyforintot fizet neki.

is rendeli a saját szempontját az actualis lehetőségnek, de soha nem téveszti el szem elől. Egy osztrák krónikás írja,¹ hogy az ellene lázadó urak egyik vezérét, a nagyralátó *Ujlaki Miklóst*, a körmendi csata (1459 április 7.) után azzal nyerte meg a maga részére, hogy Bosznia trónjával kecsegtette. Ez minden bizonynyal a posteriori való állítás, melyre ráczáfol az a körülmény, hogy *István Tamás* bosnyák királylyal ugyanakkor tárgyal.² Valami szóbeszéd alapján kelhetett a hír, s a hírterjesztésnek már akkor is „alkotó” ereje volt. Feltűnő azonban az a biztosság. s az a messzelátás, melylyel Mátyás azonnal belényúl a bosnyák ügyekbe.

Mátyás király elődei a magyar királyi székekben idegenek voltak: az Anjouk olaszok, Zsigmond, a ki ugyan magyarrá vált, nyugati ember, Albert, V. László németek. A magyar királyság akkori hatalmi helyzetéből kifolyólag megannyian többé-kevésbbé sikeres expansiv politikát folytattak az Árpádok megalapozta hagyományokra is támaszkodva, de úgy, a hogy Mátyás, egyikük sem ismerte a balkáni lelket. Hunyadiék a Balkánról beszármazott magyar nemzetséggé váltak. Mátyásban is él a keleti traditio, s ha lelkének összetett elemeit apróra szedjük, bizvást megállapíthatjuk, hogy ő balkáni vérből idealista magyarrá vált. akkori nyugati műveltségű keresztény uralkodó. Őt „nem csaphatta be” balkáni uralkodó, mert belátott a lelkébe. Oly tulajdonsága ez neki, melyre nem taníthatta őt semmiféle renaissance tudós, mert vele született.

A Balkán-
politikus
1458—1463.

A balkáni politikus elvet, hitet nem ismer. Ösztöne van, rögtön eláll szándékától, ha érzi, hogy ellenfele erősebb nálánál. Barátságra azonnal kész ma még halálos ellenfelével, hízeleg neki, de mihelyt alkalma nyílik, ha nem lehet másként, titokban. de mikor alkalma nyílik rá, egyenesen ellene fordul. Szomszédaival ünnepélyes szerződést köt, de alattomban viszontbiztosítja magát szövetségese ellenfelével. Az igazság erkölcsi tekintetben ismer-

¹ De Roo : Hist. Austriae lib. VI. f. 341. Mathias rex . . . Nicolao Bosniensis regni spem fecit.

² Ezt már Teleki is megjegyezte HK. 1.

retlen fogalom előtte, csak az erőnek enged. S mert ez a primitív létnek a legnagyobb biztosítéka, csak egy a célja, hogy mentől hatalmasabb, mentől gazdagabb legyen. Legyen akár keleti vallású, vagy bogumil, megalkuszik a római egyházzal is, ha hasznát látja, mert ezzel is vagy az erejét növeli, vagy ha rosszul megy a sora, létét biztosítja. A vallás neki hagyományos ritus, melynek külsőségeihez ragaszkodik, de etikája nincs. Ez a ragaszkodás különíti el a többitől, s ezért marad meg nemzeti individualitásában. Eljárásában csak az a következetesség, hogy következtelen. Ezt a paradoxont csak az érti meg, a ki ismeri a Balkán fejedelmeit.

A középkorban csak a török értette meg ellenfeleit, mert rájuk szállott Byzancz lelke. Az európai nyugat nem ismerte a keletet, nem ismerte a pápaság sem, mely ugyan egyetemes álláspontra helyezkedett, de részletes sikereknél egyebet nem ért el a Balkánon. A pillanatnyi sikert tartva szem előtt, gyakran félrevezették. Két főemberazonban ismerte: Czillei Ulrik,¹ ez a hatalmas, de *túlrasz*, németbe oltott Balkán-szláv, a ki nem érhetette el célját, és Mátyás király.

Mátyás megértette, hogy mit ér a balkáni uralkodók hűségnyilatkozata a „szent korona” irányában. A míg erősebb volt és leszoríthatta őket, addig hódoltak neki, néha még akkor sem. Csakhogy ő mindig azon volt, hogy erősebb legyen, ezért joga élő hatalommá vált. Neki úgyszólván újra kellett kezdenie a magyar joghatóság életbeléptetését, mert 1415-től kezdve 1458-ig a magyar birodalom az előretörtető ozmánssággal szemben folyton védelmi állásban volt, s ha szívósan küzdött is, de tényleg tért vesztett. Ezért a rác és bosnyák politika a maga érdekében nem is tehetett egyebet, mint hogy ott s úgy igyekezett magán segíteni, a hogy és a hol éppen tudott.

¹ Ha Czillei Ulrik eléri célját s a horvát bántágot örökletesse teheti, a Balkán-félsziget északnyugaton bizonyára más képet öltött volna az országok csoportosulása. V. ö. Ljubić: I istine N. 86., 89., 113. s a még nem közölt velencei államlevéltári iratokat 1456—57-ből (Senato Secreto) Fraknoi i. becses tanulmányában (Századok, 1909, 594. lap) a chronologiai jelzések nem eléggé szabatosak.

Brankovics
György.

Hogy mennyire erejevesztettnek tűnik fel a magyar birodalom déli feszítő ereje, azt legélénkebben megvilágítja a rigómezei csatavesztés után Brankovics Györgynek a békeközlése a magyar birodalom és a török szultán között. (1449 május 21, Szendrő).¹ A magyar országos tanács rááll, hogy a havasalföldi részek, Rácország és Bosznia, tehát a magyar birodalommal akkor védelmi viszonyban álló területek egyidejűleg a szultánnak is megfizessék a *szokott* censust (censum solitum). Kikötik azonban, hogy ezen országok fejedelmei és lakói mindenha Magyarországra jöhessenek, causa curialitatis (illendőségből való hódolás) és egyéb ügyeik elintézése okából, s ebben a törökök ne háborgassák őket. Ime tehát ezek az országok kétségtelen hűbéres részei a magyar koronának, mely azonban ezzel a kijelentéssel elismeri, hogy meg nem védheti őket s tűri, hogy adót fizessenek ellenségének. Lehet-e ezt a viszonyt az államközi viszonyoknak valamely tételes formájához sorozni? Csak egy bizonyos, hogy nem tiszta s tarthatatlan állapotnak azon idő szerint beállított fokmérője ez. Nem is csodálhatjuk, hogy István Tamás bosnyák király a két hatalom közlé szorítva 1449 november 11-én Doborban országa érdekét tekintve, összes rendivel egyetértőleg Korógyi János macsói bán előtt megfogadja, hogy Magyarország és szent koronája, valamint Hunyadi János ellen nem követ el hűtlenséget s a törököket nem fogja segíteni.² Ezzel biztosította magát Magyarország irányában, de a szultánnak megfizette az adót. Oklevelünk ugyan nincs rá, de ki ne hinné el, ha azt állítom, hogy a szultánt viszont biztosította, hogy nem fog ellene tenni semmit. Ezt különben, ha meg akart maradni, meg is kellett tennie.

A kath. térítés.
A pápa
koronája.

Szorosan akarván a tárgyhöz ragaszkodni, csak megemlítjük, hogy Eugen s V. Miklós már 1444 óta eretnek-

¹ Mk orsz. levéltár. MODL. Teleki: HK. X. 243—411. Ez a jogtörténeti szempontból felette érdekes oklevél eredetije sajnos, elkallódott. Teljes tartalmára nézve v. ö. Teleki: HK. IL. 120—121. lap, s 1. sz. jegyzet. A fegyverszünet azonban ezen az alapon nem jött létre.

² Teleki u. o. X. 245—6. „regno Hungarie et sacre eiusdem regni Hungarie Corone, necnon magnifico domino Joanni de Hunyad, ipsius regni Hungarie gubernatori nullam faciemus infidelitatem“.

írtó czélzattal erős propagandát folytattak Boszniában, a királyt meg is nyerték a katolikus hitnek, s a balkáni politika irányításába határozottan befolytak. De nemcsak ezt cselekszik, hanem a bosnyák katholizáló főembereket külön oltalmuk alá fogadják.¹

A térítés és befolyás Dalmácia, jelesül Lesina püspöke Tamás apostoli delegátus részéről² indult meg. Annak is van határozott nyoma, hogy 1446-ban egy gyöngyökkel és drágakövekkel kirakott korona készült a *bosnyák király részére*, mely egyelőre a spalatói Szt. Dojmo székesegyház kincstárába volt letéve, a honnan Tamás püspök 1446 július 20-án átvette.³ Átadta-e tényleg, vagy nem, annak

¹ Jelen Oklevéltár. I.

² A velencei Tomasiniak közül való s 1428—1461-ig áll a lesinai püspökség élén. Farlati: *Illyr. Sacrum* IV. 255. l.

³ Spalato, 1446 jul. 20. Episcopus Farenensis et delegatus apostolicus in partibus Bosnae, Thomas, a thesaurariis eccl. s. Dogmi Spalati coronam auream preciosam donum Pp. Eugenii IV. Regi Bosnae Stephano Thomae Ostopië deferendum suscipit acceptumque testatur.

Reverendus dominus frater Thomas dei et apostolice Sedis gratia episcopus Farrensis delegatus apostolicus in partibus Bosne sponte fuit confessus et contentus ac asseruit in presentia testium examinatoris et notarii infrascriptorum habuisse et recepisse ac sibi datam et reassignatam fuisse a nobilibus viris ser Raynerio Laurentii et ser Nicola Gonosolich de Spalato thesaurariis ecclesie sancti Duymi Spalatensis dantibus et consignantibus unam coronam auream fulcitam perlis et lapidibus preciosis etc. depositatam in thesauria ecclesie praedictae et per manus dictorum thesaurariorum per ipsum dominum episcopum delegatum sive per venerabilem virum, dominum Johannem de Marostita presbyterem et nuntium apostolicum nomine et pro parte sanctissimi domini nostri pape dandam et referendam serenissimo regi Bosne ut dicebatur, de qua quidem corona praefatus dominus episcopus delegatus fecit supradictis thesaurariis recipientibus et stipulantibus finem quietationis et absolutionis de amplius in futurum non petendo nec peti faciendo dictam coronam absolvens et liberans suprascriptos thesaurarios etc. quam absolutione promisit habere pro firma et rata ac observare et non convenire sub pena et obligatione suorum bonorum etc. Actum Spalati ad pistorium extra muros civitatis praesentibus venerabili viro domino Paulo Paladinieli archidiacono Farrensi duo Sertano dominici primicerio Spalati et nobile viro ser Marino de Cresana de Jadra testibus habitis et rogatis ser Matteo de Albertis consiliaris exam.

nincs nyoma. De bizonyára nem adta át, mert különben a bosnyák király, ha ekkor megkapta volna, nem vágyódott volna annyira utána. Kiderül azonban e tényből, hogy a bosnyák király teljesen *önjogú* uralkodó akart lenni, a mely szándékát a térítők, munkájok sikere érdekében, csak pártolták.

A magyar souverainitás, noha a kereszténység egyetemes érdekét védte délkelet felé, ebben a politikájának ugyan megfelelő, de végső célját illetőleg kényelmetlen politikai térítésben akadályt, hogy ne mondjam gátat látott. Megéreztek, hogy a bosnyák király Magyarországtól független akar lenni, mint jó katolikus, bogumilirtó fejedelem. Ha pápai védnökség alatt áll, a magyar király nem tehet ellene semmit, a török ellen meg az összes kereszténység védelmét remélheti. Mindezek csak pillanatnyi remények voltak, menten el is foszlottak, a mint az események másképp alakultak. Kiderült, hogy István Tamásnak országa mellé a dalmát-horvát bánság is kell, hogy Czilleit onnan kiszorítsa, de meg hogy hatalmát öregbítse. E mellett azonban országában nem tudott igazában hatalomra jutni, másképp fordult a dolgok rendje, mint a hogy azt a jajczai udvar ügyeskedő balkándiplomatái kieszelték.

2.

Szendró vára
eleste s
Bosznia.
1459.

Brankovics György (1456) deszpótának s fiának Lázárnak halála után (1458) előtérbe lépett a rácز kérdés. Mátyás királynak állást kellett foglalni, hogy kinek a kezére jusson Szendró vára. Mátyás, a ki a szerb és bosnyák fordulatokat minden vonatkozásaiban ismerte, a maga szempontjából helyesen intézte el a kérdést. A magyar-bosnyák jogviszonyt ugyanis világosan körvonalazta a szegedi (1459 elején) országgyűlés.¹ A Brankovics-örökséget, Szendrőt, átadta hűbérként István Tamás bosnyák király fiának: Tamás fia Istvánnak, Novo-Brdo a híres bányavidék pedig egyenesen Boszniához került. A megegyezés értelmében a bosnyák király urának vallja Mátyást és *a török szultánnal*

¹ V. ö. István Tamás király 1459 február 10-én Jezeróban kelt levelével. Fontes Rerum Austr. II., 20. k. p. 171.

szemben függetleníti magát. Íme a tiszta helyzet. Viszont Mátyás király szavatul érte, hogy Boszniát védelmezi, rácz despotának megteszi a bosnyák királyfit, a ki Szendrőt tartozik megvédelmezni a török ellen. Mátyás ezzel a lépéssel a szerződéses politika terére lépett abban a hitben, hogy e megállapodás alapján a megerősödött bosnyák hatalommal hathatós segéderőt nyer. Csalódott.

Tamás fia István, 1459. év április 1-én ugyan elvette feleségül Ilonát, a néhai deszpota leányát, de alig két hónap múlva török kézre kerül Szendrő vára, s a *bosnyák-rácz* deszpotatus eszméje egyelőre letűnt. Nem akarjuk tovább fűzni az események részleteit. Annyi bizonyos, hogy a bosnyák hatalom, gyöngéden szólva, ismét paktált a törökkel, pedig ha híven kitart Mátyás mellett, bizton számíthatott a magyar segílyre. A szegedi egyezmény világos megállapodásai ellenére, mindenkép életképtelennek bizonyult ez az új alakulás, mert az egyik szerződő fél: a bosnyák királyfi s tanácsadó nagybátyja, akár félszből, akár egyéb okoknál fogva, feladták a várat, s a törökök részéről nem is lón bántódásuk.¹

Hogy Mátyás ezt a capitulatiót árulásnak tartotta, s bosnyák politikáját — nem sikerülvén a szerb kísérlet — más alapokra fektette, az ő szempontjából nem szorul magyarázatra. A bosnyák udvar érezte, hogy a magyar

II. Pius papa
es Bosznia.

¹ Részletesebben lásd bosnyák-szerb nép- és nemzedékrendi tanulmányainkat 36—38. lap és Fraknoi idézett tanulmányát 593. s köv. lap. Fraknoi V. számú Századok tanulmányát Délszláv ábrándok címmel ruházza fel, mert a bosnyák király felvette a rácz királyi, s a dalmát és Horvátország részeinek királya címét. Felfogásában nem osztozunk teljesen Fraknoi figyelmét elkerülte, hogy I. Tvartko a szerb birodalom lehanyatlása óta 1387-ben magát tekintette a szerb birodalom jogutódjának s ezimébe felvette a szerb királyi címet, s ezt viselhk utódai is (V. ö. Miklosich Monum. Serb. illető számaival.) Ez nem „délszláv ábránd“, hanem a bosnyák király hatalmának öregbítése a szerb középkori birodalom roncsai rovására. Tvartko előbb a magyar király kegyelméből ban, 1377 óta király, 1382—91 független. Istvan Tamás király meg a cetmai és klisszai zsupákat Horvátországból azért akarja elfoglalni, hogy ne juszanak Vukcsics István herceg kezére. Nem történelmi traditio, nem faji ábránd, hanem anyagi erősödés után való vágy ösztönzi a szerzemenyre ezeket a balkáni hatalmasokat.

király segítségét s a mi a fő, bizalmát eljátszotta. II. Pius pápához fordult, a ki korának diplomatái között legjobban ismerte a Balkánt. Hiszen „dolgozott szerb, albán és bosnyák ügyekben“ s a mennyire egy XV. századbeli renaissance-publicista alaposan lehetett informálva, ő az volt. Mint a kereszténység feje, természetesen, hogy fogadta a bosnyák követeket, a kik azzal álltak elő, hogy királyuk mily buzgó katolikus s mily erélyesen üldözi az eretnek bogumilokat. Utasításuk nincs meg, de összevetve a körülményeket, az nem állhatott egyébből, minthogy ajánlkozzanak fel a pápának, kérjenek tőle mindent, hogy valamit kapjanak.

A pápa csak úgy, mint az európai hatalmak, élénken érezte, hogy Szendrő várának eleste mit jelent a török hatalom terjeszkedése folyamán. Mátyás király haragjának okát éppen a pápa értette legjobban, s legátusával, Tamás lesinai püspökkel, megvizsgáltatta az ügyet. Tamás István király egyéniségéről, a mennyire egyoldalú töredékes, összefüggésükben meg sem állapítható adatokból ítélni lehet, annyit látunk, hogy gyöngé, kapkodó, a körülményeket előre nem érző ember volt, a kit fia István, egy tehetségtelen, de nagyravágyó alak s rossz testvére, *Radivoj*, zgattak. Mátyás nem is egyenesen a királyt, de ez utóbbit okolta Szendrő elárulatásáért.¹

Hogyne bőszült volna fel a magyar király, mikor bosnyák hűbérese 1460 február havában felkínálja országát a velenceieknek, a kik ildomos módon megköszönik ezt a nem kellemes ajánlatot.² 1460 (?) április havában pedig megengedi Hasszán basának, hogy *bosnyák* területen át betörhet Szerém- és Valkómegyékebe, akkor, mikor neki trónja biztosításáért III. Fridrik császárral kell küzdeni.³

Mindazonáltal Tamás, lesinai püspök, a pápai legatus, a maga dalmát nézőpontjából mindent elkövetett a királyi

¹ „Castrum Zendreu non solum in detrimentum huius regni verum etiam totius Christianitatis manibus saevissimorum Turcorum tradidit.“ 1459 jul. 12. Bosnyák életr. és nemzetr. tanulm. i. h.

² Dipl. E. M. K. L. 78.

³ U. o. I. 67—73.

„juh“ érdekében, beállít a pápához mint kérelmező s mentő. Értjük eljárását, hiszen ő a hitbéli térítés eredményeért — mely javarészből az ő munkája — küzdött.

Ez a dalmát püspök jobban ismerte Bosznia helyzetét, mint bárki az akkori bosnyák hatalmasok közül. Elsősorban megengesztelte a haragvó pápát, a mi nagy sor volt, mert ez jól tudta, hogy a bosnyák király épúgy alkudozik a törökkel, bogumillal, ha kell, mint vele.¹ Másodszorban sikerült rávennie a pápát, hogy a kereszténység egyetemes érdeke szempontjából még pártját is fogja királynak Mátyással szemben.

A budai udvarnál nagy izgatottságot keltett ez a bosnyák követjárás Rómában. Az a hír járta, hogy a pápától kér koronát a király s a bosnyák kath. egyházat újra rendeztetni a kuriával. A korona megadása praepjudikál vala a szent korona jogainak, a kath. egyház bosnyákosítása pedig illusoriussá teszi a bosnyák magyar püspök és a kalocsai érsek jogállását. Ha való a hír, akkor Magyarország a kereszténység védőfala s az egyház feje közt okvetlenül szakadás áll be. Így fogták fel a kérdést a magyar diplomaták. Mátyás a szó szoros értelmében elkeseredett. Ismervén bosnyák „alattvalóit“, biztosra vette, hogy félrevezetik a pápát, érezte, hogy ügyes, ellene irányult húzás ez. A király ugyancsak ebben az értelemben íratott levelet a pápának. II. Pius Mátyás vádoló levelére — 1460 június 7. — rendkívül tapintatosan felelt. Nem annyira járatlan Bosznia ügyeiben — ugymond — s jól megfontolja, hogy ily engedmények, a melyekről Mátyás szól, mire vezetnének. Arról is van tudomása, hogy István Tamás király mit vétett a kereszténység ellen. S hogyan tudná, hogy mily kényes dolog püspököket rendelni oda, a hol eddig nem voltak. Jól emlékezik rá, hogy a koronát már elődeitől is kérték, de azok sem adták meg neki, s ha ő tán hajlott volna is erre, ezt bizonyára nem cselekszi a magyar király jóváhagyás nélkül. („non sine honore et beneplacito tuo, qui ius ad illam pretendas“.) A pápa különben azt is írja, hogy

¹ L. Aeneas Sylvius: de Statu Europae cap. 8.

a bosnyák követek erről nem is szóltak, csak mentegettek urukat, állítván, hogy urok Szendrő várát csak szükségből adta át s bizonyígtatták, hogy a király jó kereszténységgel kiűzte országából a bogumilokat. Püspököket az igaz, hogy kértek, de csak oly formában, hogy küldjön országukba valakit, a ki a mondottak igazságáról meggyőződjék. S a pápa fog is oda követeket küldeni, de nem azért, hogy engedményeket tegyen, de hogy neki az ügyek állásáról jelentést tegyenek.

Ez a levél bizonyosság rá, hogy a pápa hitelt adott István Tamás küldötteinek, a mennyiben vagy elhitte, hogy Szendrő elvesztésében kevésbé bűnös, mint Mátyás állítja, akit személyes haragosának tartott. Vagy ha nem is hitte a bosnyák mosakodást — a mi valóbbszínű, — de egyetemes érdekekben így látta jónak az ügy elintézését. Ha a korona kérésének a dolgát tagadta is a pápa, meglehet, hogy nem szóltak *neki* nyilvánosan, de hogy Tamás püspök ezzel a szándékkal jött, azt a későbbi folyományok bizonyítják. Azzal pedig, hogy a pápa legátust küld Boszniába, a bosnyák király határozott sikert aratott. A római kuria követe küldésével egyenesen beléavatkozott a balkáni politika *intézésébe*. Egyetemes keresztény szempontból érvelt, de a következményekben is felelős érte. A magyar király ösztönszerűleg elhidegült a *királyi Bosznia* sorsa iránt, mert megérezte a fulánkot, de a pápa ellen, a ki szomszédjaitól fenyegetett királyi hatalmának istápjá volt, nem léphetett fel. Haragját egyelőre elnyomta, de megcsírádzott benne a gondolat, hogy ekkép nem jut dülőre a bosnyák kérdés.

Boszniában és Hercegovinában, a hol Tamás István király apósa, Vukcsics István, a maga politikáját űzte, végromlásukat érezték ugyan, mert elűzetésük esetére Velenczében s Dalmáciában igyekeztek menedékhelyet biztosítani a maguk számára, de azért hiányzott belőlük a helyzet józan értékelése. Kapkodtak ide is, oda is, közben torzsalkodtak egymással és szomszédaikkal, nem hittek egymásnak, azért nekik sem hitt senki. Mint a gépezetében megromlott óra, azonkép akadozik a bosnyák politika.¹

¹ V. ö. erre nézve Theiner Mon. H. II. és a MDE I. kötet illető helyeit.

Velenczének egyelőre nem kellettek, a signoria csak akkor bízta őket, ha valami konkrét kérdésben hasznukat vehették, Mátyás király nem bízott sem írásukban, sem szavukban, a török meg következetesen vesztükre tört. Így állt a helyzet, mikor István király 1460 július 10-én meghalt.¹

3.

Apja halála után Tamás fia *István* (Tomasevics) lépett a bosnyák trónra. Három évig sem uralkodott. Vele együtt pusztult el a középkori Bosznia. Megannyian, még a kortársak is, a kik ezzel a tragédiával foglalkoztak, részben a posteriori, de még az események lefolyása *közben* is konstataáltak, hogy Boszniának el kellett buknia. Nem is történhetett ez másképp.

Tomasevics
István
bosnyák
király

Az utolsó bosnyák nemzeti király teljesen a pápára bízta ügyét, s feltétlenül katolikus alapra helyezkedett. Szomszédainak s kivált fővédurának Mátyás királynak a bizalmát eljátszotta az apja s a legerélyesebb délszláv dinasztia Vukcsics István a szent-szávai (hercegovinai) herceg, apjának az apósa,² a maga politikáját csinálta. Dalmát-olasz észjárású követei s tanácsadói javallották neki, hogy a pápa az egyetlen, a ki közös akeziót tud összehozni, bizalmát pedig csak úgy nyerheti meg, ha igaz kath. voltáról meggyőzi. Ez a fordulat s végleges elhajlás a bosnyák nemzeti egyháztól: a bogumiloktól, 1461 folyamán állott be, miután meggyőződött, hogy a török hódítás másként, mint a kereszténység egyetemes közreműködésével meg nem akadályozható. Kitől kérjen segílyt, ha nem attól, a ki a keresztény egyház feje? Igaz, hogy nemzeti uralkodó, de a saját népe nem bízik benne. A hatalmasok csak immel-ámmal ismerik el hatalmát, szívük mélyén mindegyik különben tartja magát. A Vár-Bosznában (Szarajevóban) székelő török helytartó igen ügyesen csábítja a népet, melynek terhei nagyobbak a király s a főurak birtokain, mint a szultánt uraló területen. Szabadságot ígérnek a kmetek-

¹ Állítólag a fia ölte meg, de ezt egy különben sem megbízható krónikás pusztá állítására nem találjuk beigazoltnak. L. a Toldalekok közt VII.

² István Tamás második feleségének az apja.

nek (jobbágyoknak) török részről, s a csábítás máris hatni kezd. Félő, hogy a váraikban lakó főurakat otthagyja majd a nép. Azonkívül a török nem törődött a határokkal, hanem a hol jónak találta, a király területén erődöket emeltetett, a honnan lecsap akkor, a mikor szükségesnek látja.

Ilyenformán beszéltek Tamás fia István király követei 1461 december havában, a római kuriánál.¹ Elmondták, hogy segedelemért folyamodtak Mátyás királyhoz, a velencei dogehoz s Castriota (Skanderbég) Györgyhez. Szövetségesek segedelme nélkül otthagyja királyát s urait a nép.

S most aztán előállnak a személyes kérdéssel. Már Eugén pápa megkínálta az ő apját koronával, de ez vonakodott azt elfogadni, mert tartott a töröktől (meg a magyar királytól, illetőleg Hunyadi Jánostól — ezt elhallgatták). Azt is állítják, hogy külön egyházat akart a pápa létesíteni Boszniában. Azzal érvel, hogy az apja neofita volt, őt azonban már gyermekkorra óta latin rítusban nevelték s ő nem fél a bogumiloktól, a kiktől apja méltán tarthatott.

Ezért kér a pápától koronát s kér az egyházi szervezet új berendezésére püspököket. Felhossa, hogy ha megkoronázzák, majd alattvalói inkább bíznak benne s ellenségei meg félni fognak tőle. A pápával szemben ügyesen indokolja kérését. Ámde ezzel széttépi a hűbéri köteléket Mátyással, a kinek pedig *egyidejűleg* fegyveres segítségét kéri, mire ez, ha Bosznia királya megmarad a korona iránt való hűségben, kötelezettséget vállalt. Ezzel a nemzetközi jogbéli szubtilitással nem gondolt a balkáni király, a ki csak koronára vágyott, a melyet az egyház fejétől kap. A pápa csak segíthetett rajta, de *félnie nem kellett* tőle, mint az „ő természetes urától“, a magyar királytól.

Tanácsadói tisztán látták a külügyi helyzetet. Helyesen mondták, hogy elsősorban őt veri le a török, azután Velenczére s a többiekre kerül a sor. Ha ő elvész, vele pusztulnak el a többiek. Az, hogy már az apja a velenceieknek

¹ Gobelinus: Commentarii rerum memorabilium quae temporibus suis contigerunt. 1405—1463. libri XII. II. Pius pápa egykorú följegyzései ezek, melyeket Gobelinus adott ki. A követi utasítás okvetlenül szlávul, a követek anyanyelvén kelt, oly közvetlen a hangja.

megjósolta Konstantinápoly elvesztét, igaz lehet, de Konstantinápoly veszedelméről mindenki tudott, azért még sem segítettek rajta. A nagy Byzancz bukását a kisebb bolygók lehullása követte. Ehhez nem kellett jóslás, tette volt szükség. Mintha a modern nagy világalakulatokban másképp menne végbe a jövőndő illetén eshetőségeknek megérvelése?

A pápa fontolóra vette a követek előterjesztését és cselekedett.

Megadta nekik a koronát,¹ külön megbízottakat küldött Jajczába, de a magyar királylyal való szoros egyetértésre intette a követeket.

A bosnyák király alig hogy megkapta a koronát, nagy ünnepélyességgel Jajczában a pápai küldöttség, élén Bozzononai püspökkel² és a bosnyák főurak — köztük a leg-hatalmasabbnak, István herczeg Vlatko fiának — jelenlétében valószínűleg október végén vagy november elején megkoronáztatta magát. Mindazonáltal nem érzi magát teljes biztonságban. November hóban követet küld Velenczébe s kéri, hogy iktassák be őt a velencei nemesek közé s adjanak neki menhelyül királyi méltóságának megfelelő házat Velenczében, meg egy házat Zarában. Kér hadi szerszámokat és műszaki csapatokat. Ha a török elől menekülnie kellene, fogadják be a köztársaság területére. S mintha egyéb baja nem lenne, Sperancsics Pál horvát bánnal való viszályában jóakarató semlegességét kéri a signoriának. István herczegben sem bízik, noha az őt elismerte királyául s arra kéri a köztársaságot, hogy intse az egyezés megtartására. Végezetül jelenteti, hogy az összes urak beleegyezésével nagy lelkesedéssel megkoronáztatott.³

¹ Vajjon az Eugen pápa készíttette koronát, melyről előbb tettünk adatos említést, vagy mást, azt nem írják a jelentések. De miért ne lett volna az az Eugen pápa adta korona? Bocskay Istvánnak a bécsi és kincstárban őrzött koronájáról állítják, hogy Tamas fia István kir. kincsei közt foglalták volna le ezt a koronát 1463-ban a törökök. L. Arch. Ért. 1881/2.

² Klaič i. m. 349 l.

³ DEMK. I. 95—97. l. »Regem Bosne . . . coronatum fuisse . . . libero omnium suorum principum et dominorum regni ipsius consensu maximoque applausu et alacritate« (97. l.). V. ö. u. o. 101. l. István herczeg 1461 decz. 1. küvetségével, melyet egyidejűleg a Tamás fia István királyéval küldött Velenczébe.

A köztársaság az első kérést teljesíti, a második és harmadik elől ügyesen kitér. Műszaki csapatokat — mondják — pénzen fogadhat. Ha menekülnie kellene, szívesen befogadják, Osztrovicza és Clissa várát nem engedhetik át. Ha a horvát bánnal, a mit óhajtanak, szerencsésen megküzd, István herczeggel igyekezni fognak az egyetértés fontosságát megértetni. Megkoronáztatása alkalmából üdvözik.¹

A pápa megérezte, hogy ezzel a koronázással Mátyás király jogát érzékenyen illette. A felől biztos volt, hogy Mátyás, kinek hírszolgálatja minden egyes körülményre kiterjedt, erről az egész actióról máris részletes tudomást szerzett. Hisz a horvát bán, a macsói bán, Ragusa, Velenče mindezekről rögtön értesült s a király az akkori körülményekhez képest minden híradást gyorsan megtudott. A pápa ismervén Mátyás személyes érzelmeit, elébe vágott a bekövetkezendő rossz hangulatnak: 1462 január 21-én² levelet írt a királynak s a bosnyák királylyal tudatta, hogy Budára küldjön követséget a királyt megengesztelendő.³

A pápa szeliden és a kereszténység egyetemes érdekére hivatkozva kérleli Mátyást, hogy bocsássa meg a bosnyák királynak az ellene vétetteket. Írt Vitéz Jánosnak is és megkörnyékeztette a királyt kedvenczével Carvajallal, az Angyalvár bíborosával is.

É levélre Mátyás király május végén felelt.⁴ Oly elemi erővel íratott ez a válasz, hogy szinte magunk előtt látjuk a királyt, a mint tollba mondja erőteljes ígét.

A pápa azt írja, hogy az észretért bosnyák királyt befogadta az egyház kebelébe, kövesse a példáját Mátyás, nehogy elkeseredésében átálljon az ellenséghez.

Nos a király szívesen fogadja az apostoli szék tanácsát. Tudja ő, hogy a király kötelessége [megbocsátani s elfeledvén a rosszat, emlékezetben tartani a jót. Ámde nagy dolgokban nem szabad visszaélni a könyörületességgel, szí-

¹ U. o. 98—100. ll.

² XII. Kal. Feb.

³ Ep. Matthias r. Pi. E. XXX.

⁴ Fraknói Vilmos: Mátyás király ev. Külügy 33. Schönherr Gy. i. oklt. 17. l.

gorúsággal kell mérsékelni a lágy-ságot, nehogy a könnyű bocsánat újabb vétkekre nyújtson alkalmat. Ezzel odavágott a kuria könnyű szerrel adott bűnbocsánatára.

A kereszténység ellen senki sem vétett annyit, mint a bosnyák király. Mint a magyar király alattvalója, kitől minden joga ered (a quibus omne ius regni habet) senkitől sem kényszerítette átpártolt a törökhöz s adót fizetvén neki, megerősítette azt. Majd megtérést színlelt s megcsalta jótevőit, a mennyiben a tőlük kapott segélyt az ellenségnek adta. Hogy ebből mennyi kár származott, mennyi föld pusztult el, hányakat fűztek rabszíjra, azt nem is kell föl- emlegetni, mert ismeretes.

Fején találja a szöveget, mondván: „Most aztán nem mert ismét azokhoz (t. i. a magyar királyhoz) fordulni, hanem megkörményekezi az apostoli széket, mely könnyebben hajlik a bocsánatra s a mások sebének sajgását kevésbé érzi s a távolból könnyebb végéről fogja a dolgot. Hízeleg neki, mert azt hiszi, hogy bűnhődés nélkül nyer bocsánatot“.

A király kitűnően jellemzi a bosnyák király sejtanlik-ját (bosnyák-török szólam szerint ördögös ravaszkodását), mert ismerte a lelkét. Nyílt és magyar beszéd ez. Odamond az apostoli székeknek egy és más igazságot, a nélkül, hogy megsértené.

Az ellen nem tesz kifogást, hogy az apostoli szék meg akar neki bocsátani, még azt is elismeri, hogy oka is van rá, ha becsületes szándékkal fordulnak hozzá, de ez esetben nem elég a bűnbánat, most *vezekelni* tartozik.

Lelkiismeretők szavát elnémitották akkor, mikor árulást követtek el. Ámde tévedtek, mert a töröknek tetszett ugyan az árulás, de az árulót megvetették. A török hasznát húzta a gonosztettből, de csak oly bizalmatlan iránta, mint azokkal szemben, a kiket elárult. Most aztán a török az úr. Elérte, a mire esze vitte. Íme most neki (Mátyásnak) hódol addig, míg megint törökké lesz.

Nem akar keményszívűnek látszani, benne is meg van a könnyörület érzése. Nem vét azonban ez érzés ellen, haelégté telt követel. Hiszen a bosnyák király felkínálko-

zott, hogy a törökkel határos várait átadja a magyar királynak, ez esetben majd elbánik ő az ellehséggel.

Mátyás gondolatmenete teljesen érthető. Ezzel az emberrel, a kinek nincs egy őszinte gondolata, a kinek minden ténykedése ravaszság, a ki elveti a magyar korona fennhatóságát, a ki csalafinta koronáztatása után nem éri be a hűtlenséggel, de a magyar korona egyetemének egyes részeire is ráteszi a maga vélt igényét, csak föltételesen tárgyal.¹

Ezzel a bosnyák királylyal csak úgy lehetett boldogulni, ha a magyar király maga intézi az ország védelmét. Magyarán szólva, ha kiveszi a hatalmat a kezéből. Akkor azután nem mozdulhat, mert a magyar várórség Mátyás kezében van. Ekkor fogamzott meg ösztönszerűleg a külön magyar bánság, illetőleg hathatós kifejlesztésének az eszméje, a török ellen való határvédelemre szolgáló katonai szervezet képében.

A bosnyák király maga is ráállott már erre, de aztán kibujt alóla. Most már mit szóljon a király — ekképen folytatja — ahhoz, hogy a pápa követet küld hozzá s a magyar király jogának súlyos és nyilvánosságos megsértésével (non sine gravi et evidenti regum Hungarie praeiudicio) megkoronáztatja magát s azt hiszi, hogy most már biztosítva van a helyzete.² Ez a csökönyös tagja a szent koronának nem ismeri el az ő fejét (t. i. a királyt).³ Hogy ez a viszály taplója s ebből ered minden baj, nyilvánvaló. Mátyás nagyon jól tudta s nyíltan meg is mondta a pápának, hogy ha fegyverrel lépne fel a makacskodó bosnyák királylyal szemben, a mire joga is van, az menten megadná magát. Itt aztán ezzel a határozott óvással beéri, de a napi körülményeknek megfelelő diplomatai lépéssel megmenti a már-már veszélyessé vált bonyodalmat, mely ha kitör, min-

¹ Miklosich: Mon. Serb. 391. sz. Tamás fia István 1463 nov. 23-án Jajczán a raguzaiak kiváltságait megerősítvén ekképen czímezteti magát: „István, Tamás fia István, Szerbia, Bosznia, a tenger mellék, Hum földjének, Dalmácia, a horvátok, az alvidék, a nyugati részek, Uszora, Szoli és Podrinje királya.“ Erről Mátyásnak 1462-ben májusban már volt tudomása, ez ellen lépett fel, mikor elégtételt követel.

² Kitétszik, hogy Mátyás a bosnyák király minden lépéséről és gondolatáról részletesen volt informálva.

³ „caput suum contumax membrum non recognoscit.“

den félre nézve nagy kárral járt volna. Föltétlenül bizonyos, hogy Mátyásnak érthető fellobbbanását Vitéz János, Várad nagyeszű főpapja csillapította, a kit a pápa erre felkért¹ s éles eszével nemcsak mérsékelte a király haragját, hanem positiv tanácsot is adott neki.

Ugyanis felkéri a pápát, hogy ne vegye védőszárnyai alá az ő alattvalóját, ne csorbítsa az ő jogait, küldje követét *hozzá* Budára s ne *ellene* alattvalójához. Tárgyalás útján egyezségekre lehet jutni, abban megnyugszik ő is, mint souverain s vállalja Bosznia oltalmát, a mi csak javára lesz a bosnyákoknak.

Mátyás király megbékülése.

A pápának s a bosnyákoknak egyaránt jó egy kiútjok volt a királynak ez a hajlandósága; hogy bizonyos föltételek mellett s jogainak fenntartásával* vállalja a törökkel szemben Bosznia védelmét.

Magyarországnak Rómában legjobb barátja Carvajal János angyalvári bíboros volt. A király, mikor ezt a levelét megírta, utasította követét, hogy közölje Carvajallal is elhatározását. De azonfelül külön levélben is közölte a bíborossal, hogy a szentszékre való tekintettel megbocsát a bosnyák királynak, a miért a kereszténység érdeke ellen vétett.²

Íme tehát *egyezmény* lett a viszály vége. Mátyás fenntartotta Boszniához való előjogát („quod pertinuit semper. et pertinet ad Hungariam“) a pápával szemben, de Bosznia elszakadási kísérletét inkább a pápa tájékoztatlanságának tudja be s az élevesztett kérdést követe által mérséklettel tárgyaltatja.³

Azalatt a bosnyák király s a hercegovinai herceg követei 1462 márcz.—ápr. havában tárgyaltak Budán.⁴ Szívesen fogadták őket, mert a királyt elsősorban most a szent korona kiváltásának a kérdése foglalkoztatta. Ezt

¹ Ep. M. C. P. I. XXVII.

² Fraknoi: Mátyás kir. külf. lev. I. 35. és Ep. M. P. C. I. XXVIII.

³ Ep. M. C. P. II. XXX. Vezsényi László küldetése Velenczébe s a pápához. — A diplomatiiai történetre nézve vezérfonal Fraknoi V. Mátyás király diplomatairól szóló mintaszerű összeállítása a Századok 1898. évf.

⁴ MDE. I. 140—1. 1 Thomasi jelentése.

ugyancsak jó végre juttatta Vitéz János, a ki nagyon jól tudta „beállítani“ az ily ellentéteket.

„A mi hívünk István Bosznia királya“ írja Mátyás király; 1462 aug. 10. a bosnyák uralkodó már hozzájárult a szent korona kiváltásához.¹ S még előbb említi, hogy a bosnyák király és István herceg, a mint tartoznak is vele, a király hűségére tértek.² Mindebből kiderülni látszik hogy a pápa aegise alatt a török esetleges támadásával szemben egy magyar-bosnyák-hercegovinai-albán Velenczétől is támogatott *liga-féle* szövődött, melynek a vezérlete Mátyás kezében volt. Ennek a ligának ugyancsak az a baja volt, mint a középkori európai ligáknak rendesen, t. i. hiányzott belőle a célban való bizodalom, röviden szólván a lélek. Szt. Száva hercege s a bosnyák király egymás között marakodnak, ebben folyton Mátyásnak s a velencei köztársaságnak kell közvetíteni.³ A pápai és az olasz segély egyfelől az akkori közlekedési, de másfelől pénzügyi okoknál fogva sem volt oly sziklaszilárd alap, melyre Magyarország biztosan számíthatott.

Mátyás biztosan tudta, „hogy a szultán az összes halandók közt a legnagyobb ellensége, minthogy tőle sem tenget, sem hegyek nem választják el“, országa szinte kínálkozik a betörésre. Mátyás király ismételve hangoztatta, hogy a török erővel szemben gyöngye s ha a keresztény hatalmak részéről kiadós, gyors és rendszeres segélyre nem számíthat, nem használ akkor semmi szer. Velence érdekei Magyarországgal egyeztek. Mátyás próbált is akár időnyerés, akár a keresztény lanyhaság ellenében óvszerként a törökkel valamiképp egyezkedni.⁴ Az akkori budai kabinetben voltak is mindig olyatén hangok, a melyek a paktálást előbbrevalónak tartották, az „egyetemes érdekekben“ való elvívésnél.

Ismeretes, hogy 1462-ben Podjebrád György cseh király,

Grenoblei
Marini Antal
francia lovag
követjárása
Budán.

midőn a római kuriával nem sikerült neki a kompaktatokat elfo-

¹ Wagner: Dipl. Sar. p. 323. — Katona XIV. 544.

² Ep. M. C. II. XXV.

³ MDE. I. 173. l., 185—7. l., 188—90. l.

⁴ Ep. M. C. LXV. 145. l.

gadtatni, az *uralkodók* ligáját akarta megszervezni a török ellen, még pedig II. Pius és Fridrik császár kizárásával. Ennek az elérésére követet járatott az európai udvaroknál Grenoblei Marini Antal francia lovag képében. Természetes, hogy e liga megalkotásában az egyik főszerep Mátyásnak jutott volna.¹ S mit felelt Mátyás? Szép ez az eszme, üdvös is lenne, ha a különböző, nyelvükben, viseletükben, szokásaikban, intézményeikben, tanultságban s törekvéseikre nézve oly különböző, régi ellentétektől, háborútól szétszaggatott elemeket — egy testté lehet forrasztani! Ne higgye Európa, hogy Magyarország csupán a saját határaiért küzd, *ejtethné más módját is, hogy határai épségben maradjanak*. Őt ne bízassák, cselekedjenek úgy mint ő; béküljenek ki s harcoljanak a hitetlenekkel, mint ő. Félre a tárgyalásokkal, tenni kell. Mátyás a keresztény hatalmak egyetemét képviseli egymaga, de érzi, hogy az akkor leg-hatalmasabb katonai hatalommal nem bír.² Perselyszerű adományokkal nem győzheti le ezt a kitünően felszerelt ellenséget.³

Mátyás ismerte a helyzetet, tudta, hogy neki harcolnia kell, de egymagában nem teheti. Azonfelül átértette az akkori keresztény szolidaritásnak csekély és csak viszonylagos erejét. Tartós, döntő győzelemre nem lehetett a keleten kilátása.

Így látjuk mi az akkori helyzetet. Csoda-e tehát, hogy a bosnyák király, a ki arany-koronás süveg-enthusiasmusával oly hirtelen átcsapott a keresztény rendre s kinek úgyszólván a nyakán ült a török, ugyancsak szeretett volna megegyezni a szultánnal. Jó forrásból tudja, hogy a török nemisokára Bosznia és Herczegovina ellen fordul s akkor

¹ Palacky: Csehország története. IV. cseh kiadás. Prága 1906. 390., 408., 424. ll. A terv természetesen nem valósult meg.

² Ep. M. C. P. II. LXII. „Nec credant caeteri Christiani Hungaros tantummodo pro patria et suis duntaxat finibus decertare possent si vellent, et modum potuissent tales tenere modos, et ea foedera inire, quod illaesis et quietis permanentibus Hungaris alii periculosa Furcorum arma sensissent.”

³ U. o. LXIII.

nemcsak neki lesz vége, de a kereszténység is megadja az árát — izeni Velenczének.¹

Mindezen mozaikszerű összeállítások azonban, tudjuk, hogy általános következtetésekre már azért sem alkalmasok, mert a Mátyás uralkodása első idejére vonatkozó anyag hiányos és korrendileg még tisztázatlan.

De hagyján az anyag. Tekintsük közelebbről a XV. századbeli magyar diplomáciai szolgálatnak egyes vonatkozásait, abból is tanulhatni valamit.

Diplomáciai
előcsatározá-
sok. A török
hadjárat. 1463.

Elsősorban nem téveszthetjük szem elől a hírszol-
gálati nehézséget s a követsegeknek ennek következtében
lassú eljárását. Ma elhatározza a budai udvar, hogy követ
által ezt vagy azt a lépést megtéteti. A követ vagy követség
végre elindul, gyakran nagynehezen. Előkészületeket kell
tenni, az utak rosszak, a követség vesztegelni kénytelen. Végre
eljut Rómába, német földre, vagy a hová éppen küldik.
Az alatt a végekről valami rémhír érkezik, mely hihetle-
nül hangzik, de mégis figyelemre kell méltatni, mert mire
ellenőrizhetik, már egy másik esetről jön jelentés. Az alatt
a külföldről jönnek követek, a Budán tartózkodó állandó
rezidensek: a pápai, a velencei, a raguzai szintén kapnak
híreket, melyek mire Budára érnek már elvesztették aktualitá-
sukat. A kir. kancelláriában aztán tárgyalják a dolgokat s
a már elindult követ nyomába egy másikat küldenek.
Ebből az útvesztőből csak az a külpolitikai irány marad válto-
zatlanul, hogy Mátyás királyi positiojának törvényességét a
császárral szemben ki kell vívni bármilyen módon s a török
előnyomulását a kereszténység egyetemes és Magyarország
külön érdekében minden eszközzel fel kell tartóztatni.

A mantovai congressus (1460) ugyan mit eredmé-
nyezett, noha a pápa nagy körütekintéssel és buzgóság-
gal rávette a keresztény fejedelmeket bizonyos *ígéretekre*,
melyek ha kötelezőleg adattak is, de mihelyt *beváltásukra*
került a sor, azonnal készen állottak a mentséggel? Nem-
csak Mátyás maga, de az összes magyarság érezte, hogy

¹ István bosnyák kir. követsége Velenczében 1463 febr. 28.
MDE. I. 191—92.

a déli ellenséggel való harczot, ha kell, külső segedelem nélkül is meg kell vívnia. Hiszen már két éve érkeztek hírek, hogy készül a török. Hogy a hírek milyen constitutiv ereje van, érezzük ma is, hát még a középkorban, a mikor még inkább s lassabban jutottak el az általánosságban tartott mende-mondák s a követek is messziről érkezett kereskedőknek útszélén összeszedett pletykáit külön futárral küldötték meg souverainjuknak.

Hogy alkothatunk hát hű s az *akkori* tényállásnak megfelelő képet arról, hogy Mátyás király elhatározásaira, mely — tőlünk már nem is konstatálható — imponderabile hatott? De lehet-e egyáltalában még a modern anyag alapján is a *most lefolyó kérdésekről* teljesen hű s exakt képet adni? — nem lehet. A pillanatnyi momentumok, sajnos meg nem rögzíthetők ma sem, verba et consilia volant. Míg azonban ma legalább kronologialag tisztázhatjuk a kérdéseket, a XV. század anyagalmazából ezt sem tehetjük.

Ismételjük, hogy a szultán már 1461 óta készülődik Magyarország ellen. csak az nem bizonyos, hogy hol tör be s milyen czélt tűz majd maga elé. Egyelőre még maga sem tudhatta bizonyosan. Mindamellett az események gyorsabban játszódtak le, mint a hogy az érdekelt felek azt várták.

Tamás fia István király Jajczében, „u našem glavnom stonom gradu u Jajcu“ — székvárosában, udvart tartott. 1462-ben Pius pápa Miklós modrusi püspököt küldi hozzá, hogy ott ildomosan intézgesse az ügyeket.¹ Mint legatus, ő volt a főszemély. Mohamed szultán azonközben a királyhoz küldött az adóért. A legatus azt tanácsolta neki, hogy ne fizessen, mire a király bizonyos hetykeséggel — melyet aztán a legenda mindenféle részlettel felcífrázott — visszatartja a követet.² Egy boszna szávamenti török határerődöt is leromboltatott. A háború ezért irányult Bosznia felé: ez a visszautasítás volt a közvetlen ok.

¹ Farlati i. köt. 74. l. Nicolaus de Catharo. Jajczáról mint székvárosról l. Miklosich i. m. CCCXCI, CCCXCV.

² Laonicus Chalecocondylas (ca 1470) Hist. de origine etc. Basil. 1556. Lib. X. p. 169. l. Toldalék VII. sz.

A király megijed: Te követ — úgymond — bemártottál a bajba s tanácsaiddal oda juttattál, hogy a császár, kinek a világon senki sem tud ellenállani, minden várat kiostromol, most azután hárítsd el tőlem a veszedelmet.

Miklós püspök felelé: Sietek Magyarországba s csakhamar itt leszek erős haddal, te csak maradj meg a hitben. Elkésett.

Angelovics
Mihály
(Mihaloglu)
rumilii
beglerbeg.

A szultán vezére, Mahmud pasa, rumili beglerbeg, az utolsó thessaliai császárnak, Alexios Angelos renegált unokájának Mihálynak (Mihaloglu) a fia. Ügyes és gyors. Hadaival 1463 május 19-én Bobovácson van a bosnyák kincses várban, holott Mátyás király hadainak felvonulása csak máj. 1. körül jut befejezésre, de a magyar hadvezetőség még akkor sem tudja, hogy a szultán merre veszi útját.

A török haderő meglepte Boszniát s meglepte a magyar királyt, Mátyás legnehezebb hadjáratába fog. Védelmi szempontból kezdte a küzdelmet s foglaláson végezte.

Jajcza szereplése ekkor jut előtérbe, ez időtől fogva a magyar történelemben Jajcza és Bosznia egyazon fogalommal lesz.

V. FEJEZET.

Bosznia végnapjai. — Mátyás király hadjárata 1463. — Török diverziók a Duna és Száva felől. — Szövetség Velenczével 1463 szept. 12. — Jajczai vonulás. — Az ostrom 1463 okt. ?—decz. 25. — Jajcza elfoglalása 1463 karácsony első napján. — A jajczai siker méltatása, a terület első szervezése. — Európa s a jajczai diadal. — Mátyás király második bosnyák hadjárata 1464 aug. — Mohammed szultán Jajczát ostromolja 1464 jul. 12.—aug. 22. — Zvorniki hadjárat 1464 okt. 8. — nov. 9. — A király visszavonulása.

Bosznia középkori történetének zárófejezetét, utolsó királya végső napjait s a győzelmes II. Mohammed betörésének sikerét csak főbb vonásaiban kívánjuk feltüntetni.¹

Tudnunk illik azonban, hogy Mohammed szultán, noha biztonságban ringatta a bosnyák királyt — fegyverszünetet engedélyezvén követe útján —, a néhai novi-bazári szandzsák egyik határhelyénél (akkoron Boszniához tartozott), *Szjeniczánál*, nagy sereggel meglepte az ottani kövesgyepű parancsnokát. A szervezetlen védősereg vezére, Kovácsévics Tvartko podrinjei vajda, megrémült s menten megadta magát.

A szultán hathatós szövetségese az a határtalan ijedelem, melyet Konstantinápoly meghódítójának váratlan megjelenése keltett. Ennek esik áldozatául 1463 máj. 19—21. *Bobovác*.²

¹ Truhelka i. m. II. fejezetében 8—10. l. Klaić V. horvát története IV. fejezetében lelkiismeretesen elbeszéli a katasztrófát. A Toldalékban VI. sz. alá foglalva megkísérlettük a Jajcza ezenkori szerepére vonatkozó források elemzését. Mohammed seregét 150,000 emberre teszi Hammer: *Gesch. des osm. Reiches* II. 75—78. II. Erről szó sem lehet, ezért a sereglétszámokat, ha csak nem pozitív adatokon sarkallanak, legföljebb kérdőjelre méltatjuk.

² Bobovác Kraljeva Szutjeszkához közel meredek sziklafalra épült. (Viszokoi járás.) L. 10. sz. ábra a 200. l. Ha a szultán Szófiából Szerbián át vezette seregét, valószínű, hogy Rogacsiczánál a Drina mellett, Bojna-Basta és Fakovics közt lépte át a határt s így került Bobovác alá. Ellenben, ha a szandzsáknak került, akkor Novi-Bazáron és Szjeniczán át Uvácznál tört be.

a király mentsvára és kincsháza, melyet Radak nevű várnagya gyáván föladott, kit jogosan tart árulónak a hagyomány.

Tamásfia István a király hadseregét akarta-e sebtiben összeszedni s Mátyás segedelmével a szultán hadaival szembe szállani, vagy csak vagyona megmentésére gondolt, bajos eldönteni. Meglehet, hogy mindkét ok közrejátszott ebbeli elhatározásában. Bizonyosabbnak látszik, hogy István királyt *meglepte* a gyors támadás s eleinte maga sem tudta, hogy mihez fogjon. Föltetszik ez abból, hogy a szultán közeledtének a hírére annyira megriadt, hogy környezetével lóhalálában menekül.

Mindenekelőtt biztonságban akart lenni, ez a gondolat vezérli a nem várt csapás hatása alatt. Előbb székvárosába: Jajczába tart, mert onnan közelebb van a Szávához s a tengerhez. Azonban Jajczában sem érezhette magát biztonságban csekélyszámú kíséretével, főlkészületlen hadával s csakhamar Jezerón át Szokol (Sólyomfészek) várát érintve, az akkor nehezen megközelíthető Kijucsba vonul. (Kijucs s Bobovác között 180 km a távolság.)

A szultán Bobovác (törökül Babicsa-Odzsak) bevétele után Mahmud? [Mohamed]¹ pasával [20,000 lovassal?] üldözőbe véteti az egéruat nyert királyt. Az események sorozatából következik, hogy a szultán mindenáron hatalmába akarta keríteni a királyt. Nagyon jól ismerte a három felekezetet valló bosnyák állam szervezetlenségét s tudta, hogy a királyság megszűntével a behódoltatásnak nincsen többé „koronás“ akadály, lévén a nép öntudatlan nyáj, igazában rajah. Mahmud pasa katonai szempontból még akkor is nehéz feladatot oldott meg, ha megbízható kalauzok vezették hadait. Jobbára utakban szűkölködő, előtte ismeretlen tájakon végig-

¹ Mahmud pasa két ízben nagyvezér (megöletett 1474-ben) görög atyától s „illyr“ anyától született. Ugyanesak görög eredetű Rum Mohammed pasa, a ki 1464-ben lett Mahmud utódja. A források e részben zavarosak. A különféle írásmód következtében szóba jöhetne, hogy Mahmud Angelos Mihály fia-e, vagy az a Mohammed tekintendő Mihály fiának, aki a nagyvezérségben Mahmud utóda volt. Mi Mahmudot tartjuk a szultán bosnyák háborúja vezérének. Hammer: Gesch. des osm. Reiches II. 123. I.

száguld a királyi Bosznián s csakhamar eléri Jajczát, a székvárost. A bosnyák király csak lóváltásig maradhatott, s mint említők, Kljucsi sziklavarában keres menedéket.

A szultán, Mahmud vezére nyomában ugyancsak gyorsmenetben a székváros: Jajcza felé tart. Ez alatt a vezér *Omerbeg Turchanoglu* portyázókkal a király kinyomozására előreküldi. Mindaz, a mit krónikások István király elfogatásáig írnak, részint sebtében alakult mende-monda, részben — ha van is valami magja — nehezen egymáshoz illeszthető mozaik. Annyi bizonyos, hogy Mahmud, a vezér, mikor megtudta a király tartózkodásának helyét, Kljucs alá vonulván, előnyomulásában nem talál jelentékenyebb ellenállásra.¹

A török hódításnak a várak és erődök ostroma alkalmaival három eszköz állott rendelkezésre: megrohanás, fegyverereje s egyezség. Így járt el a császár a Peloponnézus meghódításánál is, a hol ugyancsak Mahmud, a rumilii beglerbeg volt a vezére.

Előrebocsátjuk, hogy a közkeletű források hagyományai szerint Mahmud Tomásevics István királylyal szemben az egyezség útját választotta. Hitlevelet adott neki, melyben életét s vagyonát biztosította, ha behódol. Erre az megadta magát s rendelkezésére bocsátá Kljucs városát s várát a vezérnek. Más forrás szerint² a király Jajczába menekült. A szultán odaérvén, ostrom alá vette a várat s vívta, e közben megdőlt a védőfal nagy része. Erre a jajczaiak félvén, hogy fegyverrel hódíttatnak meg, fejedelmök tudta nélkül izennek a császárnak, hogy megadják magukat. A király ezt megsejtvén, elmenekült. De a tábori örök föl-

¹ Velenczében június 14-én már tudták, hogy a királyt elfogták. Jajczától Spalatóig 3 nap alatt eljutott a híre, onnan 3—4 nap (maximális idő) múltán már értesülhettek a katasztrófáról. Három hetet számítva a hadjáratra Szejnecztől Jajczáig (máj. 16.), a kljucsi események kb. máj. 27—jun. 5. közt játszódtak le. Kritobulosz Mehemet életében (IV. 99. §.) írja hogy Boszniára villám gyanánt esapott „s néhány nap alatt beszáguldozta (IV. 100. §.), a nélkül, hogy valaki ellentállott volna.” Általában így is írtak róla.

² Kritobulosz i. m. 100—103. §. 1. Toldalék VI. 3. sz. Ez az elbeszélés azonban Bobovac bevételére is illik.

ismerték s utolérték, elviszik a császárhoz, a ki azonnal megölette. A várost pedig a szokott évi adó kötelezettsége mellett kegyeibe fogadta s életüket biztosította. Őrséget helyezett — 7000 embert (?) — az erődbe s harambégnek — a vár parancsnokának — Jussufot tette meg.¹

A második változatban hibás adat, hogy a szultán *azonnal* megölette a királyt, a kljucsi végepizódót pedig meg sem említi, pedig az hitelesen megállapítható. De nem akarunk abba a hibába esni, hogy elűtő, vegyesen igazat mondával elegyítő változatokból egy harmadik verziót állítsunk össze.²

Egyet azonban meg kell állapítanunk. Mahmud vezér a császár bizalmasa volt. A peloponnesusi hadjáratban Demétriosz spártai deszpotának ugyancsak ő tétetett barátságos ajánlatokat a császár írnoka útján, hogy adja meg magát és a várost: „legjobb lesz neki és a vele levőknek magát és birodalmát bizalmasan a császárra bízni és teljességgel nem ellenkezni vagy ingadozni, mert ennek *nem lesz jó vége* ránézve“. Megadta azután a hitlevelet s másnap a császár fogadta a jelentkező deszpotát, kezet adott neki s tisztességgel bánt vele.³

Ugyanígy járt el Mahmud bizonyára Tomásevics Istvánval is, ha ugyan a szultán tényleg megbízta hitlevél adásával. A hagyomány azt mondja, hogy Mohammed

¹ Jajcza megkímélése tény. A fiatalságot mindenütt besoroztatta, a vagyonos elemeket kitelepítette s csak a szegénységet hagyta meg a meghódított helyeken. A ferenczes-barátok rendkívüli ügyességgel kivívták híveik megtürt vallásgyakorlatát.

² Hogy miképen száll a pletyka, arra fényes-példa -Werdenberg Hugó cs. biztos beszéde a nürnbergi bir. gyűlésen 1480-ban. Azt mondja Mátyás királyról, hogy voltakép ő az oka a bosnyák király halálának s Bosznia vesztének. „Két testvér volt Boszniában, ő egyiket a másik ellen uszította: Az egyik a törökkel tartott, a kit testvére elűzött, azonban a másik, kit testvére elárult, hitére megadta magát a töröknek, de ez fejét vétette. Így járt az áruló is.“ Tisztára összevissza beszéd ez. István király s ennek nagybátyja, Radivoj, a testvér! Az áruló meg a bobováczi renegát Radak, a kit a szultán a hagyomány szerint megöletett, mert áruló nem kellett neki. Ebből szövődött a pletyka. Würzburg. Kreisarchiv, Reichstags-akten I. fol. 60 v. 6. Fraknoi V. szívességéből.

³ Kritobulosz i. m. 189. I. III. könyv 118—121. §.

szultán azt találta, hogy vezére túllépte a megbízást s Ali Bestami perzsa sejktől fetvát kért, vajjon tartozik-e a szultán szolgája ígéretét megtartani. Állítólag a szentéletű és tudós sejk megbizonyította, hogy az úr nem köteles rabszolgája egyességét megtartani s dühében maga szelte le a hitlevelét szorongató megrémült király fejét. Ezt a naiv mesét nem szabad komolyan vennünk.¹ Ha a vezér szultáni felhatalmazást kapott, a szultánról föltehetjük, hogy honorálja az ő nevében adatott kegyelmet. Tegyük föl azonban, hogy a vezérnek tényleg volt meghatalmazása a szultántól, melyet az utólag nem honorált, akkor Tomasevics Istvánról — noha ő maga, nagybátyja s ennek a fia,² meg az úgynevezett bosnyákvezérek is fogságba kerültek s a szultán kezére adták váraikat — azt kellene föltételezni, hogy valami olyasmit követett el, a miért őszinteségében kételkedtek. Ámde ez a halálra megrémült fejedelem már annak is örült, hogy életét egyelőre meghagyták s mindent megtett, a mit kívántak tőle. Ezért hiszszük, hogy az egész hitlevélhistória mondaszerű s Mahmud vezér esetleg nem is kapott a szultántól felhatalmazást garanciák adására. A szultán erre az ingadozó királyra épp úgy haragudott, mint annak idején Mátyás király, mert nem *bízott* benne. Nem fizette meg az adót, erődítményt épített a Száva partján s a mi a fő, elzárta előle a *rövidebb* utat nyugat fele. Mindez elég ok volt arra, hogy — miután a bosnyák erősségeket behódoltatta — fejét vétette. Ezt az eljárást még lélektani okokból is magyarázhatjuk. Ugyanis Mohammed szultán csakoly kegyetlen, mint byzanti szevasztokrator elődjai, perverz zsarnok, kit néha fellobbanó jobb szeszélye tett engedékenynyé, póz és természetesség, tettetett kegyességgel váltakozván eljárásában, nem feledte el soha az egyéni hiúságán ejtett sérelmet Bizvást föltehető tehát, hogy voltaképp ezzel *bosszulta meg* azt a sérelmet, melyet az „áruló király” azáltal követett el, hogy legyőzőjének.

¹ L. megjegyzéseinket Laonikus Chakokondylas szövegehez Tol-dalék VII.

² Állítólag féttestvére Zsigmond.

Hunyadi Jánosnak a fiához pártolt. Természetes, hogy bizantinmódra járt el most is, a mennyiben az ellenségből kisajtolta előbb a még a benne rejlő csöpp erkölcsi hatalmat, a mennyiben általa parancsoltatta meg, hogy várai hódoljanak be neki, azután pedig megölette.¹

A szultán gyöngé fának utolsó száraz hajtását törte le. Egyet zizzent s a megölt király alattvalói nyugton maradtak. Csak az úri osztálynak különben egymással viszálykodó azon felekezete, mely a királyhoz közelebb állott, menekült mindenfelé. Ki Horvátországba, ki Velenczébe, ki Raguzába s Dalmácia parti városaiba.

Természetes, hogy mindegyik mást akar. Egy része Velence segedelmével kíván felszabadulni, ha pedig nem vállalja a köztársaság, akkor inkább beállanak törökök. Az öreg Vukcsics István, Szent-Száva hercege adatokat gyűjt a spalatói menekülteknél, hogy mit is műveltek voltakép a törökök, mikép lehetne egy szomszédokból alkotta liga segedelmével Boszniát felszabadítani.² Megtudhatta tőlük,

¹ Előadásunk, melynek exakt voltaért nem erősködünk, sok tekintetben ellentétben áll az eddigi egymást átiró hagyományos fejtegetésekkel. Truhelka i. m. 8—10. ll. Klaić i. m. 39—44. ll.

Érdekes Tomasevics István sírjának s teteme hitelességének a kérdése is, melyet Truhelka tárgyal i. m. 11—14. ll.

Mindenesetre tény, hogy a szultán Jajczán ölette meg június hó derekán a bosnyák királyt, az is föltehető, hogy tisztességgel eltakarította ugyancsak a város körzetében. Truhelka a hagyományok alapján kutatta a tetemet azon a helyen, melyet a nép *Kraljev* grobnak — királyi sírnak — nevezett. Truhelka az ásatások eredménye alapján csak azt konstataálta hogy a néphagyománytól támogatott sírhelyen egy lefejezett ember csontváza került elő, abból a korból, a mikor Nagy-Lajos király pénzei ott még járták. A ferenczes-barátok jól tették, hogy, mint a bosnyák néphagyomány őrei, ezt a tetemet kegyelettel jajczai templomukban helyezték el. A hivatalos ásatási jelentést a Toldalékban adjuk VI. 10. sz. a. Újabbán fra Augustinus Čičić bosnyák ferenczes, a kitől a történetírás még sokat várhat, tudatja velünk, hogy Fra Branko Szkarica a jajczamelléki prodmilacsjei ferenczes-plébános Jajcza mellett a nép közt megtalálta az „*Ercegovina*“ elnevezést az egyik csúcsra nézve, a Hum hegycsúcs meg úgyis ismeretes volt. Ez az Ercegovina Hervojáról maradt emlékképen. Nem áll tehát az a krónikás beszéd, hogy a szultán Tomasevics Istvánt a mai *Hercegovinában* ölette meg.

² Ljubić: Listine X. 247.

hogy a törökök úgy jártak el, a mint ők maguk is cselekedtek, ha ellenségkép dűlják szomszédaikat. Jajcza környékén elvitték az összes egyházi értékes fölszerelést, melyet azután eladtak — keresztényeknek.¹ *Európa*, ha szabad úgy neveznünk a középtálati államokat, jelesen Franciaország, Spanyolország, Burgund, Anglia s Németország Velenczétől s a római kúriától ugyan már előbb is hírt vőn Bosznia romlásáról, de mire a levelek odaértek, a halott királyon már nem segíthettek. Nem csoda, hogy a részvétnek inkább csak stylaris jellege van, hát segítettek-e a nyugati hatalmak az utolsó byzanti császáron?

Mindamellett a bosnyák királyság romlása — az akkori közpolitikai viszonyokat tekintve — mély hatást keltett. Ősztönszerű érzést váltott ki ez a² hirtelen jött katasztrófa a Nyugat vezérő fejedelmeinél. Közérzésnek adott hangot a pápa, mikor a biborosok collegiumában sirva fakadván, imígyen szóla: „Bosznia elesett, királyát megölték, remegnek a magyarok s remegnek az összes szomszédok.“

Segíteni voltakép akartak mindnyájan, a pápa mint a kereszténység feje, szóval és tettel helytállott, buzdított, de a kereszténység akaratát csak a főérdekeltek hajthatták végre: Mátyás, a magyar király szárazon, a velencei köz-társaság a tenger felől.

Ismételve meg kell azonban jegyeznünk, hogy úgy Mátyás királyt, mint Velenczét, egyaránt meglepték az események. Mohammed szultán hadjárata 1463 május 19—21-én indul meg, azután kezdődik a szultán vezérének nyargalása Jajczaig: május 24-én odaérhetett s május 28—29-én fogoly a király. Bérczoromról bérczoromra hamar hírt vettek erről Dalmáciában, úgy hogy június 10-én bizvást tudhattak Velenczében az elfogatásról.²

¹ Fermentžin i. m. 279. l.

² Bobovác elfoglalásáról már jún. 5-én tudtak Velenczében. Malatesta Novello de Malatestist tudósítjuk erről Velenczéből. A király kincsei állítólag Bobovácban voltak elhelyezve. Milanoi levéltár. Extera. 1463 jún. 10-én a velencei államtanács tudósítja római követét Bosznia meghódításáról: „regem ipsum Bossine in miserabilem captivitatem Turcorum devenisse“. Truhelka i. m. téved, mikor a királyt e tudósítás

A király kivégeztetése természetesen csak június első felében mehetett végbe. A szultán Boszniában a le nem rombolt várakba őrséget helyezett, helytartót — a török források szerint Minnet-oglu Mohammedet — rendelt s a zsákmány egy részét magával vitte, sokat elosztott s az ország többi részét: jelesül Uszorát is pusztította.

Herczegovina behódoltatása nem sikerült. Közben a velenceiek a Peloponesus visszaszerzésére hadat indítottak. A mint erről értesült a szultán, Mahmud pasát a derék-haddal odaindította, ő meg julius legelején Drinápolyba tért.¹

Előrebocsátottuk a szultán hadjáratát, hogy Mátyás király ellenakciójáról lehetőleg folyamatos képet adhassunk.²

Mátyás király
hadjárata 1463.

A magyar király tisztában volt vele, hogy Bosznia s az Alduna vonala menti Balkánországok miatt a törökkel döntőharcot kell vívnia. Ez nem a posteriori okoskodás, hanem érthető a sohasem szünetelő határharczokból. Tudatában volt annak is, hogy a szultán, mint az akkor legnagyobb haderő korlátlan hatalmú intézője, sokkal kedvezőbb körülmények közt támadhat, mint ő, a kinek bár földrajzi távolság dolgában kedvezőbb a helyzete, de sokkal kisebb, nem

alapján már akkor halottnak véli. MDE. I. 211. — 1463 jún. 14-én ugyanezt megírják a firenzeieknek: Firenzei lt. Resp. Cop. signori, carteggio filza 3. carta 114 t. — Velence levele a pápához 1463 jún. 14. U. o. 216 M. s római követéhez a törökök dúlásairól u. o. 218—19., 1463 jún. 28-án a magyarországi követhez, hogy Mátyást buzdítsa a török ellen u. o. 221. l. — 1463 aug. 14-én a magyarországi követhez, hogy máris megkezdte a háborút u. o. 223. l. Aug. 23-án a burgundi herczeggel és a francia királylyal már tárgyalnak nemzetközi akcióról. J. Dielemans. Cod. 9363. 182. l. Bécsi udv. ktár.

¹ Melchior de Imola Albániának kormányzója Skutariból 1463. július 19-én jelenti, hogy a Bultán Szjeniczán át vonult ki Boszniából, ahol 20,000 főnyi őrséget hagyott hátra az erősített helyeken. Ilyen 126 volt. Makusev: Mon. Slav. Mer. II. 261.

² A feldolgozott munkák közül első helyen Fraknoi Vilmos: Mátyás életét említjük 127—636. U. — Horváth Jenő: Mátyás király hadjáratai. — Hazay Samu: Védő alkotmány, haderő és harczászat Mátyás király alatt. — Hadtört. Közlemények III. 159., 210. II. Főforrása a jacezai eseményeknek Mátyásnak 1464 január 27-én Dombrón a pápához intézett levele, melyből mindazok merítettek, a kik Jacezával foglalkoztak. Oklt. XIV. v. ö. XXVI. A régiebb munkák közül Engel I. K.: Gesch. v. Serwien und Bosnien még mindig jól használható.

annyira fegyelmezett és nem kellően fölszerelt erő áll rendelkezésére. Pénzforrásai a mozgalmas korszakban, három arczvonal felé indítandó hadjáratra: csehek, németek, törökök ellen elégtelenek, s a mint maga is megvallja, a megfogyatkozott emberanyagot nehezére esett összegyűjteni. Még Mohammed szultánnak, a mondhatni világverő hódító-nak állandó testőrsége, fegyelmezett gyalogsága, fölösszámmal könnyű lovassága, nagy ágyúkészlete, hadserege kereteiben gyorsan kiegészíthető s a romjaiban is gazdag byzanti birodalom zsákmányából könnyen élelmezhető. Mátyás hadserege mindössze 7000 ember (5000 gyalog, 2000 lovas), a főpapok, főurak dandárai 12.000 emberre tehetők, az egész had, ha ideszámítjuk a zsoldos gyalogosokat s a műszaki csapatokat, 25—26,000 főre rugott.* Ámde a főurak s a főpapok csak három hónapig kötelesek katonáskodni, ha tovább tart a háború, a király tartozik a hadviselés összes költségeit viselni.¹

Az ország az 1463-iki tolnai országgyűlésen megszavazta a hadkiegészítési törvényt: a birtokos nemesség 10—20 jobbágy után egy, 20—30 jobbágy után két s ilyen arálynak megfelelő lovassal tartozván Péterváradon május 29-én, a felvonulás indulóhelyén megjelenni. A fegyverzetet megszabja az 1463:XII. t.-cz.²

¹ A velencei köztársaság 60,000 aranyat engedélyezett, ebből 20,000 rögtön, a többi Zarában fizetendő részletekben. Ez 720,000 koronát tesz, mai értékében ez összeg (a mai olasz viszonyokhoz arányosítva) 15-szörösen számítható. Magyarországi relatióját ma még nem állapíthatjuk meg. A pápai segély sokkal pontosabban került a király kezéhez, mint Velenczéé, mert a köztársaság maga is hadat viselt. A segély jelentőségéről Ep. Matthiae C. P. II. ep. XIX.

² Kard, lándzsa, pajzs, vagy tegez ijjal, kard s lándzsa. V. o. Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. II. 178. I. Ez a megajánlás az ország határainak a védelme szempontjából történt. Ha azonban a szultán csak Boszniát támadná az általános fölkelés helyett, a király minden öt kapu után egy aranyforintnyi adót szedethet, hogy dandarat megnövelhesse. Erre értelmezte némely történétírók Mátyás királynak a Kovachichnál i. m. 161. l. idézett 1463-ban Jajezan kelt oklevelét. Ebből azonban nemcsak az tűnik ki, hogy 5—5 portánként 1 arany fizetendő, hanem éppen ellenkezőleg, hogy az országot védelmezni tartoznak, bárholnan érje a támadás.

Mátyás király Tolnárol Fejérvárra¹ ment, ott április első felében teljesen megbízható tudósításokat kapott, hogy a szultán Szófiában összpontosítja seregét s onnan fog megindulni vagy Nándorfejérvár, vagy a Duna felé a déli részek elfoglalására. Érthető, hogy a király a hírek alapján megtesz minden előkészületet a Duna vonala irányában. A hadak bevonulása 1463 márczius végétől május elejéig aránylag gyorsan ment végbe. A seregnek gyűlekezési napja ugyancsak május 29-ére tűzetett ki, de a király már május elején megkezdhette a szervezést. Naszádokon (tetős dereglyéken) szállítottak élelmet — akkor szalonna, kenyér, füstölthús — Péterváradra, Nándorfejérvárra.² A király főhadiszállása Battán, Bácsmonostoron, de június 1—28-ig jobbára *Futakon* van.³ Felkészülve várta, hogy a szultán hadai merre veszik útjokat, mert a szultán előcsapata Nándorfejérvár körül jártak. Katonai hírszolgálatra ez esetben nem vált be. Egyik azt a hírt hozta, hogy a szultáni derékhadával a Duna felé vonul, a másik egyebet mondott. Miközben a király teljes erejét az alvidék védelmére szánja, a szultán merész és gyors elhatározással (május 19-én) a bosnyák királynak az akkori fogalmak szerint legerősebb védővára, Bobovác elött terem (május 19.). Mátyás király mondja, hogy előkészített árulás nyitá meg a szultán előtt a Boszniába vezető utat s mielőtt még kardot rántott volna, máris hatalmába került áruló s elárult egyaránt. Csellel ejti hatalmába a királyt s végre is megölette, összes várait s megerősített helyeit birtokába vette s őrséggel látta el.

A szultán bosnyák hadjárata folyamán azonban éppen a szultán ügyes fordulata következtében egy külön török-magyar hadjáratot kellett Mátyásnak megvívnia a Duna vonalán. Amennyiben a nem mindig ellenőrizhető és nagyon mozaik-szerű. korrendileg fölötte nehezen összeilleszthető adatokból az egyes diverziók közti összefüggés megállapítható, előttünk

¹ Teleki i. m. XI. CCCXLIV. Pozsony városának rendelete, 1463 ápr. 14-én, melyben hajókat requirál.

² Magyar Sion II. 733 s Teleki i. h.

³ Ráth K. i. m. s az országos levéltár adatai alapján Csánki D. szíveségéből. L. Toidalék VI. 11a.

kétségtelen, hogy Szendrő vára a török támadás bázisa. Erre támaszkodik a szandzsák bég: Ali (ugyancsak Angje-
loviics Mihály fia — oğlu — tehát Mahmud nagyvezér test-
vére?), a szultán egyik jelesebb alvezére. *Szendrő* 40 km
Nándorfejérvártól, 125 km Temesvártól s Kévi várából Er-
délyhez sem messze, mióta török kézen van, valóságos
kalóz-menedékhelyet példáz. Már 1460 óta pusztítják ezek
a portyázók a dunamelléki helységeket s ha nem találnak
ellenállásra, beljebb száguldoznak: égetnek, rabolnak, ölnek
s zsákmányt tesznek.

Bevezetésképp egy nagyobb betörést kísérel meg Ali bég.
Nándorfejérvárt elkerülve, beüt a Szerémségbe, felgyűjtja
Kölpényt (Kupinovo) nyd. Zimonytól, Száva-Szt.-Demetert
(Mitroviczát) s Futakig (76 km Nándorfejérvártól) végig-
dúlja a vidéket. Nem messze Futaktól Mátyás végbeli
alvezére, Szokolyi Mihály és Péter rácsapnak a dúlókra.
Valósággal egész sorozata következik azután a kisebb-
nagyobb ütközeteknek, melyeknek az a végök, hogy Ali bégtől
elszedik a prédát s a királyi huszárok a menekülőket átkerge-
tik a vizen. A portyázó had erős veszteség után visszafut
Szendrőbe. Ez a beütés 1462-ben történt-e, vagy 1463
tavaszán, nem tudjuk, de mindenesetre megelőzte Mátyás
fölvonulását s csak azért volt lehetséges, mert a királyi
hadak még nem gyűlhetek össze.¹

Jobban szervezte Ali bég a temesmegyei végek, illetőleg
Erdély ellen intézett beütést, miután hadát ismét rendbe-
szedte. Ezt a vállalatát azonban Dengelegi Pongrácz János
erdélyi vajda és testvére András, Temesvár s a Temes
vize között ügyesen csalogató hátrálással tették tönkre.

Egy harmadik, az előbbi beütéssel kapcsolatos török
portyázás ugyancsak a Szerémségben dúlja a falvakat.
Ezeket már a király parancsára Csulai Móré László veri
tönkre.

Egybevetve ezt a három vállalkozást, nyilvánvalóvá
lett, hogy a szultán a maga szempontjából nagy előrelátással

¹ Bonfini: Dec. III. lib. IX. a forrás, de humanistánk nevezetes a
chronologia iránt viseltetett ellenszenvéről.

megakadályozta Mátyás offenzíváját Bosznia ellen. Ali bég csíkszerű mozdulataival foglalkoztatta a magyar királyt s rákényszerítette, hogy Szerbia felé operáljon. Mátyás átkelven a Dunán, a szendrői török csapatokat szétverte s Nándorfejérvárra teszi át a főhadiszállást. Ezek a hadműveletek augusztus 1—szeptember 8. közt történtek. Azonközben a szultán végezvén Boszniával, derékhadával ugyancsak az u. n. Ó-Szerbián át (Novi-Bazár) Üszküb felé, Konstantinápoly felé tartott. Erre a híre az előle menekülő oldalvédet Dengelegi Pongráczékkal üldözteti s Rácország határáig hatol s 15,000 foglyot kiszabadít.¹

Ali bég hadait mindenünnen elzavarván, a király útja nyitva állott a Drináig, Bosznia s a macsói bánság közötti határfolyóig.

Igaz, hogy a szultán megakadályozta Mátyást a bosnyák király megsegelésében s feldönthette Boszniát, mert a Duna-vonalának védelmére készítette. De éppen ezáltal bírta rá Bosznia felszabadítására. Azt a mély gyűlöletet, a melylyel Tamás fia István bosnyák király iránt még egy esztendővel ezelőtt viseltetett, szomorú halála után szánakozással elegy engesztelődés váltotta fel. Fidelis nosternek, hívének nevezi most a halála után. Hozzájárult ehhez még a bosszú érzése is. Mert bár árulást, cselt emleget a király, mikor Bosznia elestéről szól, elsősorban a magyar korona tényleges igényeit sújtja porba Mohammed szultán. Most, hogy a szultán kivonult hadaival Boszniából, erélyes akcióra határozta el magát; ki tudja — úgymond —, nyílik-e még alkalom Bosznia visszahódítására? Számbavette, hogy a kereszténységen mély sebet ejt Bosznia elvesztése s készen állott elhatározásával: visszafoglalja Boszniát.

Fáradt seregének pihenőt engedett s gondoskodott a hadjárat folyamán előállott fogyatékok pótlásáról.

Mátyás egyelőre csak annyit tudott, hogy a szultán mozgósította seregét s támadó hadjárat leszen valószínűleg észak felé, tehát neki a Duna—Száva vonalát kell védelmeznie.

¹ Mátyás király 1464 május 28. adománylevele. M. k. orsz. ltár. DL. 15988. v. ö. Fraknoi i. m. 128. l. 2. Ezt a hadjáratot kronológiai szempontból még tisztázni kell.

Mátyás királynak ezen csak körvonalaiiban ismeretes¹ szerbiai hadműveleteiből végeredménykép megállapítható, hogy a szultán bár hódítólag lépett föl Boszniában s Mátyást távoltartotta, mégis kénytelen volt elvonulni. Egyszerű oka az élelemhiány, a lakosság elfutott s a hercegovinai karsztban nem tudott takarmányra szert tenni a lovas.²

Török
diversiók
a Duna és
Száva fe'öl

Ezt a körülményt használta fel Mátyás s elhatározta Bosznia visszafoglalását.

Ki tudja — így szól ő maga —, hogy nyílik-e még alkalom a szultán újon behódoltatott területének a visszahódítására, számbavette, hogy a kereszténységen mély sebet ejt Bosznia elvesztése.

A ráczországi küzdelemben elfáradt seregének pihenőt engedett s gondoskodott a hadjárat folyamán előállott fogyatékok pótlásáról.

Hadbaindulása előtt szövetségre lép a velencei köztársasággal. Velence oratora, Aymo (Emo) János kedves embere a királynak, benne *bízik*. Péterváradon (szeptember 12.) kötöttet meg a szerződés, melynek főpontjai:

Szövetség
Velenczével.
1463 szept. 12.

1. A szultán ellen védő- és dacszövetségre lépnek.

2. Egymás nélkül nem kötnek békét.

3. A köztársaság 40 gályát állít hadilábra s összes dalmát és peloponesusi vezéreit rendelkezésre bocsátja.

4. *A szerződő felek országaik területi épségét nem fogják megsérteni.*³

Mátyás eladdig, míg seregét újra szervezte s haditervét megállapította, Péterváradon s Verőczen tartózkodott. A jajczai török őrsereg csakhamar értesült a király szándékáról s a Banja-Luka és Jajcza közötti völgysíkátorok-

Jajczai
vonulás.

¹ Ezt a hadjáratot még tisztázni kell, a chronologiai egymasutant nehezen lehet megállapítani. Tény, hogy Mátyás Ráczorszáig vonult, de az összefüggés a hadjárat egyes phasisai között nem világos.

² Makušev i. m. II. 159. l. „Turchi in Bossnia Stano cum grande dixatio de victuali e cossi del vivere per loro cavalli i quali po rono mezzo morti 1463 julius 1. jelentés.

³ Theiner Mon. Hung. s. II. 380—82. Velence akkor komolyan vette a dolgot s mindenről értesítette peloponesusi hadvezérét; Emo János követők levelét Jajczáról mellékletkép megküldték. Sathas Doc. inédits à l'histoire de la Grèce I. 246, 39.

ban torlaszokat emelt. Előreküldött csapatokkal, a hozzácsatlakozott keresztény lakosság segélyével útból eltakarítatá az akadályokat s megindult az ország székhelye ellen, „melyet a természet és mesterséges erősítés a többinél erősebbé tett”. A török megigázta bosnyák lakosság hangulata nagyon kedvezett a király vállalatának. A ferenczes-barátok lángbuzgalommal vezették s buzdították a népet a keresztény hitben.¹ A király tudósításaik alapján a török minden lépéséről pontosan értesült.

Mátyás király ennek folytán a derékhadval október elején indult meg Gradiska: a Száva réve felől, honnan könnyűszerrel űzte el a török őrcsapatokat. A Száva védelmére, az eleség- és fegyverszállítmány biztosítására — a hogy ma mondják — hadtápparancsnoknak Dengelegi Pongrácz Jánost rendelte ki.

Gradiskától Banja-Lukáig a 45 km-nyi út sík vidék, melyen akadálytalanul haladhatott a sereg. Megérkezvén Banja-Lukára, innen Jajczáig három menetirány között kellett választania:²

1. A Verbásztól keletre a Vrbanja völgyén át Kotor városnak, Szkender-Vakufnak — az Ugar és Verbász folyón áthaladva — menetelve érhetett Jajczába.

2. Banja-Lukától a 72 km. hosszú völgy-sikátorokon át a verbászmenti veszedelmes ösvényeken, egyenesen nekivághatott Jajczának.

¹ Fermentžin i. m. MCXXVII. sz. 272. 1.

² *Sarkotić István*, Bosznia és Hercegovina parancsnokló tábornoka oly szíves volt Weigel Ferencz cs. és kir. tüzérkari százados hazánkfiát, jajczai vizsgálódásaink folyamán mellénk rendelni. A műszaki megjegyzések s talpraesett megfigyelések a terep szemléje közben nyert benyomások eredményét képviselik. Egy 1463-iki ostromot adatok nélkül rekonstruálni alig lehet. Azonfelül még az is meglehetősen új vizsgálatot, hogy a jajczai vár többször átépített s ma nem lehet a régi állapotot szemléltető módon, szabatosan megérzékíteni, s mégis Weigel százados föltevésai igen tanulságosak, úgy hogy a Toldalékban (VI. 9. sz. a.) német eredetiben közöljük, mert fordításközben az egyes műszaki kifejezések nem teljesen megfelelő alkalmazása zavart okozhat. Hálára kötelezett Rollinger altábornagy, az elismert várépítő szakember, midőn Weigel százados fejtegetéseit megjegyzésekkel kísérni volt szíves.

3. A Verbásztól nyugatra Szitniczán, Varcar-Vakufon, Borein át vezetett az akkori kaldrma (köves út) Jajcza felé.

Íme az útirány vázlata:¹

Hadtörténetiróink szerint Mátyás két oszlopban indította meg seregét: az egyiknek vezére Szapolyai Imre, a kincstárnok, a kinek birtokainál és eredeténél fogva nagy

6. sz. Mátyás király felvonulási irányai.
1 : 750 000

személyes összeköttetései voltak a vidéken. Ez az oszlop állítólag a Verbász völgyében nyomult előre, a király pedig a derékhaddal, de mindenesetre a Szana folyón át² Kljucsot érinté, a honnan a jajczai út belétorkollott a 3. utirányba. A műszaki csapatok, ostromgépek s az ágyúk mindenesetre errefelé vonultak.

¹ Megjegyezzük, hogy minden leírásnál többet ér a szemléltető rajz, melyet az olvasó jobban ellenőrizhet.

² E. M. C. I. 73. 116.

Természetesnek találjuk, hogy a király táborába siető horvátországi csapatok Bihács felől siettek Jajcza felé. Így a Frangepán Márton vezette contingens.¹

A király hadiútjában úgyszólván a magyar szent korona főtényezői vettek részt. A főpapság közül *Váradi István* kalocsai érsek, *Viléz János* váradi, *Csezmicei János* pécsi püspökök,² *Gúti Országh Mihály* nádor, *Ujlaki Miklós* erdélyi vajda, *Szapolyai Imre* kincstartó, *Frangepán István* horvát bán,³ *Frangepán Márton*, *Dengelegi Pongrácz András* főpohárnok, *Vitovecz János* Zagorje comese szlavón bán, *Drágffy Bertalan*. A testőrségben szolgáltak *Kállay Pál*, *Parlagi György* aulae milites,⁴ alighanem *Vingárti Geréb Mátyás*,⁵ és hányan maradtak említetlenül a névtelen magyar és horvát vitézek közül?

A műszaki csapatoknál lőszer- és hadigépparancsnokként *Berendi Back Gáspár* csanádi pap,⁶ később szepesi prépost „decretorum doctor” szerepel.⁷

Az ostrom
1463 okt. ?—
decz. 25.

A király esetleg 4—5 nap alatt tehetette meg az utat Jajczáig. Ezt a menetelést az akkori utakon, illetőleg ösvényeken eléggé kiadósnak ítélni lehet. A hadak elhelyezése, az ostromterv megállapítása meddig tartott, arra nincs adat.

¹ A Frangepán család oklevéltára II. 57—60. „Regni nostri Hungarie corone consequenterque nostro maiestati fideliter complacere satagens” elsőnek gyűjtötte össze hadait, s pénzt és vért áldozott. 1463 november 23. Jajcza.

² Toldalék VI. 1. sz. alatt közöljük igen tanulságos alagáját az ostromról.

³ Frangepán Oktl. II. 61. 1463, december 6.

⁴ Oktl. XVI.

⁵ Rátkay: Mem. banorum 100. 1.

⁶ Katona H. C. XV. p. 7. 118., 462.

⁷ U. o. 618. Szirmay: Szatmár vármegye leírásából (III. 303.) idézik, hogy Gerendi István Jajczán lelőtt egy, a királyra leselkedő törököt s 1463 november 11-én ezért címeradományban részesült. Ámde Szirmay nem Gerendit, hanem Berendit említ, kérdés, hogy a pattantyús Berendi Gáspárnak nem rokona-e, föltéve, hogy Sz. állítása megfelel a tényállásnak. Vajjon cigányok kísérték-e a tábornok mint golyóöntők, ezt a kérdést csak azért vetjük fel, mert II. Ulászló 1496-ban Bolgár Tamás cigányvajda sátoráljának erre szabadalmat ad. Pray. Ann. IV. 273.

Némi fogalmat nyújthat az ostromműveletekről az a körülmény, hogy a király az első rohammal (október 5—6), betört a város falain¹ s csapatai kézitusába elegyedvén a város őrségével, elkeseredett küzdelem után, a törökök a tulajdonképeni várba vonultak.

Kérdés, hogy a mai Jajczának melyik részén keresendő ez a város? Eleinte a várhegynek körfalain, illetőleg gyámfalazatán belül eső házcsoportot véltük alsóvárosnak. (A Saleffendi-kula, Szahat-kula s a travnik, vagyis bosnyák kapu szegvényét.²

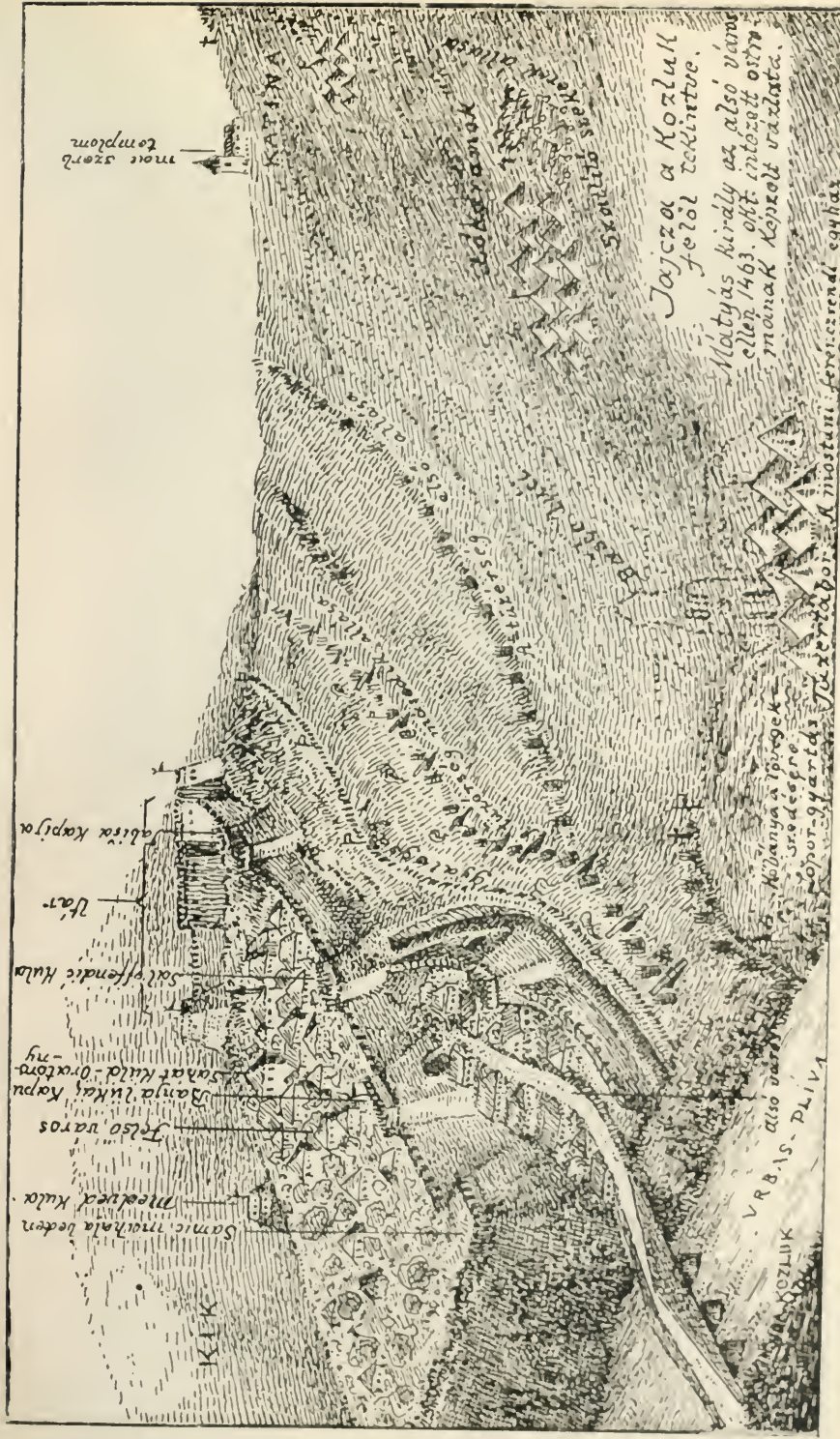
Majdnem bizonyosra vehetjük, hogy az a város, illetőleg alsóváros, melyet Mátyás bevett, a mai banja-lukai, régebben magyar kapu³ előtt elterülő katolikus városrész lehetett, mely a várat uralta.

Ennek a podgradjenak: alsóvárosnak mindenesetre voltak védőfalai. Kiterjedését ma bajos megállapítani, mindenesetre lennie kellett oly megerősített belső védővonalaknak, melyek lehetővé tették, hogy a török őrség csak négy napi küzdelem után adta föl. Hogy Weigel Ferencz százados nem találta meg emez erődítményeknek s az ároknak látható nyomát, nem csodáljuk. 1528 óta általában véve békeséges fejlődése, illetőleg megnyugvása volt a városnak s

¹ Az ostrom dátumát nehéz megállapítani. Bonfini Dec. III. l. IX. azt állítja, hogy: A kalendis Oct. tamen urbem cepit, tehát október 1-én foglalta el a várost. Ámde a király szeptember 29-én Verőczén időz, október 2-án pedig Grubisinczen (Morović közelében, nyd. Mitroviczától, ma Szerém megyében, akkor Valkóhoz tartozott. Csánki i. m. II. 284., 312.), tehát Jajczát nem foglalhatta el október 1-én. Fölteve, hogy október 3-án indult el Banja-Lukára, 7—8-án érhetett Jajcza alá, s ha az első rohamra bevette a várost, ez 9-énél előbb nem történt, de 4 napba telt, míg a törökök teljesen visszavonultak. Ezért okt. 12—14-énél előbb nem kezdődhetett a vár ostroma, későbbben igen. A vár elestét Bonfini decz. 16-ra teszi, holott az decz. 26-án történt. Okt. XXVI. 31. l. Értelemzavaró hiba, hogy az oklevéltárban 1464-el jeleztetett ez a később még elemzendő 1463-ból való darab. Osztroviczai Konstantin (Toldalek VI. 4. sz.) szerint Mátyás nyolcz hétig: 56 napig ostromolta Jajcza várát. A kalendárium tehát — ha az ő számítását vesszük hitelesnek — ekkép alakul: 1. az ostrom kezdete okt. 30.; 2. a város bevételé nov. 4.; 3. a felső vár bevételé decz. 25.

² 1. a 7. sz. ábrat.

³ Okt. 98. l.

8. sz. Jajza ostroma 1463 okt.—decz., az alsó város elleni felvonulás a Kozluk felől tekintve.

ségének köszönhette. Ugyancsak az *al-*, jobban mondva *külső* városban volt a ferenczeseknek még egy templomuk — hogy a mainak a helyén, vagy egyebütt állott-e, azt nem tudjuk —, a honnan a magyar actiót előmozdították. Kétségtelen, hogy a városban a többséget katolikusok és a sebtében iszlámra áttért patarének alkották. Ezeket térítették át a barátok a király pártjára s ily módon sikerült a török őrseget a felső várba visszaűzni.

A 7. és 8. sz. alatt ideiktatott vázlat katonai szempontból adja vissza a helyszíni benyomásokat s ideális vázlatát nyújtja az ostrom megkezdésének föltételezett fázisairól.

A megrohanás s a vár körülzárolása a Pliva folyása mentén, a Verbász-Pliva összefolyása irányában történhetett. Az ágyúkat s az ostromgépeket hihetőleg Borec-től kiindulva a Carevo poljen s a Katina-n át Baščeluči-ig hozták s ott helyezték el, úgy a hogy a vázlatok feltűntetik.

A Pliva s a Verbász-Pliva összetorkollása déli vonalát a törökök valószínűleg mindvégig birtokukban tartották. Az a föltevés, hogy Mátyás király a tél folyamán nagyobb erőkkel közelebb jutott Jajcza déli oldalához, nem tartozik ugyan a lehetetlenségek közé, de nem valószínű. „Téli hideg szigorát“¹ említi Janus Pannonius a költő-püspök, esőről, hidegről szól a király. Noha nagy hideg járta, vajjon befagyott-e a sebesfolyású Verbász s alakulhattak-e járható jéghidak rajta, csak hypothesis számba megy: Jajczától északnak a Verbászon át vezetnek ugyan gázlók, de a partszegély olyan meredek, hogy valami különös előny ebből nem származott.²

Érdekes, hogy Janus Pannoniusnak, a *szemtanunak*, idéztük verse épúgy mint a modern tanult katona,³ híven adja vissza az ostrom terepnehézségeit, Mátyás királyt imígyen megszólaltatva:

¹ Toldalék I. 1. sz.

² Weigel százados munkája e két Panuska b. h. mérnök megrajzolta sikerült vázlat. Természetes, hogy Weigel százados katona szemével nézte a terepet, ha egy s más hypothesis nem igazolható is, de tényleg szövé tehető.

³ L. Toldalék: Weigel százados fejtegetését i. h.

„Vár függ fönt az imént hódolt város falain túl,
 Őrség s jó fekvés állta el ahhoz utam.
 Dörgő ágyuim elkezdik hát zúzni a bástyát,
 Csakhogy a védő had megveti gépeimet.
 Ránk a magas tornyokból sokszor az úgy eregette,
 Mintha szakadna a hó, nagy szaporán nyilait!
 Hej, hányszor ki-ki mert ránk rontani éjnek ivadján,
 Virasztóimnak káruk okozva sűrűn!
 Sem zúgó viharában szörnyű északi szélnek,
 El nem csüggedt az téli hideg szigorán.
 Végre szünetlen fáradság és vízbeli inség
 Ostromot állóknak megtöri vas szívüket.
 Jött az a nap, kín megváltásunk szülte meg a' Szűz,
 S vár megadása felől, im, jön a várt követ is.“

Ezt a függő várat könnyen lehetett védelmezni. A merdek várhegy, a déli oldal járhatatlansága s az akkori ostromágyúk s gépek kisebb hatékonysága fölötté megnehezítették a támadást. Ebből, valamint a zimankós időből, s a mit első helyen kell vala emlitenünk, a védők szívós, vitéz ellenállásából következik, hogy a vár oly huza-mosan ellenállott.

Elismerte ezt a király is, csak a török történetírók végeznek könnyen Jussuf harambéggel, röviden árulást hozván fel a vár eleste okául.¹ Nem mondják a valót, mert csupán a királynak még nagyobb állhatatossága vehetett erőt a vitéz védelmen.

Túrte a hideget, buzdította katonáit, jutalmazta az érdemeket² s maga is résztvett a harcban. Nagy kitartás kellett hozzá sátrakban, barlangokban s beásott gödrökben éjjel-nappal készenlétben lenni a folytonos kirohanásokkal szemben. Az ágyútűz s az ostromgépek aránylag kevés kárt okoztak a falakban. A XV. századbeli ágyúk öntöttvas- és kőgolyói 400—1200 lépésre (300—900 méter)³

¹ Oklt. X—XIII.

² Kancelláriája mellette működött. A jajczai kiadványokról l. Toldalék VI. 11. c.

³ A. Dollecze: Geschichte der österr. Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart. Wien, 1887. V. Károly idejében már 500—3675 m-nyire hordtak vízszintes beállításban a lövegek. List udv. muzeumi kormánytanácsos szíves közlése. A magyar tüzes- és lövészszer számokról l. Takács S. tanulmányát Századok, 1908. évfolyam 49., 130., 11.

hordtak, s az ostromgépeket csak közelben lehetett használni az őrtornyok ellen. „De az őrség megveti a gépeket s szorgosan nyilaz.“

Mátyás taktikája mindamellett sikerre vezetett, mert elfárasztotta az ellenséget. A hosszas lövés mégis megrongálta a falakat, kivált a fellegrvár *felső* kerületét: az ikindzsi (második) vár falkerületét s az őrség számban erősen lefogyott, víz- és élelemhiányban pedig különösen szenvedett.¹

Nem hiszszük, hogy a várban 1500—2500 védőnél több lehetett, betudva a családokat és nem harcosokat. Ez az elernyedés annak a körülménynek tudható be, hogy Koszacska Vukcsics István a szent-szávai herceg s fia László herceg hadaikkal Prozor felől Bugojno, Dönji-Vakuf felől Jajcza déli részét elzárták.

Az öreg István herceg, de különösen László október havában Velenczének felajánlották Boszniát, nem tudván, hogy Velence szeptember 12-ike óta szövetségese Mátyásnak. A köztársaság erre csak azt felelte, hogy a magyar király már megtette Bosznia felszabadítása érdekében a szükséges lépéseket, hadai bevonultak Boszniába, Jajcza városát elfoglalták s a többi erősséget is birtokukba kerítendik.²

Erre aztán fölkínálkoztak Mátyásnak, s miután szívesen fogadta ajánlatukat, hadaikkal november hó végén megérkeztek. A szövetség ára az volt, hogy Mátyás magyar zászlósúrrá tette László herceget, két zsupát ígért neki³ s az öreg herceg birtokaiért szavatosságot vállalt. Mint-hogy ez az ünnepélyes adomány december 6-án kelt, a hercegovinai hadoszlop november végén állhatott be az ostromlóseregbe. Ezen időponttól kezdve hanyatlík az ostromlottak ellenállása.

December 25-én követ érkezett a várból a királyi táborba. A király nem várta őket. Ellenkezőleg, az általa

Jajcza
elfoglalása
1463 decz. 25.

¹ A várban egy városszerte ismert ásott, kifalazott kút volt, melyből lánczezal húzták ki a jó vizet. Valószínű, hogy időnként kifogyott belőle a víz. Ma nyoma sincs. Ma reservoir van a várban. Dr. Milassin Loránt jajezei főszolgabíró közlése.

² Ljubich: Listine X. 278.

³ L. Bosnyák élet- és nemzedékrajzi tanulmányaink német kiadását 195. s köv. II. Az uszkopljei és rámai zsupákról van szó.

lános ostromra minden előkészületet megtétetett. Az ostromgépek, ágyúk beirányoztattak. Az Úr születése napját áhítattal ülte meg a sereg. A katonák meggyóntak, megáldoztak s december 26-án, Szent István vértanú ünnepén, reggelre kiadatott a támadásról szóló parancs.

Éppen nagymisével ülték meg a ferenczesek templomában a szent napot, midőn a tábori őrségnek egy vitéze besietett a szentegyházba, hírül hozván, hogy a törökök egyezkedés céljából hírnökeik részére sértetlenséget kértek a királytól. Megadatott nekik. Előbb két előkelő vitéz, utóbb még kettő érkezett a főhadiszállásra. Egyikök, Eliászbég, egykor maga is parancsnok, minden fenntartás nélkül kijelenté, hogy a várat lőszerestül, éléstárostul s minden, még személyes ingóságaikkal egyetemben átszolgáltatják a királynak. Az egyezség azonnal megkötetett s még aznap éjjel egy fegyveres királyi csapat bement a várba s birtokba vette.

December 26-án reggel megannyi török elhagyta a várat, csak — a mint mondják — az asszonyok maradtak benn. Megszámoltatván, 430 derék fegyverbíró harcos lustráltatott. A király tetszésökre bízta, hogy zsoldjába lépjenek, azok részére pedig, a kik haza akartak térni, kalauzokat rendelt, nehogy a felbőszült népnek áldozatul essenek.¹

¹ Oktár XXV. A király „in eodem castro nostro Jayce“ hálát adva Istennek, értesíti Pálóczi László országbíróát Jajcza decz. 25-én történt elfoglalásáról; XXVI. sz. Lukács egri prépost, alkanczellár szemtanu részletes levele ugyancsak Pálóczi László országbíróhoz. Az alkanczellár közvetlen tudomáson alapuló tudósítása biznyság rá, hogy árulásról szó sem volt. A török történetírók a maguk szempontjából csak a király zsoldjába állott törököket nevezhetik hűteleneknek, de az őrség vitézül kitartott. Osztroviczai Konstantin (Toldalék) is árulást emleget Jajcza feladása okának. Akkor, mohammedán lévén, hitsorsosai így beszéltek el neki. Mátyás, illetőleg az, a ki ezt a tanácsot adta neki, nagy lélektani belátással hűségére téríti a hitben ugylátszik amúgy sem állhatatos őrséget. Nem tekintjük szabatos forrásnak Kritobulosz (l. Toldalék VI. 3. sz. l.) rövidletét, de megemlítjük, hogy ő sem beszél árulásról. A megadás okául felhossa, hogy az őrség fellázadt s egymást ölte s *önkényt* állott a királyhoz. A mit Lukács alkanczellár az asszonyokról említ, hogy azok a várban maradtak, nekünk az a meggyőződésünk, hogy ezek az őrség keresztény asszonyfogljai, a kiket ágyasaikká tettek. Ezekre vonatkozhatik Bonfininak (Dec. III. lib. IX. Oktár II.) az az

Körülbelül négyszáz erősebb fajtájú török állott át a király szolgálatába, élükön Jussuf, a várórség parancsnoka.¹ Jajcza, mint Alsó-Bosznia központja, immár a magyar király kezén lévén, a kerületébe tartozó apróbb erődök önként behódoltak. A jelentékenyebb váracsok közül való: Zvecsáj, Banja-Luka — Orbász felől emelt — vára is, melyet 50 janicsár s 50 dizdár (várvédő) védelmezett. Ezt a várat Mátyás körülzároltatta s néhány ágyút s egy csapatot küldött alája. Zvecsáj addig vitézül állotta az ostromot, míg Jajcza megadta magát. A föltételek ugyanazok, mint Jajcza átadásánál. Bizonyára a többi várat is szemmeltartotta a király, mert a fővár átadása után azok is kezére jutottak. Körülbelül 30 ilyen őrtornyot s várat vettek be, s majdnem ugyanannyi tért a király hűségére. Ha a nagy hideg megengedi, az összes török hódoltságot föl lehetett volna szabadítani.²

Mátyás a jajczai vár birtokba vétele után elsősorban elrendelte a vár kijavítását, válogatott őrséget helyezett el a felső várban, ellátván löszerekkel úgy a jajczai anyavárat, mint az imént behódolt váracsokat s őrtornyokat (kulákat). A vár parancsnokságával a vitéz *Hidvégi Székely Jánost* bízta meg.³

A téli hadjárat egyaránt erősen megviselte a csapatokat és vezéreket.⁴ A király még később is fölemlegeti,

állítása, hogy Jussuf várparancsnok a keresztény rabokat is magával akarta vinni, a mit a király kereken megtagadott, hogy a legutolsó keresztény szolgát sem hagyhatja kezeik közt. Leheltek ugyan várszolgálatra alkalmazott bosnyák rabjaik is, de az élelemre való tekintettel csak kevesen, azért ezt a kikötést, ha ugyan igaz, a mit Bontini állít, az asszonyokra kell vonatkoztatni.

¹ Ennyit említ a király.

² Oktár XII.

³ 1464 január 2-án Jajczán kelt levelében a király Székely Jánosnak és Miklósnak a szanamegyei Kozara (Kozarac) varat, szerintük in perpetuum, a nádor szerint pro descensu seu loco descensus durante beneplacito Suae Maiestatis adományozza. Közeliében volt a *bilicki* és *novi stružici* erődített torony is. Erről az érdekes adományról l. Aszl. Oktár CXXXVIII. sz. 218. l.

⁴ Okt. XLI.

hogy mily fáradságos küzdelemmel hódítá meg Boszniát. Ily körülmények közt egyelőre befejezte a hadjáratot, s beírta vele, hogy a töröktől elhódított területet végleg a magáénak tekintse. Érezte új szerzeménye fontosságát, midőn a pápához írott levelében abbeli nézetét fejezte ki, hogy meggyógyította azt a sebet, mely Bosznia romlása következtében nemcsak sarkán, vállán, hanem szívéen is érte Európát, mert hisz innen minden irányban portyázhatott a hit ellensége. Ő kettős czélt tartott szeme előtt: egyik: megtisztítani az országot belső ellenségeitől; másik: levérni a külső pogány ellenséget; ez örökbe maradt főkötelessége.

Mátyás királynak ez a hódítmánya nem a magyar királyi *Rama* néven ismeretes *igényfenntartás* Boszniára nézve, nem is a nemzetközi jellegű souverainitás érvényesítése a bosnyák volt uralkodóház kihalta után annak az örökségére, hanem a török legyőzése után, hódítás alapján előállott teljes felségiség. Ezt a területet már Boszniának nevezi a Mátyás-korabeli államjog.

A háború sikeres befejezésében, valamint az új berendezésben főszerep jut kincstárnokának s fővezérének, Szapolyai Imrének, kiről azt írja, hogy Jajcza visszaszerzését „legelőbb az isteni gondviselésnek, azután ezen előharczos éberségének és munkájának tulajdonítja”.¹

Szlavóniai, pozsegamegyei törzsökös birtokos,² a Borics-bán híres nemzetségéből, rokon az odavaló családokkal, s nagy összeköttetései vannak a Száván túl is. Szapolyai szavát véljük hallani, midőn Mátyás király ké-

¹ Wagner: *Analecta Scep.* I. 146—147. a szepesi comesi mélt. kiállított oklevélben.

² Csánki Dezső: Magyarország tört. földr. a Hunyadiak korában II. 446. Az orbázmegyei nagybirtokosok (Orbovaiak, Oresjaiak stb.) Pozsegához gravitálnak. Forgách Ferencz Szapolyaiékat (168. l.) bosnyák eredetűeknek véli, ámde az adatok Pozsega megyére utalnak, mint törzsfészkekre. Boszniában is van Zapolje nevű hely, de ez tipikus délszláv elnevezés. Zapolia Zapolje nevű hely, mely „Jajcza haud procul aberat” nem található. Van ugyan egy *Zapolje* község (melyhez Bregovica, Klupci, Lokve, Operci, Orlice Ciganska, Rjeka és Zapolje tartozik), de ez a szrebrenicai járásban fekszik, közel a Drinához.

A jajczai
siker méltá-
tása, a terület
első szerve-
zése.

sőbben azt írja: „Boszniát csak oly fontos feladat *megtartani*, mint elfoglalni.“ Nincs más módja, minthogy a Boszniával szomszédos területek összes tisztségeit ráruházta Szapolyai Imrére, a kinek főérmét ünnepélyesen elismerte, jelesül Dalmácia, Horvátország s Szlavónia bányáját, meg a vránai (auraniai) perjelséget.¹ A perjelség várainak birtoka nélkül Boszniát nem lehet megvédelmezni. Pontosan alig tudnók meghatározni, hogy mely várakat értette a király: Dubiczát, Kosztajniczát, Pakraczot, Nasiczet-e,² vagy a dalmát parti helyeket, de bizonyos, hogy Jajcza s az alsó-szlavón megyék bizonyos fokú védelmi együvértartozása lebegett a király szeme előtt. Közvetlen megvédelmezésének a súlya a szomszédság okából Szlavóniára nehezedett.

Ezek az okok vezették Mátyás királyt elhatározásában, midőn Szapolyai Imrét *regni Bozne gubernator*-rá ki-nevezte. *A szervezés elején* tehát egy teljesen önálló tisztség: a gubernátorság alkottatott. Hogy Mátyás Bosznia alatt ekkor nemcsak az elfoglalt jajczai kerületet, illetőleg Dônji Krajt értette, magától következik.

Hogy a kormányzóság *külön* tisztség, annak bizony-sága, hogy úgy az oklevelekben,³ mint Mátyás király De-cretumában⁴ a tisztségek sorában külön említetik a *regni Bozne gubernator*, azután az erdélyi vajda, az országbíró, majd ismét Szapolyai Imre, *mint* Dalmácia, Horvátország és Szlavónia bánja és Ujlaki Miklós, a macsói bán. Bizony-sága ez a középkori magyar állam közigazgatási ruganyos-ságának, mely minden változásnál megtalálta a megfelelő s a korona egyetemébe illő címet.

Jajcza elfoglalása s Mátyás időközben történt meg-koronáztatása a szent koronával „a miben a kir. méltó-

¹ Okt. XXXVI. A király II. Pál pápát arra kéri, hogy a perjelség igazgatása, illetőleg számadási kötelezettsége alól 8—10 évi időtartamra mentse föl.

² J. Kukuljevič: Priorat Vranski Rad. LXXXII. 22—23. l.

³ Frangepán Okt. II. 79., 87. l.

⁴ 1464: II. Decretum, külön említve: előbb, mint gubernator, azután az erdélyi vajda s országbíró után külön, mint dalmát-horvat-szlavón bán.

ságnak ereje foglaltatik“, melynél Jussuf harambég és a hozzá állott díszbe öltözött török őrség élő tanui voltak diadalának, csak kezdetét jelzik a szultántól elhódított részekért folytatandó harcoknak.

Európa s a
jajczai diadal.

De nemcsak Mátyás érezte, hogy a szultán bosszuló hadjárata küszöbön áll, hanem az akkori „európai konzert“ is.

Az európai segítséget azonban ismét csak a pápa szedte Velence vette komolyan. A köztársaság Mátyás boszniai sikerét, melyet az Isten dicsőségére s nevének örök emlékezetére vívott ki, a saját érdekében is kihasználta, midőn menten a király hadjárata után, mikor ez 1464. évi januárban még Szlavóniában tartózkodott, megindította a nyugati udvaroknál a segély-actiót. XI. Lajos 10,000 fegyverest ígér, ha a pápa békét közvetít az angol királlyal, IV. Henrikkel, ez meg 5000 embert helyez kilátásba Jó Fülöp burgundi herczeg vezérlete alatt. Pénzforrások tekintetében Velence utal a pápa által hirdetendő búcsú-jövedelmekre.¹ Mindez ígéretekben csak annyi valósult meg, hogy a köztársaság két aranyozott kárpitot küldött neki ajándékba. A pápa lelkesen toborzott, pénzt gyűjtött, s június havában tengeren akarta megtámadni a szultán birodalmát, kikötvén, hogy addig ne induljon el hadaival a király.

Ezzel, az akkori viszonyokat nézve alig megvalósítható tervezgetéssel szemben Mohammed már 1463 vége óta erősen készült a hadjáratra. Nagy ágyúparkot rendezett be, vasat, rezet nagymennyiségben gyűjtött, mert hosszabb ostromoknál mívesei helyben öntötték az ágyúkat.² Mátyás király hasonlíthatatlanul nehezebb viszonyok között, mint a szultán és megfelelő lassúbb tempóban

¹ MDE. I. 266 s köv. II.

² Mohammed készülődéseinek pontos idejét, valamint megindulását a török történetírók nyomán sem lehet eldönteni. Az egyik szerint *megindult* 869 Rebi ül evvel 12. napján, tehát 1464 november 1-én (Oklt. XXX.), a másik szerint 870 Rebi ül evvel havában, ez meg éppen 1465 november 2-nak felelne meg. A keltezés tehát hibás, mert Mohammed már 1464 július havában ostromolja Jajczát.

ugyancsak komolyan vette feladatát, úgy a felvidéki városokban, mint Szebenben, ágyúkat öntet s lőport gyártat.¹ Mindezen előkészületeket úgyszólván hitelbe tette meg a kereszténység közérdekében, mert a segély ugyancsak lassan gyűlt.² Ezt a részletet hangsúlyozni kell, minthogy Európában mindenki csodálkozott, hogy a törökverő király miért késik a háborúval. A különféle jegyzékekből kiérzik a király felelete: azért, mert nincs elegendő költsége. A tiatalság tüzével készült a háborúra, de nem lát semerről segédelmet: az ígéretek nem váltják be. Ha nem biztatják, az ügyet rendszeresebben készítette volna elő. Bezzeg a török tudta, hogy miként dolgoznak a keresztények s a nagynehezen elfoglalt Boszniát „a kereszténységnek azt az úgynevezett kulcsát s révét, a honnan nyugat s észak felé nyílik kiút“, máris megszállta s várait ostromolja. Bosznia várait ugyan elfoglalásuk után nagy sebtiben Mátyás, a mennyire tőle telt, megerősítette, de nem hiszi, hogy oly nagyszámú ellenségnek ellenállhatnak-e. Mindez nem történt volna, ha segédelmére vannak, s nem vetnek elébe akadályokat.³

Mátyás király mindazonáltal seregével aug. havában még abban a föltevésben *indul meg*, hogy a pápa keresztes hadával összhangban fog eljárni. Hadi ereje állítólag 22,000 emberből áll: 14,000 gyalog s 8000 lovas.⁴ Arról, hogy

Mátyás király
második
bosnyák
hadjárata
1464 aug.

¹ Buda, 1464 június 27. Teleki X. 96—98. l. CCCLIX. Jajeza második ostromára, s a zborniki hadjáratra nézve legbővebb Teleki fel dolgozása: III. 378. s köv. II. A régibb munkákat Engel: Gesch. v. Servien und Bosnien, néha becses utalásait mondanunk sem kell, hogy felhasználtuk.

² Ígérték 458,000 ₰-at, Velenezét letudva (a köztársaság 60 ezret részletfizetésre helyezett kilátásba) megannyian kibújnak szavuk bevéltása alól, sőt Nápoly, mely 80,000 ₰-ot fizetésére kötelezte magát, még intrikál is. Ep. M. C. I. 79., 186. II. Pius, a nagy Balkan-papa ráhált († augusztus 15.) eredménytelen vállalatára. Halála előtt kénytelen volt elbocsátani a kereszteseket, a kik éhségből eladták fegyvereiket. S erre ne izguljon fel a király?

³ Mon. Vat. 30. l. Fraknoi: Mátyás király kulogy levelei I. 53—54. A királynak 1464 júliusban a papához intézett levele. A keltezés nem állapítható meg pontosan, azért nem bizonyos, hogy Friderik császár embereinek soproni portyázására céloz-e. Ep. M. C. I. 72., 159. l.

⁴ Ep. M. C. I. E. LXXXV. Idézi Fraknoi i. m. 145. l.

a szultán hadserege szokott gyorsaságával váratlanul már Jajczához került, csak július vége felé értesült Budán — a hol augusztus elejéig tartózkodott —, 1464 július hava *elején* még nem tudta.

Augusztusban a veszedelem tudatában megindítja seregét, s megíratja Raguzának, hogy Jajcza alá siet.¹ Arról már is értesült, hogy a török császár 30 nap óta (július 10—augusztus 11.) ostromolja Jajczát s az ő várait. Értesült arról is, hogy a szultán aknákat ásatott a falak alá, bombákat öntet s mindenáron el akarja foglalni. Fridrik császárral menten közli ezt a hírt, mint a ki legjobban megérti, hogy mekkora jelentősége van ennek a várnak a kereszténység ügyére nézve. Noha senki sem segíti, sietve hadaival, bár még odaérne idejében.² Gyors menetekben halad a bosnyák hadiúton. Előbb Futakon, majd Szatán van, augusztus 14-én aztán Újlakra (Illók) ér s onnan Djakovárnak fordul.

Boszniában a harc ekkor már eldőlt. Történt pedig ekképen :

Mohammed
szultán Jajczát
ostromolja.
1464 júl. 12—
aug. 22.

Mohammed szultán második hadjáratának körvonalai az adatok gyér világánál akképen jelentkeznek, hogy a török hadsereg 1464 július havában már Boszniába ért. Létszámát pontosan megállapítani nem lehet. A portyázók, illetőleg a Mahmud nagyvezér vezérlete alatt állítólag 40,000 emberből (?) álló had Boszniába tört, hadai eljutottak Modrus vármegyéig s Frangepán István birtokait pusztították. Ezalatt Jajcza várának körülzárolása már végbement. A város rendszeres ostroma július 12-én kezdődött s augusztus 22-ig, 41 napig tartott.³

A szultán dél s nyugat felől közeledvén a Mátyásénál⁴ szerencsésebb helyzetben volt, a mennyiben az egész várost körülzárolhatta, tehát a nehezen megközelíthető déli

¹ U. o. XXVII.

² Fraknoi: M. kir. lev. I. 62—63. Ep. M. C. I. 75., 176. l.

³ Oklt. XXI. Jajcza második ostroma korrendi meghatározásához egyetlen vezéroklevelünk. V. ö. még Oklt. XVIII—XIX. sz.

⁴ Bonfini 20,000 emberre teszi az ostromlók számát, más jelentések 30,000-re.

oldalt is. Valósággal megtelepedett a vár körül, s mint említők, tetemes ágyúparkját s ostromműveit a vár minden pontjára kényelmesen beállíthatta.

A vár védelmét arravaló ember vezette. Úgylátszik, hogy a vár felszerelése s élelmezése is megfelelő volt. A falak állták a folytonos, alig szünetelő tüzelést.¹ A szultán a vár védőinek nem engedett pihenőt, ezáltal akarván megtörni az ellenállást. Két okból nem sikerült erőt vennie a jajejai őrségén. Egyik, mert az egész környék lakossága velük tartott, s a várvédők s az erősített város lakossága között teljes volt az egyetértés: ezért állották erős szívvel a tüzet s az ellenségtől is csodált szívóssággal védték a várat. „A gonosz hitetlenek, a vár bevehetetlenségében bízva, megmaradtak makacsságuk mellett“, pedig „a várat oly erősen lőtték, hogy a vár tornyát, melyről úgy látszott, hogy a csillagokat éri, a föld színével egyenlővé tették“.²

A másik körülmény, mely a védőknek kedvezett, hogy észak, tehát a Száva felé titokban kilopózhattak, s híradással lehettek Budára, illetőleg a király hadiszállására.

A szultán kísérletei kárba veszttek. Csak phrasist mondanánk, ha keresett jelzőkkel dicsőítőnk a védők hősiességét s a perversitásig kegyetlen szultántól ösztöklét támadó sereg elszántságát.³ Az ostrom katonai leírására nézve hallomás után feljegyzett tudósítás⁴ azt mondja, hogy

¹ Bonfini. Dec. III. lib. 9. Elnézve szokott czifrázataitól, néhány jó adatot tartalmaz. Ezt a tudósítását Szapolyai Imre valamelyik emberétől kaphatta.

² Turszun bég tárikhja. Oklt. XXX.

³ Truhelka i. m. 18. l. Makušev után egy jelentést idéz 2000 elesett törökről, 600 sebesültről s a várbeliek közül csak 4 halottról tesz említést. Azonban a védők közül alig maradt valaki épen. Ez a tudósítás azonban nem 1464-ben, hanem 1492 okt. 29-én kelt. Oklt. LX. Eltekintve ettől, az efféle tudósítások kőszá hírek alapján keltek. Ilyen p. o. az is, hogy ezer törököt darabokra vagdalt egy jajejai magyar kapitány. Oklt. XVIII. Érthető, hogy a török ostromló többet veszített, mint az őrség. Toldalék VI. 3. sz. Kritobulosz V. 37. §. írja, hogy a védők közül is sokan elestek, 200-at közülük élve elfogtak. Ezeket Byzanczba vitette a szultán s ott mind megölette őket !).

⁴ V. ö. Toldalék VI. 3. sz. Kritobulosz V. 23—28. §.

a szultán naponként megújuló rohamait akkép intéztette, hogy a megszálló sereget három hadosztályra osztatván, mindig pihent csapatok támadhattak. A védők pedig nem érték rá a folytonos készenlét miatt a megrongált falak kijavítására. A támadókat a szultán maga biztatta. A helyett azonban, hogy egy pontra irányította volna túlerejét, a vár minden pontján támadt. Így érthető, hogy a várost ennyi roham után sem tudta elfoglalni.

Az ostrom folyamatában a magyar király már Gara városáig jutott. (Ma *Gorjan* Verőcze megyében, akkor Valkóban, Diakovártól északnyugatra. A vár romjai maig is föltetszenek.) Megállapított terv szerint, míg a király a derékhaddal megindult, gyorsított meneteléssel Szapolyai Imre vezérlete alatt már augusztus első hetében két hadtestet¹ előreküldött. Szapolyai pedig seregéből száguldókat küldött előre, a kik Orbásmegyében a jajczai határig, vagyis Banja-Luka környékéig csakhamar eljutottak. Az apróbb előváracsokat: Zvecsájt, Komotint s egyéb helyeket ostromló kisebb török különítmények útján a szultán jó eleve megtudta, hogy a felmentő sereg útban van. Hírvivői, kémei szokás szerint, túlön túl nagyították a király seregeinek számát. A szultán erre általános rohamra határozta el magát, vezéreivel szemben is eltitkolván, hogy a várat fölmentő sereg közeledőben van. Ezek azt tanácsolták neki, hogy még egy hétig legalább töresse a falakat, de ő augusztus 22 alkonyán megszólaltatta az összes ágyúkat, s a várhoz közel férkőzván, égő nyilakat röpített az épületekre. Az ágyúzás estétől másnap délig tartott. A várvédők azonban szívósan és vitézül állták az ostromot, serényen lövöldöztek s a falakra törekvőket ledobták az árokba.² Bizonyosra vehető, hogy a királyi hadak közeledéséről a védők is értesültek. Azonban a vár „elfoglalása

¹ E két hadtest, 8 zászlóaljat véve alapul, 6200 embert számlált.

² Olyan Dugovics Titusz-féle jelenet, a minőt Bonfini leír, nem egy ment végbe. V. ö. Toldalék 313. sz. Kritobulosz V. 22. §. Néhány részlet használható, de a 30—38. §. összezavarja Jajcza ostromát a Drina-hadjáráttal. Ugyancsak ilyen zavaros a Turszun bég krónikája is Okt. XXX.

nem látszott megvalósíthatónak“ így szól a török forrás.¹ Az ostrom folyamán azután valami váratlan dolognak kellett bekövetkeznie. A császár egyszerre csak visszavonulási parancsot adott, ostromsereit, ágyúit részben ott hagyta, részben a verbász-plivai zuhatagba dobatta. A visszavonulás menekülés számba megy, tehát a szultán kényszer hatása alatt állott. Hogy a király eljövételéről tudott,² azt már megjegyeztük. De akár vaklárma, akár a sereg hangulata, akár az éhség indította a visszavonulásra, valami váratlan körülmény okozhatta a pánikot.³

A szultán elvonulása következtében Jajczától elnézve, az elővárosok is fölszabadultak. A visszavonuló török sereg sok kárt szenvedett anyagilag is, meg nem nagy becsületet vallott. („Con suo dampno et pocha reputatione.”)⁴

Mátyás király mindezekről szeptember 2-ika előtt értesült, tehát oly időben, mikor a szultán már elvonult és pedig „azon az úton kellett neki visszatérni, a melyen jött“. Mátyás szándékainak szemmeltartására a Száva környékére a Drina folyása északi szegvényéhez figyelő hadsapatot küldött.⁵ E visszavonulásnak — úgy, mint első ízben az éhség mellett — egyik főindoka az is lehetett, hogy a szultán Mátyás seregét „temérdeknek vélvén“, nem akarta egy esetleges vereséggel súlyosbítani

¹ Oklt. XXXI.

² Velenczében tudtak róla, hogy a szultán egy hadosztálylya figyelteti a király Száván történendő átkelését s ez az állítólagos 20,000 ember — mialatt Jajeza ostroma folyik — Frangepán István birtokait pusztítja. Oklt. XIX.

³ Heltai krónikájában II. 265., közli azt a mesét, hogy Mátyás Banja-Lukáig jutott s árpakereskedőnek öltözvén, kikémlelte a török tábort. Ettől ijedt meg a szultán. Annyi tény, hogy Mátyás a döntő ostrom napján még a Duna mentén halad. A ki szereti a combinatiókat, elképzelhet olyan esetet is, hogy a szultánnak ostrom közben hírl hozták, hogy Mátyás személyesen nagy haddal már közeleg. Ezt el is hihette, mert ő azért rendelte el az ostromot, hogy Jajczát még a király Boszniába érkezte előtt foglalja el, s most me megjelenik.

⁴ Előadásunk Mátyás királynak a bártfaiakhoz, Garából 1463 szeptember 2 án kelt tárgyunkra nézve alapvető levele Olt. XXI. s az Oklt. XIX., XX., XXIX—XXXIII. sz. egybevetésén alapszik.

⁵ Oklt. XXII.

Zvorniki
hadjárat
1464. okt. 8—
nov. 9.

jajczai kudarczát. Vajjon hagyott-e hátvédül csapatokat Jajcza előtt a szultán, a mint a zavaros török kútfők írják, vagy a jajczai őrség és Szapolyai Imre előcsapatai üldözték-e a szultánt, nem állapítható meg bizonyossággal.

A király szeptember havában nem ment az immár szabadjáratú Jajcza irányában, szeptember 14-én még Ujlakon (Illokon) tartózkodik. Arra a kérdésre, hogy miért indult Mátyás a Drina mentén Zvornik várának, nem adhatunk kielégítő feleletet. A szultán derékhadának utóvédét akarta-e megsemmisíteni, vagy a Boszna- s drinaközi uszorai és sói bánságot óhajtotta-e mentesíteni s így Boszniát teljesen behódoltatni, avagy a macsói bánság birtokában az akkori Szerbiát kívánta-e biztosítani a maga részére, bajos eldönteni. Az utóbbi két célzt mindenesetre föltételezhetjük, de a mi a hadjárat közvetlenül kitűzött pontja: a drinamenti Zvornik elfoglalására irányzott taktikát illeti, arra nézve eltérők a nézetek.

A szultán, a foglalt részek biztosítása céljából, boszniai helytartóját, Minnet-oglu Mohammed pasát, rendelte ki. A mint a helytartó tudomást szerzett, hogy Mátyás király „óriás“ hadával (ekkor tán 26—30,000 ember) a Száván hidat veretett, Zvornik várába Mihaloglu Iszkender pasa parancsnoksága alatt őrséget menesztett. A török csapatok a hídtól kétnapi járóföldre álltak lesben.¹ Mátyás átkelése ennek következtében-e, vagy technikai nehézségek miatt, csak szeptember végén történt meg. Október 8-án a Száva Rácsa nevű gázlójánál van a főhadiszállás (Mitroviczától Szerém megyében nyd.).²

Rácsától kezdve már tisztábban látjuk a hadjárat célját. Szapolyai Imre a vezér, tehát az ő tanácsára indították a király hadát Bosznia keleti részében a Drina kulcsának: Zvorniknak az elfoglalására. Ha Zvornik a Drina jobbparti *Runjava*-hegységgel együtt magyar kézen van, mentesítve van az országnak délkeleti része a betörések ellen s főtáborhelye lesz egyúttal a magyar offen-

¹ Okt. XXII.

² Csánki Dezső i. m. 286. l.

zivának. Az alvezérek, Rozgonyi János és Laki Thúz János, Bosznia nyugatán, Jajcza körül maradtak.

'Zvornik'-nak, mint a Drina folyó átjárójának, nagy fontossága volt akkoron. A vár hasonló nevű alsóvárosa Rácsától, a Drina torkolatától 74 km távolságra fekszik. A vár a város déli oldalán elzárja az utat s egyúttal elrekeszti Zapardi felé a Tuzlának vezető utat is. Őrtornyokkal s védőfalakkal függ össze a 470 méter magas Velavnik ormán meredékesen lehajló felleghárral.¹

Erős vár volt az akkori viszonyokhoz képest is, kiváltképen azért, mert az 53 km-re eső szrebreniczai ezüsbányák birtokát² biztosította.

Ha ez a vár a hozzátartozó területtel ismét magyar kézre jut, Boszniának a Száva és Drina befogta északkeleti része: tehát az *uszorai, sói és szreberniki*³ bánság lehetővé teszi a „királyi” Bosznia (Varboszna) elfoglalását s a szentszávai herceggel való együttműködést. Hogy ilyen a posteriori megállapítható hadi és politikai szempontok vezették-e a királyt — ismételve is megjegyezzük —, nem tudjuk. Valamint a szultán stratégiai nagy előrelátása sem nyilat-

¹ A Drina mellékén épített várak alapítását a néprege a „prokieta Jerina” (átkozott Iréne) esászárné nevéhez fűzi. Monferrati Jolántha mint esászárnő, Iréne, II. Andronikosz esászár felesége s II. Uros Miljutin szerb király anyósa vészes szerepet játszott a Balkánon, meglehet, hogy ennek az emlékezetéből fűződtek össze a rege egyes számai. Állítólag ő alapította Szokol várát a mai graesaniezai járásban (Graesaniezától 8 km), továbbá *Teocsüket* (zvorniki járás, 38 km Zvorniktól) s *Zvorniket* is, melynek a neve — úgy mondják — a ferences-barátok egyházának *harangjától* (zvonik horv. harang) ered.

² Innen a Bosna argentina elnevezés. Ezüsbányászataról már a római időben nevezetes (Wiss. Mitt. aus BH. Domaviáról). 1464-ben évenként 24,000 # jövedelmez a bánya. A szrebreniczai vár voltaképp két váraesből áll. Az alsó a Szrebrenicza városától délkeletre eső *Karaula*-hegy szélő nyulványán épült, állítólag ezt is Jerina királynő építette. Ez volt a főerősség s alapjai a római időkre vezetnek vissza. 1389 után Lazarevics István kenéz hosszabb ideig tartózkodott itt. 1439-ben magyar kézen volt.

³ A szreberniki bánság székhelye a meredek szirtfokra épített Szreberník, meiy a magyar uralom idejében épült. Magyar vonatkozásu a „madjarska kaldrna” *magyar út* elnevezés; a hegyhat „banov kukor” báncsüése neve.

kozik meg e boszniai harcaiban. Mahmud pasa látszik a legkülönbnek vezérei között, alvezérei közt Mihaľ-oglu Iszkender bég, kit 500 válogatott vitézzel helyezett el Zvornik várában s ennek testvére, Ali bég játszanak jelentősebb szerepet. A szultán ezalatt Szófiában, 500 km távolságban üttötte föl a főhadiszállását s a hadjárat sorsára nem gyakorolt közvetlen befolyást.

A magyar sereg október 8.—október 19-ike közt vonult át a Száva hídján Zvornik alá, hol a király fővezérlete alatt megtették az ostromhoz való előkészületet. Ágyú s ostromgépek dolgában ezúttal derekas fölszerelést vitt magával,¹ az odaszállítása azonban sok időbe került, a mennyiben úgy vontatták fel emberek s lovak dereglyéken a nehéz ágyúkat Zvornikig. Az odavonulás megindítása előtt a Drina torkolatánál *Várad*i István kalocsai érseket csapataival hátvédnek rendelte Rácsába. Szapolyai Imre pedig a főhadparancsnok Zvornik ostroma előtt, a király jelenlétében, hamarosan elfoglalta Szrebreniczát, a hol sok prédát tőnek: emberben s értékben.²

Zvornik körülzárolásáról annyit tudunk, hogy Mátyás tűzérsege minden megtámadható pontra be volt állítva. Néphagyomány szerint *a mai alsóváros* az ostrom idejében még sík tér. Akkor az alsóváros észak felé terjedt, a török időben épült föl, azután dél irányában a mai város.³ A

¹ II. Pius hagyatékából 40,000 fl -at fordíthatott hadjárata céljaira. Pastor II. 235., 259. II.

² Okt. XVIII. Bonfini ezt a hadjáratot erősen Szapolyai-ellenes tudósítás alapján jegyezte fel. Bonfininál ez semmit sem jelent. Egyszer így, máskor meg éppen ellenkezőleg érez: forrását uralja. A hadjáratban résztvettek a Dengelegi Pongráczok, Dengelegi Pongráczéknak adománylevelet állít ki a király 1464 november 12-én (Pongrácz cs. ltár). Szentgyörgyi Zsigmond gr., Monyorókeréki Elderbach Berthold, Szentgyörgyi Székely Miklós, Kanizsay László főlovászmester (Teleki X. 96—98. II.) s többen, a kiket majd csak a teljes okleveles anyag alapján lehet megállapítani.

³ A török időben a Fidahics bég család viselte az örökletes kapitányság tisztét 1839-ig. Nekünk 1892-ben beszélt Hadzsi Oszmán bég Fidahics a magyar ostromról keringő mondákat, de ezek Szead-Eddin és Turszun bég történetírók regébe foglalt elbeszélései. Előadásunkban felhasználtuk Okt. XXIV., XXIX—XXXIII. számaint.

szófiai hadút szakadékos részeit magyar és oláh csapatok állták el, úgy hogy a vár fölmentése kelet felől lehetetlennek látszott.¹

Magyar részről legelőbb erősen lövették a falakat. Az eredmény nem lehetett valami nagy, mert a várvédőknek mindvégig sikerült az erődben ejtett károkat helyrehozni. Október hava folyamán beállott az őszi eső, a talaj meg-lazult és síkossá vált, minek következtében szükössé lett az eleség, mert a szállítás rendkívüli nehézségekkel járt.

Ugyancsak megérezték ezt a szívós védők is. De azért félmeztelenül, rongyosan, éhesen is állották a tüzet, puska-lövést és nyilazást.²

A lövés után ostromot rendelt a király, de vissza-verték; sok jó vitéze elesett, számosan megsebesültek, úgy hogy az ostromzár övén tágitottak. Azonközben a szultán vezére, Mahmud, hírt vett az ostromlottak keserves helyzetről s úgy, hogy Szapolyai az 1463-iki jajczai ostromnál cselekedte, azonkép ő is portyázó martalóczokat (keresztény odavaló török zsoldba fogadott szabad legényeket) jó pénzért mellékutakon átküldetett a Drinán. Ezeknek úgylátszik sikerült hírt adni a vár védőinek, kiknek örömrivalgása rémületet kelt az ostromlóknak, mire ezek királyostul eszeveszetten futásnak erednek a Száva felé. Így adják elő a török források az ostromnak rájuk nézve szerencsés kimenetelét.

Rémületről beszél Bonfini is, csakhogy úgy adja elő a dolgot, hogy Szapolyai Imre a nagy ostrom alkalmával szemén megsérült, majdnem a szemevilága bánta meg. A király vezérének fájdalmas sebén megijedt s azon gondolkozott, hogy visszaküldi. Eközben hire jár, hogy Mohammed,

¹ A zvonik—szófiai út a Drina folyása mentén egy nehezen járható völgy sorozaton át vezet a *Rogačica*-ig; innen keletre fordul a *Rogačica* s a *Derventa rjeka* hosszában a *Kadinjača* tarajáig s a Volujac-patak völgyén át Uzsicebe ér. Idáig a völgy sorozokat Matyás csapatai szállottak meg s figyelték a török hadra.

² A vár legfelsőbb őrtornya tetején 10—12 török figyelte az ostromot. Négy ágyúval lövette a király ezt a tornyot, a lövések találtak is, úgy estek le az örök mint a zsakok. Alig szállott el a füst, helyökre mások állottak. Keresztény forrás.

a szultán közeledik 40,000 emberrel. Szájról szájra növekedik a török sereg száma az ostromló sereg között.

A király visszavonulása
1464. nov. 9.

Erre Szapolyai azt a tanácsot adja Mátyásnak, hogy vonuljon vissza. A sereg amúgy is fáradt, jobb, ha otthagyja a várat s a szerzett zsákmányt biztonságba helyezi. A szultán közeledtének híre mind nagyobb hullámokat ver, s az ellenségtől üldöztetve, nagy zavarral vonulnak vissza. Megismétlődött tehát szerinte a jajczai visszavonulásnak Mátyásra alkalmazott zvorniki kiadása.

A dolog, azt hisszük, úgy ment végbe, akár igaz a Szapolyai megsebesülése és tanácsa, akár nem,¹ hogy a sikertelen nagy ostrom után rosszra fordult az idő s Mátyás elrendelte a visszavonulást. A csapatok a szó szoros értelmében az uti latyakba merültek; a mit egy nap alatt megléptek odavonulásuk idején, arra most három nap kellett. A szakállas puskákat s a lövészerszámokat, melyeket magasabban fekvő pozíciókban ágyaztak be, kénytelenségből otthagyták, mert ha 400 lovat fognak is élébök, még azok sem húzták volna ki a meglazult földsánczokból. A nagy ostromágyúkat azonban a Drinán dereglyéken szerencsésen elszállították. A derékhad rendben elvonult, de híre csakhamar eljutott Mahmud pasa, illetőleg Ali bég lesben álló portyázóihoz s a vízen átkelven, a királyi sereg utóhadát megcsapdosták, prédát és foglyokat ejtvén.²

Időrendi tekintetben megállapíthatjuk, hogy a király november 9-én még a zvorniki táborban időz: 26-án és 27-én Bácsban keltez s december 13-án Budán van; a tényleges hadjárat tehát négy hétig tartott.

A háborúnak ezen éppen nem dicséretes eredménye

¹ Bizonyos, hogy Mátyás király Szapolyainak oldalán személyesen résztvevett az egyik bástya ostromában. A szemtanú, a ki erről tudósít, a vár alatt állott, tehát nem látta, hogy megsebesült-e Szapolyai. Oklt. XXIV. Azon egyébiránt, hogy Szapolyai megsebesült, nincs mit kétkednünk, csak a Bonfini túlzását tehetjük szavá.

² A keményszájú Szead-Eddin, Oklt. XXXII., így fejezi ki magát: „A nagynehezen a Száva vízéig futott disznókat összetörte s közülök sokat foglyokká tett.”

lelke mélyében bántotta a királyt.¹ Tudatára jött, hogy a bosnyák drinamenti színtér nem csekély feladat elé állította seregét. Igaz ugyan, hogy az időjárás is készítette a visszavonulásra, de az ostromlóereg fegyelme tényleg meglazult.² Azt a czélt, hogy Boszniát egyesíti, nem érte el, mert csak Jajcza s kerülete, meg néhány kelet-boszniai vár maradt birtokában. A zvorniki hadjárat tehát szorosan összefügg a Jajcza elfoglalásával és megtartásával megkezdett történeti folyamattal, s részletezése ideillik. Tagadhatatlan, hogy a török uralom sem vert gyökeret Boszniában, de Jajcza elfoglalása s védelme egy részről, Zvornik sikertelen ostoma s a visszavonulás másrészről ethiko-politikus eredője tekintetében fölér egymással. A bosnyák-kérdés most még nem került teljes megoldásra. Csak így érthető meg igazában, hogy Jajcza megmaradt katonai végvidéknek s mint ilyen alakult át azután bánsággá, melynek birtokára a zvorniki balsiker után annál nagyobb súlyt kellett helyezni.

¹ „Mig erőmből tart, nem hagyom abba a küzdelmet, inkább érjen az ellenség bosszúja, mint megvetése“. Ep. II. Ep. XIX. Idézi Teleki i. m. III. 374. l. Fraknói i. m. 146. l.

² A hadjárat folyamán szerzett tapasztalatok alapján erősebb fenyítéket hozott be a seregnél. Teleki u. o.

VI. FEJEZET.

Bosznia 1464-ben, a zborniki ostrom után — Krisztics (Vojszalics) Mátyás török „ellenkirály”. — Jajcza 1465. — Külügyi helyzet s a balkáni kérdés, 1465 Velence, Nápoly. — Mátyás király s VI. Pál pápa. — 1465. évi déli hadmenet. — Ujlaki Miklós bosnyák királysága. — Török határharcok, bosnyák diverzió s a török ellenkirály megsegítése, 1476. — A déli végek harca. — 1480. évi bosnyák nyargalás, Mátyás személyes hadjárata. — Daud bosnyák pasa. — Béketárgyalások. — III. Fridrik császárral való hadakozás. — Balkáni sikerek. 1483. — Fegyverszünet a törökkel. — Jajcza helyzete 1483—1490. — Corvin János előtérbe lépése.

1.

Bosznia
1464-ben,
a zborniki
ostrom után.

Zbornik eredménytelen ostroma s Mátyás visszavonulása Kelet-Boszniából sikert jelentett ugyan a törökre nézve, de nem állott arányban azzal a vívmánnyal, melyet Jajcza birtoklása jelképezett a magyar király kezében.

A török hódítás 1463-ban, sőt mondhatni 1608-ig csak a bosnyák terület szétdarabolását jelenti. Társadalmi s vallási győzelemről még nincs szó. A török seregnek ugyan voltak hadi sikerei ezen a nehéz terepen is, de csak azért, mert a bennszülött előkelő kiváltságos nemzetségek, birtokuk s állásuk megtartása érdekében áttértek az iszlámra. Ez a gyökerevesztett patarén elem egyelőre csak olyan hív mohammedán volt, mint a milyenl ingő-lengő új katholikussá vált az 1443 óta folyó propaganda következtében. Ha érdeke kívánta, az iszlámot vallotta, sőt azon igyekezett, hogy török nőt vegyen el feleségül, ekkép is befolyáshoz jutván. De mikor a török nyomás szűnőben, s a szultán hatalma Konstantinápolyban az ő szemükben inogni látszik, épp oly könnyen renegálják az iszlámot.

Ehhez járul, hogy *oszmanli-török* telepítés a XV. s XVI. században nagyobb méretekben nem mehetett végbe

sem Boszniában, sem Hercegovinában. A mikor a győztes Mohammed szultán lefejezteti az utolsó bosnyák királyt, ezzel a ténynyel csak a dinasztíát tette tönkre, de még nem „törökösítette el“ a nemzetet; az ország ugyan félt tőle, de lelkében nem volt az övé. A bosnyák nép-jellem a padisahval szemben sem lett megbízható, s az iszlamita máz még nem oltotta belé az új hívőkbe a khalifa iránt való föltétlen hűséget. A régi szokások, a bosnyák országos szervezet, ha elzüllött is, de az iszlámnak sem erkölcsi, sem polgári jellegű rendelkezései nem hatották át azt a gyökeréig arisztokratikus alapon fejlődött nemzetet. Ha a szultán serege elvonult, alig maradt az országban színtörök. A félhitű nemzetségek egymásra törtek, csakúgy mint előbb, s állandó torzsalkodás lön a vége.

A török politika tisztában is volt a helyzettel. A magyar királylyal s a már nem is két-, hanem négykulacsos szt. szávai herceggel szemben ellensúlykép, egy közülök való törökbarátot szemeltek ki — ugyancsak királynak — 1465-ben, egy Mátyás nevű renegát képében.

Krisztics
(Vojszalias)
Mátyás török
„ellenkirály“.

Az utolsó bosnyák királynak volt „bárója“ s török nő a felesége. A törökök úgy számítottak, hogy Jajczát csak úgy kerithetik kézre, ha bosnyák nemzetiségű főember lázítja fel a népet az idegen magyar uralom ellen.¹

Hogy voltakép ki volt ez a török hűbéres, s merre volt a tartománya, még nem tisztázott kérdés. Kriszticsnek írják nemzetsége nevét. Ha ez megáll, akkor a törököktől kivégzett utolsó bosnyák királynak anyai atyafia. Raguzai forrás szerint *Sabanics* Mátyás a neve, s követséget küldött a köztársasághoz, melynek tanácsa díszajándékot adatott neki.² Legvalószínűbb, hogy a Dônji-Kraj be nem

¹ Oktár XXXV. 1465. XII. 23.

² Truhelka C., a raguzai levéltár alapos ismerőjének magánközlése. Pótlólag még azt az adatát is közölte velünk, hogy a raguzai Consilium rogatorum 1415. III/2 *Sabanics Brakonak*, Osztoja király kove-tének kiutalta a Demeter napján esedékes 500 perpernyi „adot“. Truhelka azt a vélekedését, hogy ez a Brajko, az Osztroga főemberének egyike S. Mátyásnak esetleg apja *lehetett*, minden megjegyzés nélkül közöljük.

hódolt részeinek volt a főura, még pedig alighanem Hervoja herczeg Vojszláv nevű testvérének az unokája.¹

Ezzel a „királylyal“ nem arathatott valami nagy sikert a szultán, sőt — a mint az események későbbi folyamata mutatja — éppen az ellenkezőjét érte el annak, a mit akart. Mint politikai tényező számba sem jött, mert a be nem hódolt Herczegovinának a fejedelme: Vukcsics István herczeg volt a főmozgató a déli dalmát érdekkörben. Az öreg herczeg ugyancsak nagy véleményt táplált maga felől, sőt meg is íratta, hogy voltakép ő foglalta el Jajczát s nem Mátyás király.² Mindazonáltal ismervén a körülményeket, azon esetre, ha netán mégis a török találna győzni, szoros egyességgel akarta a maga és családja jövőjét biztosítani. Felajánlotta tehát Mátyásnak drniamelléki várait: *Szokolt*, *Toljeváczt*, *Számobort*, *Milesevót* cserében magyarországi birtokokért.³ Mátyás két szempontból is elfogadta az előnyösnek tetsző ajánlatot. Először is e várakban támasztékát látta a Drina vonalának, azután meg a várcsoport birtoka nándor-fejérvári és macsói területének is hasznára volt, a mennyiben az albánokkal közvetlenül érintkezhetett. Másik indító oka az volt, hogy a szt. szávai herczegség, mint *névtelen* hűbére az egykori Boszniának, ezáltal a szt. koronának *tényleges* hűbéreként jelentkezik.

2.

Jajcza 1465.

Valamint Jajcza elvesztése a szultánt, azonkép a zvonniki kudarcz Mátyást nem engedte nyugodni. A török-

¹ Diplomatarium Ragusanum 810. l. Lib. cons. Rog. „Tres qui debeant ordinare etc. literas responsorias maiestati regis Hungariae pro facto *Mathie Vojsalić* 1476.“ Ezt már Kalić Vj. is sejtí: Provjest Hrvata. IV. Zágráb 1904, 64. l.

² Okt. XXXVII.

³ Okt. XXXVI. *Szokol* vára a focsai járás mrezsicsai községéhez tartozik s a *Dracsá rjeka* balpartján fekszik. A *Dracsá* Ocerkevlje-nél torkollik a Bisztriczába. (A focsa—kalinoviki országúton.) *Toljevác* (ma Todjevác) ugyancsak a focsai járásban fekszik a Hreseva balpartján, mely nem messze Popov-mosztól ömlik a Szutjeszkába. *Számobor* a csajniczai járásban fekszik a Borovszka planinán a Drina jobbpartján, szemben Usztiprácsával. *Milesevo* a novi-bazári volt szandzsák egyik törtenetileg nevezetes helye.

nek az volt a baja, hogy Byzáncz integritását, vagyis az egykor odatartozott országok visszahódítását gyakran kénytelenségből, egyszerre akarta megvalósítani, s Mohammed nagy európai „vágyai“-nak belső balkáni és ázsiai viszályok emeltek korlátot. Mátyás pedig már 1465-ben belésszövődik a nyugati politika hálójába. Ezért nem tud a két uralkodó koncentrikus működést kifejteni egymás ellen. Mátyás visszaveri ugyan a támadásokat, de Jajczán kívül nem tud egyebet elhódítani. A török hódítás felmenő irányzatával szemben Mátyás nagy stilben védi a határt, de végleges eredmény nincs.

Jajcza szerepe ezen örökös támadásokkal szemben 1465-ben, mint a birodalom legdélibb védőfaláé, rendkívül fontossá lesz. Míg Szapolyai Imre volt a kormányzó, körülbelül 1465 derekáig,¹ kétségtelen, hogy a mennyire elfoglaltatása engedi, a jajczai várkörzet ügyeit ő intézi. Tekintélye nagy, Raguzá értékes ajándékokkal megtiszteli, s a szlavóniai részekben is bizalommal fordulnak hozzá.² Nem csoda, mert a várak ellátásának terhe Szlavóniára nehezedik, a mennyiben télen, nyáron a szlavón nemesek jobbágyaival szállították oda hidegben és fagyban, olykor havasi csapásokon az élelmet. Ez a kötelezettség maga felért egy kis hadjáratral, a szlavón nemesek azonfelül ugyancsak hűsz telek után egy fegyverest tartoztak kiállítani.³ Igaz, hogy Jajcza észak felé elsősorban a Dráva—Száva között védelmezte, ezért érthető, hogy a határvédelem főleg Pozsega és Valkó megyére nehezedett. Mindamellet az ország összes megyéit folytonos készenlétben tarta a török veszedelem, melyet az 1463. óta megindult küzdelem mint-

¹ Mátyás király 1464 július 12. Szapolyai Imre *gubernator Bosnae ac regnorum nostrorum Dalmatiae necnon Slavoniae banus* kérelmére a kassai polgárokat fölmenti a bosnyák hadjáratban való részvétől, de tartoznak jól felszerelt keresztes vitézeket kiállítani. Hadtört. Közlemények 1913, 145. l.

² Dipl. Rag. 1464 nov. 24. 760. l.

³ Kovachich i. m. II. 175. l.; 1468: XII. t.-cz. u. o. 208. l. a király kötelessége a végvárakról gondoskodni s a *telő* szállítás kötelessége alól fölmenteni a szlavón rendeket. Orvost Raguzá küldött Jajczába. Dipl. Rag. 765. l.

egy állandósított. Adatunk ugyan nincs rá, hogy mi volt a bosnyák gubernator hatásköre, de adat nélkül is bizonyosra vehető, hogy összes foglalkozása a határ védelmében s tegyük hozzá, a határos ellenség nyugtalanításában merült ki. Ebben a harcban azután ezek a katona-bánok valósággal szakmás vitézekké váltak, melynek egyik fő-tárgya: a fegyvelmezett embervadászat volt mindkét részről. Főkéllékei a határvédelemnek az edzettség, halálmegvetés és urokhoz való hívség. Nándorfejejvár és Jajcza voltak ennek a magyar és horvát végvidéki harcos társadalomnak a fészkes tanyái.

Szapolyai Imre után¹ a nándorfejejvári kapitányságra Szobi Péter² és Disznósi László lesznek bosnyák-horvát-dalmát bánokká. Ezek, valamint Laki Thúz János, Magyar Balázs valójában csak katonák, még pedig a javából, igazi balkánismerő vezérkara Mátyásnak. Nem is az embereken múlt, hogy Mátyás 1465-ben nem tölthette ki bosszúját a törökön s nem oldhatta meg azt a feladatot, melynek megoldását tőle várták.

Nem célunk Mátyás király diplomatai tárgyalásainak részletezésével a jajczai végvár ezenkori szűkös emlékezetét messzire vető reflektorokkal megvilágítani. De éppen azért, mert Jajcza az a nyugati kerékagy, a mely körül a küllők forognak, némileg tisztáznunk kell Mátyás 1465-iki helyzetét mindaddig, a míg törökverő főczéljától eltér.

II. Pál pápától szentelt kardot kap,³ biztatást és pénzt. Mátyás keleti módra a zsákmányból ajándékokat küld neki, melyeket a közszokás ellenére elfogad a szentatya s egy ereklyét tartalmazó drága aranykeresztet meg fölszentelt viasz-bárányokkal viszonz.⁴ A pápa részéről megvan a lelkes buzgalom, Mátyásban a jó szándék, be is akarja váltani ígéretét, melyet önszántából tett, ha — *tényleg* megsegéllik.

¹ Szapolyai Imre kormányzósági tisztének megszűntéről l. Fraknói i. m. 159. Nem teljes bizonyosságú ugyan a magyarázat, de ellenérvet eddigelé nem tudunk ellene fölhozni.

² Teleki i. m. XI. 92.

³ M. k. lev. I. 70—74. l.

⁴ Teleki i. m. XI. 120—23. 1465 máj. 26 (?).

Igazában segélyt csak Velenczétől, Itáliától s III. Fridrik császártól várhat.

S mikép alakultak a valóságban ezek a biztató körülmények?

A Velenczével kötött szövetség nem tartozott az érzelmek közösségéből eredő viszonylatok közé. Mátyás birodalma szomszédos volt a törökével s már egy század óta érzi az ozmánóság feltörekvését. Velence nem egyenes szomszédja a töröknek, s mint egyik főszállítójának, nagyobb haszna van belőle, ha jó lábon áll vele, azért a saját érdekében mindig kettős játékot űz. Ezt a kortársak éppen úgy tudták, mint az elkövetkező nemzedék, hogy józan realpolitikuskok igazgatják a köztársaságot.

Külügyi
helyzet s a
balkáni
kérdés. 1465.
Velence,
Nápoly.

A balkáni dinaszták¹ már abban az időben, mikor Mátyás szövetségre lépett Velenczével, — tehát Jajcza elfoglalása előtt — békére akarták hangolni a magyar királyt.

Részben kiküldött, részint ön-közvetítők járogattak a magyar végvidéki főtisztekhez, hogy Mátyást békére biztassák. A király azonban átlátott a szítán, s nem hallgatott a besugókra, mert becsülettel állta a szövetséget. Nem úgy Velence, mely tárgyalásokat folytat a törökkel. Értjük, hogy a signoria mint tengeri hatalom, az erősebb ellenféllel egyezkedni akar. Csak azután nem szabad keresztény közérzésről szólni, ha Velenczéről van szó.

A király minderről értesülván, a dogéhoz, Christophoro Moróhoz követet küld. Nem akar szakítani vele, azért nem is vádolja a köztársaságot, melynek budai követe Emo (Aymo), becsületes igaz ember, a kit nagyon szeretett, hanem a török fondorlatokra czélozva megállapítja, hogy ha Velence kilép a szövetségből, ezzel elsősorban őt gyöngíti. Pedig éppen most tudatják vele szavahihető tudósítók, hogy Bosznia visszahódítására általános hadjárat készül. A köztársaság szövetségében bizik ugyan, hűségében nem kétkedik s azért követei, mielőtt a pápához mennének, előbb személyes értekeződés útján akarják tiszt-

¹ Jelesül: az oláh vajda, a bosnyák és rácز főurak, kiváltképen a rácز despota, kiket a törökök biztatának.

tázni a helyzetet. Történt ez a nyilatkozat 1465 február 18-án.¹

A pápát azután részletesen felvilágosítja, hogy értesülése szerint a töröknek az a célja, hogy Belgrádot. Magyar-, Lengyel- és Csehország kapuját megostromolja. Azután majd *Jajcza* visszafoglalásának ejti sorát a szultán, mert az meg Dalmácia, Isztria, Italia s Németország kulcsa. Mátyás Belgrádba hajók építésére fát küldött, valamint máris gondoskodott erősítéséről.

Mátyás királynak ez a loyális kijelentése *egyelőre* elsimította az ellentéteket.

Másik szövetségese a nápolyi király.

Nagy Alfonz nápolyi király — e XV. századbeli „minta uralkodó“ — nagy balkáni terveit részletesen nincs miért kifejtenünk. Fia *Ferdinánd*, apja szándékait nagyban értékelte, sőt annak idején mozgatója is volt a Vukcsics István herczeggel való alkudozásoknak, melyeknek az volt a célja, hogy megvesse a lábát az Adria keleti partján.² Jajcza bevétele, s Mátyás boszniai sikerei után sem adta föl képzelt hatalmi igényeit a déldalmát „érdekkörre“. Velence már positivebb alapokra támaszkodott, s mindig tudta, hogy mit akar, a nápolyi versenypolitika azonban nem volt magával tisztában, hogy mit, mikor igyekezzék elérni. Ösztönszerűleg érezte ugyan, hogy a nápolyi politikának Magyarország mellett van a helye, haszna is van belőle, hogy termékeit a túlsó parton, Raguza útján piacra viheti,³ s neki törökellenes politikát kell folytatni, de kapkodván, határozottság nélkül szűkölködött. Egy Benedicto de Corcullis nevű követét küldte Dalmáciába, azzal az utasítással, hogy ajánlkozzék fel az ő nevében szövetségesnek Mátyásnál. A magyar király nagyon megörült, hiszen a felkínálkozó Ferdinánd „javakorbeli, fennkölt lelkületű, hadban jártas, hatalmas ország ura, s az ellenséghez legközelebb esik“.⁴ Csakhogy a nápolyi „vitéz, tanácsos és követ“ akkor, mi-

¹ Mátyás király levelei 77—79. l.

² Bosnyák és szerb életr. tanulm.

³ Mátyás k. lev. 139—141.

⁴ U. o. 141. l.

kor a magyar királynak följárnlkozott (1466 július-augusztus) nyilvánlagosan hirdette az 1466-ban elhunyt Vukcsics István herceg fiainak: Vladislávnak, Vlatkónak s rene-gát fiának, Ahmednek, hogy a szultán rokonságba óhajt jutni urával, Ferdinánddal s mert a nápolyi királynak el-eddig nincs tengerentúli birtoka, mintegy hozomány fejében odaigérte neki *Boszniát*. Ez okból azt az ajánlatot tette nekik, hogy addig míg ura Boszniát elfoglalhatja, engedjék át neki *Castelluovot* (Herceg-Novit) a cattarói öböl bejáratánál, s biztosítékul négy várat köt le nekik a király nevében Nápolyban.

Mátyásnak érthetőleg nem sok öröme tellett ebben a komédiásizű kiszólásban. Mert ha nem vette is túlkomolyan ezeket az „ostentatoriakat“, mégis érezte, hogy elidegenítik tőle azokat, a kik hűséggel tartoznak neki.¹

Az ilyen szövetségeseiben nem volt köszönet.

Még bonyodalmasabbá alakul a bosnyák-dalmát helyzet, midőn a Koszacska-Vukcsics hercegi család egymás közt viszálykodván, a török, magyar és velencei hatalom közt vergődik. Egyikhez sem csatlakoztak őszintén,² minek természetes folyománya csak hatalmuk teljes megsemmisülése lehetett.

Mátyás király megígérte, hogy segedelmére lesz a hercegovinai félig független országnak. Ezzel nemcsak azt nyerte volna, hogy bosnyák foglalmánya közlekedési s hadi szempontból csatlakozhatik a szent szávai birtokokhoz, hanem a várbosznai (szerajevói) török támadásokkal szemben előnyösebb helyzetbe jut. Főczélként azonban Dalmácia visszaszerzése lebegett a szeme előtt. A mare liberum s a velencei köztársaság képviselte mare clausum elvei kerültek imígyen összeütközésbe.

Ezért nem lehetett őszinte a magyar-velencei szövetség. A köztársaság inkább fizetett a magyar királynak, segélyére volt — a mikor éppen a saját érdeke kívánta — a Balkánon, de az Adrián más versenytársat nem tűrt

¹ U. o. 142—43. l.

² Bosnyák-szerb élet és nemz. tan. 107—183. l.

A kis, de élelmes Raguzát, bármint acsakodott is ellene, megtúrta kénytelenségből, mert az csak akkor volt veszedelmes versenytárs, ha a magyar király s a balkáni monarchák álltak mögötte. Velence ezért szívesen fogadta Vukcsics István herceg fölkinálkozását, hogy a raguzai érdekkörhöz tartozó narentai kerületet (Gabelát, Metkovicsot, Stagnot), magához kerítse, de nem érte el a célját.

A két szövetséges viszonyából elfogyott a kölcsönös bizalom. Noha a Mátyás és Fridrik császár közti személyes ellentét végigkísért e két uralkodó élte pályáján, ez a velencei cselszövény annyira összehozta őket, hogy egy Velence ellen indítandó közös hadjáratról szó esett köztük.¹

Tett nem került ki e beszédekből. Annyi mindenestre kitűnik a szóbeszédből, hogy a magyar s német érdek ezen esetben párhuzamosan alakult, sőt közös. A császárnak Friaul kell s nagyobb érdeke neki, hogy Dalmácia a magyar királyt, mint Velenczét uralja.

Mindazonáltal a magyar-velencei szövetség még ekkor sem bomlott fel. Mátyás követei útján „csodálkozását“ fejezti ki, hogy a köztársaság magyar fennhatóság alatt álló területet akar megszállani s még moralizáltat velük, azt üzenvén, hogy a „*magánérdek a közérdek* elé helyezendő“. Ezeknél a sokvelejű, de gyöngye csontú politikusoknál axiómákkal nem lehetett hatást elérni, nekik csak az erő imponált.²

Mátyás király
s VI. Pál pápa.
1465-iki déli
hadmenet.

Egyelőre igen fontos mozzanat ügyében indult meg az eszmecsere a pápa, Velence s Mátyás között. A szultán, kit közelebbi tervek vettek igénybe, *felkínálta* Mátyásnak Boszniát és Szerbiát, ha állandó békét köt vele. Mátyás király bízva szövetségeseiben, nem fogadta a követtséget, sőt a mi még ennél is sértőbb, visszautasította a szultán ajándékait.³ Megjegyzendő, hogy a velencei köztársaság

¹ Gerardo da Collis jelentése 1465 okt. 19. MDE. I. 362. Fraknoi i. m. 157. l.

² U. o.

³ Gerardo de Collis milanói követ jelentése Velenczéből 1465. aug. 26. MDE. I. 351—52. l.

a szövetségnek megfelelően, Mátyással együtt akart békét kötni a törökkel.

A pápa erről értesülvén, Mátyás királynak lelkére beszél, hogy ne békéljen meg a kereszténység irtóival. Hangsúlyozza a keresztény solidaritást, földézi a bosnyák király és nagybátyja véres árnyékát, a kit — így szól a hatás kedvéért — saját kezével pusztított el a szultán.

Mátyás reálpolitikus módjára válaszol. Kijelenti, hogy inkább akar háborút mint békét, pedig sokan javallják neki, tán *inkább használna* vele a kereszténységnek. A szent-szék tudta nélkül különben sem köt békét. Mint a töröknek engesztelhetetlen ellensége, a kereszténység ügyének védelmében mindenha előljár. *De* lehetetlenségre és a saját vesztébe rohanásra senki sem kötelezhető. Ha a szent atya mindenkép háborút akar, adjon is rá módot, hogy folytathassa.¹

A szultán békeajánlata mindenesetre bizonyosság, hogy 1465-ben nem tervezett hadjáratot a magyar határ ellen.

Mátyás mindazonáltal ismervén a balkáni állapotokat, még sikere és előkészületei mellett sem érezte magát biztonságban. Jól ismerte a bosnyák váraknak az értékét, tudta jól, hogy a török túlerő ellen igazándi ostromot egyik sem bír meg. Ki hiszi el — úgymond —, hogy a török, a ki Konstantinápolyt bevette, nem végez Jajczával? Segély kell neki, de nem biztatás, ezt ugyan nem írta, de gondolta.

A pápát nagyon elszomorította ez a felelet. A kereszténység legyőzhetetlen bajnoka nincs hadban, késedelmeskedik. Határon az ellenség, s „Felséged otthon nyugszik” — így váltja a szót ugyancsak keserűre. Majd azzal zárja július 19-én kelt levelét, „Csak az nyer koronát, a ki tisztesen hadakozott”.²

Márk, a híres knini püspök útján került a király kezébe ez a „szigorú fenytésnek” beillő levél. Mátyás e levelezés folyamán október 2-án, már a Dráva révénél

¹ M. kir. kül. lev. I. 124. I. E levél szeptembernél előbb kelt.

² Mátyás király levelei 105—109. Teleki: HK. XI. 132. I. 1465. X/2.

jártat tábornok; válaszában — ez esetben méltán — bizonyos gúnyra fakad.

A török még a lábát sem tette ki Konstantinápolyból, Boszniában nincs egyéb török, mint a ki már régtől fogva ott van, néhány bennszülött párthívők s egy két szolgál. Miért nem kérdezte meg ezt a pápa őtől, miért hallgat a félénk fecsegők lármájára?

A végeken — az igaz — rabolnak, s be-betörnek, de arról ő nem tehet, hát biztos-e az itáliai part, melyet tenger választ el Afrikától? Míg ő Budán állítólag *pihent*, — a pápai levél írójának ez a gúnyos kiszólása bántotta leginkább — ha Szkender bég (Kasztriota György) módjára lajstromba foglalta volna, hány ellenséges falut égettek föl, hány embert s marhát hajtottak el az ő portyázói, kiderülne, hogy még akkor sem nyugodott. „Csak nem vehetek részt személyesen az effélében, hiszen tekintélyemet veszteném az ellenség előtt. Van nékem ellenségem elég, német is meg cseh is“ így szól a király, kit mélyen sértett, hogy szemére lobbantották a pénzsegélyt, legalább úgy neszelte a pápa leveléből. Nyugtatót kínál, s elszámolást a pénzről: a legatus a tanúja, hogy hadra költötte. Apró eszközökkel — úgymond — nem lehet a Fekete-tengerig jutni. Ha kellő módot nyujtanak neki, s ha azután sikerül a törökök kiűzni Európából, ő azt nem a saját érdemének fogja be tudni, hanem dicsérik érte az Istent.

Komolyan is vette ezentúl is a dolgot. Gradiskába megy, s november 2-án ott üti fel főhadiszállását Rozgonyi és Thúz János zagorjei ispánt, kincstartóját, régi jó vitézeit 500 lovassal a Vukcsics Istvánnal való egyezés végrehajtására Dalmáciaiba, illetőleg Herczegovinába már előbb elküldte. Tette pedig azon az alapon, mert Velence a szövetség *ellenére* magyar területet szállott meg.¹ Míg ez a katonai missio a sok cselszövény ellenére erőt vesz az öreg herceg ravaszkodásain, s a narentai kerület helyeiről eltávolítja a velencei oroszlanos zászlót: Velence pénzsegélye az ígért summa negyedrésszére száll. Szkender bég-

¹ M. k. kügy. lev. I. 114—15. l. 1465 okt. 2.

gel elmarad az egyesülés. A pápa pedig — most már nem tartja actualisnak a török veszélyt s Mátyást *Podjebrad György* ellen való fellépésre hívja fel.

„A király nem tehet semmit a török ellen, azzal a kevés pénzzel, a mit kapott, s azt is későn kapta, legalább is évi 300,000 aranyra lenne szüksége“ ezt hallotta a milanói herceg követe 1465 december 23-án Mátyás királytól.¹ Jól értesült. Homokba fülladt egy esztendő munkája.

Ezért vállalta Mátyás a pápától neki szánt szerepet, Podjebraddal szemben. Azonban a török ellen való készenlétet mégsem hanyagolta el.

1466 jan. 8-ra Tolnára országgyűlést hirdet, mert úgy értesült, hogy a török erősen készül Nándorfejevárral ellen. Máj. 9-re tűzik ki a hadbaszállást. A hadjárat elmaradt, a török nem jött a Duna vonala ellen, úgy hogy Mátyás törökellenes küldetése csak a portyázások visszaverésére szorítkozik. A keleti „kérdés“ ekkoron csak a Duna és Szávaalja, Nándorfejevár és Jajcza megtartásában merül ki. Ezzel azután a lokális védelmi szempontok lépnek előtérbe.

A magyar Bosznia történetének érdekes epizodja Ujlaki Miklós királysága, mely 1471-ben következett be.

Ujlaky Miklos
bosnyak
királysága

Ujlaky Miklós akkoron a leggazdagabb emberek egyike, talán a leggazdagabb Magyarországon. Hiú, s kevély, de alapjában véve nem nehezen kezelhető; a ki bánni tudott vele, annak szavát megfogadta. A mellett nagy a tapasztalata és sok a józan esze. Becsvágya már régóta oda irányult, hogy ha már nem lehet király, hadd érhessen el valami hozzá illő méltóságot. A macsói fontos bánság, s a hozzá tartozó tevesáki (telesáki) zsupa, melynek örökös comese volt, nem elégítette ki.²

¹ MDEM. I. 381. Collis G. levelei.

² A Drina-melléki és egyéb megszállott racz vidékeken lakó törökök s a macsói s pozsegai, valamint Bosznia-melléki ker. lakosság közös vásárhelye Opojevci (Opojfalva) Grktől Szerémmegyében ny. Csánk i. m. II. 339. 1498:34. tcz. Apajöcz fiók harminczad. 1467 X16 Szeben Matyas kir. ez iránt kiadott oklevelét I. Magy.-szerb össz. oklt.

Mátyás Jajcza elfoglalása után még nem gondolt arra, hogy Ujlaki Miklós régi vágyát teljesítse; megadatván neki a bosnyák királyság hön óhajtott méltósága. Joggal tartott tőle, hogy abban a szövevényes délvidéki szervezetben még egy tényezővel kell majd számot vetnie. Mert ha Ujlaky komolyan veszi ezt a tiszteletet, esetleg ismét felszínre juthatnak a pártoskodó elemek.

1471-ben azonban, mikor a Vitéz János szította veszedelmes fölkelés Kázmér lengyel herceget akarta Mátyás helyébe királynak, Ujlaky a sok várakozást megunva, beállott a király ellenesei közé.

Mátyás király mesterfogással magához hajlította a becsvágyó nagyurat s megadta neki a már 12 év óta óhajtott méltóságot. 1471 július második felében tért vissza Morvából s első dolga volt Ujlakyt megnyerni. Miklós úr még jó tanácscsal is szolgált a királynak, hogy várja meg türelemmel, míg a pártatlanok vagy habozók mellé állanak.¹ A bosnyák kir. méltóságnak az akkori magyar közjogi rendszerbe való illesztése azonban *alkotmányos* úton ment végbe. A király ugyanis az 1471. év szeptember első felében Budára összehívott országgyűlés elé terjesztette az ügyet s így „con consensu de tutti e prelati et baroni ha creato re de Bossina“.² Tehát bizvást mondhatni, hogy magyar törvény, illetőleg a szt. korona joga alapján nyerte el a méltóságot. Ezenfelül az aurániai perjelség várait, melyek Jajcza fenntartására szolgáltak, ugyancsak birtokába bocsátotta a király. A szlavóniai és horvát bán-ság mint közigazgatási terület is rábízott.³

Ujlaky Miklós megkoronáztatása *Jajczán* volt végbenemendő, így hírlett 1471 november 10-én. Vajjon általán mikor s mely koronával koronázták meg, arra kétségtelen bizonyosságú adatunk nincs.⁴

¹ Bonfini: Dec. IV. lib. III. Bonfini az Ujlakyakról szóbeli közlés alapján említ föl néhány részletet.

² Okt. XL. Ragusa város tudósítása, Ferdinánd nápolyi királyhoz.

³ 1472 augusztus 28-án macsói bán s Szlavónia bánja.

⁴ A Corvin János és II. Ulászló között kötött farkashidai egyezmény azt a föltételt tartalmazza, hogy Corvin János ünnepélyesen meg

A bosnyák királyi czímmel azonban csak az uszorai bántság várainak birtoklása, pontosabban szólva örökletes kapitánysága járt: Teocsáké, Thoricháné „Comes perpetuus de Thelchak“, melyet Macsótól átkapcsoltak. Jajcza, *mint bántság*, azonban a király kinevezte bánok igazgatása alatt állott s az Ujlaky királyságával szorosabb összeköttetése nincs. A gazdag mágnás¹ beérte vele, hogy az udvarnál az egyháznagyok előtt ült,² 38 uradalmának középpontja Ujlak (Illok) maradt, s Budán a király mellett tartózkodott.

A viszony Mátyás és Ujlaky között, özv. Hunyady Jánosné előrelátó gondoskodása által is, valójában bensőségessé vált. Ennek az okos asszonynak a szerepe a király élete folyásában sokkal nagyobb volt, mint a mit róla tudunk. 1472 május 7-én Ujlaky Miklóst fogadott lelki fiának vallotta. A bosnyák király ezért ünnepélyesen kijelenti, hogy Mátyás királynak s a szent koronának élte fogytáig úgy ő, mint magyar és bosnyák várainak várnagyai hívei, ellenségének pedig ellenségei lesznek.³

Ez az ünnepélyes kijelentés bizonyos melegséggel elismeri, hogy Mátyásnak igazán híve. Az is volt haláláig. Kifelé természetesen másképp viselkedik az új király. 1472 október 14-én a ragusaiaknak — úgyszólván — kormányzati programot ad. „Nem a magas méltóságok után való vágyakozás — úgymond —, hanem a katolikus urak és egyháznagyok nagy kérésére (l) vettük magunkra ezt a gondot.“

Nem annyira Bosznia igazgatása, mint inkább a katolikus vallás védelme *az ő célja*. Megbizottja e részben Gara Gál, a kit hallgassanak meg.

fog koronáztatni, a mint szokás „ut moris est“. Ebből esetleg arra lehetne következtetni, hogy Ujlakyt is megkoronázták. Oklt. L.

¹ Lőrincz fia, a ki fiatal korában már mint főasztalnok szerepel, állítólag 60,000 arany értékű gemmakkal s dragakövekkel borított ruhával jelenik meg. Díszéretes viselkedéséről egy illetlenkedő lengyel nemesel szemben l. Bonfini, Dec. IV, lib. 3.

² Katona H. C. XV, 722. l. ad 1474.

³ Bosnyák és szerb stb. német kiadása 433. l. L. még Pray Ann. Regni H. IV, 78.

Nem is maradt bosnyák királyi ténykedésének sok emléke. Élt a címmel, nagy és úgylátszik jól kezelt vagyonából segélyezett egyházakat. Fia csupán a bosnyák hercegi címet viselte, s csak fővárnagya maradt az uszorai váraknak.

Érdekes episodnak maradt a címzetes királyság, melynek tisztán csak életrajzi jelentősége van.¹

4.

Török
határharcok,
bosnyák
diverzió,
s a török
ellenkirály
megsegállése
1476.

Mátyás király nyugati harczainak természetes következménye, hogy a török hatalom, nem is mindig czéltudatosan, hanem ösztönszerűleg nyomást gyakorol a hosszú déli határvonalra. A magyar védelem, bármennyire megállja helyét az egyes veszélyeztetett pontokon, nem elég hathatós, hogy minden betörést megakadályozzon. Íme, 1472-ben a magyar védelem ellenérea töröknek sikerül Nándorfejérvártól 90 km (a Száván 104 km) egy erős palánkot építeni Szabácson² (Saslon), s a magyar déli főerősséget egyfelől Szendrő keleten, másfelől ez az új rablófészek nyugaton szegi be s erőtlenné kifelé hatásában. Szendrő a veszedelmesebb, onnan pusztítja végig a temesi vidéket Nagyváradig (1475) a merész Ali bég (Angelosz Mihály fia), a ki úgylátszik örökletes vajdája lett ennek a *török* végvidéknek.

Ilyetén állapotát látván az országnak, Mátyásnak nemcsak a kereszténység, de a maga érdekében is mozgósítania kellett hadait. Ismét elkalandoznánk a tárgytól, ha Mátyás 1475—76-iki hadjáratának részletes hadi és diplomatai körülményeit ideiktatnók. Nem is szükséges a bő beszéd. Ugyanazok a mozzanatok merülnek fel ennél a hadjáratnál is, mint az előzőknél. A szultán mihelyt értesül, hogy a király személyesen áll hadai élére: 7—12 évre terjedő fegyverszünetet kínál, ha a török seregnek szabad átvonulást enged Horvátországon s Dalmácia területén nyugat

¹ Az Ujlakyak síremlékeiről 1. Arch. Ért. szerző értekezését. Ujlaky Miklós † 1477-ben.

² Egy efféle palánkot Nándorfejérvár közvetlen szomszédságában is akartak építeni, de céljuk nem sikerült. 1471. Frammenti 44. Archeogr. Triessino 1914.

felé, kötelezvéen magát, hogy a király területén nem követnek el kihágást. A Budán működő velencei s római diplomatai kar természetesen a keresztény érdeket hangsúlyozza. A velencei köztársaság azonban *ezenközben* két követével tárgyalat a béke iránt Konstantinápolyban. A király nem akarja elhinni ezt a pertidiát, nem hallgat a szultán ajánlatára s megindítja hadát. Újból megtapasztalja azonban, hogy a keresztény hatalmak pénzbeli segélye elmarad.¹

Hadi tekintetben Mátyás megvédi ugyan a déli határvonalat, tényleges eredménykép azonban csak Szabács bevetelét mutatja fel a hadjárat.² Mikép eshetett meg, hogy a török Nándorfejérvár közelében, a macsói bánságon át, a Drina közelében várat épít s Mátyás király, hogy a Száva vonalát védje, a magyar határért kénytelen viaskodni? A válasz csak akkor érthető, ha tekintetbe vesszük az *akkori* török-rác-bosnyák hódoltság belső viszonyait. Az oszmanliknak nem volt annyi emberük, hogy a rác és bosnyák területeket a maguk tisztjeivel igazgattassák. Egy csomó rác és bosnyák főkenéz, ha túszokat állított Konstantinápolyban, megmaradt uradalmában, s hűbéres módjára, haddal tartozott résztvenni a szultán hadjárataiban. Ezek a határmenti vajdák a politikai és erőviszonyok aránya szerint majd a török, majd a magyar rendre hajlottak.

Ilyetén szerepet játszik az 1475—76-iki hadjáratban a már említettük török-bosnyák király: Krisztics (Vojszalic) Mátyás. Ekkoron, úgylátszik, máris kereszténynyé lett, vagy legalább is céljának elérése után akart azzá lenni. Értesülvén Mátyás előkészületeiről, hat főemberével együtt fölkinálkozott neki, hogy hűségére tér. Árulók besugták

¹ MDE. II. 279—82; 283—84. I. Mátyás király saját levelének véljük, mert oly magyaros a gondolatmenete, hogy csak haragos magyar ember írhatta „quia pro certo sciat omnis homo, quod nos, si poterimus, nolumus perdere regna nostra, et cum hoc esse in derisum omnium hominum“. 286—87. I.

² Erről, s a hadjáratot megelőző körülményekről I. Csánki D. kiváló tanulmányát, a Hadt. Közl. I. 355. I.

szándékát a töröknek, mire hadat küldtek rá s hat várát (!) ostrom alá fogták.

A magyar király meghallgatta kérését s Matucsina György¹ kalocsai érseket meg Báthory István erdélyi vajdát megbízta, hogy szorongattatásából mentsék ki ezt a bosnyák „királyt“. A felszabadítás sikerrel járt. 1476 július 3-án reggel érkezett az izenet Budára, hogy az érsek s a vajda hada megfutamította a törököt. A török tehát csakúgy járt ezzel a teremtményével, mint a királyságban elődeivel, a kik mihelyt lehetett, elállottak mellőlük. A magyar király pedig fölhasználta az alkalmat, s ezt a lokális tényezőt is belevonta bosnyák szerző politikájába.²

A hadjárat közelebbi körülményeiről nincs tudomásunk. Jajcza s várai végvidéki helyzetükből kifolyólag bizonyára szóhoz jutottak most is. Győzelem évadján a kapitányokat úgy sem lehetett visszatartani.

5.

A déli végek
harca. 1480-iki
bosnyák nyar-
galás, Mátyás
személyes
hadjárata
Daud bosnyák
pasa.

A XVI. századbeli magyar végvárok folytonos csatározásokban megedzett kapitányainak jellemvonásai³ még marczonább körvonalakban tükröződnek le XV. századbeli elődeiken. A szomszédságot Nándorfejérvár és hátmöge, valamint Jajcza s Szarajevo között nem enyhíti a kölcsönös leventezés. A török Boszniában a rossz földeken tengődő kmeteket s a még szegényebb pásztorokat uszította rá a szomszéd tartományokra, jobb földet, gazdagságot ígervén nekik. Erre azután, mint az éhes farkasok falkája, azonkép rohanták meg a keresztény hódoltságbeli népet. Ebből értjük azokat az irtó háborúkat, mely nem ismert irgalmat. Embernek kellett annak lenni, a ki a Verbász rideg völgy-szorosai között ólálkodó ellenségre szakadatlanul figyel. Ezen a vad tájakon többet éhezett s fázott a harcos, mint bárhol a szent korona területén.

Ily körülmények között a folyton fenyegetett végeken éppen olyan bizonytalan volt a rohamosan gyérülő telepések

¹ Századok, 1893. 121. l.

² Okt. XLIII.

³ Ezeknek Takáts Sándor emelt marandó irodalmi enléket.

élete is. A ki idekerült bánnak, valójában háborúban élt. Ezért csak olyat tettek meg, a ki a végeken nőtt nagygyá. A kényszerűség megkövetelte, hogy Jajczában független legyen a bán minden polgári fennhatóságtól, csakúgy, mint Nándorfejevártt is. A viszonyok ennek következtében úgy alakultak, hogy a jajczai bán kizárólag katonai parancsnokká lett s a Szlavóniával és Horvátországgal való még czimzetes kapcsolat tényleg megszűnt.

1480-ban a vitézségéről nevezetes Dóczy Péter, a ki testvéreivel együtt Nándorfejevártt éveken át hadakozott a szendrői törökökkel, jajczai bánná lett. Dolga akadt menten.

Mátyás király külpolitikája nápolyi Beatrix-szal való házassága következtében az eddiginél is nagyobb távlatra nyílt. Belevonatott a pápának Nápolylyal való belső viszonyába, Velenczének külön utakon folytatott szövevényeibe s hovatovább bonyolultabbá lőnek a német császársággal való ügyei.

A török porta politikája a magyar külső viszonyok ily alakulását fölhasználván, az inter plures litigantes kedvező alapjára helyezkedett. Mátyással ismét békélni akart.

A szultán jól értesült mindarról, a mi a budai udvarban történt. Tudta, hogy Mátyás ideges,¹ s kettős háborút: a török és a császár ellen egyszerre nem viselhet.

Ezt a pillanatot használta fel a szultán s levelet írt, melyben úgy forgatja a dolgot, mintha a *király* óhajtaná a békét s ennek következtében a szultán is hajlandó az ügy megtárgyalására. A dolog azonban nem úgy állott, a hogy Mohammed írta.

Ugyanis a török hódoltságbeli Bosznia pasája *Daud*, ravasz, vitéz és szívós szolgálja urának, a *bosnyák* bánokhoz fordult békéért, tehát az első lépés török részről történt. Mindez természetesen csak a szultán tudtával történt.

¹ Mod felett bántotta, hogy Romában nem honorálták minden kérését. Egyik híres levelében — 1480 augusztus — ugyancsak hevesen kizsól, hogy a magyar, ha igazát megsértik, inkább atáll a hitetlenekhez, semhogy engedjen a jussából. M. k. lev. II. 36.

Indító oka az volt, mert bármennyire is pusztítottak a török martalóczok és portyázók, a jajczai őrség, élén a vitéz Dóczi Péterrel, szemmel kísérte ezeket a beütéseket, s nem egy ízben elszedte a zsákmányokat.¹ Ezért fordult a nevezett bánhoz szabad átvonulás kieszközlése végett s hivatkozott a szultán meghagyására. A pasa megígérte, hogy a római császár birtokai felé vonul, de a király alattvalóinak nem leszen semmi sértődésök. A bán közölte a pasa izenetét a királylyal s Mátyás azon föltétel alatt, hogy területén nem pusztítanak, *alattvalóinak* kímélése okából is megengedte az átvonulást.

Ez egyszer Mátyás nyíltan paktált a törökkel s éppen-séggel nem követte a „keresztény közérzés“ annyiszor proklamált szavát. A mai nemzetközi háború jog ítélőszéke elé állítva az ügyet, a többség azon az alapon mentené föl Mátyást, mert az ellenségnek *minden* áron s minden eszközzel ártani minden államnak természetes joga. Mert, ha alattvalói iránt érzett szánalom is vezette, mégis Fridrik császár megtörése lebegett szeme előtt, a ki szintén paktált a törökkel, a mikor érdeke kívánta.

Daud pasa balkáni virtusával alaposan ráczáfolt a királyra. Az 1480-ik esztendő telén, márczius 26-ig,² alig volt csapadék s megesett az a rendellenesség, hogy a Száva és Dráva révein nagyon könnyű volt az átkelés. Daud pasa, — a ki állítólag 30,000 emberrel³ tört be a német tartományokba — egyfelől Stiriát pusztítja Rege-déig, másfelől él az alkalommal, s Nyugat-Magyarországot Zalát és Vas megyét végigdúlja: embereket elhajt, marhát zsákmányol, öl és rabol. A királynak azonnal megjelentették a törököknek ezt a szertelen dúlását „ahoz képest, a mit a mi területünkről és uradalmainkból álnokul elraboltak, a római császár földjéről elvitt zsákmány a leg-

¹ Az 1475—1480-iki török beütések nyugat felé s a megtorló ellenactiók összeállítása külön tanulmányt igényel. Truhelka i. m. 20—21. lap, csak a közismert jelentések alapján sorol föl egyes ilyen portyázásokat.

² Bonfini D. IV. l. V.

³ U. o. túlzás.

kisebb“ így szól a király.¹ Erre — amúgy is hadban állván — a Szapolyai István és Geréb Péter vezényelte ama hadosztályokat, melyek Stiriában Fridrik császár ellen hadakoztak, a Daud rabló hada üldözésére küldi. Csakhogy Daud pasa már elmenekült. „Ha nem repül olyan gyorsan, megtanítottuk volna, hogy mely fejedelmeknek mit lehet ígérni, s mikép kell megtartani az ígéretet.“

Daud bosszúállástól tartván, rögtön írt a királynak, kijelentette, hogy kész a kárt megtéríteni. Együttal azt is kérte, hogy az *állandó béke* megkötése czéljából jelöltessék ki valamely megbízott. A király — ugylátszik — megbízott kapitányai véleményében s teljhatalmú biztost menesztett Jajczába, miután föltételezte, hogy a szószegő pasa igazán a béke megkötése érdekében fog működni. Azonközben a király folytatta a Fridrik elleni hadjáratot. Mátyás király embere ugyancsak Jajczában várta a pasa emberét, várja a mai napig, de Daud sem túsokat, sem embert nem küldött az értekeződések megkezdésére. Egyszer azzal védekezik, hogy emberét a portára küldte s meg kell várnia a választ, máskor betegséget színlel, s így búvik ki a tárgyalás alól.

Mátyás király a „rokonvérű“ szultánnal akarja a békét, de pasájával nem szedeti rá magát. Ha azt eleve tudja, nem rendeli vissza a seregét, így azonban kénytelen elégtételt venni. Ez nem a szultán ellen irányuló actio, de a szószegő pasa büntetése. Ha a szultán békét akar, küldjön hozzá tisztességes, megbízható embereket s erről tegyen választ.

Ez a levél Budáról kelt, s valószínűleg június havában íratott. Válasz erre nem érkezett. Augusztus hóban a király elhatározta, hogy végét szakítja a bosnyák beütéseknek.

Mindez 1480 augusztus hava előtt történt. Nagy pestis-járvány dült az országban, úgy hogy a király a buda-visegrádi erdőségek sűrűjében kerülte a bajt. Ezekben tanyázott s vadászgatott augusztus 22-éig, előkészületeket tévén a hadjáratra. Mint a délvidék ellen intézett harcok alkalmával rendesen, most is lassan gyülekezik a had.

¹ M. kir. külügy. I. II. 388—390. Bontini I. h. Oktár.

Augusztus 28-án¹ ér Lendvára, majd szeptember 3-án Perlak közelében a Dráva-révnél üti fel táborát. A nagy vízáradás miatt jó darabig kellett vesztegelnie, míg hidat verhettek. Októberben három hetet tölt Zágrábban, annyi ideig tartott, míg Kosztajniczánál átkelhetett a Száva hidján.² Hadával — 16,000 emberrel (?) — Orbász megye illetőleg Banja-Lukának tart. A török portyázókat szétkergetvén, a Verbász folyó menti völgyoszorosokon át november 18-án Zvecsájnál, november 26-án pedig Jajcza közelében, Grebennél táboroz.³

Míg ezen a nehéz úton haladt, tudósítói jelezték, hogy a zsákmányoló törökök a király küldte végvári (jajczai s horvátországi) csapatok elől „úgy elrebbentek, mint a madarak“. A portyázók zöme tehát elmenekült. Azonban a mintegy kétezer főből álló hátvédet az üldözésükkel megbízott huszárcsapat még elérte és 200 híján levágta.

Ezt a gyors munkát abból érthetjük, hogy a magyar lóállományt mindenféle terepre kitanították, „ha mi külföldi s más nemzetbeli idomítókra szorulnánk, — úgymond⁴ — törökkel, némettel, csehvel, lengyellel nem jártunk volna oly szerencsével“. Hadratermett lovakkal, a melyek *minden* körülmények közt lábállók, árkon, bokron, hegyen, szakadékokon üldözték az ellenfelet. Ilyen elemekből állott a bosnyák végvidék őrsége.

E siker után a király arra szánta magát, hogy fész-

¹ M. k. k. lev. II. 42—45. 1. Veronai Gábor (de Rangone) egri püspökhöz.

² 1480 nov. 6. „in castris exercitus nostri ad vadum fluminis Zave“ Mk. k. lev. II. 69. 1.

³ 1480 nov. 18. „in castris nostris prope oppidum Zwechay in montibus Bosnensibus“. Fraknoi V.: Mátyás élete 295. — 1480. nov. 26. „Datum in Unserm Here Zenagt bei Grebenn“. Teleki XII. 142. 1.

⁴ Mátyás király keltezetlen levele (1476—90 között) sógorához, Ferdinánd nápolyi királyhoz, a ki neki egy lóidomítót küldött tánczoló „czirkuszlovak“ betanítására. M. k. levelei II. 367—68. II. A magyar lovakról: Frammenti Archaeogr. Triestino 1913/14. 41. sz. — Jó lovuk van a törököknek, de a nagy rablásban elfáradtak, a lovasok nem sokat érnek. Makušer: Mon. Sl. Mer. II. 158—59. II.

kében: Vár-Bosznában személyesen veri fel a törököt. Közben azonban értésére esett, hogy távollétét *Fridrik* császár majd kihasználja ellene. Tervét e hírre elejtette s egyebet határozott. Kiadta parancsban, hogy az előreküldött könnyű lovasság (a huszárság) felett *Jajczánál* tartassék meg a hadiszemle. Valószínűleg a jajczai Carevó poljen ejtették meg a „lustrát“, melyen személyesen jelen volt.¹

A szemle után akkép rendelkezett, hogy a könnyű lovasok dülják végig *minden erejökkel* a bosnyák török hódoltságot. Azután visszaindult a Szávához. A Száván túl vette a pápának megható levelét, melyben szép szóval engeszteli a császár ellen való méltó haragját. A hadjárat tervét akkép állapította meg ezután, hogy az előreküldött csapat verje s vágja a törököt, ő meg derékhadával majd utánok vonul.²

Azonközben meghagyta a jajczaiaknak, hogy az ő személyes vezérletéről sehol szó ne essék. Mert jelenléte, ha majd váratlanul rajtuk üt, el fogja dönteni a hadjárat sorsát, hisz rettegtek és félték a nevétől.

A Jajczáról megindult hadosztály három csapatból állott: *Brankovics Vuk* deszpota, magyar zászlósúr drina-melléki (tuzlai kerület) hadaiból, *Egerváry László* horvát-szlavón bán contingenséből és a *Dóczi Péter* jajczai bán vezérelte végvidéki dandárból, mintegy 3—4000 harcosból.

Vévén a parancsot hadai, valószínűleg november 6-án hagyták el Jajczát s Travniknak tartva, Buszovácsa és Kiszelják felé nyargaltak. Oly titokban haladtak, hogy Daud pasa csak akkor értesült a támadásról, mikor sebesültek kerültek eléje. Jajcza és Szerajevó (Várboszna) között a távolság 161-70 km, azonban a hegyeken át, torony irá-

¹ Mátyás király 1481 jan. 24-én Zágrábban kelt levelében — eredetije Szutjeszkóban — írja: „quia nos sicuti superioribus diebus, dum in *Jajcza* agebamus“. Wiss. Mitth. aus BH. II. 333. II.

² Ez a levél 1481 november 6-án kelt. A levél többi része erőyes hangon követeli, hogy a pápa támogassa jogait s méltányolja a keresztény fejedelmeknek vele szemben elkövetett igazságtalan eljárását. Hozza fűzi még, gyenge válla támogatás nélkül nem bírja el a terhet s 70,000 arannyal nem sokra megy. MKL. II. 65—69.

nyában 136 km. Lóháton 34 óra alatt meg lehet az utat tenni. A vezérő kapitányok levele szerint 24 óra alatt nyargalták be az utat, de ez téves, hihetőleg a várbeli „deák”, a kinek diktálták, félreérthette az időt.¹

A sereg Szerajevó előtt termett. A pasa a váratlan támadástól annyira megrémült, hogy menten a hegyek közé, hihetőleg a glaszináczi fensíkra menekült.

A jajczai hadak három napot időztek a város alatt. Ezalatt felgyújtották a várost, a pasa kincseit megszerezték s az egész várbosznai sikot (Sarajevsko polje) végigdúlták és felégették. Egy pénteki napon délben visszanyargaltak. A pasa időközben magához tért s összeszedvén hadait, megtámadta a királyiakat, de azok megszalasztották. Éjjel tábort ütöttek, szombat napján felszedték a sátrakat. Daud pasa ügyes csatázó vezér lévén, nagy gyorsasággal magához vonta drinamelléki lovas- és gyalogembereit s ez utóbbiakat a hegyeken át a magyar csapatok elé küldte egy hegyszoroshoz (hihetőleg Kiszelják és Travnik körül) s ott egy gázlón át vezető hidat elpusztíttatott. Mikor a csapatok ide értek, kétfelől támadt rájuk a török. Mindkét részről sokan elestek s a küzdelem egész nap tartott. Látván a királyi vezérek, hogy csapataik s lovaik ellankadtak, egy védett helyen tábort ütöttek. A törökök közelükben szálltak meg, úgy hogy a két tábor egymás beszédjét hallhatta. Ott éjjeleztek, de a királyi csapatok közül „néhányan” megszöktek. Dóczy Péternek jutott a feladat, hogy visszahozza a szökevényeket. A törökök észrevették a zavart, rajtok ütöttek, úgy hogy Dóczyt elvágták a főseregtől. Dóczyt a horvát báni contingens vágta ki² a bajból. Vasárnap lórakaptak hadaink. Daud pasa fia vasárnap rájuk támadt, de sikertelenül, mert legyőzték; számos halott és fogoly bánta e támadást.

A török derékhad *Travnik* közelében Daud pasa vezérlete alatt készült a döntő harcra. A mieinket a sok török fogoly szabad mozgásukban zavarta, tehát mielőtt csatába eresz-

¹ A jelentés csak a napokat jelzi s így tág tere van a kombinációnak. Bizonyos annyi, hogy a „raid” 1480 november első felében történt.

² Bonfini D. W. Lib. VI.

kedtek volna, valamennyit levágták. A végső ütközetben a pasa teljes vereséget szenvedett, Szkender vajda s a kadi elesett, azonkívül sok fogolylyá esének. A törökök közül fölös számmal volt a halott, a királyiak közül egy sem. (!)

Ezt jelentik a vezérek egy szerdai napon kelt jelentésekben a királynak.¹ Mátyás elismeri ugyan, hogy hadai a pusztítást illetőleg derekas munkát végeztek, de joggal kifogásolja prédavágyukat. Ugyanis, ha nem esnek neki oly mohón a rablásnak, Daud pasát tiástól elfoghatták volna.

A király előadása szerint a nyargalás mindössze öt napot vett igénybe (szerdától vasárnapig), összesen 10,000 török és bennszülött esett el. A sok összeütközés folyamán emberei a nagyobb terjedelmű zsákmányt ugyan elhányták, de az értékesebb holmit megtartották, ide értvén a fogolynépet, melyet, a levágott fegyverforgatókat letudva, magukkal hoztak.

Mátyás november 26-án Greben körül vette hírül a történeteket. Most már a király vezette derékhadra került volna a sor. A Boszniából érkezett jelentések azonban egybehangzóan úgy szóltak, hogy a jajezaiak alapos munkát végeztek. Az a kevés bennszülött, a ki még életben maradt, a Drinán át Rácországba menekült, vagy a járhatatlan erdőségbe húzódott. Csak még hat erőd (város!) maradt meg épen, de utóbb ezeket is felégették. A portyázók végignyargalván az országot, újabb útjokban mindössze 40 gyermeket találtak, ezeket is elhozták. Ily körülmények közt nem látta érdemesnek, hogy hadait hiába fárassza.²

Íme egy azonkori írtóhadjáratnak a képe. Természetes, hogy sok benne a túlzás, mert Daud pasa azontul is vitezkedik s Vlatkot, a Szent Száva herceget pár hónappal ezután meggyőzi, úgy hogy Castelnúovóig: továbbáig kénytelen visszahúzódní.³ Az erkölcsi hatás kétségtelenül nagy

¹ Oklt. LXIII.

² Oklt. XLIV. Mátyásnak Zágrábban 1480 decemberben kelt levele a pápához.

³ Oklt. XLVI. 1481 június 15. A csata helyét elferdített helynevekkel jelöli meg a jelentés: Menesagite (Minnet agits, Mehmed agits !).

volt, de öt nap alatt szét lehet ugyan rebbenteni az útba eső népséget, a poljicai és radoboljei vlachok (pásztorok) is behódolhattak, de *teljes* pusztulásról szó sem lehet.

Fényesebb ennél a Kinizsi Pál szendrői vállalata és a Dunán naszádosokkal kivívott győzelme: 300 török fejet küldött s 60,000 (?) rác családot telepített ki marhástól a ráczországi területről.¹

A királyt e diadalog mégsem hangolták örömmre. 1479 november 14-től 1480 karácsony napjáig tizenegy ütközete volt a törökkel; csapatai, egy esetet letudva, bár nagy áldozatok árán, de mindig győztek. Még jobban fogyott az ember a járvány miatt. A török, igaz hogy legalább 30,000 embert veszített, de ha nem sikerül teljesen elerőtleníteni a szultánt, nem tartós a siker. Az ígért segély ismét elmaradt, e nélkül pedig nem lehet háborút viselni. Ez a helyzetnek a hű képe. Érthető tehát, hogy a jajczai diversio viszonylagos meddőségét mélyen fájlalta. A pápát menti az a körülmény, hogy az olasz fejedelmek cserbenhagyták.

Velence éppenséggel nem szent, de egészséges önzésből ekkor jó lábon állt a portával. Sógora, Ferdinánd, a nápolyi király nemcsak hogy nem küldött neki segélycsapatokat, hanem Otrantó védelmére ő kért s kapott is Magyar Balázs vezérlete alatt 700 főből álló magyar csapatot.² Ugyancsak keserű a király Rómával szemben. Főlemlegeti, hogy egy keresztény fejedelem sem tett annyit a kereszténységért. A keresztény fejedelmek nem *neki* tesznek szolgálatot, ha a török ellen megsegítik, hanem *maguknak*. Megúnta már a sok intelmet a kúria részéről, ismét az a

¹ Kinizsi győzelmes hadjáratáról Oklt. XLIV. M. k. levelezése II. 191—95; 195—98. 1481. X. 1. Mátyás levele Veronai Gábor egri püspökhöz. II. 181—85. II. V. ö. Magyar-szerb összekött. lt. Fontos részlete a magyar beltelepítésnek Mátyás király 1480. decz. 23. kérelme, melylyel a pápától felhatalmazást kér, hogy Magyarország benépesítésére ellenséges területről erőhatalommal is lehessen lakosokat telepíteni. M. k. levelezése II. 50—52. II. V. ö. M. k. lev. II. 50—52. II. a rabságba jutott férfiak feleségeinek újra nősüléséről. A Kinizsi hozta zsákmányból egyébként a pápát is résztette a király.

² M. k. lev. II. 95. 1480 XII. 23. Fontana Ferencz nápolyi követeinek Zágrábból.

hang érzik meg levelein, mint a mikor a „hármás kereszt“-tel fenyegetődzik.¹

Idáig jutott el a „keresztény liga“ katonai vezérletével annyiszor megbízott hadvezér.²

6.

A kemény hadjárat, noha sikeresnek mondható, egyaránt megviselte a királyt s hadait. Mindamellett úgy a politikai, mint a katonai helyzet csakhamar kedvezően alakult. A Balkánon, ha sikerül egyesíteni a törökellenes erőket, nagyot lehetett volna elérni. Mohammed szultán meghalt (1481 május 5.). Birodalmában nagy a kavarodás, a trónutódlás II. Bajazid és öccse, Dzsem herceg között alkalmat nyújt a hatalmak beavatkozására. A török vezérek egymás közt meghasonlottak. A rumili beglerbég nagy sereget gyűjt Szófiában, „mert a magyar királytól annyira fél a török, hogy azt le sem lehet írni“. Boszniából menekül az a kevés török is, a ki ott van, a bosnyákok egymást gyilkolják, rabolnak, mindenki előtt Mátyás neve lebeg, Mátyást hívják, Mátyást akarják.³

Katonailag meg annyiban kedvez a helyzet a magyar királynak, mert négy kitűnő hadvezér áll rendelkezésére: Oláhország és Moldva határán *Báthori István*, Rácország és Bosznia ellen *Kinizsi Pál*, *Brankovics Vuk* deszpota és *Magyar Balázs*, Kinizsi apósa, a volt bosnyák bán. Ilyen parancsnokok alatt bátran vihette offenzívába kipróbált vitéz hadseregét a király.

Ismert dolgokkal tarkítván előadásunk folyamát, ha Mátyásnak egyfelől a pápai székkal, másfelől Fridrik császárral való bonyodalmas küzdelmét érintvén, eltérnénk a bosnyák kérdéstől. A király politikájának azt a keleti fonalat, melyet uralkodása kezdete óta font, a nyugati olló vágta el mindig akkor, a mikor kedvezően alakultak a viszonyok.

Békétárgyalások; III. Fridrik császárral való hadakozás Balkán sikelei 1483-iki fegyverszünet a törökkel Jajcza helyzete 1483-1490-ig Corvin János előterbe lépése

¹ U. o. II. 70—71; II. 90—95. II.

² Szerző: Frammenti relativi alla Storia dei paesi situati all'Adria. Arch. Triestino VII. 50—51; 53. II.

³ Okl. XLVI.

Teljesen elhisszük a királynak, a mikor 1481 márczius 11-én azt írta a pápának, hogy ha a bosnyák hadjárat alkalmával megsegéllették volna, hol lenne már?¹ De még úgyis megtette, a mit tehetett, a töröktől szorongatott Vlatko (szent szávai örökös) hercegen mindenkép akarván segíteni,² sőt kemény támadással offenzívába lép Rácországban a török ellen. Kinizsi Pál szerbiai diadalainak Mátyás hadjáratainak sorozatában fényes hely jut. Eltekintve zsákmánytól, harczy dicsőségtől, értékesek azok az erkölcsi hatások, hogy a magyar hadaktól félt a török, a délszláv: rác, bulgár és albán pedig bíztak benne.³ De kihat az eredmény Boszniára is, mert minden szerbiai siker biztosítja az új foglalmányt, bizalmat önt Horvátországba.

Nem fölösleges hangsúlyozni, hogy ezek a hadjáratok nem csupán katonai mérkőzések, hanem egyúttal telepedési mozgalnak. A török rémíti ugyan ellenségét, vagyonát, földjét elveszi, de csak az ellenálló harczost öli meg, a telepes embert, asszonyt jószágnak tekinti s áttelepíti a maga országába. Ezáltal a népesség elhelyezkedésének egyensúlya megbillent, így kerül évtizedeken át délmagyarországi, szerémi, valkai magyar s a szlavón-horvát emberanyag a Balkánra, onnan pedig menekülő rác-bolgár-czinczár népelemek az aldunántúli elpusztított részekbe. Így pusztul Bosznia lakossága is mindaddig, míg a török hódítás gyökeret ver. A friauli, krajnai, karinthiai beütésekről nem is szólunk. Mennél pusztább lett a horvátországi és nyugat-szlavóniai rész, annál messzebbre terjed a hódítás. Akár csak a rablóvadász kiírtván a vadat, mindig távolabb vidéken kénytelen zsákmányt keresni, azonkép jár el a török is.

Jajcza útját állotta a szávamelléki Szlavónia felé irányult betöréseknek, de a horvátországi magán- és országos kézen levő várak karbantartása nem akadályozza meg a törököt, hogy az Unán átkeljen. A mieink nem voltak állandó készenlétben, s a török beütés a legtöbb esetben

¹ Mátyás k. lev. II. 112. l.

² U. o. 155. l.

³ M. k. lev. II. 190—91; 195—98. ll.

sikerült. Míg a bán mozgósított, ezek a fürge csapatok régen biztonságban voltak. Így történt ez 1483-ban is. Geréb Mátyás horvát bánt ugyancsak meglepték, de míg ők a császár területén zsákmányoltak, azalatt emez hirtelen összegyűjté hadait s Csulai Ficsor László, a nándorfejevári kapitányságot viselt jajejai bánnal kileste a kalózzutat, a melyen visszatérendő volt a csapat. Október 29-én éjjel lecsaptak a gondtalanul haladó portyázókra, két vezért s 2000 törököt elfogtak, egy csomó a vízbe fült (az *Unába*) s tízezernél több foglyukat s prédájukat elszedték.¹

Jajeza ezekben a dúlásokban a megerősített hídfő szerepét játssza. Mátyásnak nem nagy öröme a szlavóniai és jajejai határon, tehát az ország határain belül, csakúgy folyik a hatalmaskodás, marhaelhajtás, mint a végeken.²

Előrelátó gondoskodással megragad minden alkalmat, hogy Jajeza védelmét biztosítsa. Ugyancsak 1480-ban Paksy Eusztách a bélai (akkor Kőrös megye, Daruvártól kd.) benedekrendi monostor apátjának halála után az apátság jövedelmeit Jajeza várának és őrségének fenntartására rendelte.³ Ezzel mentette meg hosszú időre a várat az előre látó király. Béláról látták el kenyérrel a sokszor nyomorgó őrséget.

1483 tól kezdve csak másodrendű hadiszínhelylé lesz a magyar Bosznia. Fridrik császárral már évek óta dúl a harc, minek következménye, hogy Mátyás mindinkább odahajlitja fülét a török követhez, a ki 1481 tavaszán pozitív ajánlatokat tesz neki. De csak 1483 végén köt vele fegyverszünetet.⁴ Mit is csinálhatott egyebet: Velence a törökkel jó viszonyban, a császár ellene van, így legalább délfelől egyelőre szünetel a háború. A kisebb harcokat elvégzik vezérei.

¹ M. k. lev. II. 267. l.

² Pesthy István jajejai provizor 1479 augusztus 15 ike körül elfoglalta a Cserneckiek (Dessewffy) Gwchelowz (Gaesalócz) nevű birtokat és várát. Aszl. Oklt. 216—17.

³ Sörös P.: Az elenyészett beneczés-apátságok. 1912. 463 l. Erről később is lesz szó. Legelőbb Ráth K. írt róla a M. Sion IV. 913—922. ll.

⁴ M. k. lev. II. 273—75. ll.

Meg kell még emlékeznünk arról a szerepről, melyet a jajczai bánság s a többi bosnyák részekben levő várak a király családi politikájában játszottak.

Ezt a *hódított* területet patrionionumnak tekintette, csak úgy mint azon korbéli uralkodótársai a magokét. Nem akarjuk az olasz és német elvek befolyását Mátyás egyes ténykedései folyamán hosszasan elemezni, de azt a hatást, melyet országcsoportosító egyes tervei keltenek, illik megjegyeznünk.

Midőn 1485-ben János fia részére meg akarta nyerni Sforza Bianca kezét, követ útján értesére adta a milanoi udvarnak, hogy ha feleségének, Beatrixnak fia születnék, akkor természetesen azt illetné a korona, de János herceget menten megteszi Csehország és Bosznia királyának s Ausztria hercegének.¹

E terv tudvalevőleg nem valósult meg, de már a szándék is bizonyosága, hogy Bosznia, mint „különítmény“, a koronának azon szerzeményei közé tartozott, melyeket a király a különféle politikai változások folyamán magáncéljai szerint illesztett számításainak a keretébe.

Még világosabban feltetsző az az irányzat, midőn 1488-ban s 1489-ben Fridrik császárral állandó megbékélés céljából Székely Jakab regedei kapitánya útján hosszú tárgyalásokat folytatott. Ez Mátyás ajánlatait előadván, első-sorban megenlíttette, hogy tegye meg a császár a király törvénytelen fiát (Jánost) *Bosznia és Horvátország* királyának. A császár erre szívesen ráállott, *ha ott önként vállalják*. Az ilyen ajánlat még kapóra is jött neki, mert ter-veibe beleillett.

A többi feltételt nem fogadta el a császár. Az alku, melyet fiával, Miksával könnyen megköthetett volna Mátyás, az agg császár fukarsága, féltékenysége és konoksága miatt nem valósult meg. Mátyásból ez alkalommal nem a magyar korona jogaira féltékeny király, hanem a fiáért mindenre kész ideges apa szóltott. Fridrik császár ugyan ebből nem szár-

¹ MDE. II. s kk. I. V. ö. Schönherr Gy. Corvin János élete 42. l.

maztathatott megvalósítható jogot, de mint esetleg valamikor jó papirost örökül hagyta fiának.¹

Belpolitikai fontossága mindazonáltal volt ennek a mozzanatnak. Corvin Jánosból mégis Bosznia királya lett, de a szent korona souverainitása alapján, majdan őrá nehezedvén a jajczai és szomszédos horvát végváarak fenntartásának a kötelezettsége.

¹ Über ein Admonter Formelbuch des XV. Jahrhunderts, György chiemseei püspök formulás könyve, mely Beckensloer Janos egykori magyar primás suffraganeusának értékes tudósításait tartalmazza. Konyvt. jelzete F. f. 23 a. fol. 99. Minket Fraknoi V. figyelmiztetett rá. Leíta a M. Könyvszemle 1914. évf. A Székely Jakab küldetéséről szóló darabot l. Toldalék VI. Ezt a „Beitrage zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen XVII. évf. 78. l. kiadta Zahn. A tárgyalások részleteit illetőleg még Theiner Mon. Hung. II. 527.

VII. FEJEZET.

Corvin János bosnyák királyi czíme. — A farkashidai egyezség. — Bosznia s a magyar korona államjogi viszonya a farkashidai egyezség alapján. — A farkashidai egyezség alkotmánytörténeti folyományai. — A horvát végek. Jajcza és helyzete. — Jajcza veszedelme 1491. — Jajcza insége. — Jajcza berendezése. — Jajcza 1493-iki ostroma. — Jajcza állapota 1494—1495-ben. — Végvárok hadiállapota 1498-ban. — A Jajcza veszedelmétől felköltött közérzés. — Magyar-velencei hadjárat 1501-ben, Jajcza szorongatása. — Jajcza élelmezése 1503-ban. Magyar-török béke.

1.

Corvin János
bosnyák kir.
czíme.
A farkashidai
egyezség.

A jajczai bánság, mint Mátyás király szerzeménye, a déli határvédelemnek oly intézményes kiegészítő részévé vált, hogy alkotmánytörténeti szempontból, Nándorfejérvárt letudva, egyik bánság sem játszik nálánál nagyobb szerepet.

Bármennyire hangsúlyoztuk is, hogy a bosnyák királyság címleges visszaállítása Mátyás király uralkodása folyamán csak episod, lehetetlen föl nem ismernünk, hogy ez a cím tartalmat keresett magának a nagy uralkodó halála után.

Szinte kapóra jött a magyar rendeknek, hogy 1490-ben a trónörökösödés bonyolult kérdésében Corvin Jánosnak megajánlhatták a bosnyák királyi címet.¹

A Farkashidán 1490 július 31-én II. Ulászló és Corvin János között kötött szerződésben azt határozták, hogy „azon esetben, ha a királyválasztó országgyűlésen nem Corvin Jánost választanak meg Magyarország királyának, *választassék meg* Bosznia királyának s ha valamely más jelölt választatnék meg s kiáltatnék ki Magyarország királyának, azonnal és folytatólagosan Corvin János herczeg úr választassék,

¹ A részleteket l. Fraknoi Vilmos: II. Ulászló királylyá választása. Századok, 1885. évf. — Schönherr Gy.: Hunyadi Corvin János életrajza. Budapest, 1894. 129—191. II. MDE. IV. 221—224. II.

neveztessek és hirdettessek Bosznia királyának s a leendő király koronázását követő harmadik vagy negyedik napon közvetlenül, esalhatatlanul, tisztességgel és ünnepélyesen ugyanezen leendő magyar király által, a hogyan szokás, koronáztassék meg¹.

Kiindulópontja a határozatnak, hogy Corvin János, ha már nem lehet magyar király, legalább élhessen a királyi czimmel, ezért kell őt Bosznia királyának megválasztani. Mit értettek a pártfelek *Bosznia* alatt? Csakis Jajczát és a még magyar kézen levő szreberniki, illetőleg bosnyák bán-ságot érthették, a mai Samácztól délre. S azok a határozott föltételek, hogy közvetlenül kell őt királynak megtenni, azt jelentik, hogy *ígéreteiben* nem bíznak, hanem Ulászló megválasztásának ez a megfelelő értéke.

Bosznián kívül, Mátyás király iránt való hálából: *a szlavóniai ducatus* összes jövedelmeivel rendelkezésére bocsátották, mint örökjogon („iure perpetuo tamquam dominus haereditarius“), Dalmácia és Horvátország báni tisztét pedig élethossziglan viselje, mint a *király* tisztviselője.

Mint hogy a bosnyák és horvát végvárok tartása őt terheli, valamint *Jajcza* megőrzése is, a király évi 12 ezer arannyal s 100,000 darab kősóval járul a végvárok költségeihez.

Corvin János czíme Bosznia királya, Szlavónia, Oppeln és Liptó hercege, valamint Dalmácia és Horvátország bánja. Adományozási joga Szlavóniában 50 jobbágytelekre szorítkozik, de magszakadás esetén, ha 50 teleknél több járul a koronára, az adományozás joga a magyar királyt illeti.

Az egyezségből közjogilag eléggé széles alapon megformált hűbéri viszonylat tűnik elő. A szent korona alá tartozik: úgy Bosznia, mint a szlavón — ezúttal Corvin János személye iránt való tekintetből — újból feltámasztott ducatus: Zágráb, Körös, Varasd megyék, melynek a herceg legnagyobb *magánbirtokosa*, s a dalmát-horvát bán-ság, melynek életfogytiglan főtisztje.

¹ Oktár L.

Bosznia s a
magyar
korona állam-
jogi viszonya
a farkashidai
egyezség
alapján.

Mind a három terület, azonkép, mint a sajátos szervezett Erdély, egy állami közösséget alkot.

Egy a koronázás, az uralkodó: a szent koronával megkoronázott király.

A király beleegyezésével a magyar országgyűlés választja a bosnyák *királyt*, annak a beleegyezésével restituáltatik címleg a szlavón ducatus, s adatik meg neki a dalmát-horvát bánság élettartamra.

Az új király jogai:

1. Viselheti a címet, melyet a királyválasztó országgyűlés állapított meg a részére.

2. A magyar király koronázásával kapcsolatban a magyar királytól koronáztatik meg. Ez a jelvényes kifejezése a szent korona felségiségének, mert annak a viselőjétől ered a hatalma.

3. Szorosan körvonalozott birtokadományozási jog Szlavóniában.

4. Tisztviselőket, katonai parancsnokokat kinevezhet, megbízhat.

Corvin János kötelességei:

1. Elismeri a magyar országgyűlés választotta és megkoronázta királyt urának.

2. Mint bosnyák király a magyar birodalom délvideki határának *védelmével* tartozik, ez az ő új méltóságának tartalma, nagyobb mint Ujlakyé, de felelősséggel teljesebb.

3. A magyar király viszont a végvárak fenntartásához hozzájárulni köteles.

Összevetve e pontokat, nem kell hosszabban bizonyítgatnunk, hogy itt a Corvin János személyére szabott (ad personam) hirtelen körülírt intézményről, mint *compensatióról* van szó. Erélyes ember kezében, akit akadály nem rettent vissza, ez a körülírt hatalom is veszedelmessé válhatott volna a királyra nézve. De Corvin János tisztességes, jólelkű, kötelességtudó, közepes ember, kitől minden hatalmi túltengés távol állott. Atyai öröksége, melyet királyi szó s az ország jótállása biztosított a számára, az ország leggazdagabb emberévé tette: Horvátországban — a Frange-

pánok jószágainak nagy részét bírván — s Szlavóniában kétségtelenül az első birtokos.

Azonban Corvin János, midőn ezt a magyar királyságért cserébe kapott szerződést elfogadta, nem ismerte még a Dráva—Kulpa s a Dráva—Duna közti országrészek viszonyait. Azt sem lehet tagadni, hogy bizonyos reservatio mentalis forgott fenn mindkét részről. Hiszen a szerződés is azt mondja, hogy csak azon esetre lép érvénybe, ha *nem* Corvin János lesz magyar király. A szerződés mellett Corvin János azért nem mondott le magyar igényeiről, sőt Ujlaki Lőrincz, a ki remélte, hogy azon esetre, ha Corvin János lesz magyar király, majd neki virul a bosnyák királyság, melléje szegődött. Az atyjától letört Frangepánok, a korbiaiai Karlovicsok, a horvát középbirtokosok azonban nem akarták Corvin Jánost urocul vállalni.¹ A fiatal herezeg ugyan eleget ígért, de kevesellették, mert nekik a Mátyás király lefoglalta országos várak kellettek. A szent korona teljhatalmában inkább látták a magok megmaradásának a biztosítékát, minthogy a király kegyéből oda föléjük helyezett kiskirálytól függjenek. A horvát rendek ezt Budán létök alkalmával nyíltan hangoztatták, úgy hogy Corvin Jánosnak elment a kedve s beérte volna Erdélylyel Bosznia helyett.

Ez a körülmény s Miksa császár² és János Albert

¹ Dipl. tudósítás Budáról a milanói herezeghez. 1490. kelet nélkül, de mindenesetre augusztus 15.—szeptember 18. közt „El banato et tutti questi Signori sono andati a Buda et dicono non vogliono per niente essere sotto a Signore ni uno salvo alla Santa Corona“. DEMK. IV. 272. l. Corvin János követei Ulászlóhoz augusztus 10-én érkeztek Budára. Ökltár. I. l.

² Miksa, mint magyar trónkövetelő, Hungarie, Dalmatie, Croatie Bosnieque rexnek nevezi magát. Jahrbuch der Kunstsammlungen XXIX. 1. f. Gielhow ismertette a Triumphzughoz Dürertől készített *eredeti* tervvázlatokat, melyek a Louvreban őriztetnek. Dürer végleges Triumphzugából (1796) kimaradt ez a tervvázlat, valamint az 1515. jul. 12-iki hazasági szerződésben is a Bosnie rex cím is. A közlő azt hiszi, hogy az ideális Miksa folyton elméllette a törökök ellen való haborút, melyre 1515-ben készült is, s ezért vette föl ezen a — a mint a kiado mondja — saját maga tervezte plaque-on a Bosnie rex címet. 1459-ben Miksa születése évében egy Boszniából előkelő menekült „vicerec“ (neve nem ismeretes) jött a császári udvarba. Friderik császár Gyorgynek akarta ke-

lengyel király trónkövetelők előtérbe lépése, valamint az is, hogy a herceggel kötött szerződésnek bizonyos megállapodásai a gyakorlatban nehezen valósulhattak volna meg, újabb alkut vontak maguk után. Horvátország kiskirálydad főuraival, majdnem hűbéries felfogásával és önálló szokásjogával, Szlavónia magyar vármegyei szervezetével s Bosznia, mint új hódítmány, katonai szervezetével, három egymástól teljesen elütő jogterületet példázott. Tárgyi okokból is érthető, hogy a kipróbált báni szervezet, a királytól kinevezett bánnal az élén, nemcsak az érdekelt vidékek, de a királyiaknak is kívánságuk.

Corvin János beleegyezett abba, hogy a bosnyák királyi cím viselésétől eláll, ezért maradt el megkoronáztatása is, ráállott, hogy a király kinevezte tisztek vigyék továbbra is a kormányzást. Ő megmaradt Szlavónia címleges duxának, de az egyezségből csakis ez volt a nyeresége. Tényleges jogaként egy nagy áldozattal járó kötelezettsége maradt, t. i. a bosnyák végvidék, jelesül Jajcza védelme. Bánjai, Ulászlónak 1490 szeptember 18. megkoronáztatása napján, a mikor a szlapon herceg vitte előtte a szent koronát, királyi hatalmi szóval alája rendeltettek.¹

Szükség volt ezeket előre bocsátanunk, mert Corvin János farkashidai egyezsége bár nem vált is valóra, minden tekintetben fontos alkotmánytörténeti folyományokra vezetett.

A farkashidai
egyezség
alkotmány-
történeti
folyományai.

Első eredménye, hogy a szent korona területi épségének eszméje akkor nyer érzékelhető kifejezést, mikor a direct felségiség *mellé* egy külön alkirályt s egy részint örökletes, részint élethosszig tartó zászlósi tiszteletet akarnak alkotni Corvin János számára.

Ezt visszautasítják maguk a kormányzandó elemek s a korona viselője.

reszteltetni fiát, az anyja pedig Konstantinnak. A bosnyák előkelő menekült Szt. Maximilianust ajánlotta mint téritőt. Albin Schulz : Der weisse Kunig. Jahrbuch VI, 423. A lap nagyon szép és keretein Magyarország Horvátország, Dalmácia s a kardot tartó kar, mint bosnyák címér látszik. Mi azt hiszszük, hogy Miksa *akkor* correctségből állt el az igényezimertáblától. A címertelen táblát közli: Jerzy Kieszkowski: Kanclerz Krzysztof Szydłowiecki cz. 1912 Posenban megjelent diszműve I. 207. l.

¹ Bonfini D. IV. 1. X.

Második eredménye, hogy a budai udvar mindenkép ki akarván tüntetni a szlavón megyék szoros kapcsolatát a szent korona viselőjével: Regnumot, országot alakít belőlük, czíniert adományoz¹ s ez által bátyázza körül a királyi jogokat. Csakis így egyezhetett belé Corvin Jánosnak 1498 október 10-én kivívott horvát és szlavón örökös bánságába, miután 1492-ben úgyszólván kinézték őt a kapcsolt részekből.

Harmadik eredménye, hogy a szlavóniai regnumban vettetett meg a mai Horvátország csirája, mely bár a XVII. századig még Szlavónia néven szerepel s a végvidéki kihatások következtében területet veszít: az ethnographiai fogalom helyett közjogi alapot nyer.

Negyedik eredmény, hogy a bosnyák hódítmány, illetőleg a magyar Bosznia, mely a szlavón, illetőleg a száva-melléki vármegyék (Zágráb, Pozsega, Valkó, Szerém) védelmi szervezetével kapcsolatos, ebből formailag kivált.

Már Mátyás király alatt 1480 óta minden polgári hatalom alól kivett katonai parancsnok a jajezai *bán*, de 1490-ben a fontos várkerület parancsnokai *Csulai Mór*² (Ficsor) *László*² (meghalt 1505 előtt) és *Derencsényi Imre*, a Hunyadiháznak különben igaz hívei, a király katonai tisztviselői, kiket ő fizet. 1490-től kezdve Corvin János — modern nyelven szólva — a szlavóniai hadtestparancsnok, a ki a jajezai önálló különítmény ellátásával meg van bízva. Sőt egy darabig ez neki örökletes kötelessége, mert a mennyiben Mátyás király közvetlen kezelésűvé avatta az országos várakat, a folyó elszámolásból eredő terhek kiegyenlítése is Corvin Jánosra maradt.

2.

A Corvin János őrizetére bízott délnyugati végvidék két nagy várkörzetből állott. Mátyás király állapította meg ezt a szervezetet. A mai magyar-horvát tegerpartnak a fővára: *Zengg-Senj*, ehhez tartozik Obrovác, Poesitelj, Otoesác, Prozor, Kliszovác, Veez, Bag (Carlopago) s a mai bosnyák

A horvát
vegek. Jajeza
s helyzete.

¹ Eredetije Zágrábban az orsz. ltár kiállításában.

² A Ficsor cs. a Csulai cs. egyik oldalaga. L. bővebben Csánki i. m. V. 170. l.

bihácsi kerületnek is több vára. Ez a zenggi kapitányság Macskási Tárnok Péterre volt bízva, a ki az összes várakat fölszerelte, előbb a török¹ majd a korbáviai grófok támadása ellen meg is védte. Még mielőtt Corvin János és Ulászló, mint trónjelöltek között tisztázódott a helyzet, máris kitört a Karlovicsok zendülése, de nem mutattak föl sikert.²

A bihácsi (mai) kerület keleti része, Szana és Orbász megye várai katonailag Jajcza alá tartoznak. Apróra kellene elemeznünk Mátyás pénzügyi kezelésének szervezetét, ha annak a primitív élelmi és pénzbeli ellátásnak hű képét akarnók megrajzolni, a melyet e végvárak fenntartása élénkített. A bánok és az általok odarendelt várbeli tisztek s a leányerődök kapitányai a király hűségére felelködött katonai közegek. Rájok tartozik felelősség terhe alatt a vár technikai karbantartása, a legénység élelmezése, a fegyverkészlet kiegészítése. a hozzájuk tartozó város és váraljak gondozása.

A király gyakori távollétében a pénzkészlet elfogyott, s az őrség zsoldját s a készletek kiegészítését nem fizethette a parancsnok. Mátyás idejében is megesett, hogy a kincstartó nem tudott fizetni, elfogyott a pénzkészlete. A magánháztartás összes kellemetlenségei, a pontatlanság, az előre nem látó költségek meg-megnyilatkozik még Mátyás pénzes idejében is. Bánnak tehát csak pénzes, illetőleg hitelezésre képes katonát tettek meg, vagy pedig jó kamatra és birtokadományokra számítva jómódú „intendánsszerű“ diktátor adóbérlők pénzelték a várakat. Az előlegezett summák apránként fölgyülemlelnek s gyakran beállított az éhinség réme. Ebben a körülményben megtaláljuk a magyar végvidék három évtizedre terjedő nyomorúságának a kulcsát.

Móré László és Derencsényi Imre a török folytonos pusztításával szemben renováltatták 1500 arany forintért a várat, s az őrségnek: Derencsényi 60 lovasának 600 arany forinttal tartoztak.

¹ 1488 Obrovac. Frangepán cs. lt. II. 338—9.

² Vörösvári lt. Capsa 45. fasc. 5 no. 1. 1490. nov. 7. — D. Rag. 638 Obrovac.

Ezt a terhet Corvin Mátyásnak kellett magára vállalnia,¹ hacsak az ország s a maga jószága pusztulását nem akarta. De nemcsak költségről volt szó, hanem a nem nagyon kíváncsatos végbeli szolgálatra embert is kellett fogadni, puska-port s ételmet szerezni. Mint Szlavónia herczegéhez, hozzá fordul Egerváry László a báni közigazgatás feje.²

Derencsényi Imre, az egyik bán, ezenközben meghalt, Móré László pedig elkerült. Végre sikerült Haraszthy Ferencz volt szörényi bán, Mátyásnak Oppelnben vezére és híres törökverő személyében új bánt helyezni Jajcza várába. Az ország rendei nagy súlyt fektettek rá, hogy csak a szent korona országainak érdemes honosa alkalmaztassék a dalmát-horvát végek, a Szerémség, Nándorfejérvár s Jajcza várába, illetőleg váraiba főtisztül.³ Ekkor még telt a Mátyás király régi gárdájából oly vitéz, ki életét a török harcokban tölté s az ellenség fortélyait ismerte. Pénzt azonban nem adtak.

Jajcza
veszedelme
1490.

1491 őszén végveszedelem fenyegeti Jajczát. A törökök délfelől támadva beveszik *Koszorúvárá*t: *Vinacot*, Jajczának a kulcsát. Tizenkét kilométerre a várostól a szélső védőmű török kézre kerül. A bűnbak természetesen Haraszthy. Az őrséget ki kell fizetni, eleséggel, fegyverrel ellátni a várat. A zenggi kapitány Thárnok Péternek megígérte, hogy 1500 arany forintnyi költségeit megtéríti szeptember 29-én. Ezt a sunimát Derencsényi Pál éppen Zenggbe akarta szállítani, mikor a veszedelem híre megérkezett. Jajczára kellett a pénz, ezért igazán siránkozó hangon kéri az úgy látszik pénzt erősen követelő kapitányt imígyen: „Jusson eszedbe, kedves Péterem, egyetlen az én familiarisaim közül, atyám jótette, mert kevesen emlékeznek atyám jó tetteiről, mely sokat szenvedtünk atyám halála után“. Biztosítja nekik saját birtokaiból a pénzt, s megígéri, hogy adósságát teljesen kiegyenlíti.⁴ Csakis ily önfeláldozó készséggel sikerült Jajczát megtartani.⁵ Mondhatni, hogy a nagy Corvin-örökséget Jajcza

¹ Okt. XLIX. sz.

² U. o. I. II. LIV.

³ 1490: XII. t.-cz.

⁴ Okt. LV. — V. o. Schonherr i. m. 184 — 1.

⁵ Okt. LVII.

szükségletei sodorták zavarokba.¹ A jószágokra mindenfelől előleget kellett venni, minek rendesen az uradalmak elidegenítése lett a vége.

Budán sem hanyagolták el Jajcza érdekeit. Egyelőre írott parancsoknál nem tehettek egyebet. Ulászló a derék Váradi Péter kalocsai érseket kérte fel, hogy küldje hadait a veszélyben forgó bosnyák várak, jelesül Jajcza védelmére. A püspöki dandár 1491 november elején érkezett vissza, Kinizsi Pál rácországi hadjáratában való hadakozás után eltörődve, elcsigázott lovakkal, hazájába. S az érsek csak azt köti ki, hogy a király ne terhelje egyéb kötelezettséggel, s rendelkezésére állítja személyes vezérlete alatt hadait. Emberét elküldte a rác deszpotához s Ujlaky Lőrinczhez és Geréb Mátyáshoz s biztatja őket. Azonban ne feledkezzék meg a király Nándorfejérvárról, nehogy úgy járjon, hogy *a míg Jajczát védi, emezt elveszíti.*

Jajcza insége.

A veszedelem égető volt. Jajcza városában s Jezeróban (ny. Jajczától 10—12 km) fogytán volt az élelem. A lakosok követeket Budára küldtek segedelmet kérvén. A király 300 frt árú élelmiszert kiutalt a számukra, ezt kellett Corvin Jánosnak nagy nehezen kiszorítani a szlavóniai két adószedőtől: Batthyány Boldizsártól és Butykay Pétertől.²

Mindenesetre nagy inségnek kellett beállani, hogy a városiak élelemért esedeztek. A váraljukon volt az őrség piacza, ott vásárolták a hegyi tanyákról bevitt élelemfölsöleget. Váralji lakosságot találunk minden apróbb erősség alatt. Az őrségből néhányan rendesen ottmaradtak; kézművesek, szatócsok mindenütt akadtak. Körülzárolás esetén, a mennyiben ottmaradtak, segíyezni kellett őket is annál inkább, mert a védelemből bőven kivették a maguk részét. Éhinség esetén ugyancsak kijárt nekik is a subsidium.

Elnézve a jajczai *civisektől*, a szlavóniai adóból (pozsegai czímletből) segélyben részesülnek: az orbászvári, banjalukai, sólyomkői (Szokolac), bocsácsi, jezerói, levacsi polgárok s a *peegi* árokkal kerített földsáncz lakói (inhabitor).

¹ Oklt. LVIII.

² Oklt. LIX.

Koszorúvár török birtoklása elzárta a dél felől érkező élelmezést, így azután érthető, hogy a jajezei várórség nem akar megmaradni a helyén, mert zsoldját nem kapja meg, s élelmet még hitelben sem kap. Haraszthy Ferencz bán nem akar megmaradni, ismételve kéri a királyt, hogy *Batthyány Boldizsár* vegye át a *bosnyák* bánságot (*banatum Bosnensem*), mert csak ő tudja megtartani a várakat.¹ Az új bán végre megindul, de alig hogy megérkezett, csapdában érzi magát. Mindenfelől rajzik a török portyázó.²

Batthyány Boldizsár bántársával, Pethkey Mihálylyal együtt, a mint illik, leltárt készíttetett Csegey Györggyel, Haraszthy Ferencz helyettesével (*vicebanus*), melyből a várfelszerelés akkori állapotáról, ha nem is teljes, de legalább nagy vonásokban megfelelő képet nyerünk.³

A leltár meglehetősen szegényes és a mellett elhanyagolt állapotra enged következtetni. Ha ilyen a fővár berendezése, képzelhető, hogy milyen a kisebb erődöké.

Jajeza hadi-berendezése

A mi a fegyvereket és szerszámokat illeti:

nagy ágyú, magyarul „*falthewre pathantiu*“ (faltörő pattantyú), 13 használható darab van a *várban*, és pedig:

4 közepes,

3 féltaraczk,

6 *szakállas* puska.

Az őrtornyokban, még pedig:

a *magyar* kapuban (a mai banjalukai kapu) van 23 *szakállas*. Ezen az oldalon terülven el a város, ide helyezték a legtöbbet;

a *polyva*-kapuban (a *bosnyák-travniki* kapu?) van 15 *szakállas*;

a *medve*-kapuban, illetőleg tornyában (*Medved-kula*) van 8 *szakállas*. Az ágyúk száma tehát 59 *darab*.

¹ Okt. LXI. 1493. III. 14. Batthyány Boldizsár B. Andrásnak a fia † 1520. Feleségei: Gerebeni Kata és Dóczy Ilona révén, de meg szerzemény útján csakhamar szlavóniai nagybirtokos. A szlavóniai kisebbrendű nemesség köréje csoportosul. Fia I. Ferencz, a nagynevű bán.

² U. o. LXII. 1493. V. 18. Perhulasztás. Familiarisai: magyarok és horvátok, megannyi nemes, kiket a Jajezához tartozó erődök vár-nagyaivá tett. V. ö. még a LXV. sz. a. között oklevéllel.

³ Okt. LXIII. 1493. VI. 7.

Elhelyezésöket nézve, legtöbb a védőtornyokra jut.

Ezzel a számmal szemben háromannyi a megsérült szakállasok száma (179 darab). Ezeket nem érték rá megigazítani, a mi a folytonos készenlétből is magyarázható.

Lőport a várban Bertalan mester állít elő.

Készenléten van a várban :

6 $\frac{1}{2}$ tartány ágyúhoz való lőpor.

A lőporgyártáshoz szükséges anyag:

Salétrom (9 hordó, 5 tartány, s egy harmad hiján tele hordó vegyítéssel).

Kén (5 kisebb tartány s egy majdnem tele hordó).

Ez anyagot Ragusa szállította, a míg módjában volt könnyebben Jajczához férközni.

Ólom (fehér 2 és fekete 4) 6 nagyobb öntésre váró tömb.

Golyó hét rakásban.

A kézi fegyverek közt Jajcza várában ritkaság számba megy a *kézi puská*: mindössze 97 darabot tüntet fel a leltár, a hozzá való 24 lőportokkal, 9 tartány hozzávaló puska-porral. A medvekapuban 70 golyóbist említenek azon felül, a mit előbb megjegyzénk.

Főfegyver a *nyíl*, melynek külön íjgyártó (nyílmester) háza van a várban. Természetesen ezek közt 104 jó kézíjj s 53 kész nyílat adtak át Haraszthyék, 656 törött (102 a műhelyben) hibás kézíjj várta a javítást; vasabroncsok, faggyú (4 tartány), 27 a számszeríjhoz való tekervény (felhúzó), elegendő mennyiségű húrok álltak rendelkezésre a szertárban.¹

E kézíjjakon kívül gyújtásra alkalmas 14 nyílat s két helyen elhelyezett, de közelebből nem jelzett vető-, illetőleg hajító számszeríjkat is átadtak az új bánoknak.

A várvédők közönséges védőfegyvere, a lándzsa, a várban 138 darab van (részben sérült, kicsorbult, rosszul nyelű, 2 van a medvekapuban).

¹ A különféle kulcsokat, a földalatti helyiségek megvilágítására szolgáló gyertyás lámpásokat, hordócsusztatáshoz való köteleket, vasrudakat „stangus“, 35 köteg vasvesszőt, abrónesot nem részletezzük.

Nyílhoz és lándzsához illő kézi pajzsot: 205 darabot említ a jegyzék. Ne feledjük ki a 7 pár bilincset sem, mely a rakonzátlanzkodó őrségbeliek számára van készenlétben.

Meg kell jegyeznünk, hogy a jajezai központi fegyvertárból látták el a többi kis erődöket fegyverrel és pótolták az esetleges hiányokat. Nem hagyhatjuk említetlenül, hogy fegyvere a zsoldos őrségnek magának volt, úgyszintén ruhája is, ezért kapott zsoldot és élelmet.

Azonban e lajstromból is kitűnik, hogy 5—600 embernél több nem volt a várban, s ha az összes még védett erődöket és őrtornyokat (kula) számba vesszük, 1200 fegyveresnél nem volt több Boszniában az összes helyeken. A török behódoltatta egykor bosnyák várak őrsége sem volt nagyobb számú a magyar kézen lévő várakénál, de jobb karban tartották a védőműveket, mert jobban kihasználhatták a közmunkát. Azonfelül könnyebben élelmezheték váraikat s egészíthették ki a fogyatékot a kezökön lévő hát-mögből.

Hírszolgálatuk is jobb volt a mienknél, ezért azután mindig tudták váraink állapotát s kiválasztották a rájuk nézve legalkalmasabb időpontot, hogy mikor támadhatnak. Ezen időponttól (1493) kezdve immár többé-kevésbé csak krónikásai vagyunk a Jajeza elleni portyázásoknak. A béke a kivétel, a háború van napirenden. 1493-ban oly gyöngye az őrség, hogy Jakub pasa 10,000 (?) emberrel¹ szőlőket, fákat, termést pusztítva, a jajezai várfalig jut.² Jakub pasa ugyanazon a helyen ütött táborát, a hol annak idején Mohamed szultán. Tele volt reménységgel, hogy végre Jajeza a kezére jut, mert néhány meteorit sátra előtt vágódott a földbe. A vár katonabánja, Pethkey Mihály, a felszerelés szűkösségére való tekintettel — ha igazat mond a török krónikás — egy papot küldött a pasához, a ki váltságot ígért, ha elvonul táborával. Jakub pasa azonban azt kívánta, hogy szálljon elébe a vár parancsnoka s vívjon meg vele.

Jajeza 1493.
évi ostroma.

¹ Oktár LXIV. 1493. VII. 13. A követjelentések számadatainak legfőljebb 20—30 százalékát lehet komolyan venni.

² Ez alatt csak a Koszorúvár (vinaci) völgy lankáin ültetett fák s a déli lejtőkön ültetett szőlőskertek értendők.

Pethkey Mihály kiállt, de a pasa „szétszórta, mint a szél szétszórja a porszemeket“. A nagyzó beszédnek azonban csak az az igazi értelme, hogy a pasa elvonult a vár alól, az őrség pedig visszament a várba.¹

Jakub pasa ezen előadás szerint Derencsényi Imre² horvát bán ellen ment, a ki megbékélvén a Frangepánokkal, fölösszámú horvát kontingenssel várta a krajnai és karintiai zsákmánnyal megrakodott török portyázókat. A báni hadsereg vezérlete nem volt egységes. A terepismerő horvát urak a hegyi háborút javallották, a magyarok a síkon való megütközést óhajtották. Mint a középkori magyar és horvát csapatoknál szokásban volt, a virtusért verekedtek.³ Főczéljuk a zsákmány visszahódítása volt. Az összeütközés az Udbina (Likamegye) melletti Ördöghegy alatt elterülő hepe-hupás síkon történt szeptember elején.

Ha összevetjük a keleteket: Jakub bég Jajczát azért nem bántotta, mert nyugatra indult. Ütközben nem bántották, hanem visszajövet lestek rá.

Az udbinai ütközetben állítólag 9000 lovasuk volt a törököknek, köztük kétezer rendes lovas, két veje a szultánnak s két pasa. A magyar-horvát hadak vitézül, de biztos terv nélkül hadakoztak. A bánt elfogták, két Frangepán elesett, a horvát nemesség színe-java vagy meghalt, vagy fogságba került, csak Frangepán Bernát került ki épen.⁴

Mindenkép hatalmas érvágást jelentett ez a csata a végvidéki vitézi rendben, de a török még mindig csak hódító, gyökere nincs, mert a magyar katonai szervezet, noha

¹ Okt. LXIV. VII/13. Zengg. Ez az epizód jul. 1—10. közt játszó-dott le. V. ö. LXVI. sz.

² A Derencsényiek gömörmegeiek, a Balog-nemzetséghez tartoznak. Családi ősváruk: Derenk (Derednek). Csánki id. m. L. 124.

³ Török forrás szerint Frangepán Bernát lobbantá Derencsényi szemére, hogy fia s öccse életét félti. Mind a három Derencsényi halálával fizetett, a vezért a fogságban tették el láb alól, öcsét s fiát lefejezték.

⁴ Frangepán Okt. II. 213. Batthyány Boldizsár bán nem vett részt, vajjon Pethkey Mihály ott volt-e, nem tudjuk, de nem valószínű. A csatáról Tubero V. §. VIII. Bonfini, Istvánffy, Hammer. II. 306. Horvát részről feldolgozta: Klaić i. m. IV. kötetében.

züllő félben, még nem meríti ki összes erejét. Jajczát s a végvárakat illetőleg az ország megtette mindazt, a mit az akkori igazán nyomorúságos viszonyok közt megtehetett.

Ha teljes képet akarunk nyerni, részleteznünk kell mindazt, a mi koronként a végvidék érdekében történt.¹

3.

Előrebocsátjuk mint közismeretű tény, hogy a XV. ^{Jajcza állapota 1494—5-ben.} és XVI. századbeli pénzkezelés nem alapult pontos bejegyzéseken, híjával volt a szigorú ellenőrzésnek s a számadások lezárása teljesen önkényesen ment végbe, igen sok esetben hibásan adatván össze az egyes tételek. Ha a kincstartó számadásai pontatlanok, képzelhető, hogy az egyes várak provizorai: a gazdasági tisztek mily fölületesen dolgozhattak. De lássuk — a mennyire ily összefoglalás lehetséges — a jajczai s a vele kapcsolatos bosnyák várak költségeit.

1494. I. 31. — 1495. X. 31.

A) Személyi kiadások.

	frt	den.
1. Fizetések	20,424	50
2. Segélyek	1,110	50
3. Futárok költségei	216	—
A személyi kiadások összege .	21,751	

¹ Oklt. LXVII. Ernuszt Zsigmond pécsi püspök számadási könyvének tételei alapján. A munkát megszerkeszthettük volna akként is, hogy külön vesszük a hadieseményeket, külön a pénzügyi részt stb., az újabb időben divatos skatulyarendszert alkalmazván. Ámde akkor folytonos ismétlésekbe esik a földolgozó s az indexhistorizálás kátyujába kerül. Szerintünk a folyamatos beosztás inkább beválik. Igaz, hogy gyakran kevésbé áttekinthető az anyag, de az érdemleges anyagot jobban lehet földolgozni. A tételek összegezésénél Laubner Frigyes cs. és kir. közös pénzügyminiszteri számtanácsos hazánkfia segédkezett.

B) *Dologi kiadások.*

1. Várfenntartás	1,141	50
2. Kiváltásokra	1,120	
3. Fegyverek, lőszer	580	
4. Rabváltság	284	
5. Élelmiszerek	343	
6. Utazási és szállítási költségek .	759	
7. Jajczai ferenczes-barátok . .	122	
8. Selyem-, posztó-ruházatra, rész- ben fizetés	1,000	
9. Takarmány	200	
10. Vegyes kiadások	1,216	50
A dologi kiadások összege .	5,766	
Összesen .	28,517	arany frt

A) *Személyes kiadások.*

1. A fizetésre nézve meg kell jegyeznünk, hogy a bánok fizetése ekkor évenként 10,000 frtot tesz készpénzben és 1000 frtot kősóban. Az összeg kifizetése a vár átadása napjától számíttatik; azon esetben pedig, ha az átvétel elhúzódik, mint 1495-ben, Szent Mihály napjától. Úgynevezett „előírás“ nincs, minden egyes bánági cyclus, mely ritkán tart két évnél tovább, külön kezelés alá esik, a szerint, hogy mennyit előlegeznek a bánok a saját vagyonukból. Viszont a fizetés nem egy summában, avagy pontos időszakai részletekben történik, hanem a szerint, hogy van-e rendelkezésre álló pénz a budai kincstartónál.

A két szreberniki bánnak (1494-ben Beriszló János és Strezsemlyei György) 2000 frt jár készpénzben s 2000 frt kősóban. Úgy Jajczát, mint a többi várat illetőleg mindig a kincstár adósa a bánoknak s részletekben, még pedig csak a legnagyobb moralis pressio alatt fizetnek. A bán nem várhatott vele, hogy a düledező várfal kijavítása, vagy egyéb szükséges munkálat megakadjon, azért kiteremti az össze-

get s felszámította, vagy a mesterember hitelezett a kincstárnak, néha évekig.

De szóljon a konkrét eset.

1493—1495-ig Batthyány Boldizsár és Petkey Mihály, majd 1494-ben ez utóbbi helyett Beriszló Ferencz a jajezai bán, 1495 jún. havában Kanizsay Lászlót és Bebek Jánost nevezi ki a király helyökbe. Batthyány Boldizsár Bélán, a jajezai bánság élelmezési főhelyén tartózkodott s onnan intézte a várak ellátását, bántársa pedig Jajezában a katonai ügyeket látta el. Olykor fölváltották egymást, de egyiknek mindig a várban kellett tartózkodnia. A két új bán legelőbb Bélára ment. Batthyány Boldizsár a bánok embe-reinek átadott 28 szekérrel bort és élelmet, Oporóczról ugyancsak 8 szekér bort és élelmet. Ezeket a király küldte Jajezába, hogy az ottani várnagy majd ossza szét a várak között. Batthyányi Boldizsár azonban, kinek a király adósa volt, követelésének kiegyenlítéséig nem akarta átadni a várakat. Azalatt a két új bán Bélán vesztegelt s a saját költségén élt. Panaszukra Ulászló király október 6-án erőlyesen ráírt a volt bánra, hogy adja már át utódainak a várakat. 1496 jún. 23-án azzal telt az idő, hogy Batthyány Boldizsár perhalasztást kért és kapott a maga és emberei: Tarkó Antal, Kamarjai Máté, Palicsnai Mikolásics György, Chernarekai Péter deák, Palicsnai Zöld (Zeldych) Antal, Hruslopekovinai Péter és Siveni Labas Gergely várnagyai részére, míg a várak átadásával foglalatoskodnak.

Végre megindult az átadás. 1496 jan. 23-án a bélai várat és az oporóczyi kastélyt adja át. Febr. 10-én Szokol (Sólyomfészek), Cserépvára (Crejepanski grad) és Jezero, febr. 11-én Jajcza városa és vára, a Jajezához tartozó gerebeni torony, majd ugyanakkor a peegi (?) sáncz, Levács és Bocsácz vára jegyzék és leltár mellett átadatik a két új *bosnyák* bánnak, a hogy a jajezai bánokat fölváltva nevezik.

A jajezai bánság és ezúttal is vele egyetemben a zenggi kapitányság Kanizsay és Bebek kezén vannak, de Batthyány Boldizsárnak a királylyal szemben fennáll 2350 frtnyi követelése, melyből 500 frtot posztóban, 300 frtot a somogyi adóból s 300 frtot a szlavón adóból fizettek ki

apródonként. 1496 végén még mindig fennmarad követelésként 1200 frt, melynek kifizetését a király az országos adóból igéri.¹

Ez a tipikus eljárás. Mindamellett megjegyzendő, hogy a határos császári várak pénzügyi kezelése nem sokkal különb, de még a törökbirta erődöké sem. Csakhogy a császári területen nagyobb a biztonság s jobb a közigazgatás 1493 után, midőn I. Miksa császár reformjai bizonyos rendet hoztak be a züllött viszonyokba. A török erődök annyiban előnyben voltak, a mennyiben ők lévén a támadók, a váraljai lakosság és a földművelők nagyobb biztonságban lévén, élelemben nem szenvedtek hiányt. Annál keservesebb e tekintetben a magyar végek állapota.

2. Ezzel a tétellel összefügg a váralji polgárságnak fizetett segély. Abban az arányban, a mint a török dúlás bizonytalanná tette a földek művelését a városi illetőleg váralji címisek mindinkább elszegényedtek. A jajczai, jezerói, bocsácsi, levacsi polgárok előljáróikat (a váralja élén választott bíró állott) felküldték Budára, a kik addig vártak, a míg a kincstárnok valahogy kiszortott 20, 46, 50, 94 forintot s kifizette tartásokat és útjokat, csakhogy megszabaduljon tőlök.

A 3. tétel futárkölségekről szól. Tulajdonkép postakölségeknek kellene nevezni. A futárok több osztályba soroztatnak. Vannak *báni* futárok, a kik Budára mentek uruk óhajtásait kijárandók. Idetartoznak az egyes várőrségek parancsnokainak kiküldöttei is. A zsoldjukat sürgető várőrségek vagy a vajdájukat küldik, vagy maguk közül egy vagy két megbízottat. Az őrség áll huszárokból, vajnikokból, katonákból, parancsnokaik: hadnagyok, illetőleg vajdák, ez utóbbiak rendszerint horvátországi nemesek, tűzérek és műszaki csapatok. Ideszámítandók a kőfaragó, asztalos, a rendesen olasz puska- és ágyúműves, kik néha kétesztendei fizetésüket, illetőleg conventiójukat sürgetik (a jajczai várban András Bertalan és Jakab puska- műves Genovából való). A zsoldját, fizetését kérő, éhező

¹ Okt. LXXII—LXXXVI.

őrség, ha már nem győzte bevárni az ígéreték beváltását s hiába leste az élelmet s a ruha már lerongyollott róluk, parancsnokaik beleegyezésével megbízottjukat fölküldték Budára vagy — mint a mivesek — maguk mentek el s addig vártak a kir. udvarban, a míg legalább valamit kaptak. Útjokat megfizették, 1—3 frtot kaptak s egy utalványt a szlavóniai adószedőhöz. Gyakran megesett, hogy ennek sem volt pénze s üres kézzel bocsátá el a hírnököt, illetőleg futárt.

Ebből magyarázható, hogy 1495 febr. 21-én Budán a jajczai huszárok, úgy látszik Battyhány Boldizsár biztatására, vagy legalább is tudtával, fölkerekedtek, s otthagytán Jajczát, zsoldjukat követelték. A király nem tehetett egyebet, mint a bán előtt 123 frtot kifizettetett nekik. Ez alkalmat panasz tételére is fölhasználták, valamint a török beütések jelzésére is. Úgy látszik, hogy gyakran olyan híreket is hoztak, melyek aztán nem igazaknak bizonyultak. Képzeltető, hogy mily alakot öltött a hír Jajczában, ezen a veszélyeztetett helyen, a hová Ragusából érkezett a már oda is nagyítva került mondvacsinált betörés előszele.¹ Ezért nem hittek Budán a küldötteknek még akkor sem, ha igazat mondtak. A várbán a bánnak helyettese a vicebán, az élelmezés feje a várnagy-provisor, mellette egy hadideák működik. Mindezek kérései részben szóbeli izenet, részben írásbeli úton kerültek a király elé, akinek külön referáltak minderről.

B) *Dologi kiadások.*

1. tételle a várak fenntartására kifizetett 1141⁵⁰ frt összeget tünteti föl. Ez összeget a szlavóniai, pestmegyei, pozsegai, somogyi és veszprémi adóból fizették Érdeemes megjegyezni, hogy Batthyány Boldizsár 1495 július 2-án ezer forintot kapott Jajcza vára konzerválásáért s csak azután adta ki a várakat Kanizsának, az új bánnak. Mennyiben volt jogos a követelése, azt ma már nem tisztázhatjuk. A várak tatarozása folytonos kiadást igényelt s Jajczán

¹ Okt. LXX.

kívül a zenggi kapitányság horvát várai javításának költségei is e tétel alá foghatók. Idetartozik voltakép a várak kiváltása alá foglalt tétel is, mely azonban inkább Zengget s a horvát várakat illeti.

A 3-ik tétel a fegyverek és lőszerrek szállítására vonatkozik. A szakállas puskákat, kézi lőfegyvereket, kézijjákat, nyilakat s a salétromot (mert a lőport Jajczában gyártották) Budán dereglyékre rakták s 8 frtéért leszállították Mohácsra, ott átrakták kocsira Bélára, a hol a bán átvette (költség 5 frt) s úgy aztán a vár körüli jobbágnép lovakon s ökrösszekereken levitték Jajczára.

A 4., 6., 7., 8. szám alatti tételek nem szorulnak magyarázatra. Csak a bánok utazási költségeire nézve megjegyezzük, hogy a bánok, ha nem találták Budán a királyt, utána utaztak, ezért olykor tetemesebb a költség.

Az 5. és 9. szám alatti tétel az élelmiszerekre s a takarmányra vonatkozik, de a följegyzések hiányosak, mert csak azokat a tételeket sorolják föl, a melyeket Budán fizettek ki s ott számoltak el. A gabona mértékegysége Szlavóniára nézve a pécsi köből. Élelmet bizonyára Szlavóniában vásároltak egyes helyeken: Valkó meg Szerém megyében. A jobbágy ingyenfuvarral tartozott, csak a hajósoknak, a kik a Dunán vagy a Száván szállítottak s a fogadott kocsisoknak fizettek. E részben különben a bánok külön számadásai nyújthatnának biztosabb adatokat. Egybevetve néhányat, a szlavón váraknál a kezelés az volt, hogy az uraság szolgálatában álló zsupán (a gazdasági ispán „supaan“) beszédte a tartozandóságokat, a villicussal, vagyis a falunagygyal egyetemben s beszolgáltatta a várnagynak, ez pedig az uraságnak¹ számolt el vele.

A 10. tétel a különféle kiadásokat összegezi. Részint indokolt apró kéréseket honorál ezek közt a kincstartó,

¹ Érdekes Strezsenslyei György néhai jajczai és szreberniki bán özvegye sz. Lankai Kamarás Borbál a csáktornyai várnagynak elszámolása. A várnagy nemes Horváth János, társa Chernycza Péter. Mindkettőnek nagy része volt a jajczai szállításokban. Strezsenslyei György özvegyét Keglevich Péter vette feleségül. Zay-ugróczy Itár. Első férje Zay Péter volt, Zay Ferencz atyja. L. Zay Ferencz élete. 1885. 10—11. ll.

részint Budáig fölvergődött koldusokon segítenek, köztük egy vak horváton.¹ Jajczáról s a többi várból szegény tönkrejutottak, valószínűleg nyomorékok jutottak el a királyig, a kiken okvetlenül segíteni kellett. Még Ujlaky Miklós király özvegye is kapott 100 frtot bizonyára valamelyes követelése fejében.

Mindezen apró részleteket bármily ügyes összeállításban mutatnók is be, mégsem kertilne elő az a kép, melyet maga az ország alkotott magának 1498-ban, hogy miként kezelik a végvárat.² Tudják a rendek, illetőleg az erre vonatkozó törvényes rendelkezések előadói, hogy a végvárat olyan elhagyatottak és omladozófélben levők, emberekben, élelmiszerekben és hadifölszerelésben annyira fogyatékosak, hogy naponként veszedelemtől kell tartaniok. Íme tehát egykorúak ítélnék afelől, hogy a magyar kincstárnak a végvárat fenntartását illető, főntebb elősorolt teljesítményei elégtelenek.

Végvárak
állapota
1498-ban.

A bajok okát abban látják, hogy a tisztek, a kik az élelmiszerek beszerzése, fölszerelése és egyéb szükségletek előállítása bizatott „javakban nem bővelkedtek“ vagyis nem fizették meg a tartozást s a mi még nagyobb baj, „a hadimesterségben“ nem is „jártasak“. Gondatlanok, veszendőbe engedtek sok kincstári vagyont. Ezért olyan jómódú tiszteket ír elő a törvény, akik értenek a hadi mesterséghez, gondosak és *vagyoni* felelősséggel tartozván évenként mindenről indokolt számadást tenni kötelesek.

A várak administratiója oly hanyag volt, hogy a végvárakból, nevezetesen Nándorfejérvárból és Jajczából, puskákat, ágyúkat, hadi szerelvényeket, élelmet minden indokolás nélkül elvittek. Senki ennek a gazdáját nem tudta. A törvény ezekre az országos vagyontpusztítókra, illetőleg eltulajdonítókra halálbüntetést és ingatlanaik elkobzását rendeli. Hazaárulásnak tekinti ezt a bünt s *törvényes elmarasztalás mellőzésével* nyilvánítja kincstári vagyonnak a tolvajok magánvagyonát.

¹ Vajjon a népies hősköltemények elmondói közé tartozott-e ez a guzlár (lantos), nem tűnik ki a jegyzékből.

² 1498: III. végzemény 33—35. §, 42—43. §.

De ha a hadfelszerelés és a várnak szánt élelmiczikkek *tudva* ajándék vagy vétel útján jutottak mások kezére, ezeknek javai is (*törvényes elmarasztalás után*) a királyra háramoljanak.

A törökkel határos végvárok rendszerint két személyre bíztattak, azért, hogy az ügyeletet és gondoskodást megszűszak. Ámde hatáskörükről, tartózkodásuk időtartamáról törvény nem intézkedett. Gyakran megtörtént, hogy olykor egyik főtiszt sem volt a várban s az őrség magára maradt. A törvény immár azt kívánja, hogy egy főtisztnek főbenjáró büntetés terhe alatt mindenkor személyesen ott kell a várban tartózkodnia.

Eladdig megtörtént, hogy némely tisztek elhanyagolván a főügyeletet, veszni engedtek némely végvárat s nemcsak büntetlenül maradtak, hanem fizetés mellett más várakat is kezökön tartanak.

Ezeknek a rendek beleegyezése nélkül a király ne adhasson kegyelmet, s megfenyítendőket, mint az országos javak eltüntetői. Ilyenek néhai Egerváry László bán, a kinek keze alatt *Tersácz* (Trsac) és *Neretve* vára veszett el, Haraszi Ferencz, a ki a Jajcza birtoklására nézve oly fontos elővárat: *Koszorúvárat* (Vinac) engedte az ellenség kezére, éppúgy, mint Popovics György *Komotint*.¹

Hogy ez ne történhessék, a legszigorúbb ellenőrzést rendeli a törvény. Évenként kétszer egy hármastagozatú bizottság indul a végvárok állapotának (építkezési, had- és élelemfölszerelési, a zsoldosok ügyei s a műszaki tárgyi és személyi viszonyok) megvizsgálására.

A király, nádor és a kir. udvarbíró külön-külön küldik igazmondásra fölesketett embereiket, a kik nem mehetnek együttesen s a vizsgálat időpontjáról ne tudjanak, nehogy megvesztegethessék őket, vagy összebeszélvén csalhassanak, vagy hazudjanak. Kiküldetésök a király költségén történik. Ha azonban kiderül, hogy elhallgatták a végvárokból előfordult hiányokat, avagy elhallgatták a személyzet kihágásait, főben-

¹ A rendek megfelelnek, hogy a bánoknak sem pénzök, sem fegyverök, sem emberök nem lévén, eljárások nagyban menthető.

járó büntetésbe esnek és összes javaik kir. adományozás alá háramlanak.

Régóta ismert igazság, hogy a züllés korában alkottatnaka legradikálisabb törvények, melyek, halelkiismeretesen hajtattak vala végre, bizonyára üdvös visszahatást idéztek volna elő. Csakhogy az Ulászló király idejében működő törvényhozás, noha fölismerete a bajokat s jó törvényeket hozott, nem tudta megorvosolni a vitalítás nélkül szűkölködő beteg végvidéki szervezetet. Mindinkább tért foglal a gondolat, hogy ilyen körülmények között Boszniát csak a többi keresztény fejedelem segítségével lehet megtartani.¹

A budai udvart e részben nem érheti szemrehányás. Jajcza birtoklásának fontosságát átértézték a király tanácsadói. Azonban hiába mondja ki a törvény, hogy Jajczát el kell látni élelemmel, mikor nem volt. Bosnyák Illés, egyike a derekabb jajczai várnagyoknak, ismételt utalással a várkerület nyomorúságára, végre kieszközölte, hogy a lanyhán fizető szlavón birtokosokra keményen ráírtak Kanizsay György horvát-szavón bán útján.²

Ekkor Grabarjai Beriszló Ferencz, Dobor örökös főispánja s a Posavina [Száva alja vidék] ura, a felesége: Brankovics Vuk özvegye Borbála útján is gazdag dinasztia ment be bánnak Jajczába.³ Oda tényleg hazafias és módos ember kellett. Mert nemcsak az őrségnek s a háborúnak kellett gondját viselniök, hanem a „törökök torokban vergődő lakosság” összes ügyei rájuk szakadtak. A jajczaiak annyira elszegényedtek, hogy mentesek a szlavóniai harminczad fizetése alól.⁴

Immár az ország és a hazafias országlakosok is érezték, hogy Jajcza veszedelme nem csupán a korona

A Jajcza
veszedelme
felköltötte
közérzés.

¹ Okt. LXXXVIII.

² Okt. LXXXIV. 1498. VII. 14.

³ Okt. XC. Nagy szerepet játszottak azok a praedialisták, a kiknek védő uraik u. sz. bérletre „pro certo tempore” kiadták váraikat. Marino Sanuto II. 1000—1002. 1. Velencezével rogtón „jo labra” helyezkedett s jó szomszédságot tart dalmáciai főtisztjeikkel. 1499-ben nagy bizalommal néz a török invázió elé, annál inkább, mert a király s Albert lengyel herczeg a Száva felé irányíták segélyhadaikat.

⁴ Okt. XCI.

kárát, de a létöket is fenyegeti. Thuz Osváth zágrábi püspök¹ (1499 ápril) a végvárak karbantartására és javítására egy tetemes (kb. 8000 # [mások szerint 32,000 frtot]) alapot létesített, melynek rendeltetése iránt az esztergomi érsek: Bakócz Tamás, jótállott. Midőn 1500-ban a török nagy sereggel közeledett Jajcza felé s futár futárt ért, a király az ország tanácsosainak beleegyezésével 2000 frtot — az országos segélyből leendő megtérítés kötelezettsége mellett — fölvelt és Jajcza megerősítésére szánt.² S ilyen körülmények között is, csak hogy egy még Mátyás korából származó ígéretet beváltson, a bélai apátságot és az oporóczi kastélyt, Jajcza védelmének anyagi kulcsát, a „mediatizált“ szentszávai herczeg-utódnak, Balsa Péternek, adományozza. Képzeltető, hogy mily elkeseredetten fogadta Bussinczi Bosnyák Illés jajczai tisztartó kövendi Székely Miklóst, a ki a királynak 1500. XI. 6. kelt erről szóló levelét hozta.³

Ily körülmények közt föl kell vetni a kérdést, hogy Jajcza, mely úgyszólván nyugatról, délről s keletről a török csapóvas közé került, miként tarthatta fönn magát. Máskép nem magyarázható meg ez a körülmény, minthogy a törökök voltaképp beérték a szerzett határokkal s Derencsényi után Kanizsay László kemény végbeli harczos lett a horvát bán, később pedig Nándorfejérvár bánja. A déldunai határvonalon a magyar csapatok minden török portyázásért hasonlóval fizettek. Ehhez járult, hogy Szelim szultán békésebb természetű volt s inkább diplomata. Apróbb csetepaték napirenden voltak ezentúl is, de az 1495-ben forma szerint megkötött fegyverszünetet átalán megtartották.⁴ A török birodalom történeti oldala ekkor inkább észak s kelet felé irányult s

¹ B. Kerchelich: Hist. Ecel. Cath. Zagr. 151. 1.

² Oklt. XCII. Az ily alapok afféle előlegező pénztárákép szerepeltek. A király e 2000 frton kívül még 1500 frtot vett fel az országrendek beleegyezésével. 1502. V. 12. CII. sz. Az alap azonban nem került az esztergomi érsek kezébe, hanem az összeget, 7875 frtot s azonfelül még 500 #, Ernuszt Jánosné, előbb Lindvai Bánffy Miklós főajtónálló özvegye s fia János vette magához, de azután visszafizették. CIII. sz. a.

³ Oklt. XCIII.

⁴ Marino Sanuto II. 1344—1367.

Bosznia egy darab időre ismét csak *helyi* szintér. A török kormányzó, az öreg Iszkender pasa, Mihaloglu egyfelől a dalmát határt figyelte, másfelől pedig szemmel tartotta a jajezai bánság összes várait. Magyar részről Beriszló Ferencz „Ban de Bosna“ vigyázott a határra, miben egyébiránt Corvin János, mióta (1495) a szlavóniai fejedelmi czímről lemondván, mint horvát bán ismét élére állott a végvidéki országos védelemnek, tehetsége szerint istápolta úgy őt, mint minden jajezai bánt.¹ A bosnyák-török kormányzó annyiban jut szerephez a török birodalom egyvetemes politikájában, a mennyiben Velenczét dalmáciai és friauli vidékeinek pusztításával sakkban tartsa és peloponezusi birtokai védelmében gyöngítse. Ez okból Iszkender pasa már megszokott taktikával a magyar s horvát urakkal egyezkedni akar s Corvin Jánosnak, mikor hitvese, Frangepán Beatrix fiat szült, Bihácsra ajándékokat küld és csak semlegességét kéri Velenczével szemben. Noha Velenceze folyton kétszínű játékot űzött s a horvát bán várparancsnokait, jelesül a knini viczebánt, Marczinkot is megvesztegette, hogy a várat játszsza a köztársaság kezére, a török veszedelemmel szemben pápai közvetítés útján létrejött a magyar-velencei védelmi szövetség. Meg kell különben jegyeznünk, hogy a jajezai bánok olykor zsoldot húztak Velenczétől is. Ennek csak az a jelentősége, hogy a török ellen együtt működtek. Arra is van eset, hogy a jajezaiak néha meg-megdúlták a velencei határt, a miért ugyancsak Corvin Jánosnak kellett helyet állani. A gyakorlatban úgy alakult a „szomszédi viszony“, hogy könnyebbségökre esett, ha a török a *másiknak* területén pusztított. Híre járt, hogy 1500 okt. havában 8000 török lovast egy olasz kém vezetett. Válsághoz ért ez a zavaros állapot, midőn Corvin Jánosnak jutott a fővezérség. A jajezai bán természetesen a herezeg-ban seregeivel cooperált. Határozott haditerv aligha állapítottatott meg.

Magyar-
velencei
hadjárat.

1501 majus 14.

Jajeza szoron-
gattalása.

¹ E részben Marino Sanuto évkönyveinek toredékes, de nagyon becses adatai szolgálnak kútfőkul. Ezeket legelőbb feldolgozta Wenzel G. Századok 1871. 84—85. II. Legjobb feldolgozások Schönherr i. m. 267—279. Truhelka i. m. 26—27. II. Klaić i. m. IV. kötetében az összes források alapján ad képet.

Corvin János a zárai, poljiczei köztársasági csapatokkal s a horvát báni contingenssel Szutjeszko felé nyomul a Narenta felől, de a Mosztarszko blatónál viasszasorítják a törökök jelentékeny veszteséggel.¹ Azalatt Iszkender pasa Vár-Bosznában (Szerajevóban) összevonja alvezéreinek csapatait, mintegy kilenczezer embert s Jajcza ellen indul.²

Budán már 1500 december havában komolyan gondolkodtak Jajcza megsegéllésén. Beriszló, a jajczai bán, nem bírta a terhet. Újra Batthyány Boldizsárt akarták megnyerni jajczai bánnak. Erősen vonakodhatott tőle, mert a király december 12-én rendkívül hangsúlyozza bokros érdemeit, a keresztény ügy, jelesen a jajczai báni tisztség körül kifejtett munkásságot s régi czímerét megerősíti.³ Mindez nem elégitette ki az új jelöltet. 2500 frt ára sóval s azonfelül 1500 frt készpénzzel tartoztak neki.⁴ Végre olyan feltétel alatt, hogy somogymegyei birtokaira egyáltalán ne vessenek ki adót, december 29-én elvállalta a báni tiszte.⁵

Azonközben Jajcza nagy veszedelemben forgott. Egy kánpadra vont török fogoly, a kit Jajczában elfogtak az év elején (1501), kivallotta, hogy a török nemsokára meg akarja támadni Jajczát, „ez nem csak üres, szöszátyár hír“, hanem biztosra veendő. Ennek következtében Szlavónia rendeinek meghagyja a király, hogy 500 lovast és megfelelő mennyiségű élelmiszert állítsanak ki.⁶

¹ Marino Sanuto III. 1508. A jajczaiak 1501-ben megírják Budára, hogy három esztendeig egy török kém élt közöttük, félő, hogy a város és a vár berendezését elárulta.

² U. o. 1597. Hét pasát említenek a jajczaiak II. Ulászló királyhoz 1501 márczius 5-én intézett levelükben, a kik Iszkender pasa alatt gyülekeznek. Truhelka i. m. 27. l. Omer béget, Malkocs bég Jahjaoglut, Nijanat béget és a zborniki Mustafa béget említi föl ezek közül.

³ Körmendi Batthyány-hgi ltár.

⁴ Oklt. XCVII—VIII. A kérdést úgy oldották meg, hogy Batthyány Boldizsár jobbágynak addig ne hajtás be az adót, míg tartozását le nem törlesztik. 1501. VII. 9.

⁵ Oklt. C.

⁶ Oklt. XCVI. 1501. IV. 3. V. ö. Kukuljevič: Jura I. 248. l. A szlavón rendek nem tartoznak a rögtön ízetők közé. A kincstártól — akkor Bornemissza János — a jajczai bánt, Beriszlót, mint pozsegai főispánt kérte, hogy küldje már a vármegyébe az adószedőket. Oklt. XCIX.

A kölcsönös csatározások megindultak, a mieink a török határszélt dúlták, ezek viszont betörték Alsó-Szlavóniába. Ez alkalommal Levács várát, mely Jajczának éjszakai kapuja, a honnan mind Jajczát s erődeit élelmezték, klastromostól porig égették, a lakosságot prédára vetették s majdnem az egész Orbásmegyét tűzzel-vassal elpusztították.¹

Ez a körülmény komoly gondolkodóba ejtette a királyt, annál inkább, mert nem portyázó csapatról, hanem szerajevói rendes kontingensről volt szó. Állítólag a Száva áradása tartotta csak vissza a törököt Pozsega-megye végigpusztításától. Szándékok a Száva mentén apró erődöket emelni s innen — mint Szendrőből a magyar délkeleti vidéket — folytonos beütésekkel elnépteleníteni az országot. Az elnéptelenítéssel azt érte el a török, hogy oda a maga martalóczait ültethette s szpahilukokat rendezett be, ezzel küljebb tolván a határterületet. Alsó-Szlavónia ugyan még egy-egy népes földnyelvet példáz, de a nagy török rajzás miatt mindenkinek veszélyben van élete és vagyona.

Ugyanezt a jelenséget állapíthatjuk meg Nándorfehérvár és a déli Duna mentén, a hol Somi Jósa állott őrt.

Szlavónia elpusztításának a lehetősége végre felriasztá a magyar és horvát érdekeltséget. Corvin János apjára emlékeztető buzgalommal felrázza a horvát dandárokat: a Zrinyiekét, Frangepánokét, Karlovicsokét. Azonfelül Czobor Imre, Ulászló király megbízottja, lőszert és hadakat hoz, Geréb Péter, a nádor, kétszáz lovas s egy gyalogcsapatot küldött, úgy hogy tetemesnek mondható sereg állott a bán rendelkezésére. Iszkender pasa azalatt Jajczát szorongatta. Az Alsó-Szlavóniában portyázó török csapatok csakhamar megfutnak, mire Corvin János a banjalukai úton gyors menetekben haladva, a Jajczát körülzáró sereget meglepi. A csatáról annyit tudunk, hogy a bán serege négyoszögbe állítva támadott, lovasságunk pedig rohammal és nyilazva megzavarta a török haderőt, mely szerte fut hegyekbe, erdők sűrűjébe. Sokat a Verbászba szorítanak közülük, foglyot is ejtenek. Azonfelül martalékul esik a tábor, sok

¹ Aszl. Oklt. CLV. v. ö. u. o. CLVII.

élelmiszerkészlet és fegyver. A törökök vesztesége 4000 halott, a mieinké 1000 ember és sebesült.

A fölmentés még jókor érkezett, mert a falak már düledezgettek. A várórség parancsnokának Gyulai Jánost tette meg a bán, a jobb lovakat, foglyokat és zászlókat pedig Budára küldték.¹

E győzelem csak azt eredményezte, hogy Jajcza fölmentetett az ostrom alól. De alig hogy a fősereg elvonult, máris hallatszik, hogy a török új sereggel készül az Orbászság felé. Bán nincs Jajczában; Beriszló Ferencz, ki annyit áldozott a magáéból készpénzben, élelemben, nem bírja a terhet, Batthyány Boldizsár pedig a nádor parancsai ellenére nem ment be. Jajcza folytonos veszedelemben forog, mert Levács romban hevervén, az élelmi szállítmányoknak nincs rakodó helyök. Ezt a várat akarta a Jajcza ügyében buzgólkodó Geréb nádor újból fölépíttetni, de nincs, a ki végrehajtaná a parancsot. A két bánnak — mert Beriszló még az — távollétében rendre folyik a török dúlás. Batthyányt most már „sub gravissima indignationis poena“ szorítják a bemene- telre.² A király e késelem láttára Tárczay Jánost, Máramaros főispánját, Mátyás kipróbált vitéz kapitányát a kir. banderiummal — állítólag 6000 lovassal és 400 gyaloggal — rendeli ki Jajcza végleges fölmentésére és Levács újjáépítésére. Kivezényelteti egyúttal a zágrábi káptalan hadait is,³ Corvin János vagy helyettese, Török Imre vezérlete alatt.

A királyi segítséget Geréb, nádor a régi Corvin-hagyományok letéteményese, eszközölte ki. Nehéz feladat volt ez akkor, mikor a nemesség úgyszólván fölmondta az engedelmességet. A pápai legátus Budára jövén, itt csak rosszat hallott. „Ez az ország, a kereszténység védőfala és pajzsa“, a folytonos háborúk által tönkre megy s a külföld, mely erről a belső viszálykodásról tud, mit szól majd. A király

¹ Oklt. XCIV. Istvánffy 1500-r. teszi a jajczai ütközetet, de már Schönherr i. m. 278. Marino Sanuto nyomán 1501 nov. elejére helyesbíti.

² Aszl. Okltár. 1502. II. 28. 257. I. 1502. III. 17. 258. I.

³ Oklt. CI. Tárczay Jánosról Mihályi: Máramarosi diplomák 587. I. — Turul V. 59. 1508 székely ispánságáról Mk. Orsz. Ltár. DL. 21., 803., 22., 559. sz. 191. — Századok 1870: 365. — Nagy Iván i. k.

hiába szólította föl a nemességet Jajcza védelmére, csak kevesen jöttek, élelmet meg senki sem akar odaszállítani. Eddig mindig csak fenyegették a megyéket, de a büntetés elmaradván, tönkre megy az ország. A szegény kisnemes nem bűnös, ezek megfizetik birtokuk után a hadiadót, de vétkesek a főtisztek: a kincstartó és adószedői. Ezeket kell megbüntetni, elvétenni az engedetlenkedőktől jószágaikat. Most az a kérdés, hogy merje-e birtokaikat konfiskálni, a megyéket egyetemleg büntesse-e vagy csak a vétkesekét.¹

Egyelőre fegyver döntötte el a kérdést. Musztaj bég Iszkender pasa fia, apjának ekkor bekövetkezett halála után erős haddal (8—10 ezer?) megszállotta Jajczát, a kisebb erődöket felpörzsölte s a mi helység Orbászban még megvolt, földúlta.² A mi pénzt Budán előteremthettek, azzal hadakat toboroztak s most a királyi hadak a Duna vonalán Bulgária, a nándorfejevári bán s Beriszló Bertalan vránai perjel Ráczország felé, támadólag léptek fel. A törököket ugyan viaszasorították, de egyetlen eredménye a háborúnak Jajcza fölmentése.

Történt pedig ez ekképen:

Jajczát, mint rendesen, a kiéheztetés veszedelme fenyegette. Az országban tehát mintegy 1500—2000 talyigával élelmiszereket gyűjtöttek: lisztet, húst és bort. És ezeket aztán ló nyergére köttetvén, hosszú sorban a banjalukai úton erős elő- és hátvéddel kísérte a sereg Jajcza felé. Tárczay János öt olasz mértföldnyire ért Jajczához és ott egy dombon ütött tábor. Valószínű, hogy ez a mai Boesác vára mögötti hegytető. Ezalatt Iszkender pasának, a bosnyuk vezérnek fia ostromolta Jajczát és onnan egyes lovascsapatokat küldött ki a környékbeli váracskok megvételére.

Midőn Tárczay hírért vette a támadásnak, neki váltott és elzavarta a különféle csapatokat a váracskok alól. Erre megerősítettvén az élelmiszertábor, 2000 könnyű lovassal és 50 gyaloggal megindult, kikémlendő a Jajcza felé vezető utat. A török vezér kémei által ugyancsak megtudván a

¹ Okt. CIV.

² Levaas körül. Állítólag 5000 embert öltek meg. Truhelka i. m. 28—29. l.

vezér közeledtét, virradólag egy oldalmozdulattal megtámadta az élelmiszertábor. Azonban a király vezére gondos előrelátással erős hátvédet hagyott a védelmére, mely a törököt nagy veszteséggel visszaverte; közülök állítólag csak 100 esett el. A török vezér seregének Tárczayval szemben fordult harczvonala újból Bocsácz vára ostromához fogott, s hogy nagyobb erővel támadhasson, az egész jajczai ostromlóereget magához vonta. Tárczay János előtt most az a veszedelem állott, hogy a nálánál nagyobb ostromló-sereg az élelmiszertábort elfoglalja és őt majd hátbatámadja. Ekkor elhatározta, hogy áttöri a török harczvonalat. Pap hiányában a sereg vezérei meggyóntak egymásnak, halálig való hűséget fogadtak és a terepet felhasználva, a régi magyar „Jézus” csatakiáltással nagy tűzzel nekiváltak a töröknek.

Az élelmiszertábor azalatt nagy sikerrel védelmezte állásait. Az erős rohamra a törökök megfutamodtak, elhagyták jajczai ostromlóállásaikat és oly remület tört ki közöttük, hogy leszállván lovaikról, a hegyekbe szöktek. Sok ló, ruha, drága ruha és zászló, valamint 400 ember esett a győző kezébe, közöttük 37 előkelő főtiszt. Tábori felszerelés, ágyú nagy mennyiségben került zsákmányra. A hír Budára július közepe után jutott el és itt azután tűzijátékkal, harangzúgással, ágyúlövessel ülték meg a győzelem hírét; a velencei követ megjegyzi, hogy ez itt nagyon szokatlan dolog. Főeredménye ennek a győzelemnek, hogy végre annyi élelem került Jajczába, hogy a városban a heverő készletektől lépkedni sem lehetett.

Iszkender pasa, a török fővezér, mintegy 25 mértföldnyire állott Jajczától és bár sokat hírlelték, hogy meg akarja bosszulni fia vereségét, komolyabb hadműveletre még sem került a sor. Voltaképen a törökök is kívánták már a békét. Dalmáciának és Boszniának meg érdeke volt, hogy egy kis lélekzetvételhez jusson Jajcza, a mely úgy Magyarországnak, mint Velenczének védvára. Apró csetepaték történtek ugyan ezután is: török szolgálatban levő martalócok, szám szerint 40-en, a Jajcza körüli Katina-hegy mellett elemeltek egy részt a magyar élelmivonatból,

de elcsípetvén, valamennyien levágattak. Azt a célzt, hogy a fölégetett Levács várát ismét helyreállítsa a magyar vezér, ezúttal elérte.¹

A győzelmet drágán váltotta meg a király. Legjobb tanácsadója, Geréb Péter, meghalt s hogy csak valamikép is karbantarthassa a bosnyák végvárait, Esztergom városát 4000 frtért zálogba vetette Bakócz Tamás primásnak és rokonainak. „Boszna országunkat a török majdnem megsemmisítette“, „mekkora veszedelemmel fenyegette Jajczát és azt a néhány erődöt ez a folytonos török megrohanás, leginkább azóta, mióta Levács városa és vára elveszett a körülötte lévő erődökkel“. Ime az okok, melyek a rendeket is arra bírták, hogy belegegyezzenek ez ügyletbe.²

Jajcza élelmezése 1505-ben magyar-török béke.

De ez a pénz sem volt elegendő. Az imént fölszabadított Jajczában máris fogytán volt az élelem, mert nemcsak az őrseget, de a koldussá tett népet is élelmezni kellett.

Corvin Jánost bízták meg, hogy Szlavóniából és Pozsegából szerezzen élelmet s azt embereivel szállíttassa Jajczába s a városi lakosoknak *méltányos* áron adassa el. Az árak emelése csak úgy járta a végvidéki harcokban, mint háború idején mindig, mert a szállítók s néha a bánok is nyertek a közvetítéssel. A nyomorhoz hozzájárult, hogy a végvárak bánjai magánbirtokaikon nem engedtek adót szedetni.³ Legméltányosabb volt az összes jajczai bánok közül Beriszló Ferencz, kinek a király 12,896 frttal tartozott készpénzben, 3288 frttal sóban: ebből Beriszló a király szorult helyzetére való tekintettel 6000 frtot elengedett.⁴

Batthyány Boldizsár ez események folyamán nem lép előtérbe. Végre Gorbonoki István és Szemere Kélemen

¹ Marino Sanuto IV. 284—85. — Schönhierr i. m. 286. l. — Klaić i. m. V. 218—220. l.

² Oklt. Pótl. I.

³ Oklt. CXVII. Kanizsay László nándorfejérvári bán.

⁴ Oklt. CVIII—CIX ; CXII. A kifizetés módzatai folyton elhúzódtak: majd pénz nincs, majd a szegedi sókamara halasztja el a dolgot. A következő évi subsidiumra illetőleg a telekadóra utalják, még kövnyekkel is biztosítják.

személyében új bánokat rendel a király, a kik 1503 július 13-án átveszik a jajczai bánság összes tartozékait.¹

Jajcza történetében fordulatot jelent Ulászló királynak Bajazid szultánnal 1503 február 22-én (1503 augusztus 20-án kezdődő) hét évre kötött békéje. Kénytelen volt vele, mert Velencze már két hónappal azelőtt külön megkötötte a békét.

A magyar-török békébe bennfoglaltatik a magyar korona országain kívül a cseh korona területe, Moldva, Havasalföld és Ragusa.²

A magyar király birtokában maradt: Bosznia (regnum) Jajczával s a hozzá tartozó várakkal, a dicső Belgrád, illetőleg *Nándorfejérvár, Szörény, Szreberník és Sabác vára.*

A szultán uralma alá tartozik a hercegovinai-dalmáciai föld Prolosác, Imotski, Bog Jerovica, Ljubesna (Ljubuški), *Mosztár, Pocsitelj, Blagaj, Novi, Rizano, Kljucs, Milesevo* várakkal és városaikkal.

Boszniában: *Kamengrad, Komothyn, Maglaj, Kljucs, Vratnik* (Viszoko mellett), *Beograd* (Akhiszár Bugojno közelében), *Jerbelica, Zwled, Hlevna* (Livno), *Travnik, Torichan, Biograel* (7 km Trebenjetől délny.), *Doboj, Feoerlak, Vencsac-Koszorúvár, Prozor, Zvonigrad.*

Rácorszáiban: *Szendrő, Knylyk, Golubac, Haval, Haram, Branicevo* (Barancs), *Florentin, Belin, Bdyn* (Bodony), *Orahovo, Nikápoly, Gyurgyevo, Ruszcsuk* (Orosz-Csík), *Akjerman-Neszterfejérvár és Kilia.*

Ha a békekötés alkotta határokat latra vetjük, nyilvánvaló, hogy Magyarország déli véghatára voltaképen roncs; csak a tengerből kiálló szirtek: Nándorfejérvár s Jajcza példázzák, hogy a régi offenzívára alkalmas határ megszűnt. A déli Duna teljesen a töröké, a magyar Bosznia és Szerbia fennállása immár csak rövid idő kérdése. A katonai és politikai hanyatlásnak e békénél nincs hívebb képe. Mindenki érezte, hogy ebből csak rosszabb következhetik.

¹ Oklt. CX.

² Oklt. CVI.

VIII. FEJEZET.

Közszellem II. Ulászló király korában. — 1504. évi költségelőirányzat a végvárokról. — A jacezai banok gazdalkodása. — Sztrezensenlyei György, Székely Miklós. A jacezai barátok. — Élelem és gazdalkodás Jacezán. 1508. — Cambrai liga és Dalmácia. — Perényi Imre nádor s a végek. — Beriszló Péter harcrai. — A római curia magatartása.

Tizenhárom esztendő fejleményeiről szándékunk e fejezetben számot adni, tekintetbe véve mindazt, a mi fontosabb tudunk a törökkel kötött békétől (1503) II. Ulászló király haláláig (1516). A XVI. század első évtizedében főhivatalokat viselt egyéniségek értékéről, jelleméről, ha nem is állanak mindenben kielégítő és pártatlan adatok rendelkezésre, de a ki ért a levelek olvasásához, megérti, hogy ki közülök a „hazafi“. Hazafi *akkor*, ha az ország sorsát *legalább* is annyira tartja, a mennyire a magáét. Ha azután ilyen kerül valamely szervezet élére, működése tartamára sikerül a rábízott értéket megőrizni. Így áll a dolgok rendje a rácországi (nándorfejérvári) s a bosnyák (jacezai) végvidékekkel is. Ha gyöngye a főtiszt, a már amúgy is megindult bomlási folyamat annál gyorsabban vezet az elmulás felé.

A mily arányban gyöngülnek azután a magyar birodalmat védő végvárok, annál szembetűnőbb a budai külügyi politikának az a szükség parancsolta irányzata, hogy a nyugati és északi hatalmaktól kapjon segítséget. Pedig a nemzet gyökere ép, de a társadalmi, gazdasági s politikai forrongás a két országot uralta Jagello Ulászló gyöngye egyénisége alatt éppen akkor vagy azért állott elő, mert Mátyás halálával az európai politikának az a tényezője tűnt el, a kinek akarata volt. Jól mondja Giustiniani, a szellemes velencei követ Ulászlóról: „homo est rectus, quam rex“, magyarul: vezetik, de nem vezet.¹ Csak természetes tehát, hogy a másodrendű akaratok harcza állott be, melyet a

Közszellem
II. Ulászló
király
korában.

¹ Marino Sanuto IV. 860. l.

családi dolgaiban elég ügyes, de egyébként minden keménység nélkül szükölködő király nem tudott a magáé alá rendelni.

A számos kormányos közt egyik szírtről a másikhoz ütődik az állam hajója, hiábavaló a jó tanács ilyenkor. Nincs, a ki megfogadja s ha olykor hajlik is a fülök az okos ember szavára, menten megakadnak, ha megvalósításra kerül a sor.

Az ország belsejében még valahogyan elodázhadják a bajt, de a végeken a birtokosság, az őrség s a jobbagyság egyaránt megérzi a pusztulást. Egyetlen ember találatott az országban, kinek a végekhez szíve volt: Bornemissza Jánosnak, a kincstartónak képében. Azok közül való, a kik a bajok gyökeréig láttak. Egyetlen mód kínálkozott, hogy az ország határán csapataink megállják a helyöket. Rendes fizetés, pontos élelemszállítás és a várak karba helyezése.

1504. Költség-
előirányzat a
végvárakról.

Az 1504. (április 24-ére összehívott) országgyűlés elé Bornemissza egy részletes költségjegyzéket készített. Ennek az előmunkálatai fogalmazatban maradtak reánk. Az egyik fogalmazatban Magyarország tisztifizetései állapíttatnak meg.¹ Ebben az ország zászlósainak s a hadi főtiszteknek fizetési sémája van föltüntetve. Hiányzik azonban a királyi udvartartás, a külügyi költségek s a bányakezelés kimutatása. A másik jegyzék bővebb s kizárólag a védelmi, illetőleg a haderőre és a kincstartóság kezelésére fordítandó költségeket részletezi.

Nem alapvető statisztikai anyaggal van tehát dolgunk, de azért eléggé értékelhető szempontokhoz jutunk, ha a határvédelem főcsoportjait a számvevőségileg helyes adatok alapján foglaljuk egybe.

Ha a tisztifizetéseket akként csoportosítjuk, hogy a véghatárokat *kelet és délkelet, a déli, nyugati és délnyugati* irány szerint állapítjuk meg, a következő táblázatos kimutatást nyerjük:

¹ Okt. CXIV. s a vele összefüggő CXV. Legelőbb Kovachich adta a régi budai kamarai, ma orsz. levéltárból a Supplementa ad Vest. Com. II. köt. Annyira hamari munkát a CXIV. számú kimutatás, hogy a végösszeg hibás összeadása következtében 103,109 frtban van kimutatva, holott 128,330 frt.

I.

A végbeli tisztfizetések előirányzata.

Okt. CXIV.

	Tétel	frt	összesen	%
I.	Keleti és délkeleti határ :			
	a) Erdély	12,000		
	ide értendő :			
	b) Karán-Sebes és Lugos . .	2,050		
	c) Temesvár	13,696		
	d) Érsomlyó	200		
	e) Szörény	6,500	34,446	26,841
II.	Déli határ :			
	a) Rác deszpota	4,800		
	b) Nándorfejérvár	24,284		
	c) Sabác	3,950		
	d) Jaksithok	7,000		
	e) Bradach István	1,900	41,934	32,676
III.	Nyugati és délnyugati határ :			
	1. a) Szlavónia és Horvátország	11,490		
	b) Zeng-Senja	2,500		
	2. a) Jajcza és a bosnyák várak	19,860	} Bosznia	28,175
	b) Szrebernik	3,000		
IV.	a) Palatinus	6,000		
	b) Conservator Sacre Corone	2,400		
	c) Castellanus Budensis . .	1,700		
	d) Magister curie regie maie-			
	statis	2,000		
	e) Magistratus curie reginalis			
	maiestatis	2,000		
	f) Magistris cubicularibus			
	(kamarásoknak)	1,000	15,100	11,766
	Összesen	—	128,330	99,998

Ismételnünk kell, hogy ez az összeállítás nem teljes s azért az arányszámok számszerint pontosak ugyan, de lényegökben nem, mert a végeken kívül foglalkoztatott főtisztek s egyéb költségek nem szerepelnek az eredeti fogalmazványban. Az arány szerint akkép sorakoznak kiadás szempontjából a végek:

a) Dél 42⁰/₀ (kerekszám)

b) Nyugat és délnyugat . 37⁰/₀

c) Kelet, délkelet . . . 34·5⁰/₀

Fontosságuk szerint a várak sorrendje:

Nándorfejérvár,

Jajcza,

Temesvár.

Nándorfejérvár s vele kapcsolatban Temesvár a magyar Alföld s Erdély kulcsa, Jajcza pedig a nyugat-déli kapu. A mi a Jajczára fordított részletes költséget illeti, arról a II. táblázat ad számot.

II.

Jajcza s a bosnyák várak részletes személyzeti kiadása.

Oklt. CXIV.

Sorszám	T é t e l	Kész- pénz frt	Só frt	Jegyzet
1	Két várkapitány 200 frt kész- pénzben, 100 frt sóban . .	400	200	
2	Gyalogság : a) Jajczában . 117 ember b) Jezeróban . 40 " c) Banjalukában 44 " d) egyebütt . 69 " összesen . 270 ember			
	2 frtjával havonként . . .	6,480		Oklt. 181. l.
	őrmesterek (magister rotarum)	125		hibásan 6490
3	Lovasság : Állandó őrség . . . 246	8,856		Ezek állandóan ott tartózkodnak
	a) A várakban az összes lét- szám 3 frtjával havonként			
	b) Veszedelem idején és élelmi convoi-fedezet . . 164	3,936	100	
	2 frtjával havonként			
4	Jajcza, Jezero, Banjaluka, Sólyomfészek (Szokolovo gnieздо), Levács 100 strá- zsára, a kik havonként 4 frtot kapnak, teszen éven- ként 4800			Strázsák alatt a vár- ban foglalkozó rész- ben műszaki legény- ség értendő, a mely részint az őrtornyok- ban őrködik s éjjel- nappali szolgálata van, részint a ki- sebb tatározásokat végzi: havi díja ezért is a legnagyobb.
	ezenfelül segély a váro- soknak 1200	6,000		
		25,397	300	
	Összesen .	25,697		

Ezen kimutatás szerint a jajczai bánságban 1504-ben a katonai létszámként előírányoztatott:

2 kapitány,
4 őrmester,
270 gyalogos,
246 kir. huszár,
164 martalócz,
100 strázsa

összesen: 786 ember,

a költség pedig 25,697 frt készpénzben és sóban, mihez még a szreberniki bánok fizetése járul 3000 frt-tal (1000 frt sóban), úgy hogy ezen kimutatás szerint:

28,697 az összes költség.

Ámde e kimutatás helyességére ráczáfol a végvidéki várak költségkimutatása, mely az előbbi (oklt. CXIV.) fogalmazatnak vagy helyesbítése, vagy más változata, mely a dologi kiadások fölemlítése mellett is (3700 frt) kisebb összeget tüntet föl (25,100 frttal szemben), amennyiben csak 150 gyalogost és 125 huszárt mutat ki. Azonban e kimutatásban a szreberniki bánság *részletes* költsége is föl van tüntetve, holott az előbbiben csak a bánok fizetéséről van szó.

III.

A jajczai és szreberniki bánság (a magyar Bosznia) költségelőirányzata. Oklt. CXV. sz. alapján.

A) JAJCZA.

a) Személyi járandóságok.

1. A bán jövedelme: 200 gyalogos és 300 lovasra	12,000	
só	2,000	14,000
2. 150 gyalogőrség		3,600
3. 125 könnyű lovas		3,000
4. A ferenczes-barátoknak		200
5. A salétrommesternek		150
6. A tüzérmesternek		150
7. Polgári segélyek		300
A személyi kiadások összege		21,400

b) *Dologi kiadások.*

1. Védművekre	3,000
2. A strázsákra	700
A dologi kiadások összege	<u>3,700</u>
Összesen	25,100

B. SZREBERNIK.

Személyi járandóságok.

1. A bán járandósága (2000 frt és 1000 frt só)	3,000
2. A rácz deszpota járandósága :	
600 könnyű lovas à 400 frt	2,400
600 könnyű lovas posztóra	1,200
sóban (600 + 600)	1,200
készpénzben	600
egy selyemöltözetre	100
A személyi járandóságok összege	<u>5,500</u>
Végösszeg (Jajcza és Szrebernik)	<u>33,600</u>

Ez a kimutatás összesen 24,750 frt (2000 frt sóban) költséget részletez, melyhez azonban a szreberniki bántáság 8500 frtnyi költségeit is hozzáadva, 33,600 frt végösszeg kerül ki: 4917 frt-tal több, mint a II. számú kimutatásban.

Hogy az ország ezen végvidéki kiadásait viszonylagos nagysága szerint megállapíthassuk, tudnunk kellene az ország teljes jövedelmét. Erről azonban csak hozzávetőleges adatunk van.¹ Állítólag az összes jövedelem 220,000 arany forint. Jó pénzben 12 koronával számítva az aranyat, a jövedelem 2.640,000 koronát tenne, ehhez viszonyítva a végvidéki várakra nézve 166,562 frtban kimutatott összköltséget, a budgetnek körülbelül $\frac{3}{4}$ része a végvárakra esik.² (1:0.756.) Természetes, hogy ennek a számításnak nincs s nem is lehet kútfői értéke.

A velencei követ állításában az ország jövedelmét illetőleg nem kételkedünk, mert a köztársaság követei min-

¹ Giustiniani vel. követ jelentése Marino Sanuto IV. köt. 1503-ból.

² A viszonylagos értéket, t. i. az akkori értéknek a maihoz viszonyított vevőképességét részletes számítások híján még általánosságban sem akarjuk fölemlíteni. A.-Ausztriában ölszöröseivel számítják a birod. tallert.

denütt fősúlyt fektettek az anyagi kérdések tisztázására. Majdnem bizonyosra vehető, hogy ezt az adatot Bornemissza János kincstartótól kapta.¹

Nem abban rejlik a baj, hogy az előirányzat volt irreális, hanem, hogy a tényleges eredmények következetesen fogyó irányzatot mutatnak. Rossz a pénzügyigazgatás, romlik a pénz s a mellett a beszedés lanyhán folyik. Szlavóniában (1516) 25,046 adóköteles telket számláltak, 1391 telek hátrálékban maradt, az alispánok és a szolgabírák hanyagsága miatt.² De ily adatot fölös számmal hozhatnánk elő s ezek alapján is megállapíthatnók az anyagi helyzet züllesztét.

Általánosításnak tűnik fel, mondván, hogy a ki tehetné, kivonta magát az adófizetés alól, az adóbehajtás költsége fölemészti a jövedelmet,³ egyes megyék az ország szabadsága ellenére országgyűlésen kívül a rendes telekadóhoz pótdadót szavaztak meg, pedig ez úgy volt a részletekben is. Mindez csak annyiban tartozik ide, a mennyiben a rendek konokul megtagadtak minden adó- és létszámfölemelést, melyre az országnak éppen a béke után volt szüksége. Minthogy 1503 óta békesség van a törökkel, szerintök a zsoldosok egy részét bizvást el lehet bocsátani: így okoskodott a többség, mely ekkor tisztán regionalis szempontból ítélte meg a helyzetet. Sajnos, a Szlavóniából Budára érkezett követek május 16-án a Dunán ladikázva egy malomba ütközvén, közülök sokan megfulladának. Ezek voltak arra hivatottak, hogy a birodalom végeinek állapotát illetőleg fölnyissák a rendek szemét.⁴

¹ Az Oklt. CXV. sz. kimutatás 19. sz. volt az országgyűlés számára készült kimutatásoknak, bizonyos tehát, hogy az Erogatióval szemben a fedezetről is készültek kimutatások, de ezek nem kerültek elő.

² Batthyány Benedek dicator kimutatása. A Kulpán túli telkek Szlavóniától külön adóztak, hozadékuk majdnem semmi. Körmendi lev. Takáts S. szíves közlése.

³ Példa rá Kanizsay György nándorfejevári bán esete M. szerb összekött. ltára CDXXX. sz.

⁴ Kovachich M. i. m. II. 305—310; 310—20. l. Ez országgyűlésről már Horváth M. Magyarország történelme III. 290—291. l. világos képet ad.

Mindebből az a tanulság, hogy Bornemissza János tervezett reformjai nem valósultak meg s az ország jó alkalmat mulasztott a végekbeli állapotok megorvoslására. Maradt minden a régiben: elszámolási nehézségek a bánokkal, zsoldosok panaszaik végiglen.¹ A becsületes Bornemissza János el is hagyta hivatalát, Telegdy István lett utána a kincstartó.

Ha végigtekintünk a bánok lajstromán, azt látjuk, hogy 12 év alatt körülbelül tíz bánja volt Jajczának.² Legtovább szolgált köztük *Sztreszemlyei* Sztreszemlyei György, 1508—1515-ig,³ a ki nagy becsületben állott úgy a katonaságnál, mint Budán. Méltányos ember benyomását teszi még a száraz és nem mindig megbízható számadások alapján is. Első ízben társa a bánságban Kövendi Székely Miklós, majd a nem jó hírű Alapi Boldizsár (1508—11), ennek helyébe kerül Beriszló János és helyettese, Beriszló Ferencz, a régebben bevált bán, a kik osztoznak vele a parancsnokságban.

A jajczai
bánok
gazdalkodása.
Sztreszemlyei
György,
Székely
Miklós.
A jajczai
barátok.

Históriai magot tartalmaz az a körülmény, hogy Sztreszemlyei és Székely 1505—6-ban, illetőleg 7-ben a régi eljárás szerint csak részletekben kapták ki fizetésüket.⁴ Nem kell erre sok szót vesztegetni, ha az adó be nem folyt, a kincstárnok sem fizethetett a bánoknak, ezek meg

¹ Oklt. CXXXI—CXXXIX. 1509. A beszedett adót ne fordítsák a saját céljaikra. — CXI.—CXI.VII. az adóbehajtás késlekedő volta.

² L. Toldalék VI. 11. c.

³ Csuládja pozsegamegyei, de Valkóban is vannak birtokai. Csánki i. m. II. 427., 447. l. Ősi helységök Sztre(al)zemlye. Az 1508-iki Diploma inaugurale mint jajczai bán írja alá. Syll. Decret. 123. l.

⁴ Hadtört. közlemények IV. 1505—7. 24,900 frt követelesből a hátralék 15,900 frt. Oklt. CXIX. járt nekik 15,600 frt készpénzben, 2000 frt sóban, részletekben, fizettek ezen kimutatás szerint 8500 frt készpénz és 2000 frt ára só maradt a bánok javára. Székely Miklós és Sztreszemlyei György bánságára vonatkozólag a bashalmi gr. Pongracz es. Itarának pénzügyileg és gazdaságilag rendkívül értékes adatát Zavodszky Levente közli az Oklt. Ennek CXXII., CXXIV—XXIX.; CXXXIII—CXXXVIII.; CXLVIII., CLII—IV., CLVI. számú darabjait. Székely Miklós jajczai bánsága cz. igen értékes tanulmányokban fel is dolgozta a Szazadok 1913. évf. 339—354. Ehhez nincs mit hozzátennünk, mert híven tünteti fel a bánság „rerum movens“-ét.

pénz nélkül mit tehettek?¹ Magánhitelt vettek igénybe.² Ismétlődő tünet, hogy a jajczai ferenczeseknek nincs mit enniök. Fölkerekedett egy-két testvér Budára, segélyt kérendők, folyton jelentették a veszedelmet, mely a várakat környékezi. Budáról a szlavóniai dikátorhoz (adószedőhöz) utasították őket. Egy-két arany költőpénzt ugyan kaptak útravalónak, de a dikátor csak valamelyes apró részletet adott nekik s a jövő évi beszédés eredményével biztatta őket. Azután még ajánlattal is ellátta, s visszaküldte őket Budára. Kétszer is végigkoldulták az országot s nem kaptak semmit. Erre méltán elkeseredett Cvetnicei Péter, a bosnyák provincia custosa, s bátran hivatkozhatott rá, hogy a barátok mindig a „szent korona szolgálatában fáradoztak“.

Elismerte ezt Ulászló is, II. Gyula pápát arra kérvén, hogy engedje meg a jajczai monostornak, hogy a zárdát Pozsega-megyébe, Geletincire, a Giletffiek birtokára tehesék át. Hangsúlyozza, hogy a nép nagy hasznára s a város megtartásán fáradoznak. Az okot fontosnak mondja, de nem részletezi. Valószínű, hogy a folyton éhező vidéken nem lévén maradásuk, fiókot akartak alapítani, a honnan könynyebben élelmezhetik az anyaházat.³

Élelem és
gazdálkodás
Jajczán
1508-ban.

Kövendi Székely Jakab és Sztrezsemlyei György bántága korából közelebről ismerjük az élelmezési viszonyokat ebben a nehéz végvári kerületben. Ha a város lakosai folyvást élelemszűkében szenvedtek, a várban sem laktak jól. Orsity-Horváth Péter, a bánok számadó várnagya 1507 márczius 8-án bejött Jajcza várába, mindössze 30 „obrok“ gabonát talált a rakodóhelyen.⁴ Szalonnatartó-helyük nem

¹ Starine V. 146. A szekszárdi 1505 okt. 7-én kelt kir. levél (Körmend Memor. no 33) hamarjában nézve tartalmát, hibás keletű, vagy tartalma ismeretlen ténnyt fed föl.

² Oklt. CXVI.

³ Oklt. CXVIII., CXX.

⁴ Obrok—obruk, kukoricza, zab, árpa, búza mérték. Egy bosnyák lónak való abrak rendszerint öt (kettős) marokkal (pet šaka) mintegy 1·5 ko. Ha még egy marokkal ráadunk, dobar obrok, jó abrak a neve, különben slabi obrok, szűk abrak. A széna abraknál 1—3 okával számítják a jó abrakot (1 oka=1·28 ko.). Egy lóteher (tovar) gabona 100 okát tesz, szénában a ló teherképességéhez képest 60—110 oka.

volt, azért az oldalas jobbra megromlott. Az egyik oldalas háját a kutyáknak vetette, az élvezhető részeket elküldte a szomszéd várakba. Só azonban elegendő volt. Három többé-kevésbé telt hordó van a pinczében, akadt ott egy féledényre való eczet, egy hordóban egy kis olvasztott vaj. Az evő- és főzőeszközök közt 12 apró, 4 mély s 3 óntálat jegyzett föl, azonkívül 2 cseber, fapalaczk, 3 tűzrevaló vasfazék, egy fából való borstartó s egy rozoga, ruhamosogatásra való dézsa került elő a szertárból. Leveses ételeket s borsos húst főztek tehát a tiszteteknek, a kik bizonyára külön étkeztek, a legénység a maga kanálával merített a közös tálból. Az étkek sora ez lehetett: leves, sóban főtt marhahús, borsostokány, bárányhús főve és sültve és kenyér. Besózott marhahús, kemtülönben füstölt oldalas és szalonna alkotják az élelem derekát.

Jajczában volt a központi éléskamra, innen szállíták el kiradzsik (lovasszolgálatosok) a gabonát, olajat, szalonnát, egy hónapra való marhahúst. A petyi erődített sáncz, valamint a többi vár is 15 abrak gabonát kap egy hónapra, szalonnát fél hónapra, bárányt pénzen vettek. A martalócz, illetőleg kísérő átlag 2 denárt kap s friss szalonnát élelmére. Egyébként teher (tovar) szerint fizetik a lovat.

Ezek a martalóczok — békében fegyveres kísérői az élelemszállításnak, hajtók — inség esetén *szereznek* élelmet, bejárják a vidéket s az ellenséges területet is megnyomják s ők az exploratorok, illetőleg kémek.¹ Úgy, a hogy ők bánnak

Éjsz. ny. Boszniában 5 ko. tengerit *varičáknak* (varicsák) neveznek, 113 litert értenek alatta. Éjsz. Boszniában „sapul”-al mérik, 56 literes mérték neve *merica* (mérő).

¹ Kalauzok és kémek a török világban. Takáts Sándor derék közleménye ezt a tárgyat minden oldaláról megvilágítja. Századok 1913.

Ugyancsak Takáts Sándor: a magyar gyalogság megalakulása című (Budapest, 1908) — bármit mondanak is kritikusi — *alapvető* munkájában a martalóczoknak egy külön fejezetet szentel, 122—31. l. Martalóczoknak nevezi a szerb és bosnyák vlachokat, vagyis hegyi pásztorokat s három fajtáját különbözteti meg: 1. kir. *zsoldon* fogadott martalóczok. A XVI. században ruhát és 2 frt zsoldot kapnak, hivatásuk: a portyázás, kémlelés s kísérés, mint rendőri szolgálat; 2. *szabad* martalóczok, a kik esetről esetre a zsákmányból leendő részletetés mellett szerződnek vala-

a törökkel, t. i. a nekik szállított eleséget megtámadják, előre megtudván a teherszállítmány útját, azonkép lesnek rájuk is a törökök. Ezeknek kellett aztán elébekerülni. Zsákmányoló útjaikra gabonát, lovaiknak abrakot és pénzt is kaptak. Annál érthetőbb ez a harcmód, hiszen a Jajczát környező elővárak: Koszorúvár s Bocsácz felől folyton lesett rájuk a török. Ha a jó szerencse kedvezett nekik és zsákmányt hoztak, pénzt kaptak érte. 1507 augusztus 16-án lovakat szereztek, ezért 1 frtot kaptak. A nagyságos asszony: Székely Miklósné — Orsolya asszony — úgylátszik a várban lakott az urával, mert egy ízben 42 denárt adott ki neki a várnagy. Jellemzi a számadás módját, hogy egy 20 frtos tételt nem tud elszámolni, erről azt mondja, hogy bizony Isten 3 frtnál több nem maradt belőle. Hírszerzésre használta. Az úr s a legatus (követ) asztalára tett költségeket nem jegyezte, „belátására“ bízta az úrnak a megtérítést.

Kissé részletesebben szoltunk a várnagykodásról, mert bizonyosság, hogy a bánok magángazdálkodása teljesen megfelelt az országenak, vagyont ebből nem szerezhettek. Elvérezni, éhezni s hitelezni az országnak nagy feladat, ennek pedig, becsületökre legyen mondva, *állag* meg is feleltek a bánok.¹

Székely Miklós volt a kettő közül pénzesebb.²

mely kapitánynyal, úgyszólván napidíjas rablók. Lovat emelnek el, asszonyokat, gyermekeket, munkásokat rabolnak; 3. török martalóczok, a kik rendes gyalogságot alkotnak a török végeken.

Iszkender pasa, Bosznia kormányzója „gospodar bosanski“ 1486 augusztus 20. fra Andzso (Angelus) Zvizdovics franciscanus rendfőnök részére szabad járás-kelést engedélyez s meghagyja, hogy *ни мѣрѣ ни и҃сѣрѣнѣ, ни мѣрѣмѣ(о)ць* ne bántásák, sem török, sem hitetlen (keresztény), sem *martalócz* ne bántsa. Ez utóbbiaknál tehát nem veszik tekintetbe, hogy ki micsoda hiten van. W. M. aus Bosnien IV. 394. l. A *martalócz* szó, *martalósz* ∞ *martolosz* ∼ *martoloc* szerbhorvát közvetítéssel „*martolos*, *martoloz*“ „*martoluz*“ jutott a magyarba. A szerb horvátba és szlovénba az oszmanli nyelvből került, az oszmanli szó. Az oszmánok a görög *ἁμαρτωλός* „bűnös, gonosztevő“ szót alkalmazták a csapataikon. Melich János közlése.

¹ Oklt. CXXIII.

² Oklt. CXXXVIII. Legalább 6 is ad kölcsön 50 frtot bántársának 1508. IX. 20.

Mikor a király 1507 szeptember havában két új bánt rendel Jajczába: ¹ Beriszló Bertalan és Héderváry Ferenczet, 16,000 frttal maradt adósa Székelynek. ²

Beriszló Bertalan auraniai perjel is lévén, a bánsági kiadásokra előre kért sallarimából 2000 frtot. Azt a király a szlavón adóból „kiutalványoztatta”, ³ de a további fejleményekből következtetve, ezt a pénzt nem kapta meg a bán. Ugyanis sem Beriszló Bertalan, sem Héderváry Ferencz nem „mentek be Jajczába”. Ezt személyes nehézséget úgy intézték el, hogy Sztrezsemlyeinek 1508. I. 8. kiutaltatták a fizetését s ezzel megmarasztották Jajczán. ⁴ Székely Miklós azonban nem adta le addig a bánságot, míg ügyeit le nem bonyolítják s csak akkor bocsátotta utódja, Alapi Boldizsár kezére a várat, mikor Perényi Imre nádor úgyszólván személyes kezességet vállalt a kincstartóval szemben. ⁵ Szerencse Jajczára nézve, hogy a viszonyokban és végbeli csalapintaságokban jártas Sztrezsemlyei György a várban maradt. Az összes bánok között ő szolgált leghosszabb ideig. Tíz esztendeig állotta a harcot s aránylag keveset panaszkodott, valószínűleg azért, mert tudta, hogy nincs foganatja. Megférhető embernek kellett lennie, mert három évig kibirta a társbánságot az erőszakos és házsártos Alapi Boldizsárral. ⁶

3.

Míg Jajcza várában vegyest, jól s rosszul folyt az ^{Cambrai liga} apró esetepatékkal tarkított élet, azalatt az európai politiká- ^{és Dalmácia}

¹ Okt. XXIX.

² Okt. CXXVII. E sommából 2000 frtot *elengedtek* a királynak, 8000 frt-ot mielőbb kifizettet a király, 6000 frtot pedig lekot a belai apátság jövedelmeire. 1507. VII. 15. Az ígélet csak részben vált valóra, mert Batthyány Benedek 1507. VII. 27. CXXVIII. hittel kötelezi magát, hogy Székely Miklósnének 1700 frt-ot Dobrakutyán, Szt. Mihály napján kilizet. Dehogya is fizette. A fejleményekről I. Zádovszky Levente i. t. a Századokban.

³ Okt. CXXX.

⁴ Okt. CXXXIII.

⁵ Okt. CXXXIV.

⁶ Okt. CXLII. 1511-ben Grabarjai Beriszló rác deszota (jul. 11.) jön a helyébe, de Alapi csak akkor lép vissza, mikor követelését kifizetik. CXLVI.

ban nagyobb evolúciónak vagyunk tanui, mely nem kisebb célt tűzött maga elé, mint a velencei földközi-tengeri túlsúly, mondhatni egyeduralom megtörését. I. Miksa császár áll a liga élén: Közép- és Nyugat-Európa fogott kezét Cambraiban a mare liberum érdekében.

Magyarországra nézve érkezett az alkalom, ha élén erőskezü király áll, hogy Dalmáciát visszafoglalja. Azonban azok, a kiktől e koncepczió megvalósítása függött, részben Velence lekötelezettjei, részben indolens egoisták, részben határozatlan tésztaemberek.¹ Voltakép senki sem tudta, hogy mily irányban járjon el. Megoszlottak a horvát urak is. A Frangepánok főemberei, a kik Velenczével anyagi helyzetükre való tekintettel érdekközösséget vallottak, a míg az az Frangepán érdekeikkel megegyezett, most várakozó álláspontot foglaltak el.

A magyar főurak közt minden fogyatékosága mellett jóakaratával, ügybuzgóságával és tapintatával első helyre tesszük Perényi Imrét, a nádort. Hangsúlyoztuk a *tapintatot*. A végvidéki főemberek között Beriszló János, a rácز despotá, Kanizsai György, az egyik horvát-szlavon bán, Balsa Péter, a hercegovinai szt.-szávai hercegnek Szlavóniába szakadt ága, Bajnai Bóth András, a másik horvát bán, a Frangepánok, a Korbáviai grófok, a hányan vannak, annyi-felé húznak. Míg a dalmát belföld urai eladdig magánpolitikájuk érdekei szerint Velence s Buda között libegtek, Mátyás király halála óta a német császár felé is sűrűn tekintenek. Mindezeket Perényi Imre tudja, ügyel a korona érdekeire, nem élesíti ki a személyes ellentéteket, s a törökökkel meghosszabíttatván a fegyverszünetet, erősen ügyel, hogy a végeken ne adjanak okot a mieink a béke megzavarására. Éppúgy szíven fekszenek a végvárak. Nándorfejérvár és Jajcza sorsa.² Tekintélyével sokat elintéz, a mit egy csomó királyi rendelettel sem lehetett elérni.

¹ Ezt a kérdést Fraknoi Vilmos tisztázta: Magyarország és a cambrai liga 1509—11. című tanulmányában. Századok. 1882. évf.

² Magyar-szerb összeköttetések, lt. 330—337. CDXLV., CDXVII. Jajczai oklt. CXLI.

Erthető, hogy nincs kedvere, hogy az egyik horvát bán: a híres Bóth András, velencei területet fölprédál s a maga követeléseit abból fedezi. Hírlik, hogy Reka (Fiume) is meg akar hódolni Magyarországnak. A bródi Száva-révnél, majd Kölpénynél táborozó Beriszló János rácz deszpota, a ki 1509 óta Jajeczát is védi: erős ellenfél a végen. Csak így érthető, hogy a nyomorúságra jutott Jajeczától mégis fél a török. Mindamellett a végvidéki állapotokra való tekintettel nem lehetett erőteljes magyar külügyi politikát folytatni Velencezével szemben. A köztársaság követe a szegény országba pénzt hozott s *röglön* fizetett. Ezzel a szerrel sok mindent elért Pasqualigo, az orator, de a nyugati hatalmaktól mégsem sikerült elvonni az ország többségét. Olyan fegyveresnek *ígérkező* neutralitásfélének látszik a „budai kabinet” magatartása. Mondják, hogy Velence ellen hadat indítanak, de nem teszik, azonban írásban solidaritást vallanak a nemet császárral.

A tárgy megérdemli, hogy a császár felfogását is ideiktassuk.

A magyar rendek — ügymond a császár — elhatározták, hogy Miksa császár fölsegéllése és Dalmácia visszafoglalása céljából hadat indítanak Velence ellen. A velencei követ az országgyűlésen mindent elkövetett, hogy e határozatokat megakadályozza és azzal állott elő, hogy a pápa az ő pártjukon van. Ez természetesen a császárnak érdekét sérti, mert a pápa támogatása az ellenséget merészsze és konokká teszi. A magyarok megtettek minden előkészületet, hogy Dalmáciát visszafoglalják és mindenre el vannak szánva. Követet is küldtek e célból hozzá (Miksához). A császár római követe tehát elutasított, kerje fel a pápát, hogy azon esetre, ha a velenceiek rendeleteinek nem engedelmeskednek, hanem konokul megmaradnak szándékaik mellett és nem adják meg a császárnak azt, a mi a császáré, egyezzék bele, hogy a cambrai szövetségbe az ott megállapított feltételek alapján bevegnek a magyar királyt is.¹

¹ 1510 augusztus 3. Miksa császár First Wutsch követe részéről Rómában. Bécsi udvari és állami levéltár (Maximilianus).

Fontosabb és céljait illetőleg világosabb az az utasítás, melyet Miksa császár 1510 augusztus 5-én spanyolországi követe számára adott. Tudatja vele, hogy a magyar királyhoz és a magyarországi urakhoz intézett követeinek jelentése szerint a magyarok Velenczét a császár ellen semmi szín alatt sem fogják segíni, hanem ellenkezőleg, ők támadnak a velenczeiekre, hogy „*a dalmát királyságot, a mely a magyar koronától a velenczeiek csalárdsága által elszakított*“, visszafoglalják. A király elhatározta országnagyaival egyetemben, hogy a cambrai ligába be fog lépni és Dalmáciát elfoglalja. Szakadatlanul fegyverkeznek, követet küldtek a császárhoz azzal a megbízással, hogy a magyar királynak a ligába való beleegyezéséhez a spanyol király is járuljon hozzá. Miksa császár íme e célból követet küld a spanyol királyhoz ugyanebben az értelemben. Miksa ebben a tekintetben nemcsak a magyar királyság érdekeit látta fenntartani, hanem egyúttal neki magának, a kath. királynak, valamint az egész keresztény világnak is érdeke, hogy Dalmácia a magyar királysággal egyesíttessék. Ezáltal megakadályoztatnék az az eshetőség, hogy a törökök elfoglalják ezt a tengeremelléket, a mely az egész kereszténységre nézve nagy veszedelmet jelentene. Ugyanis akkor a törököknek onnan szabad kijáratuk volna Magyarországba, Németországba és Olaszországba. Dalmácia a nápolyi királysághoz oly közel esvén, akkor ezen az úton a spanyol királylyal is könnyű lenne az összeköttetés.

Nagyon élénken emlékezik a magyarok azon ajánlata, midőn velük hadakozott (1491), hogy kérdeztessék meg a spanyol király, mint arbiter, és a mit ő vél helyesnek, annak alávetik magukat. *A magyar királynak* (Ulászlónak) fia és leánya lévén, kettős házassági összeköttetést ajánlott nekünk (a mennyiben lányát a mi fiunk venné el, s fia, a ki már magyar és cseh királylyá van koronázva, a leányunkat). Azért azt hittük, hogy igen helyénvaló lenne, hogyha a magyar királylyal eziránt megegyezés létesül, melyhez a spanyol király is hozzájárulna.

*A magyar király nekünk is vérrokonunk, anyja Erzsébet, Albert, római és magyar királynak és ausztriai herczeg-

nek volt a fia, a ki a mi atyánkfia, és testvére volt László magyar királynak, ezen említett Albert atyánkfia fiának. Ezért van nekünk jogunk a magyar királyságra. Ezen királyság azonban, a melyhez Csehország, Morvaország és Szilézia tartozik, minden tekintetben oly tökéletes, hogy semmije sem hiányzik és egyetlenegy ország mögött sem áll. Emberben, lóban, sóban, érzében és mindenféle élelmiszerben gazdag, gazdagabb mint bármely másik provincia és a hitetlenek ellen való vállalatokra legalkalmasabb. Mi tehát arra gondoltunk, hogy a legnagyobb előny volna úgy ránk, valamint az egész kereszténységre nézve, hogyha mi Máriát, ama király leányát, a ki körülbelül 6 éves, amaz egyik fiúnkkal eljegyeznénk, a ki Ausztriának fejedelme és hercege és német családi birtokok tulajdonosa és hogyha mi Katalin lányunkat, a ki jelenleg a mi kath. testvérünk-nél van, a magyar király fiával, Lajos király fiával jegyeznők el, a ki most körülbelül 3 éves.

Ha a mi szándékunk szerint az előbb említett magyar király Dalmáciához hozzájut, akkor a mi közös ügyeink mindenképen annyira megszilárdulnának, hogy egy versenytárstól sem kellene félnünk s Dalmácia birtoka által, a mely Nápolyhoz oly közel fekszik, a mi összes területeink egyesítenének. Azonfelül a magyar királyság felől is biztosak volnánk, ha az ifjú király életben marad és a mi lányunkat veszi el, mert ennek maradékai a mi vérünk-ből valók. Ha az ifjú király, a mit az Isten távoztasson, meghalna, akkor az ország a miénk úgy az ő halála után, mint a mi szerződéseink értelmében és annál könnyebben jutna előnyös úton miránk, hogyha őt egyik leányunkkal összeházasítanók. Ez esetben minden vérontás és viszály nélkül történék a birtokbavétel és hogyha a magyar királyság és Dalmácia velünk van összeköttetésben, akkor abban a helyzetben volnánk, hogy a katolikus Felsegnek nápolyi királyságában gyorsan és könnyen segedelmeire lehetnénk és neki arra nem kellene nagy gondot viselni. S a mi minket illet, biztos lévén a nápolyi királyságból Dalmácián át a mi országunkba való oda- és átmenés, Ő katolikus Felsege onnan minket szintén megsegélhetne és ha köz-

tünk újabb szerződés letesülne, akkor mi Ő katolikus Felségének *Veleuczt, Krétát, Cypruszt és Korfut* juttatnánk amaz osztozkodási tervezet értelmében, a mit majd hozzáküldünk. «Tudja a királynak erről való nézetét és juttassa el mentől előbb hozzá. Küldje el egyúttal tengeri hadát, a mely már Szicziában van, az adriai öbölbe, hogy neki és a magyar királynak segedelmére lehessen, hogy t. i. bejuthasson az Adriai-tengerbe. „Ezen esetben ellenségeink kénytelenek lesznek úgy a mi követelésünket, mint Dalmáciát visszaadni.¹»

Perényi Imre
nádor s a
végek.

E nagyméretű terv nem valósult meg. Nem tárgyalhatjuk Miksa császárnak és házának aspirációit Magyarországra, de hangsúlyoznunk kell, hogy a császár Magyarország és Dalmácia földrajzi összetartozandóságát egyetemben hátmögével a *saját dinasztikus politikája érdekében* hangsúlyozza. Tartozunk különben azzal a kijelentéssel is, hogy Magyarország akkori magatartása nem ártott egyik félnek sem, magának meg — sajnos — ezzel a tehetetlen neutralitással éppen nem használt.

Jajcza további viszontagságaira térve, ismét csak az élelem és költség kérdése kerül előtérbe. Míg Perényi Imre szép szóval biztatja barátjának, Egerváry László híres bannak fiát, Istvánt, hogy lépjen neves apja nyomdokaiba és segítse meg Jajczát, ha élelemre szorul.² az ország rendei két évvel később már büntető határozmányokat szabnak arra, a ki a végvárak szükségleteire kivetett (kapunként 1 frt) adót meg nem fizeti. Ha praelatus, elveszti javait, ha báró javait is, meg tisztjét is elveszti s hűtlennek nyilvánítják.³ Indokul fölhozták, hogy Jajczát végveszedelem fenyegeti, mert erős földrengés következtében védő falaiban nagy kár esett.

Ekkoron Szentpétery László, derék alvidéki valkói ember volt a kincstartó, a ki — birtokai a Száva mentén és Eszéktől dél felé esvén —, mondhatni, érdekelt félként

¹ 1510 aug. 5. Első Miksa császár spanyolországi követéhez: Bécsi udvari és állami levéltár (Maximiliana).

² OKt. CXLII.

³ OKt. CXLIII V. II. V 10, V. 6 CXLVII.

ismerte a török veszedelmet.¹ Perényi Imre fölpanaszolta, hogy Jajeza bánjai közül az újonnan kinevezett Beriszló János nem ment be, mert nem fizettek neki, ráirat a királlyal Szentpéteryre, hogy fizessen neki.² Ha valaki, Szentpétery bizonyára megtesz vala minden lehetőt, de honnan, ha nincs?

Az ilyen kincstartónak a helyzete sem volt valami irigylésreméltó. Batthyány Benedeket a sokat emlegetett Székely Miklós szorította, hogy adja már meg a követelést s figyelmezteti, hogy szavára fogadta a visszatérítést. Benedek úr tagadta, hogy erről egy sor írást is adott. Ha volt köztük leszámolás, az csak Jajeza ügyében történt. A király neki tetemes summával tartozik, ha megkapja, neki is megfizet. Kicsi Miklós (minor Nicolaus esset) lenne ő, mint a minőnek most ismerik, ha nem segíti barátilag a levélíró, egyébként „jó tettért jót ne várj“, ezzel zárja hegyeskedő sorait. Ezek még a kisebb kedveskedések a természetes beszédnek e korában, mikor a folytonos készenlét miatt a mi jó magyar és horvát vitézeink nem értek rá az Il Cortigiano-t tanulmányozni.

Perényi Imre immár nemcsak nádor, hanem 1513-ig horvát-szlavón-dalmát bán is. Siklóson lakik s eléggé közel van a déli események színhelyéhez. Báni helyettese Batthyány Boldizsár, a ki Szlavóniában tartózkodik. A fegyverszünet letelte (1503—1510) után a bosnyák végeken a nagy harez ugyan nem tört ki, minthogy a török birodalom belsejében Szelim szultán még nem erősödött meg annyira, hogy a nyugati arcvonalon szélteben támadólag léphetett volna föl, de a localis csatározásokra mindkét részről készültek: Vár-Bosznában a törökök, a mieink Jajezaban s a háttérben a szlavón nemesség.³ A szlavón nemesség ugyanis azt a parancsot kapta, hogy a szreberniki hánság elvesztett várainak visszavívására Samac felől meneteljen a Boszna vidékére. 1512 november 5-én ugyancsak török csapatok fölös

¹ Csánki D. i. m. 380—381. l. Magyar-szerb összekött. Oklt. CDXLVIII. 1511. VI. 29.

² Oklt. CXIV. 1511. jul. 18.

³ Oklt. CXLIX—CI

számmal betörték Horvátországba. Perényi nádornak, mint bánnak Horvátországban Korbáviai János volt a helyettese, a ki hírül adta, hogy a török nemcsak rabolni, hanem foglalni jött. Ezért Batthyány Boldizsár szlavón hadait a

10. sz. A bobováci vár alaprajza A 81. laphoz.

Száván túlra rendelte, mert első kötelesség a szomszéd végeket oltalmazni. Ritka erélyvel és szívvel írta meg ezt a parancsot.¹

Batthyány Boldizsár serényen megfogadta a parancsot s a fölkelt nemességgel Zágrábba sietett, a miért a bán megdicsérte.²

A helyzet nemcsak Jajca fenyegetett helyzete következtében vált aggasztóvá, hanem azért is, mert Szreberník vára a hozzátartozó erődített helyekkel török kézre jutott.³ Valószínű, hogy a törökök ekkor még nem tudták újra megerősíteni s nem szállották meg végleg, vagy Batthyány Boldizsár serege közeledtének hírére elhagyták.

¹ Oklt. CLI. 1512 november 10.

² Starine V. 155—6.

³ Ulászló kir. Budán 1512-ben Bártfa városától 1000 frt befizetését kívánja a várak visszavételére. Ep. Proc. I. 81. Pray.

E határharczok folyamában fordulatot jelent Beriszló Péter bánnak 1512/3. győzelme. Ennek a dátumát nem állapíthatjuk meg pontosan. Tudvalevő, hogy a török dúlások Vár-Bosznából indultak ki. A szerint, a mint a szomszédos pasák össze tudtak szedni néhány ezer lovast vagy külön, vagy együttesen mentek kalandozni: Friaulba, Laibachba; így 1511—1514 között Ferizbég, a bosnyák szandzsák, hozzácsatlakoztak azután a többiek.¹

Bizonyos, hogy Jajczát is megkörményezték a törökök 1512 végén; állítólag 5000-en voltak, de onnan elűzték őket.² Mennyiben függ össze ez a — mint mondják — Musztafa pasa vezérelte ostrom a szarajevói s egyéb török hadak unna- és szávaközi horvát portyázásával, nem világos. Beriszló Péter, Bóth András és Misljenovics Márk bánok halála után³ bánságra jutván, magához vonta a jajczai, illetőleg a Jajcza felmentésére érkezett kir. hadakat — ezúttal az öreg Sztrezsemlyei György bán ismét kitüntette magát — s Dubiczánál erősen megverte a dúlókat: 2000 török esett el.⁴

Közben eldőlt a bélai apátság ügye, mely 33 évig Jajczának volt a „tartalékalapja”. Tolnay Máté erélyes szentmártoni apát, visszaszerezte ezt az országos adósság fejében (6000 frt zsoldhátrálék) Sztrezsemlyei György és Székely Miklós bánoknak elzálogosított benczés apátságot, melynek jövedelmeiről ezek jóhiszeműleg nem számoltak be.⁵ A bánok, kivált Sztrezsemlyei, nem jártak rosszul, de Jajczát

¹ Marino Sanuto XIII. 186.

² U. o. 1513. jan. XV. 504.

³ Perényi megvált a bánú tiszttól, mert a horvátoknak olyan vezér kellett, a ki köztük lakik.

⁴ Istvánfy lib. IV. 1512 alatt. Egy zavaros tudósítás 1513 szeptember 17. azt mondja, hogy Kosztajniczánál 3000-en estek el a törökök közül. Lehet, hogy ez későbbi dúlás Marino Sanuto XVII. 71. l. Veranesics ö. m. II. k. Marnavich Tomko, a híres hamisító Vita Petri, Berislavi Bosnensis cz. életiratóban (232—240 ll.) bőven leírja ezt a győzedelmet. Van ebben igaz adat is Veranesics nyomán, de évszámot sem idéz s rengeteg phrasisokkal összezavarja azt is, a mi igaz benne.

⁵ A részletek Okt. CLIII., CLIV., CLXVI., CLXV. Béla kőrösmegyeri apátság tört. Sörös Pongrácz. P. H. B. R. XII. L. 461. l

Beriszló János rácz despota valószínűleg emiatt nem akarja megtartani.¹ Sebtenben Gyarmati Balassa Ferenczet, a huszárrok parancsnokát bízta meg, hogy mentse ki a várat ebből a veszedelmes helyzetből, midőn nincs élelemmel ellátva s az őrség is ott akarja hagyni.² A rácz deszpótát azután megkéri a méltán aggódó budai udvar, hogy lássa el minél hosszabb időre a jajczai várakat, nehogy éhenhaljon az őrség, megfizetnek neki s Balassa, az új bán már útban van,³ várja meg s vezesse be a várba.

1515 derekán országszerte érezték a jajczai veszedelem közeledtét. Az a tompa kétségbeesés, mely a parasztmozgalom leveretése után megszállotta a kedélyeket, megértette, hogy a végvárok ellen intézett, a török készülődés sikere esetében mire vezet. „A törökök dühétől és folytonos áskálódásától nagyon kell tartani s ha nem érkezik gyors segedelem, Jajcza biztosan elvesz s következőleg elvesz az ország is.”⁴ Nem kisebb ember szólott ekképen, mint Verbőczy István.

Beriszló Péter Bornemissza embere volt. Bakócz Tamás, a primás, meglehet, hogy ezért nem szerette, de mindenesetre ellenséget gyanított benne és pedig nem minden alap nélkül. Egyszerre öt tisztséget visel: veszprémi *püspök*, kir. *kincstartó*, dalmát-horvát-szlavón *bán*, a vránai perjelség *kormányzója* s Jajcza *gondviselője*.

Jajcza s a hozzátartozó várak állapota 1515-ben fel-tűnően rosszabbra fordult. Az őrség, mert nem volt mit ennie, kivonult s csak a török csapatok nem sokkal különb állapotának tulajdonítható, hogy már ekkor el nem foglalták. Gyalogos maradt ugyan a várakban, de legfőljebb strázsának. Szlavóniának helyi s az országnak általános érdeke követelte, hogy a végeket megseggéljék. Az Alföldről nem

¹ Hívséges jajczai szolgálataiért megkapja 1515. IV. 12. Szentpétery László és testvére, Nagypói Mihály összes javait, nejével, Ivánka-Szentgyörgyi Borbálával (szül. Szentpétery), ennek Ivánka-Szentgyörgyi Ferencz, Mátyás (Zayak) előbbi házasságbeli fiaival. Oklt. CLX.

² Oklt. CLVII. 1513. V. 25.

³ Oklt. CLVIII—CLIX.

⁴ Oklt. CLXI. 1515. VII. 20. Valpo.

lehetett hamarjában élelmet szállítani, a veszély pedig küszöbön állott. Beriszló püspök a tettek embere volt. Káparancsoltatott a királylyal a szlavón rendekre (1515 aug. 20.), hogy ki-ki tehetsége szerint adjon élelmet s állítson embert; az élelem Beriszló megbízottainak adandó s embereik szállítsák a várakba az élelmet. Egyik részletintézkedése a bányapüspököknek, hogy Szlobocsinára (Pozsega megye) küldötte a zágrábi káptalan élelmikvótáját. Ekkoron (szeptember 13.) már megindult volt a kir. kiállította sereg Jajcza felé. Ezt a sereget a Thurzók (György, Elek és János) jó kamatra adott kölesönpénzével szerelték föl. Nem is lehet kinestári kezelési szempontokból kifogásolni ezt a rabló-gazdálkodást, mert a végső veszedelemben odafordultak, a hol meg fejleszthető volt a *productio*, t. i. a bányajövedelmekhez.

Ügylátszik azonban, hogy az élelmezés mégsem volt rendben, legalább nem a helyszínén: Jajczán és környékén. Egyszerre sok élelem gyűlt össze, de aztán elmaradt a pótszállítás: a *Nachschub*. A Szokolóczi (Orlovesics?) Péter kapitánysága alatt szolgáló kir. gyalogság (*ad conservationem peditum regie maiestatis*) fenntartására kellett a pénz s az élelem. Egyéb forrás nem állván rendelkezésre, Beriszló, mint vránai perjel, az egyik kastélyt, Pogradjet felében a néhai jajczai bánnak, Sztrezsemlyei Györgynek zálogba vetette.¹

Ezek a palliatív intézkedések a helyzetet csak anyagi oldaláról világítják meg, főkérdésnek marad a váraknak és bánságnak szerepe a határon vívott harcokban.

Fölötte nehéz a jajczai bánság birtokáért ekkor folyt részben komoly, de gyakran csak portyázó harcokat pontos korrendi sorozatban megállapítani.² Hogy a török Dalmáciát, Jajczát és Horvátországot ekkor komolyan támadta, látszik a magyar intézkedések folyamataiból s Beriszló Peter erélyes felvonulásából.³

¹ Okl. CLXII—IV. és Potlek II

² Ez csak a velencei állt. s a római vatikani ltár rendszeres átvizsgálása után lesz majd lehetséges.

³ 1515 márcz. 2000 gyaloggal s 200 lovasal, 5000 embert var. Alkotlag Sebenico felé vonul Marino Sanuto XX. 59. Nem lehet elege

A római curia
magatartása.

A római curia erősen tartott tőle, hogy a törökök Dalmácia és Horvátország birtokában csakhamar Itáliában is tért hódítanak. Míg a XV. században a vallási szempont lebeg a pápaság előtt, most, midőn a török Ázsiába viszszerkergetésének lehetőségébe vetett hit mindinkább gyöngül, a nyugati, illetőleg olasz föld érdekét akarja megővni X. Leó. Már 1514 szeptember 21-én 50,000 arany segélyt helyez kilátásba a magyar királynak, ha ő támadja meg a törököt, ha pedig a magyar birodalom elveszett, végvárait veszi vissza; 20,000 aranyat ígér neki hadiköltség fejében.¹

Berisló a maga részéről oly szomorú képet festett a horvát végvárak állapotáról, hogy a pápa Rómában összehívta az összes külföldi legátusokat s megérttette velük, hogy Jajcza elvesztése a kereszténységre csapást jelent. Ő maga járt elől jó példával: 7000 frtot, élelmet, lőport, ágyút küldetett Dalmáciába, a magyar királynak pedig 20,000 aranyat s a külföldi fejedelmeket fölhívta, hogy segítséget adjanak.² Mindenesetre a curia segedelmének köszönhető, hogy 1515-ben, tehát egy évvel a *parasztlázadás* után sikerül, egy magyar sereget kiállítani.³

A nádor, Perényi Imre „in morte equi“ lóhalálában⁴ vonul Jajcza fölmentésére, melyről júliusban az a rémhír terjedt el, hogy elesett. A török sereg azután el is vonult Jajcza alól,⁵ de döntő eredménynek ez ugyan nem mondható.

Budán végváraink állapotát ismerő minden tényező tudta, hogy az ország egymagában nem tudja megvédeni

hangsúlyozni, hogy azok a velencei jelentések nem megbízhatók s java részben „hírek“.

¹ Ezt az akciót tudvalevőleg Bakócz Tamás vezette, de csak a pápa leveléből Pray: Ep. S. I. 94. értjük, hogy a végvárak visszavételéről volt szó.

² Pray i. h. 1515 márczius 30., 87. l. Marino Sanuto XX. 331. l. jún. 15., 574. l. aug.

³ A parasztlázadásról s Bakócz szerepéről, valamint a nádor-ejérvári végharcokról lehetett volna ugyan szólanunk, de csak nagy távlatból függ össze e két színtér.

⁴ Így szól Berisló János egyik levelében. M. szerb összekött. lt. 333. l.

⁵ Marino Sanuto XX. 366, 402, 461.

kapuit, de az is előrelátható volt, hogy a pápa minden jó példaadás mellett sem összpontosíthatja a kereszténységet erre a célra. A török birodalom keleti és egyiptomi szárnyain folyó harcok s belső forrongások kedveztek a békének, mert Konstantinápolyban ugyan szívesen vették, ha az északi határon eredményesen támadnak a pasák, de nagy háborút nem akartak. Bali bég s a többi vállalkozó szellemű határszéli pasa Konstantinápoly egyenes részvétele nélkül mégsem vehetett erőt Magyarországon. Azután Konstantinápolyban is voltak a határszéli „hős” pasáknak irigyeik, a kik nem jó szemmel nézték sikereiket. Magyar keleti diplomataink, a derék *Bélay Barnabással* élükön, erősen dolgoztak a megegyezés mellett.

A curia alaposan ismerte a helyzetet, de a török az ekkori zavaroknak kelleténél nagyobb fontosságot tulajdonítván, óhajtotta megakadályozni mindenkép a magyar-török közledést. A törökök ajánlatait utasítsa vissza a király — így ír a pápa 1516 január 27-én¹ — ne higgyen nekik, majd ő mindent elkövet a keresztény fejedelmeknél, hogy a török elleni offenzíva sikertüljön.

Amde Jajcza védelme mégis csak Magyarországra hárult elsősorban, az „európai liga” eszméje, sajnos, mint eleddig, mindig papirost példázó igérvénynek maradt.

A beteg Ulászló király halálra válása utolsó idejét a Jajcza sorsán való aggodalom keserítette el végkép. Az országos rendekre s az ifjú Lajos király egyik gyámjára: a „vén Bornemissza” Jánosra maradt a méltán féltett várnak a gondja.

¹ Pray i. h. 109—111. l.

IX. FEJEZET.

Jajeza s a magyar közállapotok. 1516. — Országgyűlés. — Jajeza és környéke 1518. — 1518-iki országgyűlési rendelkezések Jajczát illetőleg. — A szreberniki (Szrebernik) bánság vége. — Török-magyar béke 1519. — A külföldi segély. — Bornemissza János a végvárok helyzetéről 1521. — Keglevich Péter. — Jajeza megrohanása. 1520—1522 körül. — Nándorfejevár eleste 1521 aug. 29. — Visszahatás Nándorfejevár eleste után. — A német-magyar érdekközösség és segély. — A nürnbergi birodalmi gyűlés eljárása 1522. — Haditervek. — Jajeza bajai 1522—1523-ban; a német segély méltatása. — Horvát bajok. — A budai udvar Jajczáért. — Jajczai őrség 1525—1526-ban. — Pénzügyi állapot 1525—1526-ban. — Frangepán Kristóf Jajeza várát élelmező diverziója 1525 jún. 7—11. — A magyar uralom végnapjai. — Epilog.

I.

Jajeza
s a magyar
közállapotok.
Országgyűlés.

A jajczai bánság történetének utolsó fölvonásához értünk. Szinte csábítónak ígérkezik az alkalom foglalkozni Magyarország Mohács előtti állapotának elemzésével, mely minden magyar történetírónál többé-kevésbbé bánatos hűrokat váltott ki. Nem tesszük, ámbar ma már igen szép anyag áll rendelkezésre. Mi csak a jajczai végvár egyetemes magyar történelmi jelentőségét kívántuk előtérbe helyezni. Tettük azt eddig is, főlemlegetvén majdnem unalmas egyhangúsággal azokat a tüneteket, melyek ez erődnek: Bosznia maradványának szinte végzetszerű elmúlására utalnak.

S mégis miként mehetett végbe, hogy a jajczai bánság túlélte Mohácsot s a magyar anyaterület ronlásában nincs közvetlen része? Több ízben kellett hangsúlyoznunk, hogy a magyar birodaloknak két fővégvára áll a Mátyás király halála után bekövetkezett fejlemények előterében: *Nándorfejevár* és *Jajcza*. S íme beteljesedett az a jóslat, hogy a míg minden igyekezetet jól-rosszul Jajczára fordítottak, aránylag kisebb súlyt fektettek a Száva—Alduna vonalára, ezért is veszett el Nándorfejevár. Ennek követ-

A Dombay es. cãmère
1506.
Jajezai jelenet

keztében a nándorfejevárr—budai vonal lesz történeti oldalává a török előnyomulásnak, Jajeza pedig másodrendű harcztérre válik. Így lőn azután könnyű, szinte magától értetődő elmulása Jajezának: a magyar-német nyugati védőkapunak.

Ebben látjuk mi a főkulcsát Jajeza további sorsának. Megállapíthatnók mi azonfelül, hogy Magyarországnak voltaképp 1490—1516-ig nem volt olyan királya, a ki egyúttal *ura, gazdája* lett volna, jellemezhetnők II. Lajos király uralmát, mely nagyobb részében gyámkormánykodás, apró részletekig jellemezhetnők Magyarország pénzügyi romlását, Szulejman szultán öntudatos uralmát, föl is fogjuk hozni, hogy miként alakult kérdésessé a magyar korona területének önállósága az érdekelt szomszéd hatalmak szemében, mikép értelmezendő a nemzeti párt föllépése, illetőleg visszahatása, azonban ebben a széles keretben fölötte kiesinynek tűnnék fel az a boszniai államroncs, melyet Matyás megszerzett, de a Jagelok elvesztettek.

Mindjárt előljáróban fölvehetnők a kérdést, hogy aktiv politikai hatása lehetett-e Magyarországnak, melynek 1516-ban állítólag 140,000 arany jövedelme van, ebből 100,000-et fordít hadikiadásokra, mely ezímen azonfelül 400,000 arany adóssága van? Marad a többi szükségletre 40,000 arany.¹ Oly állam, melynek főkatonái és tisztjei részben koldusok, részben szereznek, de maguknak, nem lehet erős. Nincs királyi akarata, nincs gazdasági érzéke; erős tehetőségű egyes államférfiai csak annyit érnek, a mennyi abszolút értéke van az ő *külön* működésüknek.

A nemzetnek, mint ilyennek nincsen súlya, csak az egyesnek van. Az egyén pedig — mint mondók — szerez, de az államtól, illetőleg akkor a királytól vonja el a fenntartásához szükséges alapot.

Folytathatnók a magyar, illetőleg a szlávon társadalom jellemzését, sorrendben összeállíthatnók 1516—1526-ig mindazt a sok jóakarattal készült országgyűlési törvenyt, mely a végek s különösen Jajeza folsegéllésére vonatkozik, de

¹ A velencei követ jelentése 1516/XII. 15. Marino Sanuto XXI. 250.

lényegileg csak az derülne ki, miről eddig is annyi részlettel számoltunk be: nincs katona, mert nincs elegendő pénz és élelem, tehát a végvárakat folytonos veszedelem környékezi. 1514—1520-ig nincs rá egyenes adatunk, hogy Jajczán ki volt tulajdonképpen a bán, illetőleg kik a bánok.

Horvát-Szlavón-Dalmátország közigazgatása voltaképp a szlavón és horvát al-bán, bánhelyettes: Batthyány Boldizsár kezén van, mert grabarjai Beriszló Péter veszprémi püspök, kincstartó, bán, zenggi kapitány, mint „banatus regnorum Dalmacie, Croacie et Slavonie” *prefectus* valójában, katonai főparancsnok, noha 1514 óta már bánként szerepel. Mint ilyennek a jajczai végvár ellátása, védelme az tisztéhez tartozik. Meglehet, hogy a király egyes főtiszteket megbízott bánsági teendőkkel, mint 1519-ben Paksy János kapitányt, de hogy a törvény értelmében két bán lett volna 1520-ig, annak nyomát nem találtuk.

Ott kell fölvennünk a fonalat, a mikor Ulászló király tanácsadói, halálát megelőzőleg országgyűlést hívtak össze. Az országos rendek ekkor (1516 III. 26.) két héttel Ulászló halála után fölszólították Batthyány Boldizsárt, a helyettes szlavón albánt, hogy testvére, Benedek budai királyi várnagy segedelmével lássák el Jajcza várát.¹

Meglehet, hogy Budáról még 1516 márczius havában küldtek élelmet Jajczába, ámde a törökök elfogták a szállítmányt s a kísérőket levágták, meglehet azonban az is, hogy éppen e baleset alkalmából kapták Batthyányék az említett rendeletet. Budán, a hol Jajcza elestét már majdnem bizonyosra vették, nagy költséggel újabb élelmiszállítmányt állítottak össze s új csapatokat szerveztek. Fölötte kétes volt az ilyen ellátás, illetőleg csapatbevonulás, de ezt a fontos ügy érdekében meg kellett kísérteni.² Horváth Márton és Zolthay János bíztak meg a vállalat kivitelével.³ Velencze is épp oly tisztán látta Jajcza veszedelmét, pénzt és katonát ők is *ígértek*.⁴

¹ Oklt. CLXVI.

² Oklt. CLXVII.

³ U. o. CLXVIII.

⁴ Marino Sanuto. XXII 132—3, 556.

Jajcza valamikép megállotta helyét, mert Beriszlóék erősen ügyeltek és mindig a kellő időben tudták a vár megrohanását megakadályozni. Beriszló Ferencz, a *dobori* örökös ispán¹ tudta, meg legelőbb a törökök szándékát. Bocsácz (Jajczától 30 km) tornyát a török régebben elpusztította. Ámde a boszniai pasa ezt a bocsácsi erősséget föl akarta építtetni. Ez annyit jelent, hogy Jajcza észak felől elzáratván, a török had bármikor kiéhezetheti a jajczai őrseget. Attól tartanak a végbeli katonák, hogy, ha fegyverszünet áll be a törökkel, Bocsácz a töröké marad.

A mieink szokott nemtörődomséggel vették a hirt, mely egyelőre csak a jajczaiakat érinti közléről. Csupán az a néhány érdekelt végbeli tiszt ismerte Boszniát, a magyar akkor még kevésbé volt expansiv természetű, mint ma. Bocsáczon állítólag 2000 embere van a pasának, a ki Radoslovonál — helyesebben Radulovonál, 4 km északnyugatra a verbázmelléki Krupától — gyűjti össze a dologra kirendelt népet. Jajcza végleges fölmentéséhez, illetőleg Bocsácz visszahódítására legalább 800—1000 jó puskás s 2000 huszár szükséges, különben elvesz Szlavónia². Bocsácz vára alá már különben bosnyákok is települnek, bizonyosságául, hogy a török uralomban bizakodnak. Különben a török foglalás egyelőre nem is volt annyira erőszakos, mint később azután az iszlám megerősödtevel. Érthető is, mert a töröknek munkákészre nagy szüksége volt. A török főtisztek között sok a „szláv” renegát s ezek pénzért és jó szóért megférnek úgy Velenczével,³ mint a magyarokkal. Arra is van eset, hogy élelemben megszorult magyar őrseget pribék (iszlamitává lett keresztyén) kíségetett. Ez kölcsönbe ment, mert viszont a török őrsegnek jólesett, hogy a mieink nem

¹ Ez a Dobor nem a szreberniki bánág vára, hanem Brod és Grabarja közt fekvő zsupa Pozsega megyében. Csak úgy melleleg utalunk arra a körülményre, hogy a pozsega-megyei és a bosnyák helynevek közt számos a vonatkozás.

² Okt. CLXIX—CLXXII., CLXXIII. Beriszló Ferencz 500 fegyverrel és 600 puskással, valamint az esztergomi érsek és Pécs huszárjaival berúgná s Bocsácz visszavételét megkísérlné.

³ Marino Sanuto XXV. 134. l.

bántották őket, ha a szultánnak más csatatéren rosszul ment a sora. Három évig tartott így is ez a „várépítés“. (1519 május 18.)¹

Azonban a végvárok helyzetének a komolyságát a rendek előtt nem kellett hosszasan bizonyítani. Hiszen 1516-ban (két részletben: augusztus 1-től 1517 január 6-ig) két forintot szavaztak meg a végvárok, illetőleg Jajcza fölsegéllésére.²

Szlavónia ekkor igen ügyes főadószedőt (dicatort) kapott Batthyány Ferencz (B. Boldizsár fia, a későbbi hírneves bán) személyében. A szlavón subsidiumból (segélyből) kellett pedig előteremteni úgyszólván mindazt, a minek Jajczában és Horvátországban híjával voltak.³ A régi rablógazdálkodás — minthogy a szlavón adó mindig gyérebben folyt be — még zordabb alakot ölt, mint előbb. Jajcza szükségletei czímén Bártfa városával fizettetnek (1517 július 15.) 800 forintot.⁴ Eperjes városát pedig, minthogy Perényi Imre nádortól Jajcza és Nándorfejérvár hirtelen szükségleteire hirtelen kölcsönt vettek fel a királylyal, a nádor kapta zálogba, övé az összes jövedelem, míg a király tartozása fönnáll.⁵

2.

1518.
Országgyűlési
rendelkezések ország anyagi erejét, de a végvároknak nem használtak.
Jajczát
illetőleg.

¹ Oklt. CLXXXIX.

² A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Szabó Dezső 1909. 8. l. — Ulászló korára nézve legjobb Fraknoi Vilmos részlete a millenniumi tört. kiadásában. — Oklevélpublicatióival s monographiáival Fraknoi úgyszólván creálta a Jagelok korát.

³ Oklt. CLXXXIII.

⁴ Oklt. CLXXIV.

⁵ Ezen érdekes ügyletről l. Oklt. CLXXVI—CLXXX., CLXXXIII., Kolozsvárt illetőleg CLXXXII., V. ö. Szabó D. i. m. 143—4. l., 146—7. l. Jajcza czéljaira a vasmegyei adószedő az ügy sürgősségére való tekintettel a befolyt segélyt a jajczai várkapitánynak egyenesen szolgáltatassa be. CXCI. A zágrábi káptalan emberei 1517 XII. 18-án Jajcza vára védelmére küldettek a horvát bán vezérlete alá. Oklt. CLXXXV. V. ö. Pray: ARH. V. 26. — Kerchelich Hist. Ep. Zag. p. 212. — Starine V. 170. — Korponát illetőleg CLXXXVIII.

Az ország többsége ösztönszerűleg érezte, hogy ezen az úton nem lehet a birodalom határát megvédeni. Hiszen az ország felségisége forgott kockán. Zsigmond lengyel király a jóakarátú nagybátya szemével nézte az ország vergődését, Miksa császár azonban egyenesen arra tört, hogy a magyar successiónak útját egyengesse. Ismeretes, hogy úgy Zsigmond lengyel király, de különösen Miksa császár egy afféle vegyes: nemzetközi ellenőrző bizottság útján szerették volna az országot igazgatási jogaiban megszorítani. A mi azonban 1517-ben nem sikerült, azt Miksa a végek, nevezetesen Jajeza vára menthetetlennek látszó állapotára való tekintettel 1517-ban akarta más formában, természetesen a saját érdekében megújítani.

Az alkalmat Jajeza nyugati védő erődjének: *Jezeró*-nak, Gyülhisszárnak, elfoglalása szolgáltatta. Jezero 11 kilométernyire fekszik Jajezától s a török birtokában az anyavár helyzetét tarthatatlanná tette.¹

Mi maradt meg a Mátyás király alkotta várszerkezetből? Jajeza és Banjaluka,² a közbenső várak, nyugat, dél s kelet felől mind török kézen, s elesett Szrebernik. Ki segítsen? Miksa császár 1518 április 13-ika előtt azon esetben, ha a magyar korona vállalja az ő kormányzói gyámúját, kötelezi magát Jajeza élelmezésére, megvédelmezésére, sőt élére áll a pápa által szervezendő egyetemes keresztény vállalatnak a török ellen. Még határozottabban szól a császár 1518 április 13-án Innsbruckban kelt levelében. Ha a Rákos vagyis az országgyűlés rája, mint tapasztalt rokonra, atyai barátira bizza a gyámkormányzóságot: Jajezat hajlandó ellátni élelemmel s fölmenteni. Szapolyai János vajda áskálódása ellen hajlandó 4000 gyaloggal és 500 lovassal megvédelmezni az ifjú királyt.³

Miksa ajánlata, melyet különben a horvat ban is támogatott, nem tetszett a rendeknek. igen erősen meg-

¹ Okt. CLXXXI. Zsigmond lengyel király részveve ugyancsak indokolt. Jól érzi, hogy „demum totum regnum in discrimen venit”

² Okt. CLXXXVI. 1518. ez Jezero elfoglalása előtt készült. Azért még Jezerot, mint a magyar király birtokát sorolja föl a jegyzék.

³ Pótlék III., IV.

látszott rajta az önös czél. Mátyás király, a magyar „Achilles“¹ halála óta csak 28 év telt el s az országnak egykor oly fényes szerepét még sem feledték el az epigonok. A souverainitás s a magyar korona megvolt még s nem az a csoda, hogy a nemzet önrendelkezési joga mellett erős párt állott, hanem a gyöngeségnek jele, hogy jelentős tényezők nem bíztak a nemzet erejében.

Hiszen a törvények és előírások jók. Tudták a rendek, hogy mit kellene tenniök. Kimondták nyíltan, hogy, ha Jajczát és Banjalukát meg nem segítik, vége van Szlavóniának, Pozsegának, Valkónak s a német tartományoknak. Ezért Jezerót és Bocsáczot minden áron vissza kell foglalni.²

Tudta ugyancsak mindenki, hogy a várakat élelemmel és fegyverrel el kell látni, hogy a bánok kipróbált jó vitézek legyenek s hűtlenség terhe alatt egyik bánnak mindig a várban kell lenni. A várnagy, mint királyi tisztt, a lőszereket és élelmet illetőleg felelősséggel tartozik.³ A kincstartók a kapitányok és az őrség zsoldját fizetni kötelesek. A bánok tiszte, hogy ügyes hírszerzőket tartsanak, a kik az ellenség mozdulatairól értesítést adjanak. Ha a bán elhanyagolja tisztét, elmozdítandó.⁴ Az őrség létszáma 500 lovas, a kik félévig szolgálnak a várban s aztán a király Budán szolgáló 500 lovasával fölváltandók. Nagyon jól tudják azt is,⁵ hogy a végvárak falai düledeznek, hogy az ellenség számos embert elhajtott, hogy kevés a segély és rosszul osztják szét.

S mégis hiába volt a sok rendelkezés. Sikerült ugyan egy-két merészebb vezetőnek élelmet juttatni Jajczába,⁶ de hiába szedi össze egy-egy adószedő a gyéren befolyó segélyt, hiába fenyegeti meg a király a lanyha pénzügyi kezelőket, a budai udvar izgatótt stylusú levelei nem segí-

¹ Verancsics A. munkái. VII. 46.

² 1518. Tolnai végzések I. cz.

³ 1518. Bácsi végzések 10. §.

⁴ Acta Tom. IV. 110.

⁵ 1518. Bácsi o. gy. I. 2. §.

⁶ 1519. III. 10. Okt. CLXXXVII.

tenek a bajon.¹ Minden, mintha ólomlábon menne Bakócz Tamás pénzt ugyan ígér, de nagyon biztatja Jajcza védelmére kipróbált vitézeit, szeptember vége előtt nem reméli, hogy Jajcza eleséghez jut.²

Még szomorúbb a szreberniki bánság állapota, melyhez *Tesány* és *Szokol* vára tartoztak. Bánja *Matusnai* (Matucsinaí) Tamás. E várakban alig volt ember s Tamás bán nem törődött sem élelemmel, sem lőszerezéssel, hanem ott hagyta Szreberniket és visszament Magyarországra. Bali bég, a szendrői és Musztafa, a várbošznai pasa kémeik útján megtudták a várak állapotát, egyesíték hadaikat s fölös számú csapataikkal éjszaka megrohanták Szreberniket, létrákon megmászták a külső körfalat.

A szreberniki
(Szrebernik)
bánság vége

Az őrség visszavonult a fellegrvárba. Becsületére legyen mondván a vezértől elhagyott kis csapatnak, vitézül védelmezték ezt a nem éppen jókarban tartott, régi modorban épített várat. Az ostromlók voltakép kiéheztették az őrséget, mely tíz nap múlva becsületszóra, szabad elvonulást követve ki, feladták a várat. A vezérek, úgy látszik, nem tudták csapataikat visszatartani, mert a gyermekeket és asszonyokat letudva, a várból kivonuló őrséget egy szálíg lekaszabták.

A tesányi és szokoli őrség értesülvén a szrebernikiek sorsáról, híjával lévén minden fölszerelésnek, fölégették a várat és elvonultak. Csakhogy a bennszülött lakosság egyet fordított érzületén s az erősebbik félhez állott, elárulván a hegyi utakat a töröknek, a várakbéli szökevények közül csak igen kevesen menekülhetének. Ilyeténkép gondatlanság és az anyaország nemtörődősége ezeknek a Zsigmond kora óta magyar kézen lévő váraknak sorsát végleg eldöntötte. A léha Matucsinaí Tamás száműzetése s nevnei várbirtokának elkobzása nem változtatott a bosnyák birtoklás további sorsán: elveszett végleg és visszahozhatatlanul.³

¹ 1519 VII. 7. CXCH. a pénzkezeles úgy folyik mint előbb, l. Szabó D. i. m. 161, 163. l. 1519 VIII. 29. CXCVI., CC., CCL

² Okt. CXCV. 1519. VIII. 19.

³ Nevna vára Valkó megyében, a Dráva- és Dunaköz táján 1474-ben került Matucsinaí Gábor kuloesni érseknek és testvérének, Mihálynak, kinek

Török-magyar
béke 1519.

Az 1519 április 1-én Budán s május 30-án Drinápolyban három évre kötött „béke“¹ határozottan *rossz* béke, a mellett éppen nem ígérkezik tartósnak. Bélay Barnabás, a derék es éleseszű magyar portai követ csak annyit ért el, hogy írásba foglalták azt, a mit a török hódítás fegyverrel eladdig máris elért.

Jajcza és Nándorfejérvár ugyan megmaradt még a király kezén, de míg Jajcza csak *Zvecsáj, Orbászvára* és *Banjaluka* felé függ egybe a szent korona területével s ott is alakíti a közbenső bocsácsi immár török erőd. Nándorfejérvárt nyugatról Sabácز védi némileg, Szendrőtől keletre azonban teljesen el van szigetelve.

A határok e béke alapján oly rosszak, hogy még a békében is csak a harcz a megélhetés módja. Ha Jajczát élelmezni akarja a király, lehetetlen elkerülni a súrlódást. Arról tesznek egyébként a mindkét fél szolgálatában — néha fölváltva — álló martalóczok. Azután az őrségek fölváltásánál is elkerülhetetlen a harcz. A király egyfelől panaszkodik, hogy *magyar, szlavón, horvát és bosnyák* alattvalói ismételt fölszólítására sem küldtek hadakat Jajczába, másfelől meg, hogy a békekötés ellenére török területen zsákmányt tettek. Küldjék el hadaikat élelemmel Jajczába, a bánok máris várják őket a szávamenti révekben, a zsákmányt pedig szolgáltatassák vissza.²

a bán fia volt. Csánki i. m. II. 287 l. A szreberniki bánok sorozata nem teljes; Pesty F. próbálkozott vele a Századok 1875. f. Nevna várát *Keserű* István kapta Matucsinai István után. *Keserű* István Sztrezsemlyei Györggyel 1508. volt szreberniki bán. Istvánffy Szreberniket ír egyik helyen, a másikon Srebreniczát, az ezüsbányáiról híres vártelepet emlegeti. 1476-ban ugyan felprédálta Brankovics Vuk vajda, de a vár épen maradt. Valószínű, hogy ezúttal *Szrebrenicza* váráról is van szó, mert Szrebernik már akkor nem ment komoly várszámba. Az 1519 III. 28. magyar-török békében *Zrebernyk cum suis oppidis et villis* emlittetik, valószínű tehát, hogy Szrebernik vára a *bánságnak* volt a középpontja: város mellette nincs, holott az ezüstös *Szrebrenicza* mellett város van, l. különben e munka 105. l.

¹ Theiner: M. H. II. 626. és Aszl. Oklt. 279. l.

² Oklt. 1519 VIII. 22. CXCV. Furcsa, de jellemző kívánság. 1519 VIII. 29. felszólítás a hanyag Csáktornyai Ernuszt Jánoshoz. Oklt. CXCVI.

Ugyancsak ezek a háborúra önként utaló körülmények állanak fön­n a törökökre nézve is; Jajcza mellett kell elvonulniok, ha Boesácra igyekeznek, melyet saját érde­kükben kellett megerősíteniök.¹ Ezért jár minduntalan a híre, hogy a török Jajcza ostromára készül.²

Ebből a helyzetből önkénytelenül folyik, hogy a magyar külpolitika vezetői immár a birodalom fennállása érdekében elhatározzák, hogy Jajcza (és természetesen Nándorfejérvár)³ ellátása érdekében külön (particularis) követséget menesz­tenek a pápához, a római-német császárhoz és a lengyel királyhoz, a kikkel ezirányban tárgyalni s concret megál­lapodásra jutni tartoznak.⁴ Már a nemzeties fölfogású párt­ban is megingott az önbizalom, érezték, mert érzés az s nem számítás, hogy egymagában ez a nemzet nem bír a törökkel.

A külföldi
segély.

Az állapotokról a vén Bornemissza János, az egyik királyi gyám, adja a legtisztább képet. Nem ismeretlen ez a határozott hangjánál fogva talán túlzásnak vélelmezhető jelentőlevél, melyet a lengyel királyhoz intézett. Pedig nem túloz. Ránk tisztességes, tapasztalatokból leszűrődött ítéletű, szókimondó embernek a benyomását teszi. Az sem lepheti meg az embert, hogy kortársai közt akadt, a ki meggyanu­sitotta az alacsony sorsból fölvergődött királyi mindenest.⁵

¹ Oklt. CLXXXIX.

² Oklt. CXCI—CXCH., CXCVIII. Jezerorol, hogy 16 ezer aranyat küldenek Jajcza megerősítésére, kötve hiszszük.

³ Nándorfejérvárról azért esik kevesebb szó, mert elemezése a Duna és Száva felől nem járt annyi nehézséggel.

⁴ Oklt. CXCVIII. 1519. bácsi végz. XXXVIII. sz. a.

⁵ Horvát István: Werbőczy emlékezete. II. köt. 118—125. pont egykorú, 1526. évi feljegyzés alapján azt írja Bornemissza Jánosrol:

A legfukarabb szerző, jövedelméből semmire sem költ. Budán nem épített semmit. Ő az udvar provisorja (élelmezési főnöke). Ez látja el a király s királyi kamarások kis havi asztalát, ebből fizetik a szolgálkat s kegydíjasokat, valamint a királyi palotát. Bornemissza nem főzet, a kir. palotán nincs egy ép ablak. Ha esik az eső, a esőveken kisziváro­g, úgy bánik a pénzzel, mint a magáéval, s mindig azzal áll elő, hogy ő nevelte s őrizte a királyt.

Parasztból lett nemessé, egész életében ingyen élt, mert nem kellett semmivel sem törődnie.

Bornemissza
János
a végváarak
helyzetéről
1521.

A mit Bornemissza írt, azt mindenki igaznak tudta, de legelőször ő adott hangot a közérzésnek. A diagnosis helyes volt, de az orvosság már nem használt a beteg szervezetnek.

„Ebből megláthatja Felséged — írja 1521-ben a lengyel királynak —, hogy milyen rosszul igazgatják Magyarországot. Horvátországból a török a népet elhajtotta, azok, a kik megmaradtak, mindenfelé elszéledtek, legtöbbben velenycei területre menekültek.¹ Mindazonáltal néhány erősség még megmaradt, de olyan állapotban, hogy az őrségnek vagy el kell vonulnia, vagy éhenhalhat. Korbáviában minden elhagyatott, Karlovics gróf fia a királyi őrséggel és az esztergomi érsek — Bakócz Tamás — segítségével, a kinek nővérét bírja feleségül, még valahogy lélekzik, de ő is azon van, hogy Szlavóniában kárpótolják néhány várral.

Boszniaiban már nincs menedék, mert valamennyit elfoglalták a törökök. Jajcza vára Isten segítségével kevés őrséggel még megmaradt, de igazában csak az Isten mentheti meg a végveszélytől; ezért úgyszólván már nem a mienk; pedig ha elvész Jajcza — a mit távoztassa az Úr Isten —, Szlavóniáról és Magyarországról nem is szólok, rövid idő múlva meg fogja érezni Styria, Karinthia stb. és Ausztria, mert akkor a törökök száraz lábbal mehetnek a Dunáig.

Hallottak a törökkel való békéről, de csak úgy a suba alatt. A mi a végvidéket illeti, azok nagyon keveset szolgátnak s azt is rendetlenül, ez tehát mit sem számít.

Nincs senkije, még a szolgáján sem segít, nem tudja senki, hogy mennyi a jövedelme s mit tesz a pénzével. Mátyás király idejében Ráskai Balázs volt az udvarmester (1477—84). Alája tartozott a budai kir. istállón kívül a visegrádi kir. lak s a kir. számvévőségi kamara is. Egy csomó inast és katonát fizetett s mégis tízezer aranyat mutatott ki fölöslegképen. Ezt a király kevesellette s bottal jól megverte.

Rászólt a budai és pesti tanácsra, hogyha a felség valamit az ő akaratok ellenére parancsolna nekik, azt ne teljesítsék. Világi létére apátságot bír. A végén megjegyzi: „Ebből látszik, hogy ki legyen a közügyek megromtója“. Ha ezt a jellemző pletykát összevetjük Bornemissza alább a szövegbeiktatott levelével, nem hisszük, hogy a történeti kritika Bornemissza ellen döntsön. Bornemissza fukar, morcosos, de tisztakezű ember volt.

¹ Dalmáciaiba.

A jövedelmekre vonatkozólag tény az, hogy a kincstárnokok királyi levelekkel lekötötték a királyi Fenségnak majdnem minden jövedelmét még a jövőre is. Ebből fizetik a költségeket, ebből él a király s ebből telik ki embereinek az élelme.

A királyi kincstár, letudva az aranyat, ezüstöt és a drágaköveket, zárva van. A király ezreket érő holmiját, selymet és drága szőttest fergek pusztítják és molyok eszik.

Hogy a királynőre milyen gondjuk van, azt mindenki felérheti észszel, abból, hogy a király ilyen kiváló országokban alig tud embereivel megélni, néha még a konyhát se tudják ellátni. Mikor aztán misére megy, a szegények számára akamizsnaként egy-két forintot, néha még kevesebbet adnak a kezére.

A pápa az egyház kincéből — miután a katolikus fejedelmek békét kötöttek — a királynak 2000 forintot¹ küldött legátusai által Pozsonyba, a török ellen, a végvárakra pedig azonfelül puskaport, gépeket és élelmet 7000 forint erejéig. Ha ez nem történik, nem tudjuk, hogy kezén maradtak volna-e ezek a helyek.

Hogy miképen bánnak itt a követekkel, azt magatok tudjátok, nem szólván a törökről és a többi fejedelemről, erről jobb szót nem ejteni.

A kancellária felbomlott, nincs, a ki reformálja. A pecsét kézről kézre kereng. Néha a kincstárnokon kívül egy tanácsnok sincs jelen. A mostani kincstárnok² úgy illik ehhez a hivatalhoz, mint a disznóra követem alássan a nyereg. Az zálogba tenné a Felség összes jövedelmeit. Most már elkezdtek a városokat zálogba adni, mert várak már nincsenek és a melyek meg vannak, azokert nem ad senki semmit.

A mellett a hatalmasok elnyomják, ütik, kidobják a gyöngéket; az özvegyek és árvák sirnak, panaszkodnak, napi renden a gyilkosság, igazságot senki sem szolgáltat.

¹ Arany forintot.

² Három is volt 1521-ben: Varday Pal vál. veszpremi püspök, Beriszló Péter után, majus előtt Bathory Andras, deez Bethlenfalvi Thurzo Elek. Valószínű, hogy Báthoryt érti.

A király káptalani stallumokat — Csehországot le tudva — senkinek sem adományozhat, mert valamennyit elszedték a főpapok, a bárók és nemesek. Egy-két káplánt sem tud az udvarában tartani. Udvarában, kevés kivétellel, nincs okos ember. Ezek is a magukéból élnek, nem a király kegyelméből.

Csak két nagyobb püspökség maradt meg.

Az ország védelmére szervezett végvári tisztségeket nem azoknak adják, a kik értenek a katonáskodáshoz, hanem nagy uraknak, a kik nem értenek hozzá, így veszett el azután egy csomó végvár. A hatalmaskodók akarata teljesedik, ők döntenek a királynál is, a rendeknél is. Szövetkeznek egymással, egyezséget kötnek, hittel elkötelezik magukat és a mikor számon kérik tőlük az ígéretet, azt felelik, hogy hiszen nem a király ellen, hanem a saját védelmükre álltak össze. Így aztán az Istenben, a királyban és a saját szolgálatában való bizalom megszűnt. Azért mállott el az ország, mert nagy s kis bárók egyaránt a szövetségesekben: kalandosokban inkább bíznak, így azután nem is lehet a szövetségesek miatt semmi rend. Majd minden vármegyében szövetkeztek a tehetős nemesek, ott nem is tud a jogrend tért foglalni. Ott, a hol pedig nem az igazság uralkodik, lássák és ítélik meg mások az ország állapotát. Megverte az Isten két évvel ezelőtt ezt az országot, félő, hogy az Isten ostora ezt az országot, a mely folyton háborúkkal küzd, meg fogja verni rövid időn belül. Ezen sir a köznép a végeken és folyton könnyörög az Úr-istenhez.

Nincs senki, a ki nyíltan merne szót emelni, vagy helytállani ezért a gyöngé királyért, a ki jó és az Istentől mindennel meg van áldva, a külső segedelmek sem hiányoznak, így itt vannak a keresztény fejedelmek, meg a csehek. És mégis csak az Úristenben van irgalom.¹

Csakugyan, mintha az Úr lelkének irgalma örködött volna amaz elhagyatott jajczai erősség fölött.

Paksy után *Keglevich* Péter, a horvát végvidéki har-

¹ Acta Tom. i. h.

czosnak igazi jellemképe és *Tahy* János nem rokonszenves, de kemény vitéz vállalkák a keserves jajezai báni tiszteit, 1520—22. A várban Keglevich ült.

Keglevich Péter életrajza megíróra vár. Tudnók ugyan indokolni, ha e munkálat keretébe beiktatnók élte folyását, de annyi ága-boga van e jeles harczos viselt dolgainak, hogy jajezai vitézkedése pályafutásának csak kisebbik része. Néhány szót mégis ejtsünk róla.

Keglevich
Peter.

Buzsimi Keglevich Péter, II. Lajos és I. Ferdinánd királyok idejében hatalmas vezéralak, régi horvátországi családból, kinek ősi birtokai Buzsim és Keglevicé.¹ Nines kizárva, hogy Keglevichék ősei főkapitánrok: dalmáciai pásztor-törzsfők voltak. K. Petert II. Lajos a jajezai vár kapitányává, majd bánjává, utóbb, 1525-ben ismét kapitányává nevezte ki. Ezt a tisztséget becsülettel viselte és jutalmul, úgylátszik, 1524-ben vagy 1525-ben Fejérvő várát kapta a királytól.

A mohácsi vész után K. Péter állandóan megmaradt Ferdinand hűségén, váraiban tartott vitézeivel harczolt a török és a Janosparti urakkal. 1538-ban Nádasdy Tamással együtt horvát-szlavón bán lett s mint ilyen, bántársával együtt folytatta a török elleni küzdelmet. 1538-ban a töröktől ostromolt Dubicza várának nem tudott elég gyorsan segítségére menni — katonahiány és betegsége tartóztatták —, úgy hogy ez a vár is elveszett.² Báni hivatala gyakorlását a Szapolyai-pártiak, különösen Török Bálint, valamint a veresége óta a déli vidékeken bujdosó és intrikáló Katzianer is megnehezítették.³

Az 1542 novemberi pozsonyi országgyűlésen Nádasdy Tamás lemondott a bánságról, K. Pétert pedig az ország és király letették, ille- és jószágvesztésben elmarasztalták, mivel magtalanul elhalt veje, csáktornyai Ernuszt Gáspár várait nem bocsátotta a fiscus kezére. A merhetetlen gazdagságú Ernuszt Hampó-javak utolsó birtokosának, Ernuszt Gáspárnak K. Péter leánya volt a felesége, a ki mikor özvegyen maradt K. Péter az Ernuszt-várokat: Csáktornyát, Sztrigót, Kapronezát, Szentgyörgyöt a kir. kamara több felszólítására sem adta ki, azzal a megokolással, hogy leánya teherben maradt. A kamara végre két főúr holgyet Gyulai Annát és Bradács Ilonát küldte a tényállás megállapítására, de K. Péter ezeket be se eresztette várába. Ferdinánd ele idéztetvén, megígérte a birtokok kiadását, de ígerete teljesítését folyton halasztotta, lányát pedig közben újra férjhez adta Bánffy Lászlóhoz. Erre következett a nevezett országgyűlésen az elítélés, a végrehajtással a bánságban utóda, Zrínyi Miklós bízott meg, kinek magának is fajt a foga az

¹ Thallóczy—Hodinka, Mellektart. oklt. I. 18. 1.

² Istvanffy lib. XIII.

³ Barabas, Zrínyi Miklós. Oklt. I.

Ernuszt-váarakra.¹ Zrinyi Miklós sietett az öreg, hetven év körüli K. Pétert Csáktornyan ostrom alá venni; szorongattatásában az ki akart szökni a várból, hogy, állítólag, a törökhöz meneküljön, de emberei árulása folytán Zrinyi kezébe esett. Az új bán elődjét éveken át fogságban tartotta, a várakat egymásután elfoglalta, sőt K. Péterrel oklevelet is állíttatott ki, melyben ez Kaproncza várát elígéri neki arra az esetre, ha a királynál kegyelmet eszközöl ki neki.² Ferdinánd király végre 1548 október 14-én meg is kegyelmezett régi szolgájának és birtokait visszaadatta,³ de Keglevich és Zrinyi közt a jó viszony soha többé nem állt helyre. Az Ernuszt-örökség Zrinyi Miklós kezén maradt, a ki 1549-ben feljelentette haragosát a királynál, hogy orgyilkosokat küldött élete ellen.⁴ A vád úgylátszik alaptalan volt, Ferdinánd vizsgálatot sem indított⁵ s Keglevich háborítatlanul élte le napjait családi váraiban. 1554-ben még Buzsámi várában tartózkodott, ez év végén vagy a következő év elején halt meg. Örökösei 1571-ben hiába követelték hosszú per során az Ernuszt-javakat a szigetvári hős örököseitől.⁶

Összevetve élte folyásának fontosabb tüneteit, egy Zrinyi Miklós-féle fából faragott alakot látunk magunk előtt: összes jó s nem jó tulajdonságaival. Balkánias typus, verekszik akár a félvilággal is, hűséges, hatalmaskodó, ott s úgy szerez, a hol s a mint lehet. Jobb bánja azonban Jajczának nálánál nem volt.

Mesébe illő — meglehet, hagyomány útján is kiszínezett — harci esemény fűződik bánága emlékéhez.⁷ Nem ütközetről van szó, avagy rendszeres ostromról, hanem a bosnyák harczok folyamán akkoron napirenden levő csalátfintaság, rajtaütés megghiúsításáról.

Jajcza
megrohanása
1520—1522
körül.

¹ Istvánffy lib. 14, 15; Ferdinándnak a hűtlenséget kimondó oklevele kiadva Barnabás, id. m. II. 169. l.

² Barabás, id. m. II. 180. l.

³ Okt. kiadva Barabás, id. m. II. 217.

⁴ Barabás, I. 109.

⁵ Felelete Zrinyinek u. o.

⁶ Barabás id. m. és Istvánffy. † 70 éves korában; neje Sztrezemlyei Bora, előbb férjezett Zayné.

⁷ Erről három kútfő (Okt. CCIV., CCXI., CCXII.) áll rendelkezésünkre: Istvánffy, Tubero és Brutus J. Mihály. Nagyjából egyezik az elbeszélés. Tuberoé tán a legrészletesebb, de hogy pontos is, az kérdés. Mindegyikben van valami részlet, a mit jobban kiszínezett. Az időpontra nézve csak az állapítható meg, hogy Szulejmán szultán trónralépte után — tehát 1520 szept. vége után — ment végbe az esemény. Istvánffy chronológiája 1527-ig hibás, azért bajos oklevél híján megállapítani állításait.

Állítólag Szrebernik elfoglalása után történt, hogy a szarajevói besliák (zsákmányra dolgozó haramiák, rémületet keltő rablók) látván, hogy a magyarral könnyen el lehet bánni, elhatározták, hogy meglepik a várat s hágesókon fölmászáván, végeznek az őrséggel. A várban 200 lovas s 200 gyalogos alkották az őrséget.¹ A besliák fényes jutalmat reméltek, ha vállalatuk sikerül. Béke lévén, föltételezték, hogy a magyarok nem ügyelik az ellenséget s különben is valamelyes cselfogással majd csak túljárnak éberségükön.

Csakhogy Keglevich Péter még a Corvin János és a Derencsényi-féle világban vitézkedett s a hiúz éberségével kémleltette a határt. Vinac—Koszorúvár már török kézen lévén, ugyancsak nehéz volt a kalauzok és kémek dolga. Azonban mégis megtudta, hogy az ellenség sok lajtorját készít. Ebből rájött, hogy a vár ellen terveznek valamit. Az őrséget erre készenlétbe helyeztette, nyereg alatt állott a ló. A strázsákat megkettőztette s az alacsonyabb falakat válogatott fegyveresekkel őriztette.

A törökök nagy kerülővel a városhoz legközelebb eső völgybe értek s az erdőben ütöttek tábort. Azonban bármily ügyesen jártak is el, Keglevich kémiei elől nem rejtették el magukat. Az volt a terv, hogy másnap hajnalban,² szürkület előtt, nekitámasztják a lajtorját a falnak s a várőrséget meglepven, elfoglalják a várat. Péter bán — nagyban kellene tévednünk, ha nem szerzett kémeket a támadók közül — értesülvén a tervről, Cseri Balázs³ nevű magyar kapitányát 100 lovassal nagy csendben, jó nagy kanyarulatban az ellenség háta mögé küldötte azzal a parancssal, ha majd ágyúszóval jelt ad, hátban támadják az ellenséget és vágják. Ő maga pedig összeszedette a szebb formájú asszony- és leánynépséget a városban s ünnep

¹ Tuberónál, Brutusnál 300 lovas.

² Tuberónál 4 órakor.

³ Cseri helység Szond és Jakabfalva körül Bácsmegyében Cseri odavaló nemes cs. L. Csánki i. m. II. 146—170. II. Azonban Istvanffy szerint hontmegyei. Tubero szerint Cseri Balázs kémlelte ki a besliákat. Szerinte 200 lovast adott Cseri Balázs alá.

lévén, meghagyta nekik, hogy szépen kiöltözve járják el a völgy előtti tisztáson a kolót és énekeljenek mellé.¹ Természetesen biztatta az asszonynépséget, hogy ne ijedezzenek, mert a mint baj lesz, azonnal segedelmükre siet. Az asszonyok erre bátran megindultak, de úgy, hogy a törökök láthatták, a mint a városból kijönnek s feléjük tartanak.² Ekkor a törökök egyebet gondoltak, letették a lajtorjákat s az asszonyok felé sompolyogtak. Erre várt Keglevich. Megadta a török háta mögött várakozó lovasoknak a jelt, ő maga pedig arczélben támadta a rablókat. Így két tűz közé fogatván, alig maradt a rablók közül hírmondó.

A szépen, hősénekek módjára kiszínezett orvtámadás valójában így történt-e, vagy csak a magva igaz, ma nem állapítható meg, de a lantosok sokáig danoltak róla. A történetnek nagyjából igaznak kell lenni, mert a földolgozásokban mutatkozó különbség is nagyon csekély.

Sajnos, hogy ezzel a vitézi tettel Jajcza nem menekült meg az állandó fenyegetéstől. 1521-ben egyik portyázás érte a másikat. Megelőzőleg a horvát végeket, nevezetesen Knint dúlták fel a törökök, tönkretették Orlovicsékat s egy csomó kisebb curiát. Legszomorúbban esett azonban Beriszló Péternek, a hős bán-püspöknek halála, a ki boszszút akarván állni, törbe esett s megöletett.³ Jajcza azalatt folytonos élelmiszerhiányban szenved. Keményen rá kell izenni a zágrábi káptalanra, mely most is késett vele, hogy

¹ Tubero szerint a törökök alkonyatkor érkeztek táborukhoz.

² Tubero szerint az asszonyok holdvilágos éjjel táncoltak. A törökök nem készültek el lajtorjaikkal, azonközben kimozdult a hajnal. Látván, hogy nem kockáztathatták meg az ostromot, a törökök az asszonyok elrablására indulnak. Keglevich kirohanásakor először is az asszonyokat menti, azután vágatott csak a törökre. Brutus azt írja, hogy a törökök nem készülvén el a lajtorjákkal, Várbosznába vissza akartak menni, de meghallván az asszonyok danolását, föltámadt bennök az asszonyok elrablásának a terve.

³ Marino Sanuto XXVIII. 560. A két esemény Jajcza megrohanása és Beriszló halála nem állanak okozatos összefüggésben. Beriszló halála 1521 május 20-án történt Bihács közelében: a részletekről Klaič i. m. IV.

készüljenek el a szállításra.¹ Pedig Jajcza körül állandó a harc: embert, állatot, a hol éri, elhajtja a török.²

Köztörténeti szempontból e harcok csak helyi jelentőségűek. A magyar korona balkáni állásának a sorsa nem itt dőlt el, hanem Nándorfejérvárnál. A büszke vár, mely majdnem száz év óta a magyar korona tartozékát alkotta, 1521 augusztus 29-én, János fővétele napján, Szulejmán szultán birtokába került.³ A mit a Hunyadiak Európa számára megtartottak, azt a gyöngye epigonok hazájuk kimondhatatlan kárára, beláthatatlan időkre elvesztették. Az a nagy kő, mely a magyar Alföld kertjét elzárta, kimozdult s szabaddá lett az út — Budáig.

Nándorfejér-
vár eleste
1521 aug. 29.

3.

Nándorfejérvár török kézre jutása rövid időre látókká tette az érdekelt nemzeteket. Budán már nem azon vitatkoztak, hogy talán a törökkel jobb lett volna, ha a balkáni kis urak, „signorottik“ módjára valamikép megegyeznek. Pénz s ember, még külföldi szövetség kell ide s nem szó. Pénzt annyit szavazott meg az 1521 november 19-én összehívott országgyűlés, hogy az országnak nemcsak pénzügyi egyensúlya állott volna helyre, de lelkiismeretes végrehajtása esetén, kellő összetartás mellett, az ország déli határain rendet teremthet valamelyes erős kéz. Hét évvel a parasztlázadás után adó alá akarták fogni a nemzet összes társadalmi rétegeit, különbséget akartak tenni a király magánkinestára s az ország pénztára között. Azzal a fiscalis fogással éltek, hogy ezt a hadiadóforma fölemelést egyelőre egy évre vetették ki, biztos hitben, hogy ez majd állandóan benne marad a költségelőirányzatban. Mindez papíron maradt.⁴

Visszahatas
Nándorfejér-
vár eleste
után — A
nemzet-magyar
érdekközösség
és segély.

¹ Okl. CCV. 1521 július 19. i. m. 288. l.

² Okl. CCVI., CCVIII., CCIX. Korbáviai Karloviés Janos bán kétértelmű szerepéről CCIX., CCXIII.

³ Hadtört. szempontból: Belgrád ostroma 1521-ben. Kiss Lajos, Hadtört. Közl. II. évf. 389, 546. A belgrádi és sabaczi banság története külön monographiának lenne érdemes tárgya.

⁴ Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. II. 516.

Az ország ekkor már gyöngeségének teljes tudatára jutott. Tisztában voltak vele, hogy a király, ha meg akarja tartani az országot, nemcsak kénytelenségből, de kötelességszerűleg tartozik megnyerni a szomszédok szövetségét. A győztes Magyarország föltételek nélkül kaphat szövetségest, a szövetséget kereső, meggyöngült Magyarország természetesen kénytelen elnézni, hogy kapcsolt részei másutt keresik boldogulásukra a kiutat. Ki ne értené a horvát urak eszejárását, mikor hívek ugyan a szent koronához, de csak addig, a míg az *erős fejen* ül.¹ Ha Magyarország hathatós védelmet kíván, meg kell adni a módját, hogy az osztrák főherczeg elzárja a török elől friauli, krajnai és karintiai határait. Ezt csak úgy teheti sikeresen, ha Lajos király végvárait akképen védelmezi, hogy ellátja élelemmel s őrséggel. Magyarország ezen az úton viszont fölszabadul terhes kötelezettsége alól s határait támadólag is megvédeheti. Ámde ki ne értené, ha *ezért* — a maga jól fölfogott érdekében — tett szolgálatért, az imperiumnak egy része a déli határon apránként az osztrák főherczeg kezébe jut. Előbb condominium véd- és daczszövetségi alapon, azután átháramlás *via facti*. ez a jövő állott a magyar-horvát végek előtt.²

Ferdinánd főherczeg érdeklődése a birtokaival szomszédos horvát véghelyek iránt Nándorfejevárra elestét meg-

¹ L. erről Frangepán cs. okl. II. XLI—XLV. 11. és Fraknoi V. Magyarország a mohácsi vész előtt című, a maga nemében mintaszerű feldolgozását. 1884. Szt. István-Társ. házi ktára.

² Oklt. CCXVII. Istvánffy elbeszélése, mely annyi félreértésre adott okot. Istvánffynak abban igaza volt, hogy II. Lajos országtanácsi végzés alapján tárgyalt sógorával az „illyr“ (horvát) végvárak dolgában. Csak abban nem volt igaza (mindig évszám nélküli convolutumokból dolgozván), hogy Zengg, Klissza, *Ĵajca* már 1522-ben német őrseget kapott. V. ö. Frangepán cs. oklt. II. i. h. Ez a német-osztrák-magyar együttműködés ugyan megindult a dalmát-horvát területen (Istvánffy VII.), de más alapon. Egyfelől a magyar *rendek* még nem egyeztek bele, hogy Ferdinánd őrseget tartson Horvátországban (Szalay L. Mo. 1. IV. 42—43. l.), másfelől Ferdinánd főherczeg pénzügyi viszonyai csakoly ziláltak, mint a II. Lajos királyéi. 1523-ban 11,454 lb. fillér (u. a. tallér) a hiánylat. (K. Oberleitner: Öst. Finanzen stb. Archiv f. öst. Gesch. XII.)

előzőleg már az ostrom idejében is megnyilatkozott. Folyton figyelemmel kíséri s jóval előbb tudja, hogy az éhezõ vár el fog esni. Öt természetesen Jajca, Bihács, majd Styria s Krajna további sorsa aggasztja elsõsorban.¹ Nyilvánosságos az osztrák-német és a magyar érdek közössége. A magyar Alföld s a Balkán-félsziget éjszaknyugati sarka, valamint a Dráva-Száva köze kiegészítik egymást. Ha a Németbirodalom nyugat felõl sikeres segedelmet nyújthat, Magyarország a Keleten állhat õrt.

Ez a gondolat — mert eladdig csak az volt — végre gyökeret vert a német római birodalom nürnbergi gyûlésein, melyeken Magyarország követei Ulászló király uralkodása óta állandó vendégek. A kölcsönös segítség eszméjét megértik, de az ügy politikai részét Ferdinánd fõherczeg közvetíti, mint egyenes érdekelt fél. Nürnberg a német nemzet akaratát képviseli, Ferdinánd fõherczeg a végrehajtás mozgatója. Hogy a tárgyalások elhúzódtak s a hivatalos elintézés hosszú idõt vett igénybe, magától értetõdik. Ferdinánd fõherczegnek közegei: az alsó osztrák hadi tanácsosok véleményezése elõtt, a részleteket illetõleg tájékozatlan német rendek nem foglalhattak véglegesen állást.

A komoly tárgyalás 1522 április havában indult meg. Lajos király elõbb cseh ügyeivel végez, azután akarja külföldi szempontból megalapozni az actív segítség ügyét.²

Még a magyar követek meghallgatása elõtt a német birodalmi rendek elé került Ferdinánd fõherczeg két hadi tanácsosának: H. v. Reichenbergnek s G. v. Herbersteinnek (1522 márczius 31) írásbeli véleménye a török segély dolgában.

A törökkel eredményesen — így szólnak — csak úgy lehet megküzdeni, ha az összes tényezõk kellõ összhangban szállanak sikra. Jó egyetértést kell fenntartani a magyarokkal s a horvát-szlavón országrészek „die Windischen Lande“ között, melyek együtt élelmezték a várakat. A magyar-horvát

¹ A horvát véghegyek Okt. I. XXV. 36. DLII 704. l.

² Errõl értesíti böven Prágából 1522 április 22-en az ország hatóságait a sárosiakhoz intézett mintakiadványt l. Wagner i. m. 26—28. l.

egyetértés, a korona erkölcsi integritása tehát osztrák érdek is volt. Ferdinánd főherczeg pedig fölszerelve tartsa csapatait, a Németbirodalom meg állítson ki ezer könnyű lovas, kétezer lövészt, kétezer gyalogot, tehát összesen ötezer embert, a kik egy megfelelő szekérvárba férnek. Ez a sereg vonuljon be a hegyszorosokba s egyesülvén a horvát bán csapataival, foglalja el a török kézen lévő várakat. Csak így lehet Horvátországot s általa Stájerország, Karintia és Krajna birtokát biztosítani. A tanácsosok bizton számítanak a horvát, szlavón s esetleg nápolyi segélycsapatokra is.¹

Jozefics Ferencz zenggi püspök, az egyik követ, ekkor már jelen volt Nürnbergben s április 1-én beszédet intézett a német rendekhez. Legelőbb is ráutal Nándorfejérvár (Belgrád) és Szabács elestére s Oláhország elfoglalására. Magyarország eddig az egyházért s Németországért küzdött. Ne engedjék elesni, mert úgy járnak vele, mint Konstantinápolylyal, csak aztán fogta el őket a bánat, miután a török elfoglalta.²

Azalatt lengyel s magyar követek (április 30—június 25.) Bécsben tárgyaltak s ötezer embert kívántak segélykép. Két zászlóaljja lanczkenét már útnak is indult Jajcza felé s június 16-án 450 fölszerelt gyalognak utánok kellett volna indulni: összesen ezer ember a fölszerelt legénység.³ Ez a magyar kérte segítség, t. i. a 3000 ember egyenesen Horvátország megsegélyezésére kellett. Eleinte ugyan azt hitték, hogy ezer ember is elég lesz, de hallván Knin veszedelméről, június 16-án Badenbe mentek a főherczeghez s beleegyeztek, hogy mind a háromezer ember vonuljon a horvát várak fölszabadítására. Jóformán meg is egyeztek. Összesen négy zászlóalj — 500 emberével — induljon útnak, a melyek aztán a Jajczának vonult két zászlóaljjal egyesüljenek. A magyar követség lelkére kötötte a fővezérnek, gr. Salm Miklósnak, hogy az átvonuló hadak ne tegyenek kárt, magyarán szólva, ne pusztítsanak. A vezér-

¹ DRTA. (Rövidítve Deutsche Reichstagakten) III. 32—36; 75—76. 11. 197. I.

² U. o. 76—77. I.

³ U. o. 197. II.

let kérdését úgy vélték megoldani, hogy a fővezér a lanczenének ezeres kapitányával, Helfenstein Lajossal s Karlovics János horvát bánnal együtt tanácskozzék. Salmnak 1200 lovasa s 1500 gyalogosa állott rendelkezésére. Ágyút, lőszert, élelmet Ausztria szolgáltat. A legénység három hónapra van felfogadva, de ha a szegődség letelt, újra beállanak.¹

A német birodalmi gyűlés óvatosan s a maga szempontjából igen helyesen járt el. midőn 1522 április 1-én egy bizottsága által részletes információkat szerzett be a magyar követektől, mert eddig csak általános szólamokban volt részük. Mielőtt a kérdés érdemleges eldöntésére került a sor, tudni akarták, hogy egyes részleteiben hogyan is áll az a magyar-török hadiviszony. Föltették a kérdéseket 16 pontban s a követek feleletét írásba foglalták, ekképen:

A nürnbergi
gyűlés
eljárása
1522-ben.

1. Hány harczt állít ki a török?

Felelet: Becslés szerint 200,000-t.

2. Hol szokott a török betörni?

Erdély, Oláhország, Orsova, Szörény. Belgrád felől leginkább, lévén a Duna-Dráva közti vidék a leggazdagabb. Betörnek Horvátországba Bosznia felől.

3. Mikép kellene ellenök védekezni?

A Dunán erős hajóhaddal, a várakat meg kell erősíteni s lőkészlettel ellátni. Jól fölszerelt gyaloghadakkal Zala megyén, Szlavón- és Horvátországon át kellene ellenök menni.

4. Van-e a töröknek ágyúja és hadigépe?

Van sok, de ezek más szerkezetűek, mint a németeké.

5. Mennyi katonát tud ellenök kiállítani a magyar király?

Összesen 60,000-et. (Ez meg is felel a tényállásnak.)

6. Mikép akarnak ők (a magyarok) védekezni, van-e ágyújuk?

Mindez a pénztől függ, ágyút s lőszert a külföldtől várnak. Mit tehetnek ők, azt ők (a követek) nem tudják; tesznek annyit, a mit lehet.

¹ DRTA. III. 200. l. 1522 jún. 22-én a magyar követek most már sürgetik a legénység kiállítását. U. o. 202. l.

7. Mennyi katonát bocsáthat a magyar király a németek rendelkezésére?

Azt bizonyosan nem tudják. A mennyit lehet: „a mi bőrünkre megy (a dolog), tehát igyekszünk“.

8. Lehet-e még a töröktől el nem foglalt várakat megerősíteni?

Lehet, ha van rá mód.

9. Hallják, hogy a főurak s kapitányok, a kereszténység nagy kárára, erősen gyűlölködnek. folytonos a viszály köztük s a király között; mi van ebben?

Erre azt a kissé körülbástyázott választ adják, hogy erről nem tudnak, legalább is nem annyira, hogy ez a vállalatnak ártalmára lehetne, a királyt pedig az urak, a nemesek s a nép egyaránt szeretik s engedelmeskednek neki.

10. Van-e hív és hadban jártas vezér a magyarok közt?

Ezeket a király választja: itt van Báthory István, Szapolyai János, ezek hadban jártasok; de azért csak küldjenek a németek tapasztalt vezért.

11. Nem lesz-e baj az idegen német jövevény katonákkal?

A magyarok szívesen és hálával látják őket, ha jó vezérek alatt jönnek, a kik megóvják a lakosságot a károktól.

12. Honnan remél a király külső segedelmet?

Csehekre, morvákra és sziléziaikra számít a király.

13. Mi van az oláh vajdával?

Ha számíthat keresztény segedelemre, akkor jó érzéssel van.

14. Mi van a perzsák uralkodójával?

Hír szerint a szultánnal tart.

15. Van-e kellő mennyiségben élelem Magyarországon vagy bevitelre is van szükség?

Élelem van ugyan elég, de azért jó lesz, ha hoznak, mert ennyi embernek sok kell.

16. Lehet-e a folyók mentén megvédeni az átjárókat?

Lehet úgy, hogy a török ne jöhessen át a Dunán, a Dráván, Száván s a Murán.

17. Igaz-e, hogy a velenceiek műveseket bocsátanak az ellenség rendelkezésére?

Mi igaz belőle, nem tudják.¹

Ezekből a kérdésekből és feleletekből föltetszik, hogy a német birodalmi gyűlés intéző emberei, bár eléggé pedzették a dolog lényegét, de a kérdéses terület részletes vonatkozásai teljesen ismeretlenek voltak előttük. A magyar követek feleletei ebben a fogalmazatban, mely tolmács útján készült, szintén híjjával vannak a határozottságnak és szabatoságnak. Azonfelül a magyar követeknek nem is volt kellő felhatalmazásuk arra nézve, hogy a német rendekkel valamiben kötelezőleg megállapodjanak. A német rendeknek meg szeget ütött a fejébe a magyarok egyenetlenkedése, tudtak a magyar pénz rossz veretéről, melyet még a magyar birodalmi területen sem fogadtak el mindenütt, ezért, bár elvileg átlátták, hogy saját érdekek, ha a magyar királyt megsegéllik, végleges határozatukat a szeptember 1-én összeülő birodalmi gyűlésre halasztották.

A magyar segélyügyben a főérdekelte Ferdinánd osztrák főherceg volt. A török hódítás nyugat felé az ő tartományait érte s így a közös védekezés eszméje az ő uralmának létérdekét alkotta. Azt a külső segélyt, melyre a magyar birodalomnak szüksége volt, csakis a szomszéd osztrák tartományoktól s a Magyarországgal personalunióban álló cseh királyságtól várhatták az akkori intéző magyar körök. A németbirodalmi segély tehát Ferdinánd főherceg hathatós közreműködésével válhatott valóra. A többi európai fejedelem egymással viszálykodott. Csakis úgy lehetett volna ezeket a török ellen összpontosítani, ha treuga deit létesíthet valamely hatalmas kéz. Treuga dei? Mintha az egyéni szövvényes külön érdekeket hosszabb időre lehetett volna egységes célra egyesíteni! Ha a posteriori akarnánk következtetni, már arra az időre is megbizonyíthatnók, hogy a XVI. századbéli versengésben kiválik az a három csoport, mely Nyugat-, Közép- s Kelet-Európából állott össze a saját léte érdekében. Csakhogy

¹ DRTA. III. 78—81. l.

akkor az egyes vezető tényezők másképp helyezkedtek el érdekköreiken belől. Magyarország érezte, hogy külső segedelem nélkül az akkori hatalmas új keleteurópai török erő ellen egymagában nem állhat meg s a dinasztikus magánérdekeken keresztül már áttetszik az állami, vagyis összes alkotó tényezőinek érdeke megóvásának a kényszerítő súlya.

A német rendek, kiknek elsősorban természetesen a német érdek lebeg szemük előtt, nem vonakodnak a segély megadásától, melyet Ferdinánd főherczeg, mint német uralkodó, ugyancsak a maga érdekében szorgalmazott; de joggal megkívánták, hogy a magyar belviszályok szűnjenek meg. Ugyancsak igazuk volt, mikor azt kérték, hogy Ferdinánd főherczeg hozzon magával oly embereket, a kik a birodalmi gyűlést megoktathatják Horvátország és Bosznia viszonyai felől.¹

Ezenkívül írásbeli felvilágosításokból is tanulni igyekeztek. Rotenhan Sebestyén a rendek elé terjesztette, a mit egy Szlavóniát ismerő ott szolgált lanczkenét csapat parancsnokától, Adelshawsen Györgytől hallott.

Haditervek.

A Száva — úgymond — rendkívül széles, Velikánál van 300 lépés s még hidat verni is nehéz rajta.

A part mentén két-három mérföld szélességben erdők terülnek el, az Unna és Verbász közt nagy gyepük (hagen) alkotnak elzáró torlaszokat. A Drina nemkülönben csintalan egy folyó s bajosan esik rajta az átkelés. Sabac várától, mely a töröké, még messze esik Nándorfejevárr.

Értékesebb ennél Korbaviai Karlovics János horvát bánnak haditerve, hogy miként lehetne Boszniában sikert aratni.

Velikánál a Száva mellett van ugyan egy híd, de azon nagyon bajos az átkelés, áradáskor meg éppen lehetetlen. Azonfelül a túlparton szűkvölgyű hegyek s erdők akadályozzák a menetelést s még egy folyón: a Bosznán is át kell vonulni. Ezért alkalmasabbnak kínálkozik a *cigleniki* rév (Pozsega vm. bródi járás), onnan síkon lehetne Sabác és Nándorfejevár felé operálni.

¹ DRT. A. III. 211—14.

A törökök egy esomó varat foglaltak el Boszniában 1457 után: *Rogot, Beszterczét, Beogradot*, Glamočban *Ključot, Kameuogradot*, a velenceiektől megkerítették *Szkradin, Knin, Vrhlickit, Sinj-t, Csacsrinát*, ezekből kitörve okozák a legnagyobb kárt. Ezeket meg kell ostromolni. A gyalogosokat s élelmet a tenger felől kell szállítani, a lovasok szárazföldön jönnének. Faltörő ágyúkra is szükség van, mert magas hegyeken épült erődökről van szó.

A Szávától délre török kézre kertültek: *Bocsász, Jezero, Kotor, Szokol, Koszorúvár* (Vinac), Prusac, Travnik (?) s egyéb szomszédos kisebb erődök (őrtornyok). Ezeket egyvégtiben el lehet foglalni, erre azonban 15 000 ember kell. Ha a török császár másfelé van elfoglalva, 12 000 jól begyakorolt harezos is elegendő.

Élelmet azonban a helyszínen nem lehet kapni, tehát a tenger vagy a Száva felől kell a csapatokat ellátni. Van még egy módja, ha a szlavón lakosság minden más tartozás alól fölmentetvén, lovaikkal élelmet szállítanak a bevonuló seregnek, a némesség pedig hadaival köteles a felmentő sereghez csatlakozni.

E tárgyalásoknak az lett az eredménye, hogy Ferdinánd főherczeg az 1522. évi (második. decz. 2.) téli birodalmi gyűlésre Frangepán Bernát és Salm Miklós gróf, mint „török szakértők” véleménye alapján meggyőzte a német rendeket a segély szükséges és indokolt voltáról. Kijelentette, hogy a magyarok meg vannak elégedve a királyukkal s hogy faltörő ágyúkról, golyóról, löporról gondoskodas történt. Nem kell mondanunk, hogy ebben sok a „captatio benevolentiae”. Célját elérte vele, mert a birodalmi gyűlés deczember 22-én kelt válaszában 4000 főnyi segélyes csapatot (lovast is) végre kiállíttat a Németbirodalom határszorosainak és határvárainak védelmére.¹

Mialatt e nagyfentossági tárgyalás folyt, magának Jajczának az állapota 1522 március hava óta keservesre fordult.

A bánok sehogysem akarnak maradni. Érthető is, mert mikép segítsenek ők a váron, ha nincs rá módjuk

Jajcza bajai
1522—23-ban,
a német segély
megtatasa.

¹ DRTA III. 328—30. l.

Keglevich Péter (1522 III/24) sehogysem akarja tovább a felelősséget vállalni. Gilétfi Miklós személye jut előtérbe. Lajos király cseh királyságába menet Báthory Istvánra, a nádorra bízta Jajcza személyi ügyét. Egy bán nem elég Jajczára, kereszenek tehát valakit Gilétfi mellé, kit még külön figyelmeztetnek, hogy különös ügyeletet fordítsa Banjalukára és Orbász várára. Meg kell egyezni a horvát várak uraival s a zenggi kapitánynyal, ki kell továbbá elégiteni Karlovics Jánost és Bánfi Zsigmondot a szlavóniai adóból.¹ Könnyű volt a királynak csehországi útja közben tanácsokat adnia: mire tanácsait a nádor olvashatta, mindinkább közeledett a végveszedelem. Jajczában azalatt hiába várták a segédelmet, bár Ferdinánd főherczeg szavát állotta s Weichselberger Zsigmond stájer főkapitányt utasítá, hogy vigyen élelmet Jajczába. A főherczegnek s a királynak t. i. külön pactumán alapult ez a segedelem, melyet *Stiria* s *Ausztria* szolgáltatott. Zágrábban tudatták vele, hogy Jajczába nem juthattak el az élelemmel. Az az átkozott *Bocsász* útjokat állotta s két mértföldnyire Jajczától vissza kellett fordulniuk. A törökök mindenütt torlaszokat emeltek s vagy 2000-en sánczba álltak. Szegény élelemhajtóink visszafordultak Banjalukára s onnan küldözgettek be gyalog embereket Jajcza felé. De ezek sem boldogultak. Annyit megtudtak, hogy a két bán: Keglevics Péter és Tahy János Szlavóniában van.²

Végre júniusban meghallották Ferdinánd emberei, hogy 6000 török ostromolja Jajczát. A szegény jajczai viczebán — nevét nem tudjuk — jelenti, hogy 10,000 emberrel föl lehetne menteni a várat, 2000 nehéz lovas, 4000 huszár s 4000 gyalog, meg élelem kellene neki.

A németbirodalmi segély első csapata, ezer „lánczenét“, már 1522 derekán Bécsbe ért, az volt az utasításuk, hogy Jajczát mentsék föl s lássák el élelemmel. De nemcsak Jajczának kellene a segély, ráfér ez a többi várra is. Salm Miklós, a XVI. század első felében a leg-

¹ Német-Bród 1522. III. 24. Asz. Oklt. 287. 1.

² Horv. véghegyek It. I. LXXIII. 118.

jobb törökverő, gyanakodni kezd, hogy a bán, Karlovics János, úgylátszik, a hadisegélyt a saját elveszett várainak visszafoglalására szeretné alkalmazni s ellenfeleit „die vast alle grafen in Krabatin sein“ akarná leverni.

Salm Miklós csakhamar átlát a dolgokon s megismeri a „balkáni“ fogásokat.

Jajczában májusban s ősszel váltakoznak a bánok. A törökök ugyan vagy 40 km-re köröskörül elzárták a várost, azonban megvallva az igazat, addig van élelmük, míg az új bán szeptemberben bejön. Ezeket írja Jurisics Miklós, aki ekkor Ferdinánd főherczeg szolgálatában van.

A Jajczát megszállott török sereg számát 12—15,000 emberre becsülik.¹ A bánok távollétében történeteket a várbosznai pasa vezérelte török sereg arra használta föl, hogy Jajcza szorongattatásával csak tüntetett. Kémeik nekik is voltak s nagyon jól tudták, hogy Jajcza fölmentése most a németek kezében van. Mindezekről a német vezérlet egy ügyes magyar huszár útján „ein treffentlicher Gesell“ szerzett tudomást, aki azt is jelenté, hogy a pasa embereivel Biliácsnak s a Verbász mentén a Száva-Dráva között fog pusztíttatni.²

Az a nagy előnye megvolt a külföldi *érdeklődésnek*, hogy Jajcza megmaradt a király kezén. Ez kétségtelenül Ferdinánd főherczeg érdeme, de a segélyt nem nevezhetjük egyébnek jóakarató *érdeklődés*nél. Nürnberg városa, melyet kereskedelmi összeköttetései következtében szorosabb kapcsolatok fűztek Magyarországhoz, a maga jószántából puskát, lőport és miveseket küldött Magyarországnak — ajándékba. A rendek azonban nem voltak hajlandók 1524-ben pénzben adni meg a 4000 ember zsoldját. Gosztonyi Miklós és Ákosházi Sárkány Ambrus, a királynő kancellárja, azzal érveltek a németek előtt, hogy a magyarság századokon át védelmezte a kereszténységet török s

¹ A jajczai orségról csak annyit tudunk, Szentkláray: Dunai hajóhadai 308. l. alapján, hogy 8 vajda volt benne. Adatának holletét nem idézi.

² Horvát végh. Itara. I. 127., 159., 173—74., 176., 182—83., 188., 193—94., 403. l.

tatár ellen, ma egymagában nem tud védekezni, ezért közös erővel kell az ellenséget megsemmisíteni.¹

Történt ez a nyilatkozat 1524. év márczius havában.

A Németbirodalom s Nyugat-Európa politikai alakzata akkor sem vezetett eredményes ligára; eltagadni nincs miért a jóakaratot, viszont nem kell elzárkóznunk annak a kijelentésétől sem, hogy a magyarságnak most sem jött segedelmére a Nyugat. A felelet rá egyszerű: elgyöngült szövetségest akkor sem volt szokás megsegíteni.

A német császár másfelé irányzá nagy céljait, őt meg lehet érteni. A pápa pedig annyiban segített, a mennyiben a II. Lajos királysága agoniáját meghosszabbította.

4.

Horvát bajok.
A budai udvar
Jajczáért.
Jajczai őrség
1525/6.

Jajcza várának végső évei abba az időszakba esnek, mikor a török Bosznia legnagyobb kormányzóját: Ghazi Usref (Chusrev, Khoszrev) béget,² az iszlamita culturának egyik bosnyák főalakját uralja. Míg a magyar király csak ügygyel-bajjal tud önfeláldozó bánokra szert tenni, addig a Jajcza körül lakó nép nem művelhetvén földjét, apródonkint a feltörekvő győztes iszlámban látja boldogulása kezességét. Az életveszedelem és az éhenhalás vár a jajczai őrségre,³ a törököt pedig, bár eleddig mindig visszaverték, a biztos siker reménye kecsegteti. Ezenfelül a végvárak derék hadainak: a horvátság főurai erősen ingadoznak a szultán ajánlotta „békésebb” jövő s a Ferdinánd főherczeg nyujtandotta kilátások közt. Korbáviai János az

¹ DRA. újabb sorozat IV. Band 1905.

S. Popescu. Die Stellung des Papstes und des christlichen Abendlandes gegenüber der Türkengefahr 1522–26. Nem ismerjük, csak idézve láttuk.

² Mehmed effendi Spaho ügyesen összeállítá a jeles vezér tetteit a szarajevói „Behar” cz. iszlamita folyóiratban. A tárgy megérdemelné, hogy külön monographusa akadna. Bašagić a Kratki uputak stb. című munkájában (rövid vezérfonál) szintén foglalkozik vele.

³ 1525 márczius végén megjelent a jajczai követ Budán. Erről Fraknoi i. m. 129–36., 256–57. l.

egyik bán, a ki a többek közt Velenceze pártján volt, s a kiról a köztársaságnak is megvolt a maga nézete, már régebb idő óta Ferdinándhoz hajlik, épp úgy, mint a Zrinyiek. Már-már úgy fordult a dolgok rendje, hogy a horvát főurak az 1526. évi január 25 én hirdetett körösi gyűlésen fölmondják királyuknak az engedelmisséget. Batthyány Ferencz bán ügyessége és az egyes főurak egyenetlenkedése következtében maradt el a gyűlés s a nyílt szakadás.¹

Pedig igaztalanságot követnénk el, ha a budai udvar áldozatkészségét tagadnók. Többször hangsúlyoztuk, hogy a rendszerben rejtett a hiba. Ha rendre vizsgáljuk a sajnos, csak a töredékeikben megmaradt számadásokat, állításunkat igazolva találjuk. Együttal megtudjuk azt is, hogy ez éhező hős várórségek, ha csak egy férfiú is akadt közöttük, végigállották életük harcát.

1525 január 13-tól július 10-ig 179 nap alatt jajejai hadi és élelmezési czélokra kiadatott az országos költségből 25,337 frt (átlagos napi kiadás 141 frt 54 den.).²

Penzügyi
állapot
1525—1526

1526 május 30-tól június 27-ig Maczedoniai László szerémi püspök és kincstartó jajejai czélokra 11 napon 47 tétel alatt kiadott 3704 frt 05 den.³

Ha a két számadás összegét nézzük: 29,041 frtot, éppenséggel nem mondható az csekélynek. Bizonyára többet adtak ki Budán jajejai czélokra, de egyfelől csak ilyen töredékekben maradt meg a nyomuk, másfelől igaz, a mit b. Burgio, a pápai követ mondott, hogy 3000—4000 frttal gazdaságosabb beállítás mellett sokkal többet lehetett volna tenni, mint így azzal a fejetlen pazarlással.⁴

E kimutatásokat különben számveteli szempontból nem is igen lehet, de nem is érdemes összeállítani. Csak azon esetben nyujtana az ilyen táblázat némi tanuságot, ha

¹ Okl. CCXXXVIII—IX. Vess össze Chmel: Habsb. Archiv II. 43—48. I. XXXIII.

² Okl. CCXX. Szeglaki Horvath János bán 1525-iki túlkiadásait (865 frt van kimutatva) egyszerűen csak konstatáljuk Okl. CCXLIII.

³ Okl. CCXLVIII.

⁴ Okl. CCXLII.

minden jajczai kiadás hiány és megszakítás nélkül lett volna beiktatva. Azonban ezekből a töredékekből is kiviláglik, hogy a 25,337 frt összegből 1525 IV. 2-án, V. 2-án a kapitányok és tisztek zsoldjára kifizettetett: 3386 frt, a kir. hadak fővezérének, *Frangepán* Kristófnak adtanak 4630 frtot, *Gelesth* Péternek 800, jajczai gyalogos kapitányának zsoldjokra 4800 frtot, a két bánnak 2, Gilétfi Miklósnak és Horváth Jánosnak (I. 17-én 1700 frt, III. 27-én 2200 frt, IV. 27-én 2400 frt) 6300 frtot, úgy hogy a kiadások 75⁰/₀-a nagyobb zsoldtételéből áll. Bizonyosság ez arra, hogy a jajczai őrésre, melyet sohasem fizettek oly — nem mondjuk pontosan — nagy tételekben, kénytelenek voltak gondot fordítani.¹

A mi a királyi huszárok kapitányait és főtisztjeit illeti, ezeket a következő jegyzékbe foglaltuk össze:

Kapitányok és kir. huszártisztek 1525—1526-ban:

- Bradách Imre
- Dessewffy István
- Gilétfy György
- Gilétfy Mátyás
- 5. Hobordanecz János várnagy
- Jakossity György
- Junak Péter
- Szentléleki Kasztellánffy János
- Keglevich Péter
- 10. Koprovity Péter
- Markos Péter (Markovity ?)
- Orbay László
- Ördög (Ewrdewgh) László
- Ösztrosity János várnagy
- 15. Somogyi Ferencz

¹ Egyébként a király Várdai Pál egri püspök, kincstárnok tudtával Keserű Mihály bosnyák püspöknek és Szerecsen János kamarásának engedélyi ad, hogy Eszéken egy esztendőre pénzverő-házat állíthasson. Célja az volt, hogy az apróbb kifizetések — Jajczára és a végvárakra — ott történjenek s az érdekeltek ne legyenek kénytelenek Budára menni. Elengedi a pénzverő haszon elszámolását, ebből düledező várait javíttathatja. Okt. CCXVIII.

Szencsei János

Török Mihály

Tumpity (Tompá) János.

Ha rendre vesszük a neveket, mondhatni javarészüik pozsegai, valkai és orbászszági.

Van néhány horvátországi is köztük. Az akkori magyar-horvát katonai társadalom tipikus képviselői mennyian.

A legénység közül a huszárok túlnyomó része magyar. A vajdák vezérelte strázsák és martalóczok részint szlavóniaiak, részint horvátok, de van köztük dalmát határmelléki bosnyák is (Lukarity Márton), sőt magyar vajda is: Kormos Bálint, néhány orthodox, illetőleg rácز név is akad köztük. A jajczai lakosság katolikus s neveik dalmata hangzásúak: Relity, Krisich, a bíró keresztnéve Sivko. A huszárkapitányok megbízottjai magyarok vagy magyar hangzású neveik vannak: Nagyvölgyi János, Nagy Balázs, Pozsegai György, Jajczai György.

Ez a katonatársadalom vére hullásával adta bizonyosságát a szent korona iránt való hűségének: vitéz és kemény nép volt, mely együtt éhezett és fázott. Nem szólam, ha ezt mondjuk, hogy a míg fennállott ez a végvidéki erős katonafaj, mely magyar és horvát elemekből forrott egytűvé, a szent korona fénye bevilágított a balkáni sötét völgyekbe: a mint pusztulásnak indul, beborul a korona fénye is.

Olybá kell ezeket venni, a minők voltak: a törökkel csak az ilyen ordas farkasok bírtak, arról nem tehettek e szilaj vitézek, hogy magukra maradtak. Áruló nem akadt közöttük.

Bemutatunk egyet a Jajczában vitézkedett „deákok” közül.

Ivánczfalvi Dombay János deáknak¹ Ulászló király czímerét adományoz. Ez aztán igazában elbeszélő czímer: a zöld süveges, veres köpönyeges, magyar eszímás, a képen legalább mongoloid típusú Dombay, a ki a jajczai harezok-

¹ Okt. CXXI. Dombay Pál és Miklós, mint Szlavon birtokosok előfordulnak Corvin János 1492. hódoló oklevelében. A czímer színyomata megjelent a Turul IX. évf.

ban kitüntetett vitézségéért nyerte ezt a kitüntetést, levág — úgy tetszik nekünk — egy előkelőbb jancsártisztet. Ugyancsak ezt a czímet kapja vele együtt *fogadott* testvére, Palásthy László is. Ősi balkáni, hozzánk elszármazott szokás minálunk is a testvérül fogadás, a pobratimstvo, mely minthogy a fogadott testvérek mindhalálig helytállanak egymásért, erősebb kötelék a vérrokonságnál is. Ebből is megérthetni, hogy azok a maroknyi őrségek, elhagyatva mindenkitől, annyi ideig helyt tudtak állani.

Az 1524. és 1525. évek töredékes adataiból kiérzik, hogy a végleszámolás megkezdődött. Budán régen tudják, hogy a szultán nagyban készül,¹ nemkülönben Jajczán is a két bán naponkint hallhatja, hogy Jajczának nyugati záróerődje, Jezero török kézen megerősödött várrá alakul.²

A határharczok Nándorfejérvár török birtoklása következtében mindinkább nagyobb méretűekké válnak. Elmondottakat kellene ismételnünk. ha az országgyűléseknek rendesen a megtörtént csapások után hozott végzéseiből ecsetelnénk az ország gazdasági erejének hanyatlását s a vezetés gyöngesége következtében beállott államerkölcsei ernyedést akarnók részletezni.³ A török ott ütött be, a hol akart, ezért módját kellett ejteni, hogy Nándorfejérvár ellenében erős védvonalat kell alkotni s hogy egyúttal az immár folyton támadó bosnyák (várboszniai) pasa betöréseit a Száva felől menten fölfoghassák. Az említett országgyűlés személyi tekintetben szerencsés választást tett. Ugyanis az országgyűlés tartamára Tomori Pál kalocsai érseket „az ország hadnagyságával“, illetőleg az alsó részek főkapitányává nevezték ki.⁴

Ha kitűzött célunk nem intene, úgy szeretnénk megállani ennél a vallásos rajongással és hősies bátorsággal telített pap-katonánál, kinél kevés érdekesebbet mutat fel történetünk akkori szakasza. Határozott siker kísérte főkapitányi szerepét. 1523 június havában Budán híre érke-

¹ 1524 II. 4. Lajos király levele a pápához.

² Horvát végh. Oklt. I. 403. 1524 VIII. 8.

³ 1523 ápr. 24-iki országgyűlés. Suppl. ad Vest. Com. II.

⁴ Fraknói V.: Tomori Pál élete. Századok, 1881. 379—385.

Ferhát pasa
beütése.
Frangepán
Kristóf Jajcza
várát élelmező
diverziója
1525 jún. 7—11.

zett, hogy Ferhát, a bosnyák pasa s Bali bég, a nándorfejérvári sólyom már pusztítanak föl Baranyáig. Nagy veszedelem fenyegette a Valkóságot s a Szerémséget, melyet Ferhát pasa végigdúlt. A bosnyák határvárak, jelesen Jajcza, éppenséggel nem akadályozták a bosnyák basát szabad kirohanásában. A Szávarévnél már úgy rendezkedett be, mint a saját uraságában, egy figyelő hadesapatot hagyott ott s kényelmesen felvonult Nagy-Olasziig (ma Mandjelos Szerém m.) Tomori hadával aug. 12-én rajtaütött s a túlérőben lévő (állítólag 15 ezer ember) török hadat megverte s folyton vágatta őket a Száváig. Ezt a kétségtelenül jelentős sikert azonban nem használta ki az ország. Pénzt nem kapott a had folytatására, az urak visszavonták hadaikat, sőt az invidia Hungarorum — a mint Szerémi nevezi — ő hozzá is fölért.¹

Ha a magyar anyaterület veszélyeztetett részeinek védelmét is csak oly lanyhán vették, mint a végeket általában, ez már nemcsak részleges elerőtlenedés, hanem bátran beszélhetünk általános gyöngülésről. Pedig eleve tudhatták, hogy a szultán nem engedi kiköszörületlenül ezt a csorbát.² Ferhát utódja Boszniában ismét Usref (Huszrev, Khoszrev) pasa lett, Boszniában előbb említett kormányzója. Eledlig nem tudott erőt venni Jajczán, mert bármily siralmas volt is a helyzete, az őrség helyt állt — becsülethöl. Bali béggel, Nándorfejérvár és Szendrő pasájával s Szinán pasával (Monasztir)³ vállalkoztak Jajcza bekerítésére. Az egyik forrás szerint 20,000-en fölül való csapattal, nyolcz mozsárral, számos tábori ágyúval és nagy ostromkészlettel látott az ostromhoz. Keglevich Péter még benn volt a várban, mellette vitézkedett Cseri Balázs hadnagya, a ki egy Dzsem nevű töröknek egy csapással lóhátról lemetszette a lábát. Keglevich sebtében élelemről gondoskodott, még a maga birtokáról is hozatott. Az ostromló sereg nehéz tüzerseget

¹ Fraknoi u. o. A derék káplán nem fukarkodik kortársainak lehetőségre „verista” jelzőkkel való ellátásban.

² Ferhát pasa haláláról 1523, I. Verancesics I. 34, I.

³ Istvánffy szerint Frangepán a *herzoginai* szandzsakbeget említi mint alosztályparanesnokot.

azon a helyen állítá fel, a honnan annak idején Mátyás király törette a falakat.

Erről Lajos királyt jó eleve értesítették.¹

Budán az akkori időkhöz mérten, lázas tevékenységet fejtenek ki: a horvát-szlavón dandárokat mozgósítják³ s Frangepán Kristófot teszik meg fővezérnek.

A XVI. század elejének legnagyobb condottierije, a „kevély“ magyar urak ellensége, mint honmentő kerül a királyi csapatok élére. Velencei fogságot szenvedett Miksa császár érdekében s ugyancsak Jajcza veszedelmével majdnem egyidejűleg (1515. III. 14.) Ferdinánd főherczeg egy hírt ad V. Károly császárnak, hogy Frangepán Kristóf a a francia királylyal paktál s a bosnyák törökkel együtt Karinthiába és Styriába szándékozik betörni.³

Akár igaz, akár nem igaz ez a hír, csodálni való nincs benne. Frangepán a pillanatnyi indulatok embere, de a mit ugyancsak meg kell állapítanunk, kiváló hadvezér.

¹ Oklt. CCXVI. Mennyire megbízhatatlan chronologiai tekintetben Istvánffy, e részletből is kitűnik. 1522-re helyezi ezt a boszuló ostromot, holott maga írja, hogy ez a Ferhát basa szerémi veszedelme után, tehát 1523 aug. 12. után történhetett. 1524 végére teendő az elbeszélés. Keglevich Istvánffy szerint benn volt a várban, később azután ú. l. kiment.

² Oklt. CCXXV.

³ Lanz: Corr. Karl V. I. 155. Die Korresp. Ferdinand des I. 1912. 272. Ferdinand 1525 IV. 2. Martin de Salinasnak adott instructiójában említi, hogy a törökök „en gran numero tienen cercado una fortaleza del ley de Ungria, que se llama Jayza“ félnek tőle, hogy elesik, noha 1500 rovast küldöttek megmentésére. 282.

Az 1525 III/12. levél így szól:

2. Semblablement avoit icellui roi de France pratiqué avec le conte Christofle de Frangepanibus que tant avec quelque nombre de ses gens comme à l'aide de Turc, de Bozna, qu'est près de Croatie, il deust entrer en mes pays de Carniole et Styria et me faire la guerre dont est suivi que lesd. Turcz ont entréz en mond. pays et faiz quelque petit dommaige et eussent bien fait plus grant, n'eust esté la provision que au paravant j'avoie faicte; laquelle chose vint à ma congnoissance par ung gentilhomme Ytalian qui menoit la pratique avec led. conte Christofle, lequel par le capitaine de ma ville de Marran en Frioie fut prins prisonnier et envoyé vers moi en ceste ville d'Ysproug, où encoires le tiens en prison, dont poucz, monsr. entendre, si a eu et ai encoires bien affaire et si ma presence a esté bien necessaire en Allemagne.

A magyar viszonyok közt nem jól érezte magát. Ugyanolyan rátarti elemek kerültek vele szembe, mint a minő ő is volt. Ő a „paternum regnum“ koronás királyának szolgált, de maga fölött valónak senkit sem ismert el. Jajcza insége azonban meghatotta. A vár 18 hónap óta élelem nélkül maradt: 1524 deczembertől fogva. Azelőtt mégis évenként négyszer hoztak be valamikép élelmet, de Uszref pasa a szultán kemény parancsolata értelmében az egész bánság körül zárlatot rendelt el. Hiszen a közbenső várak mind kezén voltak s így a földet nem művelhette a lakosság, az élelmiszerszállítmányokat pedig vagy elfoglalták, vagy visszaűzték. Hiába kísérle meg Török Mihály vitéz jajczai kapitány a behozatalt, sem neki, sem Keglevich Péternek nem volt szerencséje az ostromzárlat folyamán. Batthyány Ferencz és Tahy János, a két bán, kir. parancsra szintén megpróbálkozott a feladattal, de nem értek el eredményt, minthogy a pasa nemcsak éberén őriztette az utakat, hanem a szorosokat sánczokkal s árkokkal megerősítette s elegendő gyalogsággal és puskásokkal megszállatá. Már a lóhúsnak is fogytán voltak, akkora inség állott be, hogy néhány családapa bennhagyta feleségét s gyermekeit s úgy szökött ki a városból. Uszref a város helyzetéről pontosan értesült s teljes erejéből kezdte ostromolni (1525 ápr.) a várost hét¹ nehéz ágyúval s a vár felé két oldalról aknákat ásatott. Nem hanyagolta el azt a különösen megerősített szorost sem, melyet az élelembehozatal ellen megerősített s még hatályosabb védművekkell látta el.²

Midőn Lajos király jelenlétében tanácsot ültek, egy Mersich György nevű jajczai menekült elmondta azt a megrázó jelenetet, mikor egy anya éhségtől haldokló gyermekét, hogy kínjainak véget vessen, beledobta a Verbász zuhogó habjaiba. Az urakat mélyen megindította ez a nyomor. Frangepán vállalkozott az élelmiszerek beszállítására, csak

¹ Istvánffy szerint.

² Truhelka i. m. 34. l. ezt a helyet Krupa mellé helyezi a hol az új országot mentén még falmaradványok látszanak.

adják meg neki a már előbb megígért csapatokat és tűzértséget.¹

Noha panaszkodik, hogy az ígért csapatoknak csak egyharmadát kapta meg, mégis lelkesen vállalkozott a keresztény feladatra.

A pápától a horvátoknak küldött segílyt mindjárt le is foglalta. Tahy János, az egyik bán, mellékutakon vezette hozzá az embereket. Egyelőre az országból ezer embert adtak melléje, a lovakat csak akkor állították elő. B. Burgio Antal, a pápának népszerű meghatalmazottja Budán, ritka jellemű ember, kit mindenki becsült. megjegyzi, hogy mire meglesz a ló, majd ember nem lesz Frangepánnak az volt a baja, hogy mint indulatos embert, nem szerették s nem igen akartak alatta szolgálni. Ezer embert azonban április 18-ára mégis csak összehoztak, ezek fölött szemlét tartottak. Hó-pénzt egyelőre csak 200 emberre s 200 lóra kapott (2200 frtot április 2.) A helyett, hogy megvárták volna a lovakat s embereket, míg valamennyi együtt lesz s azután indulnak, az történt, hogy a nemesség a nem nagyon siető praelatusokat és urakat embereik kiállítására nógatta, a mit Kristóf meguntván, néhányadmagával előre megindult.

Abban történt a megállapodás, hogy az urak dandá-
raikkal majd útközben találkoznak vele, az élelmet meg Banjalukába viszik. Élelem Jajczán van aratásig amúgy is, azt kezdték beszélni. Persze egyelőre senki sem jött, élelmet sem küldtek, költötték a pénzt czél nélkül, így szól ugyan-
csak Burgio. Frangepán Kristóf Isten segedelmével mégis összehozta csapatait. Június 18-án Budára ért a vránai perjel hírnöke, ujságot hozván a vállalatról. A szávai átkelés-
nél, Gradiskánál ez az ember ügyelt a szállító hajókra. Jelenti a királyi sereget Jajczától 3 mérföldnyire (Bocsácz előtt).

¹ Frangepán Kristóf 1525. Zdenecről (m. Brodtól északnyugatra Pozsega megyében, Zdenec, Zdenca, Izdenec) kelt levele Juan Antonio Dandolo barátjához Velenczébe. Marino Sanuto XXXIX. köt. közöljük e különben ismeretes levelet a Toldalék VI. sz. a. Frangepán e levelet közvetlenül a hadjárat után írta, de a terepleírás oly általános, annyira a pillanatnyi benyomás hatása alatt áll, hogy nem állapíthatjuk meg pontosan miveletcit Istvánffy más forrásból merit, de az ő előadása sem szabatos.

A fölmentő hadsereg hangulata a megindulás előtt nem mondható lelkesnek. A mindenkor szereplő rémhírközlítők szélteben beszélték, hogy Jajezán már nem lehet segíteni. A török Boszniában azt teheti, a mit akar, kényelmesen betörhet onnan mindenfelé, a mikor a pasának kedve szottyan. Mit akar Frangepán, csakis nyakaskodik. A vezér minderről tudott, s mikor a sereg jobhára készen állott, föltett erős szándékához képest június 7-én — egy szerdai napon — 400 lovassal s 200 gyaloggal átkelt a Száván: az átkelés odarendelt hajókon történt. Példáját a bánok s a többi dandárok is követték, most már nem léphetett vissza senki.

Annál a pontnál kezdődik a hadjárat chronologiai és topographiai nehézségeinek a tisztázása. Hol kelt át a sereg? Dubocsácznál, a mai Száva-Bród (dny) közelében lévő *rénél* s onnan menetelve a túlpartra érvén, Derventen át Banjalukának, a mi körülbelül 150 km utat jelent Jajezáig? Vagy Gradiskánál keltek-e át, a mint egy június 18-án a vranai perjel részéről Budára érkezett futár jelentéséből sejthető? Ennek ellentmond az a körülmény, hogy Frangepán levele szerint június 8-án megpihenvén a túlparton, június 9-én indultak Jajezának s már ezen az *első* napon megpillantották azokat a hevenyészett erődítményeket, melyeket Úszref pasa emeltetett a felvonuló magyar sereg ellen. Banjaluka *előtt* nem lehettek e sánczok, mert Banjaluka még a király kezén van. S Gradiskáról Banjalukáig (45 km) nem juthattak el egy nap alatt, ha az átkelés ugyanott történt.

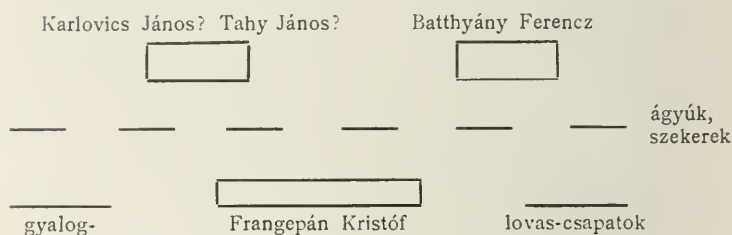
Istvánffy színes jelentése szerint, a mint Jajez veszedeleme nyilvánvaló lett, a budai udvar futárokat küld mindenfelé.

Elsősorban a két bán: Karlovics János és Batthyany Ferencz lázasan gyűjt hadakat. Kivételesén mindenki szótfogad: Klisszából megjött Krusity Péter, Zenggből kiáll Orlovesics Gergely, Frangepán s atyafisága is jelentkezik, a táborba siet: *Blagay* György, *Baracs* Máté, a vranai perjel,¹ nemesség fegyveresen nagy számmal gyűl össze.

¹ 1522 óta valószínűleg Tahy Janost, a perjelség kormányzóját érti, mert Baracs Máté ekkor már beteg volt.

Ágyú, lőpor, a városokból társzekerek, lőszer elegendő mennyiségben rendelkezésre áll. Körülbelül 16,000 emberből(!) áll a sereg. Ősi banderialis szokás szerint ama tartomány kormányzói járnak elől, mely a harcnak színtere.

A hadimenetrend ekképen alakul:

1525. Frangepán Kristóf Jajczát felmentő hadserege.

Ezek úgymond *Dobocsácz*-ről¹ indultak Jajcza felé. Fölvehető az a változat itt, hogy az Una-melléki Dubiczát érti. Ámde Frangepán azt írja, hogy a bánok vele voltak, akkor neki is a dubiczai úton kellett volna átkelni. Már pedig nem így volt a dolog, mert Dubicza az Una mellett fekszik s az átkelés a Száván át ment végbe. Istvánffy előadása tehát ebben a formában nem áll meg.

Csak egy föltevés marad tehát számunkra. Az átkelés valószínűleg Dubocsácznál (Brodtól d. ny.) történt, Gradiskánál is történhetett efféle átmenet, de ezek a csapatok azzal a parancscsalmentek útnak, hogy a vezér főhadseregével a jajczai völgy szorosok előtt egyesülnek. Ha Frangepán tényleg a fel-tételeztük vonalon menetelt, akkor Prnjavoron át az Ukrina völgyében elég gyorsan haladhatott, a távolság Banjalukáig körülbelül 70 km-t teszen.

Az ostromló Uszref pasa, a mint Frangepán jöveteléről értesült, június 5-én félben hagyta az ostromot s a verbászmenti úton elébe jött hadával.

Frangepán csapatait menetelés közben folyton összetartotta s a biztosító- s felderítőszolgálatra erősen ügyelt. A mint állítólag a menetelés kezdő napján az első török

¹ Dubiczát aligha érthető.

akadályt megpillantották: a *puskások* két könnyebb ágyúval, 500 sánczmunkással (utász), 600 huszárral (a kik gyalog harczoltak) s néhány nemes urat külön osztagnak rendelt ki. Úgylátszik csak könnyű erődítésekhez érvén, — mikor? hol? íme az első megfajtetlen kérdés —, a törökök harcz nélkül hagyták oda ezeket. Ez abból magyarázható, mert az egész sereget látván maga előtt a számra csekélyebb török védőhad, jobbnak látta a visszavonulást.

Frangepán ekkor megállította az egész sereget s azt az említett külön osztagot elvonultatá előttök. Ezt a puskás árkászosztagot ugyancsak három különítményre osztotta, tekintettel az élelmivonat hosszúságára. Ugyanis a szűk Verbász völgy sorozatok közt oly hosszúra nyult az élelmszerconvoi, hogy támadás esetére a hátsó rész nem siethetett az elől megtámadottak segítségére. Azért e vonat elejére, közepére s hátvédjére egy-egy puskás védőkülönítményt rendelt ki.

A török ideiglenes erődítmény (hol?) jobboldalán történt az elrendezés. A törökök egy meredélyes szakadékban foglaltak állást, ezekre két ágyúlövést adatott le. Az első lövés magasan ment, a másik megölt egy embert, mire ez a török csapat egy tölgyesbe vonult vissza. Frangepán azt hitte, hogy naplementére járván az idő, ezzel pihenőt rendelhet hadainak.

A török visszavonulás földerítésére egy ügyes kapitányt rendelt ki, a ki azonban előnyomulása közben három embert vesztett, mire a mieink is tüzet adván, a törökök közül sokan elestek és sebet kaptak. Gyalogságunk védelmére Tahy János s majd Frangepán is közelebb ment hozzájuk, az éjszaka azonban már leszállott.

Ismét homályos ponthoz értünk. A török védőművek jobboldalán álltunk, nem világos, hogy egy komoly erődítményről van-e szó, vagy a törökök felületes első erődítménye után következett második védvonalra utal a vezér Valószínű, hogy így áll az eset. Hanem kitűnik a vezér jelentéséből, hogy a királyi csapatok fölött a vezérnek volt ugyan szava, de ez esetben — mint annyiszor a közepkorban — a katonák látván a puskások baját, maguktól

megindultak „s mint a sárkányok csaptak le az ellenséges sánczokra. Már nem is ember, inkább rémek formájában rohantak előre, számos golyótól átlukasztott, fennen lobogó zöld-piros zászlókkal; sokan estek el közülök, mert az ellenséges gyalogság és lovasság is helytt állott.“ Bajba kerültek. Ezt Frangepán emberei meglátván, vezéröket kérték, hogy segedelmökre mehessenek. Az utak csak névleg azok s különösen éjjel alig lévén látható a csapás, mégis szerencsével jártak, mert a veszedelmes helyeken átjutának. A török had túlerőben volt, mindazonáltal két török parancsnokot: Ljubin cselebit és a maglaji alparancsnokot levágták. Frangepán ekkor észrevette, hogy már nem vonulhatnak vissza a török túlerő elől, puskásainak nagyobb részét árkászaival együtt segítségükre rendelte. Egy órai harcz után az ellenség elmenekült.

Frangepánnak ez az előadása eléggé plasztikus. de annyit bizonyít, hogy akarata ellenére éjjeli verekedés támadt az első nap estéjén, mely eredetileg pihenőnek volt szánva. Előadását akképen folytatja, hogy azalatt a lovassága is harczolt. (Éjjel?) Ez az elfoglalt ellenséges sánczművek előtt történt. Lovasainkat a török túlerő kezdte nyomni visszafelé, egyetemben gyalogosainkkal. A vezér az elfoglalt sánczban tartózkodott, de alig volt 15-nél több lovas mellette. Csapatokat azonban küldött nekik s míg ezek odaértek, hangos szóval kitartásra bízta őket. A törökök ezt látván, puskáikkal lövetni kezdtek a vezérre. Egy magaslatot foglalt el erre Frangepán s közben 400 lovasa ment a szorongatott lovasság segedelmére, de még így is kevesen voltak. Utóljára is hét kétkerekes puskát vontatott előre s így készteté visszavonulásra a törököt. Csak ekkor üthetett táborn, miközben a törökök a szomszéd völgybe vonultak vissza.

Egy napra nagy feladatot oldott meg ez a csapat: harczkészen meneteltek s éjjeli harczban bevettek egy erődítményt. Nem is eshetett meg mindez június 9-én. Csak úgy lehet a chronológiát rendbehozni, ha föltételezzük, hogy 7-én átkeltek a Száván s 8-ig (nem hadirendben) a Jajcza felé indulás pontjáig felvonultak mondjuk Banja-

12. sz. Bocsácz vára.

luka felé s onnan 9-én estig elérhettek Krupáig, a melynek színterére tényleg ráillik ez a leírás.

A törökök taktikája Frangepánnal az volt, hogy a Verbász mentén együtt haladtak vele, mindig oldalába fogva csapatait. Ők a hegyek taraján mentek, míg Frangepánék a völgyek hosszában. Június 10-én hajnalban fölkerekedtek a törökök azzal a célzattal, hogy valamely hegyszorosnál meglepik s körülzárolják a királyi hadat. Ámde Frangepánt jó kalauzok vezették, a kik előre megjelölték a völgy-szorosokat. Elöl sebtiben az utászok utat egyengettek s a gyalogosok közül a puskások már eleve megszállották a legjobb pontokat s védték a lovasok átvonulását. Csak az érti e menetelés nehézségeit, a ki ezeket a szirtes kecske-ösvényeket ismeri. A törököknek viszont az az előnyük volt, hogy hátbafoghatták a mieinket.

Körülbelül 15 km-nyire haladhattak a királyi csapatok, mikor Bocsácz előtt a hegy tetején épült török erőd mellékén, egy meredek szirtfal fölött¹ elől is megtámadták a törökök s hátban is megrohanták őket. De veszteséggel visszaverettek, a királyi hadak közül csak egy gyalogos esett el. Ezen a szintéren a rendszeres támadás majdnem lehetetlen. Így érthető, hogy a török vezér látván a támadás sikertelenségét, most a Frangepán-hadak elől menő csapatát rohanta meg lovasságával s gyalogosaival s a királyi hátvédre is teljes erővel rávetette magát. A Bocsácz előtti támadás tehát csak egy közbülső királyi dandár ellen irányult. A vezér folyton végigjárta menetelő csapatait, alvezérei illető hadaik mellett maradván. Még nem ért az oszlop élére, a törökök megtámadták arcélünket — hol elegendő gyalogságunk volt. E támadás azonban nem volt oly heves, mint a hátvéd ellen megindított roham. Két kapitányát: Batthyányt és Tahyt tehát 100 lovassal és 200 puskással hátraküldi. A vezér éppen támadásra indult az elővédnél. Ekkor meglátja, hogy a mieink a törököktől erősen szorítva, futni kezdenek ugyancsak arra, a merre ama meredélyes sziklafal kezdődik. A sziklafal tövében

¹ Ezt a szirtfalat láttuk kb. 3 km-re Bocsácz előtt.

fával aránylag ritkásan benőtt sík térség vagy, a hol a lovasságnak több alkalma van a támadásra. Ezt fölismerték a vezérek s visszafordulván, a törököket egy olasz mért-földnyire (6 km) visszaűzik. Eközben a gyalogság is elért ehhez a sík területhez s jól elhelyezkedett a fák mögött. Frangepánék erre futást színeltek, a törökök utánuk erednek. A mint a fákat elhagyták, a nyomukban lévő törökségre zúdul gyalogságunk tüze. Mintegy 500 lövést tett 200 puskás s a hátvédnek néhány szakasza. Sok ember s ló esett el. A hirtelen tüzelés s a visszafordult lovasság rohama döntötte el a csatát, noha a török — mintegy ezer lovas — nagy túlsúlyban volt. Fölhagytak tehát az ellenállással s a mieink Boesác alól elvonulhattak. Azonban a mieink Jajczáig való visszavonulásánál majd elől, majd hátukban, majd oldalvást folyton feltűnedezték, de mihelyt puskásaink s csapataink sorakoztak ellenük, el-futottak.

Ebből kitűnik, hogy a török sereg csak igen csekély részben állott sorhadból, többségben a martalócz népség volt. A királyi lovasok és Frangepán puskásai a folyton megújuló támadás folyamán fegyelmet tartottak, a vezérlet pedig kitűnő volt.

Június 11-én az élelmi- és hadiszerek már Jajczába értek s bejutottak a várba hiány nélkül. Az éhínség megszüntetése volt e vállalat főczélja s azért mindig az élelmi-szer biztosítását tartotta szem előtt a vezér. Főczélját tehát elérte s visszamenetelésre gondolt.

Istvánffy úgy adja elő a dolgot, hogy Frangepán június 11-én csapatainak egy részét a táborban hagyja s a vár felé törekszik, felhold alakjában állítván fel ostromló csapatait. Így akarja csatára készíteni a törököt, hogy ezalatt bejuttassa a városba az élelmet. Az élelmi convoi hosszú sorban — fanyergekre erősített adagokban — Krusity Péter fedezete alatt indult meg körülbelül déli irányban a várostól (!).

A török tábor erre fölriad s erős rohamot intéz Frangepán ellen, de háromórai harc után visszaverik, miközben Krusity a városbeliektől támogatva szerencsésen bejut a falak mögé, ő maga pedig az élelmi s a hadiszerek átadása után Frangepánhoz csatlakozik.

A török vezér érezte, hogy a vár bevételét ismét elszalasztá, mindamellett makaesul folytatta az ostromot. Frangepán azalatt csapataival a régi királyi kertekben foglalt állást, farkasszemet nézvé a ellen-

nel. Egymás beszédje áthallatszott, lovaikat, barmaikat a Verbászban együtt itatták. Folyt is a csetepaté három napon s éjjelen át. Míg Frangepán hada bátor, edzett s harcra kész, a török sereg morálákokból, uszkokokból s nem elsőrendű hadakból áll. Kémek állították, hogy szöknek a táborból s nem fog rajtuk a szó.

Uszref fölkészült tehát s hajnal előtt meginté őket, hogy álljanak helyt vitézül, megfúvatta a trombitát, megütteté a dobot. Már csak félbátorsággal vére észre mindezt a török, nem tudván, hogy támadás leszen-e, vagy elvonulás. Pityumatkor a mieink: gyors lépésben a gyalogok, ügetve a lovasok, csatasorba fejlődnek. Elől járnak dandáraikkal Tahy és Batthyány, erősen ügyelve, hogy Uszref, a vezér s Bali bég rajzó könnyű lovasai valamikép meg ne bontsák a csatasort. Megindul a roham. A vezér a vízeséssel szemben felvontat két sugárágyút s oldalt löveti őket, mielőtt mozsaraikkal elhelyezkedtek. Számosan elesnek, köztük Uszref pasa hadsegédje, mire a törökök csatasora inogni kezd. Erre Frangepán kiadja az alvezéreknak a parancsot s döntő mérkőzésre viszi a csapatokat.

A mieink nagy tüzzel nekivágtatnak s kiragadják a török zászlós jelvényeket (buncsuk), erre az ellenség megfut, ki a hegyekbe, ki az erdőbe. Uszref s Bali bég, a vezérek, ismert ösvényeken elmenekülnek.

A tábor. ágyúk, élelem mind a királyiak kezébe kerül. Frangepán nem üldözte a futókat a folyón túl, mert a várost minden oldalon fel akarta menteni. A foglyok közül azokat, a kik hűségre tértek megfogadta, a kiket fegyverrel fogtak el, megölték. A mieink közül kevesen estek el, sokak azonban sebet vőnek.

Uszref pasa sátorát a királynak küldték, drága szövetekkel s hadijelvényekkel. A hadfölszerelési tárgyakkal alaposan ellátták s helyreállították a várat. A fölmentő sereg, melynek a két bán alkotta hátvédjét, sértetlenül vonult vissza; Frangepán a vezér, a Dalmát-, Horvát- és Szlavonorságok védője *Dalmatiae Croatiae és Slavoniae defensor* címét kapta,¹ jutalomban részesült a két bán is.²

Minderről Frangepán maga *egy szót sem szól*. Sőt az ő, bizonyára hiteles előadásából, csak az tűnik ki, hogy a mint az élelmiszereket bejuttatta, Jajczától ugyanazon az úton, a melyen jött, éjjeli szállásra tért, körülbelül egy mértföldnyire (7 km). Itt volt június 11-én éjszakai szállás.

Megjegyzendő, hogy Istvánffy folyton Batthyányról és Karlovics Jánosról beszél, mint bánokról, a kik 1522-ben tényleg azok voltak, de 1525-ben Batthyány és Tahy János töltik be ezt a tisztt; igaz, hogy II. Lajos kiadási jegyzékeiben Joannes Torquatus és Tahy János említetnek bánokul. De ez csak 1525 márcz. 25-ike előtt lehetett, ekkor

¹ Helyesebben „regnum Dalmatie, Croatie et Slavonie specialis tutor atque protector.

² Oklt. CCXIV. Istvánffy.

nevezte ki Batthyány Ferenczet a király hánnak. Eseményeket és éveket zavar itt össze a derék krónikás, a mi csak közbevetőleg legyen mondvá. Egyes adatok megfelelnek, de a végső rész nem állja a kritikát.

A jajczai táborban este — 7—8 km-re a várostól — haditanács tartatván, a két bán a visszavonulás útjául a Verbász jobbparti útját, Kamengrad felé, ajánlotta. Frangepán azonban azzal érvelt, hogy az út bizonytalan s nehezebb, de meg a királyt nem hagyhatja székelyben, ezért megint csak Bocsács felé ment vissza. A tábort léczpalánkokkal zároltatta körül s csak napkelet után indult vissza hadaival június 12-én.

A török vezér nyomon követte hadainkat, elől s hátban rajokban nyugtalanítva őket. Az volt a cselük, hogy e támadásokra rendszerint a szorosokat szemelték ki. De Frangepán kifogott rajtuk, mert a szorosokat puskásai előre megszállották, ő pedig, ha támadtak, azonnal sorba állíttatta hadait. Kalauzaival mindig előre kiválasztattatta az éjszakai táborhelyet és biztosra ment.

Menetelés közben egy háromszög alakú rétre jutottak. Építész sem tervezhette volna szabályosabban,¹ mely mellett egy sáros, nehéz menedékű völgy vezetett s a végén, ott a hol a rétre tért az út, esővízből pocsolya támadt. Megannyian elhaladtak mellette, kivéve a 700 huszárból, 200 fegyverhordozóból, 200 puskásból és 300 utászból álló hátvédet. Ekkor jelentették a vezérnek, hogy egy török fogoly állítása szerint ott fogják támadni a hátvédet, melyre nagyszámú lovas és gyalog máris leselkedik. Ezért öszszevonatta a menetelő testeket, még mielőtt a tőhöz értek volna. Úszref pasa, a ki a serege hátvédjénél tartózkodott, a völgy fölött foglal el fedezéket a tő előtti szakaszban, úgy, hogy a mi hátvédünknek szembe kellett vele szállani, ha át akar jutni. A mi hadaink alul állottak, egy kis laposon, honnan lápos uton át lehetett jutni ahhoz a háromszögű réthez. A pasa észrevette ezt a változást, de nem akart velük összetűzni s elsáncolta magát, a mieink előreszegzett lándzsákkal álltak támadásra készen.

¹ Kerestük, természetesen hiába.

Frangepán erre futólépésben nagyobb számú gyalogost küldött hozzájuk, a kik a tó egyik szélén foglaltak állást. A túlsó részen a hátvéd gyalogosaival a vezér biztosította az egész hátvéd elvonulását, várván, míg a török valamelyik oldalról a rétre jön. A bánoknak meghagyta, hogy az elővéd lovasaival és gyalogosaival támadják meg a törököt ráuk leső állásaiban, amint felénk jönnek. De előbb ne támadjon senki, be kell várni a törökök támadását, így szólott a parancs, mert a vezér legelőbb a hátvéddel akart a vitatott mezőre jutni. A sereg harcias hangulatban volt, aznap már néhányszor fölkinálták a csatát a töröknek, de azok nem vállalkoztak. Ezen a helyen azonban három előny kínálkozott rájuk nézve; esett az eső, úgy hogy a puskások nem lőhettek, másodszor a királyi hátvéd a csata színterétől mintegy elválasztva tűnt fel s a hely, melyen szekereinknek át kellett vonulniok, fölötte szűk volt. A törökök ezért nem is támadtak, hanem nagy szikladarabokat bocsátottak ráuk, abban a biztos föltevésben, hogy majd agyonzúzzák a mieinket. Olyan biztosra vették a keresztények vesztét, hogy már feleségeik is odasereglenek, hogy később zsákmányolhassanak. Csalódtak. A pasa felső fedezett helyéből kissé alább szállott s néhány száz török üvöltve közeledett hátvédünkhöz. A vezér gyorsan és elszántan intézkedett. Középhadának meghagyta, hogy tartásuk szemmel kétoldalt az erdőségeket, mialatt Frangepán a hátvédhez ért s csatára buzdítja őket. Isten és Szűz Mária nevét háromszor kiáltva nekirohantak a töröknek s erős lőn ezeknek a futamodása. Ezalatt az elővéd is megkezdte a harczot, mire a hátvédet előbbi helyzetébe kellett visszautalni,¹ de nem hozhatták előbb oda, mielőtt a törökök újra megjelennek. A nagy eső miatt lehetetlen volt az átkelés. Egyik parancsnok az ellenséges gyalogsággal tusába elegyedett. Látván Frangepán, hogy a szoros védtelen, egy hozzá közelálló csapatot magához vett s áthatolt a szoroson. Ekkor a szoroson túl egy magaslaton megpillantá a herczegovinai szandzsákot 1000 lovassal. 25 nehéz lovassal

¹ T. i. a tó túlsó partjára.

nekiktámadt s mintegy fél olasz mértföldnyire visszaűzte őket.¹ Visszatérvén látta, hogy a gyalogság szétverte a török gyalogokat, mire összeszedte seregét a szoros védelmére, minthogy a törökök ismét nagyszámban gyülekezni kezdtek. Erre a királyi sereget előrevezényelte, oldalvást fegyveres parasztok haladtak. A szoros miatt azonban nem tudtak kifejlődni, ezért egy magaslatot szálltak meg s ágyútűzzel kergették vissza a törököt. A törökök 20,000-en voltak, a királyiak alig 6000-en.² Aznap sokat veszített a török, Frangepán csak 30 embert s nemes Ajtich Péter felbukván lovával, szörnyet halt. Négy napon át folyton harczoltak (9—11-ig oda s 12—15-ig vissza), s folyton győztek.

Ez a jajejai érdekesítő hadiút előadása, Frangepán saját előadása szerint. Eszes, a harczban hidegvérű, jó szervező s imponálni tudó vezér képe tűnik fel előttünk ezen éppenséggel nem szerénytelen jelentéséből.³

Katonailag tekintve ezt a vállalatot, bizonyos, hogy célját elérte. Ellátta élelemmel és hadiszerekkel a várat. Azonban Jajczát mégsem mentették föl végleg az ostrom alól, sem a környező váracsokat nem rombolták le. Frangepánnak tehát nagy vezéri sikere volt, katonái dicsőséget arattak, de a török mindamellet ura maradt a helyzetnek s pusztított azontúl is.⁴ Igaz hogy Uszrefet, ezt a keleti „culturembert” nem szívesen látták Konstantinápolyban s irigyei balsikerét hirdették, de ő a nélkülözhetetlenek közé kerülván, folytatta működését.⁵ Ha a magyar kormány jobb és egységesebb, nincs a töröknek hatalmasabb ellen-

¹ A török bizonyára csak elővednek nézte őket.

² Ha áll, a mit Burgio mond, hogy 7000 emberrel indult meg s 1000 volt a veszteség. A törököknek összes veszteségét 4000 emberre teszik. Utalunk Istvánffy adatára, mely szerint 16,000 emberből állott a kis sereg, tehát 6—16,000 közt váltakozik a szám. Még 6000-en sem voltak a mieink.

³ Feldolgozta Klaić i. m. IV. 340—43. l., előtte Mašić s többen

⁴ Marino Sanuto XL. 54. l.

⁵ Marino Sanuto 1525 XI/6. XL. 515. l. A velencei dalmat fegyveres erő parancsnokával Todoró Paleologgal nagyon jól „értettek egymáshoz”. Marino Sanuto u. o. 139. l.

sége a magyarnál. Nem kell ide egyéb tisztességes pénzkezelésnél. Hozzátehetné volna a derék Burgio, a ki ezeket észlelte, hogy a társadalomnak is egységesebbnek kellett volna lennie. Akkor, a mikor Batthyány Ferencz Jajczába élelmet szállítat, szentléleki Kasztellánffy János, jajczai kapitány, véresre vereti a bán jobbágyait.¹

Nem akarjuk Frangepán Kristóf jutalma kérdését felvetni. Eléggé kiszínezték azt az 1525. évi augusztus 31-iki udvari tanácskozást, midőn Frangepán Kristóf felháborodásában arculütötte a vele gorombáskodó Szalkai primást.² Tényleg nagy ára lett ennek az arculütésnek, mert a hitiségében végig sértett, nem eléggé jutalmazott kitünő katonát végleg elidegenítette Budától. S hogy ennek a végek is megadták az árát, ki tagadná?

A magyar
uralom
végnapjai.

Budán 1525. évi augusztus 5-én — tehát a Frangepán-vállalat után alig két hónappal — már tudják, hogy Jajczán ismét szűkében van az élelem.³ Budán erre a célra — pápai engedéllyel — a negyedszázados fordulóra alapított jubileumi pénztárt felnyitották. Száz aranyat találtak benne mindössze s egy gúnyiratot, ezzel a felirattal: Vidd el magaddal a jubileumot s hagyd itt a pénzt. Volt a pénztárban üveg, réz, hamispénz s egyéb illetlenség is. A budai német polgárság nem ad a vallásra s ilyen satyrával illeték a szent célt. Esztergomban 100 frton felül gyűlt össze, félő, hogy aligha fog 4000 frtnál több összegyűlni. Pedig 1500-ban 12,000 frt volt az eredmény. Budán három akkora a drágaság, mint Rómában s erősen forog a rossz pénz.

A szlavón és horvát társadalmi ellenségeskedést csak azért említjük, mert élénken magyarázza az odavaló rendek ellenszenvét a folytonos katonaállítás és adózás ellen. Szóval nincs pénz, nincs bizalom. A kincstartó Erdélybe

¹ Burgio jelentései Oktárunkban, Fraknoi Mon. Vat. II. sor. I. köt. nyomán CCXXI—XXIV., CCXXVII—XXXI., CCXXXIII—CCXL., CCXLII., CCXLIV—LV., CCXLVII.

² Marino Sanuto XL. 59—60. Frangepán Kristóf levele ugyancsak Juan Antonio Dandolónak. Buda, IX., 24.

³ Burgio és Marino Sanuto XL. 151., 152. l. 1525 okt. 22.

utazott, hogy Jajcza segélyére pénzt kerítsen, mert a jajczaiak ott akarják hagyni. A rácz, szerbiai, bolgár s bosnyák lakosság mind beköltöznék Magyarországba, ha lenne kire támaszkodniok.

A tisztes Burgio valóságos központja lett a balkáni kéregetőknek. Ha a magyar kincstár is úgy gazdálkodott volna, mint Burgio a pápa pénzével, Jajczán bizonyára fogott volna a segítség. Az az eszméje támadt, hogy 4—5000 frttal lehetne Jajczán segíteni. Az élelmiszereket t. i. nem kellene az utolsó pillanatra hagyni, hanem előre elraktározni s csekély haszonnal eladni a lakoságnak. Ezek a francziskánusok ügyes, lelkes emberek, a kik már néhányszor megmentették a várost, megpróbálhatnák. Adott is nekik nyugtájukra 100 frtot. Az eszmét Magyarországon nem valósíthatta meg senki.¹

1526-ban már concretebb alakot ölt a veszedelem.

Bakics Pál, a vencsácz² rácz vajda, bizalmasaitól már június hóban értesül, hogy a szultán Szófiában összpontosítja hadait. Bali bég hídakat és naszádokat készít elő. A török haditanács eldöntötte, hogy Szlavónián át Budára, onnan Bécsbe indul a sereg. Buda nélkül Belgrád és Sabácz nem tartható, azért fölthagytak az Erdélynek irányuló fölvonulás eszméjével. Hegyes ország az, melyet a magyarok jobban megvédhetnek. Jajczát azután az ottani pasa amúgy is elfoglalja, mindenekelőtt Magyarországot kell letörni, *accessorium sequitur suum principale*, a rész az egész után lehull amúgy is.

¹ Jajczán ekkor a hozzátartozó várakkal együtt 700 lovas volt. Az Orbászság és Bosznaság hadi költségeit: százezer forintot a király viselte. A nagy károk miatt Jajczába 100 ezer forint értékű élelem alig vihető be. Előbb, u. i. Nándorfejérvár bevételé majdnem teljesen födőzte a bevételt, most Elmaradt a velencei segély is, régebben onnan is került ki fedezet, ma semmi. Császár M. följegyzései, a király közvetítője a hatvani országgyűlésen egybegyült nemések között. Horvát István: Verbőczy István emlékezete. II. 1819. Idezet 230. l.

² Veranesics I. A maecsi kerületben álléle felfüggetlen vajdák egyike, a kit a török, ha hadával szolgálta megtart, természetesen csak addig, a míg útjában nem állott.

1526. évi február-, márcziusban Horvátországban, Boszniában mindenki tisztában volt vele, hogy a leszámolás ideje elkövetkezett.

A horvátok Ferdinánd főherczeget akarták uruknak, a ki Horvátországot örökös tartományai sorába akarta iktatni, de szerette volna a bosnyák királyi címet is.¹ A horvát bánok már abban is hagyták hivatalukat. Nem hisszük, hogy Burgio abbeli értesülése minden alapot nélkülöz vala, mely szerint *Frangepán Kristóf* magának arrogálta volna a *bosnyák uralmat*. Ki tudta volna inkább méltányolni a Corvin János-féle praecedentst — mint ő?! S miért is nem? A magyar korona iránti hűséget még nagy elkeseredése korában sem tagadta meg.

A jajczai bánok lemondtak a bánságról, érthető, hogy szabadulni akartak az otffelejtéstől. Csakhogy mégsem hagyhattak teljesen szabadjára annyi érdeket. Tahy Jánosnak egy törökké lett atyafia, a ki gyakran tett neki szíveséget jajczai bán korában, közölte vele márcziusban, hogy Budának indul a szultán. Ha a magyarok győznek, védelmébe ajánlja övéit, ha a török lesz úrrá, gondja lesz rá és övéire.

A nagy eseményekre mindenki elkészült, csakhogy a török ezúttal rendszeresen. Esetleges, de jellemző véletlen, hogy a mohácsi csatát ugyanazon a napon vívták meg: augusztus 29-én, János fővétele napján, mint Belgrádot.² Uszref bosnyák pasa is ott volt, ő alkotta hadával a hátvédet.

EPILOG.

A jajczai bánság sorsa a mohácsi csatasíkon dőlt el. A lélek már előbb elszállott belőle, de a hullát még nem földelték el.

A török hódító sereg Magyarországbán hódoltatott és foglalt a mit lehetett. Azalatt a Balkán nyugati szögletében várakozással tekintettek a bekövetkezendő folyományok elé. Jajczában úgylátszik bennrekedt a két bán, sztupnoki

¹ Fraknoi i. m. 263—65.

² A Burgio jelentései az Okt. CCXXXV—CCLII. és a Mon. Vat.

Gilétfi Miklós és szeglaki *Horváth János*. Ferdinánd király néhány horvát várat már megszállott volt; 1522-ben Kninben, Szkradinban, Krupában átmenetileg már német őrséget találunk. Jajcza s mellékvárai természetesen szintén Ferdinánd igényelt területeiként szerepelnek. A két bán közül az egyik, Gilétfi Miklós, János királyhoz csatlakozott 1527 szeptember 13-án Mohi táborában, társa ott maradt s Ferdinánd királynak 1527. évi november 5-én Székesfehérvárra hűséget esküdött.¹ Ekkor tehát bizonyára már Ferdinánd király kezében van a vár. Gilétfi társa színváltozását még akkor nem tudta, mert János király, tekintetbe véve a veszedelmeket, melyekben Jajcza, országainak egyetlen védőfala „antemurale singulare“ forgott s hogy nemcsak a hit ellenségei, hanem a németek is, a kik eddig János király némely várait árulással kerítették magukhoz, Jajczát s a többi várat is a maguk hatalmába akarják hajtani, a két bánnak 5000 frt provisiója és fizetésük fejében a zempléni megyei Regécz birtokát mindaddig zálogba veti, míg a tartozás abból kitelik.²

Bizonyos azonban, hogy Ferdinánd Jajczához való igényét már 1526 október 1-én bejelentette Mária királyné útján. Pozsonyból írja Batthyány Ferencz bánnak, hogy vegye gondviselés alá ezt a mindenkitől elhagyott várat, a mire a bánok, tehát Gilétfi és Horváth, valamint a királyi huszárok kapitánya (Keglevics P.) s emberei kérték. Ő nem tud rajtuk segíteni, teljesítse kérésüket. Ugyanezt írja a szlavón rendekhez, hogy későbbi megtérítés kötelezettsége mellett szállítsanak élelmet a várba.³

Szapolyai, mint a tótországi viszonyok alapos ismerője, tudván, hogy Kasztellánffy János (1526 júniusban jajczai kapitány) Batthyány Ferencznek régi haragosa,

¹ Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. III. 125. l. A tótországi rendek Jajcza érdekében Kamarjai Tamást küldtek VII. Kelemen papához segélyt kérendő. Istvánffy l. IX.

² Okt. CCLII.

³ Körmend Acta Mem. 72.2. Oktárból kimaradt. V. ö. Gévay Urk. und Aktenstücke usw. I. 45. Archiv für öst. Gesch. Smolka Sz.: Ferdinands Bemühungen um die Krone in Ungarn. 101. l.

Balog Ferencz nevű emberét „bizonyos ügyekben“ elküldötte hozzá 1526 október 11-én. Ezek a bizonyos ügyek csak Jajczára, a birodalom eximált közvetlen végvidékére vonatkozhattak.

János és Ferdinánd királyok Boszniaért való versengését illetőleg meg kell emlékeznünk egy följegyzésről, mely szerint az olmützi tárgyalások alkalmával (1527 jún.) Ferdinánd követei uruk nevében János királynak királyi címmel megajánlották Boszniát s 40,000 aranyat s atyai örökségét — ha Ferdinánd javára lemond.¹

Az olmützi értekezlet, mely tudvalevőleg a két király álláspontját egyezkedés útján lett volna hivatva kiegyenlíteni, 1527 június 1—június 15-ig tartott. Hogy ezen az — mondjuk — értekezleten Ferdinánd követi részéről efféle ajánlat tétetett volna, annak sehol sincs nyoma. Bethlen Farkasnak határozott állítása azonban Szalay Lászlóra benyomást tett s mint tényt emlegeti föl, hogy a tanácskozmány eloszlását megelőzőleg Ferdinánd követi indítványozták kárpótlásként a János király követeitől visszautasított bosnyák királyi címet.² Mi nem tartjuk valószínűnek, sőt kizártnak véljük, hogy Ferdinánd efféle ajánlatot tett volna.

¹ W. de Bethlen Hist. lib. II. Szeben, 1782. I. 83. 1. Wölg. de Bethlen: Historiarum Lib. I. Szebeni kiadás, 1872. I. köt. 86. 1.:

1527. „Ergo ad indictum diem, Olomucium omnium trium Regum concurrunt legati, de iuribus utriusque regis deliberature. Sed ea ratio irrita Sigismundi spem fefellit: quamvis enim legati Ferdinandi nomine regis sui obtulissent Joanni Regi provinciam Bosnensem cum regio titulo et summam 40,000 flor, Hung. necnon restitutionem patrimonii ejus, quod per se satis idoneum ad sustentandam regii nominis majestatem ereveretur, dummodo abdicare se vellet regno Hungariae; Legati tamen Joannis regis allegantes e diametro id contrariari decreto regni Hungariae Posonii de non transferendo regno in alienigenam condito atque sic neutro regum regno Hungariae cedere volente, dissoluto Olomuciensi conventu, tractatus ibi inchoatus Posonium est translatus.“

² Szalay László: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1861. János király és az európai hatalmasságok, 56. l. — A lengyel irodalomban, jelesül Jerzy Kieszkowski: Kanclerz K. Szydtowiecki Poznań 1912. megjelent monographiájában, valamint Smolka Sz.: Ferdinand I. Bemühungen um die Krone Ungarns cz. tanulmányában sem találunk erre utalást.

Beszéd folytatott róla, de nagyobb dologról volt szó, sem-hogy ezt az ajánlatot komolyan vehette volna Szapolyai, a ki ha valakinek szánta a bosnyák királyságot, akkor főtá-masza, Frangepán Kristóf volt az. Hiszen neki ígérte Corvin J. jószágait, a vránai perjelséget, a bánságot, a dunántúli főkapitányságot már 1526 novemberben. Ettől az ígérttől már nem messze esik a Corvin-féle ezimzetes bosnyák királyság. Ámde Frangepán Kristóf 1527 szeptember 27-ikén Varasdnál elkövetkezett vitézi halála után nincs miért tovább fűzni a szót.

Valahol bizonyára valami hírlélés nyomára akadt Bethlen — alap nélkül nem írhatta — de hogy Olmützben *erről* nem tárgyaltak, ismételjük, bizonyos. Az 1526/27-iki horvát-osztrák tárgyalások nyomán a horvát főurak egy része s az osztrák kamara között ez irányban levélváltás folyt. A horvátok Czetinből 1527 ápr. 28-án Ferdinándhoz egy fölterjesztést intéztek s ebben félelmöket fejezik ki, hogy valamikép az ő számlájukra egyezhetik ki a két király.¹

Aggodalmuk aaptalannak bizonyult, mert az osztrák kamara máj. 26-án a távollevő Ferdinánd elé egy választeervezetet terjesztett, melyben kijelentik, hogy ettől ne tartsanak, mert a magyar korona azonnal való átengedése nélkül nincs egyezség.²

¹ Erre értelmezzük mi a *horvát* főurak egy része írásbeli üze-netének 1527-ből egyik passusát, melynek értelme az, hogy a horvát végvárokat ne tekintsék alkutárgynak.

„Auf das anzaigen, wo e. ku. Mt. mit Graf Hannsen von Zips, den Cron Hungern halben alnen Vertrag annembe, das am landschafft fur guet ansieht, damit e. k. Mt. die Confinien bestimbet, bis an die Trag oder auf das wenigist bis an die Saw, ist vnser Rat vnd gut-bedunkhen solh sorgfelligkait den Crabathn abzustellen, mit genediger vertrosstung, das e. ku. Mt. ausserhalb abtretung der Cron Hungern, mit gedachtem Grafen von Zips, kamen vertrag annemben wollte, dann wir sy in solher sorgfelligkait sonnderlich getrosst vnd anzaigt haben, das e. ku. Mt. sich in kain Handlung einlassen werde ainicherlay zuuer-padingen.“ Az eredetiből szószerint: Chmel, Habsb. Archiv. II. 53. és Sišće Acta Comit. regnor Croatiae I. 106., Bihács Repacs, Zengg, Otto-esácz és Sztarigrád horvát végvárai 1527. évi V. 28-án Ferdinand kezén vannak.

² U. o. XXXIV.

A vetélkedésből Ferdinánd király került ki győztesen — Jajcza azonban elesett. Állítólag Keglevich Péter adatta át a várat Ferdinánd megbízottainak.¹ Horváth János bán s a János királytól hiába megkörményékezett Kasztellánffy ugyancsak hittel kötelezték el magukat Ferdinándnak, mint Keglevics. Ezeket nagy ígéretekkel csábították el pártjától, írja Szapolyai,² a ki Ferdinándra tolt a jeles végvár elvesztét Európa előtt.

A régi főtisztek szenvedéseik után szívesen adták át a várat *Gorbonoki*,³ Klaić szerint Grabrovački Istvánnak⁴ és Koczianer Jánosnak, kik németekkel megszállották a várat. A régi őrség a németekkel sehogy sem fért meg. Ezt megtapasztalván Uszref bosnyák vezérpasa, Murath sebenicói dalmát renegát alantasa, Jahjaoglu nándorfejérvári és szendrői pasák, összeállottak s egyszerűen ostrom alá vették a várat. Gorbonokit félénknek és tudatlannak mondja Istvánffy,⁵ a ki semmivel sem törődött, kémei sem voltak, nem ismerte a helyzetet. Néhány napig lövették a falakat, ettől elvesztette a bátorságát és nem remélvén Ferdinándtól segítséget, az ostrom tizedik napján alkudozni kezdett. A megegyezés könnyen ment: az őrségnek lovaikkal és ingóságaikkal szabad elmenetelt engedélyeztek, az élelem s a hadieszközök otthagytatván. Cseri Balázs hadnagy s Hobordanecz János kapitány nem voltak a várban, amaz Hontba ment a hazájába, ez Kaszum törökkel vívott párbajában vett súlyos sebeit gyógyíttatá; ezek sohasem egyeztek volna bele az átadásba, ha ott vannak, de hiába ez az utólagos föltételezgetés. A végvár elvesztésének főoka abban rejlik, hogy Ferdinánd királynak nem volt pénze.

¹ 1526 június 4-én benn volt.

² 1528 április 8-án János király a regensburgi birodalmi gyűlésen felpanaszolja a jajczai ügyet, egy április 13-iki levelében Tarnoból, hogy ígéretekkel vonta el a jajczai főtiszteket. Ezeket idézi Klaić Vj. Pad Jajca i jajacke banovine 1527—28. cz. becses tanulmányában Vjesnik zem. archiva, 1905. 57—67. l.

³ Mehmed, a belgrádi pasa, 1527 április 16-ika után. Bécsi államlevéltár.

⁴ 1504-ben rövid ideig már volt is bán.

⁵ Ezt hangsúlyoznunk kell.

Hiszen még a magyar korona viselője ellen duzzogó csetini frondeur főurak említett fölterjesztésükben, illetőleg utasításukban bizonyos szentimentalismussal megjegyzik, hogy a néhai magyar király 60 ezer forintot költött a bánságra és a sereg fenntartására s a szlavón rendektől is kaptak segílyt. Ha Ferdinánd a horvát végvárokon nem segíthetett, Jajczára még kevésbbé telt. Nem adott, mert nem adhattott sem eleséget, sem pénzt, sem katonát. (Gévy i. m. I/3. 29. l.)

Jajcza bukása után a többi várat is gyáván feladta őrsége, részben megfutott; jelesen így járt: Jezero, Orhava (Orbász?) Szokol, Levács, Oporócz, Perga (Pecg), Bocsácz és Greben.¹

Radatovics András Banjalukában, mely ugyancsak elég erős vár volt, nagy várossal körülötte a Verbász két partján, ugyancsak megijedt és megfutott. Ezek mint szökevények, majdnem mind száműzetésben haltak meg.²

Így veszett el ez a sok jó vitéz vérehullásával, a magyar korona legjobbainak közreműködésével 76 évig dicsően³ megvédelmezett bánság — gyávaság és árulás következtében.

Történt pedig ez 1528 január havában.⁴

És mégsem halt meg örökre a birtoklás eszméje. A gyáva feladás nem „stylszerű“ befejezése ennek a hős emlékezetű várnak. Ámde hangsúlyoznunk kell, hogy a vár már Nándorfejérvár elestekor halálra vált. A nemes halott, csak megfelelő koporsót kapott, emlékezete azonban tovább élt. A Habsburgok, mint a szent korona viselői, mindenha fenntartották igényeiket e Hunyadi-alkotásra, mely e bánság képében példázta *egész Boszniát*. Ime, még

¹ Dresneký András Zvecsájt veszttette el, szagovinai (Pozsega m.) kastélyát per notam infidelitatis, Osztrosith Miklós kapta 1528 febr. 10-én. Fraknoi M. Com. R. H. I. idézi Klaić i. t. 63. l.

² Oklt. CLIII.

³ Oklt. CLIV. Szead-Eddin török történetíró is megírja, hogy a vár könnyűszerrel foglaltatott el.

⁴ A magyar helytartótanács löszert és agyút kér... Orbacz és Gredisthye (Gradiska) részére, Orbász Vrbaska — Gradisthye Gradiskarol van-e szó? Bécsi t. és álltar. Hung.

egy esztendő is alig pergett le (1529 február 19-én) Szalatkoni Hoberdanacz János.¹ a jajczai lovaskapitány, Ferdinánd király követjekép s társaival együtt, Ibraim pasával Konstantinápolyban a következő párbeszédet folytatta:²

Ibraim pasától a királyi követek azt kérték, hogyha a török tartós békét akar, adja vissza az ország *végvárait*, melyek Ferdinándot, mint Lajos magyar király örökösét, joggal illetik.

Ibraim: Melyek azok?

Követek: Nándorfejérvár, Sabác, Zalánkemén, Péter-Várad, Ujlak, „Sevesod“, Atya, Rednek, Kölpény, Ürög, Szent-Demeter, Rácsa, Szörény, Peth, Orsova, Miháld, *Jajcza, Zvecsáj, Banjaluka*, Tinin Scardona, Udbina, Zadbina, Novigrad, Ostrovicza.

I.: Csodálatos, hogy Konstantinápolyt nem kéri.

K.: Azt nem, de ha a Görögbirodalom az övé lett volna, azt is kérné.

I.: Fejezzétek ki magatokat világosan.

K.: Nem félelem vezeti uramat, nem is *kér*.

I.: Hátha nem adja a szultán, erőszakot használtok?

K.: Urunk titkos szándékait nem tudjuk.

I.: Hát erővel?

K.: Urunk vitéz, de ha nem óhajtaná a békét, nem küldött volna minket ide.

I.: Furcsa reménykedés. A szultán vért és pénzt áldozott.

K.: Urunk bízik az Istenben, de ezért nem lehet előtte titok, hogy e várak megvétele pénz- és véráldozatba került, azért a méltányos árat megadná.

I.: Aztán mennyit adna?

K.: Nem tudván mi a követelés, arra csak később felelhetünk.

I.: Hiszem, hogy van uratoknak annyi pénze, de vajjon oly szegénynek és nyomorultnak hiszi az én uramat, hogy a mit fegyverrel vett el, azt pénzért legyen kénytelen odaadni?

¹ Hoberdanacz Brodtól ész. pozsegai ember.

² Gévaý I. 16. Innsbruck, febr. 19. Szalay L. is idézi Adalékaiban.

K.: Urunk nem szenved pénzhányban (!). A pénzt nem azért ajánljuk, mintha a szultán rászorulna, de hogy a további vérontás elkerültessék.

I. Kinyitja az ablakot: Látjátok azt a hét tornyot, melyek tele vannak kincscsel?

K.: Látjuk, de hogy mi van benne, nem tudjuk. Azt, hogy a szultán gazdag, azt tudjuk.

Erre a török s német fegyveresekről vitatkozva, az lett a beszéd vége, hogy most már Ibraim kívánta: Ferdinánd hagyja oda Budát.

S azóta egy királyunk sem tett le róla. 1878 augusztus 7-én, Jezero felől történt Jajcza visszavétele; ismét fegyver hódítá vissza vitézül, a mit fegyverrel vesztenk el.

Noha fejtegetésünkben gyakran hangsúlyoztuk az elmúlás tüneteit, a nemzeti erő megfogyatkozását Mátyás halála óta, megmaradt kiirthatatlanul a bánság talaja. A kölcsönösen kiontott vér emléke valami kiirthatatlan erkölcsi tőkét képviselt mindenha a köztudatban. Ezt akarja fölleveníteni e tanulmány.

S azok az elemek, melyek Jajcza körül életharczot vívtak: magyar, horvát, német egyfelől, a török másfelől — ma egymásért s a maguk létéért harcolnak.

A jelen szebb a multnál.

X. FEJEZET.

A jajczai bánság területi viszonyai. — Alsó-Szlavon megyék. — A jajczai bánság. — Orbász vármegye. — Szana vármegye. — Dubicza vármegye. — Banjalukai várromok és erődtítmények kimutatása.

Területi
változások.

A jajczai bánság területi változásait teljes pontossággal nem lehet megállapítani. Mint azt eddigi tanulmányainkban több ízben hangsúlyoztuk, a középkori helyrajzi viszonyok nemcsak korszakos események következtében változtak, de minden alkalommal egy vagy más tényező érdekében önkényesen tolódtak el, vagy kerültek összebb.

A szó mai értelmében a jajczai bánságnak tételes közigazgatási fejlődését, területének koronkénti változását, a vár beléletét, a bánok katonai és polgári hatáskörét, a bánság viszonyát a szomszédos megyei hatóságokhoz, a hadakozó népek s a pásztor-lakosok béke idején való magánviszonyait nemcsak a jelen oklevéltár alapján, de még akkor sem lehetne tüzetesen megvilágítani, ha Jajczáról az összes levéltári anyag fennmaradt volna.

Ebben az esetben célravezetőnek tartottuk a jajczai bánságnak s környékének mindazon erősített helyeit egyazon térképvázlatra iktatni, a melyek megállapíthatólag bizonyos ideig részint bírlalt, részint vitatott tartozékok gyanánt szerepelnek. A hiányos vagy hibás térkép mindig többet ér a leírásnál, mely legyen bármily jó, mégsem szemléltet. Sőt térkép nélkül a helyrajzi történet nem is igazíthatja helyre számos tévedését.

Nem szorul magyarázatra, hogy a politikai beosztása szerint a mai *travniki kerülethez* tartozó *jajczai* járás — mely *délen* a travniki járással határos s a Kárala gorának nevezett katonai barakknál kezdődik, azután északnak for-

dul, túl a Han Vitovljen, azután délkeletnek kanyarodván, az Ugar folyó mentén északra tér — 941 km² területével a régi bánság területénél jóval kisebb. A régi bánság ugyanis, mely 1464-ben az uszorai bánságnak, továbbá Ujlaky Miklós ú. n. királyságának egyes részeit s nyugatról régi horvátországi beékeléseket foglalt magában, egy várkoszorú közé-pének tűnik fel.

A török hódítás, akár csak valami folytonos dagály, apránként addig csapkodja a bánság határait, a míg elvégre meglúvadtak külső erődtímenykép szereplő apróbb várai s legvégén az anyavár omlott össze.

Mátyás király halála után *Korvin János*, mint Bosznia feje, embereivel, a régi horvátországi és a szlavón nemes-séggel aránylag kisebb veszteséggel, mint azt az akkori kemény dúlások közepette várni lehetett, tisztesen megtar-totta a jajezai területet. Az 1503 február 22-én kötött hét-éves béke II. Ulászló és a szultán között: „regnum *Bozne*, cum castro *Jajcza* et aliis castris, partibusque et pertinen-tiis ad ipsum spectantibus“ birtokát a magyar király részére biztosítja.

Ámde ezzel szemben a szent-szávai herczegségen kívül „terra *Bozne*“ s mindaz, a mi a bosnyák határon (még pedig a magyaron) fekszik :

Kamengrad, *Kljucs*, *Livno*, *Belgrad*, *Venesacz* (*Vinac*, *Koszorúvár*), *Komotin*, *Vratnik*, *Jerbelica*, *Travnik*, *Dobwy* (*Doboj*), *Maglay* et aliud *Belgrad*, *Zwled*, *Thorychan*, *Feuer-lak* (*Fejérlak*), *Prozor*, *Dobowacz*, *Dwbrowinyk* (*Dubrovnik*) una cum civitatibus et oppidis, *Hervoya* egykori herczegsé-gének majdnem egész területe, a töröknek jut.¹

Ebből az elősorolásból látható, hogy a török *Kljué* és *Venac* (*Venisácz*) birtokában 63, illetőleg 11 — 13 kilométer-nyire jutott *Jajezához*. A régi *uszorai* bánság, vagyis a Boszna völgyének északkeleti része s *Vukcsics István* fia *László* herczeg országa *Prozorral* máris török kézen van.

¹ Okli. CVI. sz. A szövegben ritkított betűkkel szedett várak tér-képvázlatunkra is be vannak iktatva. A békekötésben természetesen nin-csenek megemlítve sem a jajezai bánsághoz, sem a török hódoltság-hoz tartozott összes várak és őrtornyok.

1518-ban, hír szerint, Jezero vára, Jajcza elővédje Kljucs irányában török kézre jut;¹ az 1503-ban felsorolt várakon kívül *Bocsác* (Boéac), Banjaluka s Jajcza között (30 km) Prusac, Sokolovo gnezdo (Sólyomfészek), továbbá *Sokol Srebrenik* (Uszoraba), Varbusch (Várboszna? Orbász) és Kozarac (?) említették török birtokul.²

Hogy Jajcza vára akkor nem került török kézre, az csak annak a körülménynek tudható be, mert a horvátországi várrendszer: a Krusicsok, Orlovcsicsok, Frangepánék, Blagayék és Zrinyiek várai — noha katonai szempontból, kivált pedig felszerelésük szempontjából nem feleltek is meg a várakozásnak — helyt állottak, mert bátor szívű, támadó lelkületű emberek védték. •

1527-ben Jajcza elesvén, a következő várak tartoztak hozzá: Bela-Jezero,³ Orbavac, Szokol, Levac, Cserépvár, Aparutia (Oporócz, Oporovce?), Perga, Bocac és Greben, valamint Banjaluka. Istvánffynak e jegyzékét összevetve az előbbiekkal, feltetszik, hogy vagy az ő jegyzéke hibás, vagy pedig hogy 1520—22 között a törököket néhány tőlük megvett vár elhagyására kényszerítettek Frangepán Kristóf felmentő hadai.⁴

Lokális adatok hiányában s mert az iszlám felvétele következtében a régi lakosság kereszténynek maradt része elmenekült, a moszlimmá lett bosnyák pedig a régi tradíciót elfeledte, vagy elferdítette, ma csak a főbb pontokat lehet megállapítani. Feltétlenül bizonyos, hogy *Vakuf dônji*-nak más neve volt, de hogyan hangzott, ma már nem tudni. Egy csomó megfejtetlen helyrajzi kérdés látható vázlatunkon, melyeket később tán megold a szerencsésebb kutató, de lesz közte olyan is, melynek nyitjára ma már nem talál senki.

Alsó-Szlavon
megyék.

Bizonyos annyi, hogy a jajczai bánság területe szorosán összefügg egyfelől a régi Horvátországgal: Biháccsal, Zenggel, másfelől meg folyton hullámszanak a határai:

¹ Oklt. CLXXXI.

² Oklt. CLXXXVI. nem hiteles, valamely lengyel jelentés.

³ Oklt. CLCIII. Istvánffy lib. IX.

⁴ Bocsácot illetőleg bizonyosan

az ú. n. alsó-szlavón megyék: Orbász és Szana irányában. Érdekterületéhez tartozik Dubicza megye is. A Verbász folyó a Száva felé utalja, Szlavonia pedig élelemszállítás és katonai ellátás tekintetében az északi hátmögé.¹ Szorosan elhatárolt területek a Száván túl csak oly kevéssé alakultak, mint a hogy a Száván innen is eltolódtak a határok. Jajcza Magyarországnak a katonai végvidéke, mely a nem katonás szervezetű szomszédos megyéket a regnum provinciale is katonai jellegűvé avatta.

A jajczai bánság helyrajza ez oknál fogva nem érthető meg a három alsó-szlavón megye s a régi Horvátország várrendszerének ismerete nélkül.

Sokáig haboztunk, hogy a három alsó szlavón vármegye helyrajzi adatait közlétegyük-e. Az anyag csekély, a helységek lokációja az imént kifejtett okból majdnem meddő kísérlet. A négyszázéves török uralom elsöpörte a régi kereteket s még kombinálnunk is nehéz. Azután mikép csoportosítani azt? ez volt a főkérdés. Alsó-szlavón Oklevéltárunk közzététele után úgy értesültünk, hogy Oslay Ferencz jókészültségű történetírónk foglalkozik az Akadémia megbízásából ezzel a feladattal.

A mintát az efajta közzétételhez megadta Csánki Dezső, a Hunyadi-korszak egyik vezérhistorikusa, Magyarország helyrajza a Hunyadiak korában című alapvető munkájában.

Ez a körülmény indított arra, hogy anyagunkat a jajczai bánsággal kapcsolatban tegyük közzé. A későbbi kutató csak nyer vele, ha valamelyes vázlatot talál, melynek lékeit kitöltheti, hibás adatait pedig helyreigazíthatja. Ha majd Csánki Dezső — a mit melegen óhajtunk — munkájában ehhez a részhez ér, bizonyára megoldhatja a homályos részeket, Oslay Ferencz pedig a historikumot fogja teljes világításba helyezni. A főkérdés ezeknek a megyéknek a telepítési története, mert ez a kulcsa a déli keleti részeknek.

A Jajzától nyugatra eső régi horvát területnek hely-

¹ Így nevezzük mi a Hinterlandot.

rajzát teljességében még nem állíthattuk össze. Annak megoldása horvát történetírótársaink feladata. *Lopašić* R. elhalt történetíróé az érdem, hogy alapos helyrajzi tanulmányával Bihács és Kulpavidék enémű viszonyait jórészen tisztázta. Az anyag bő, de még belterjes kutatásra vár. A magunk részéről egy helyszíni kutatáson alapuló jegyzékét állítottuk össze a boszniai bihácsi területben található váraknak, melynek szintén hasznát veheti a kutató, annyival inkább, mert több hely oklevéltárunkkal is összefügg. Igaz, hogy oklevél s jó térkép az efajta kutatás főkellékei, de Bosznia helyrajza ezeken kívül a helyszíni szemlét is megköveteli.

Nehéz feladat a nyelvterminológia megállapítása. A középkori *okleveles elnevezést* meg kell tartani. Ebből rekonstruálható a magyar elnevezés, de feltétlenül meg kell állapítani a középkori horvát, illetőleg bosnyák terminológiát. Ezt csak a horvátok tisztázhatják végérvényesen. A mi összeállításunk csak kísérlet.

Ezért elsősorban adjuk az oklevelek alapján alkotott magyar elnevezést, azután a horvátot s az okleveles elnevezést különféle változataiban zárjelben.

Közleményeink¹ a következő sorrend szerint vannak összeállítva:

1. A jajczai bánság.
2. Orbász megye.
3. Szana megye.
4. Dubicza megye.

A JAJCZAI BÁNSÁG VÁRAI.

A jajczai
bánság várai

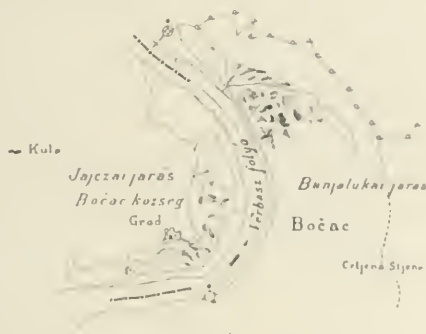
Banjaluka (Banyalwka, Bannyalwka, Banyaluka, Banyaluka, Banialuk, Bagnaluca, Banialuca, Lukabanja). Jajcza után a legfontosabb és legerősebb vár a Vrbas völgyében, mely Jajczával együtt legtovább dacolt a török terjeszkedéssel és csak 1527-ben esett el. 1494—1495. Jajczai Okl. 107, 109, 114, 123, 124, 1504. 181. 1507. 206. 1518. 275, 277. Várnagya 1494-ben Mikulasich György. J. O. 124. Alatta város, melynek polgárai a török pusztítás idejében királyi segélyben részesülnek. 1494—1495. 107, 123. A városban egy kolduló szerzet rendháza. 1494. J. O.

¹ Az összeállításban dr. Eckhart Ferencz és dr. Szekfű Gyula segítettek, kiknek ezért köszönetet mondok.

119. — 1519-ben együtt említetik Orbászvárával és Zvecsajjal. Asz. O. 281. l. 72 km-re esik Jajezától a mai országúton.

Belaj, Bjelaj a bihácsi kerületben, ma rom, B. Petrovac és Kulen-Vakuf közt dk. Bihácestől kb. 100 km, Jajezától 122 km.

Boesác, Bočac (Bochach, Bossach, Bohecz, Boczac, Bochacz, Bohacz, Bogach, Bozeth, Bossatium) Jajeza és Banjaluka közt, a Vrbas völgyében. 1494—1496. J. O. 107—109, 123, 124, 132, 1507. J. O. 205. 1516-ban már a török kezén van, ki azt megerősíti. J. O. 257, 258, 260, 275, 277. — 1494. Várnagyai Dabisevics Dénes és Popovics György. J. O. 124. Alatta város, melynek polgárai királyi segélyben részesülnek. 1494—95. J. O. 107. Jajezától 30 km.

13. sz. Boesác vár helyfekvése.

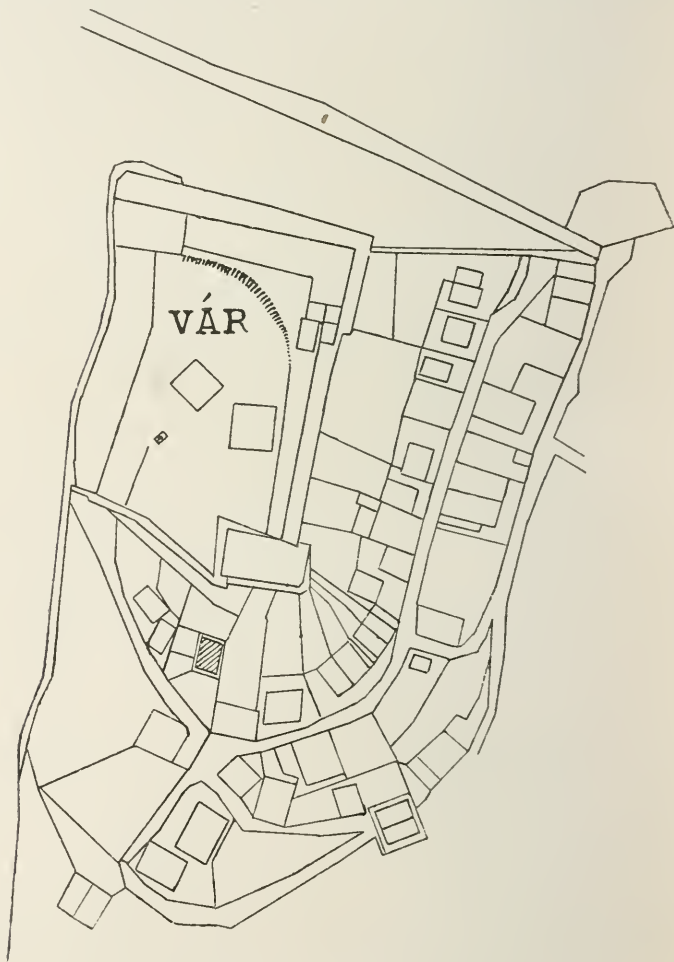
Cserépvár, Celepirova kula, Celepirovac (Cherepwara, Cerepwar, Serepwar) a Vrbas völgyében, Jajezától délre, Bugojno fölött. A jajezai bánok igazgatása alatt állott 1496, 1507, 1527. J. o. 137, 204, 357. Jajezától 50 km. Truhelka szerint *Crjepanski* a mai Crjepansko Staro selo, a Verbász és Kozluk pataka közötti hegytarajon. Váromokról nem tudunk, de egy szép bogumil siremlék maradt meg ott. A névegyezés Truhelka mellett szól, azért térképvázlatunkat e részben helyre kell igazítanunk.

Greben. Két Greben van: egyik Glamoes (Glamoe) közelében (in confinibus regni Bozne) Hrvatinie Pál fia Gergely birtokában, 1374 nov. B. t. é. j. l. — A másik Greben Marcus Niger Geogr. Com. szerint a Verbász balpartján feküdt Ruvarac. I. m. 340. l. Jajezának északi elővára. 1494-ben várnagyai Mislenovics János és Twertko György. J. O. 124. Szerzetes-rendház. 1495. J. O. 119. Jajezától het km: a körös-megyei Grebenről *Csánhi D.*: Körös megye a XV. században. 62. l. Hogy Greben Zvecsaj és Jajeza között feküdt, kiderül Mátyás király keltezéseiből; 1480 nov. 18 „in castris nostris prope oppidum Zwechay in montibus Bosnensibus” (Fraknoi V.: Mátyás király élete. 295. l. Hibásan 1481-re tevé), nov. 26. pedig „in Unserm Here zenagst bei Grebenn” keltez (Teleki XII. 142. l.). Egyébként foltevésünk mellett szól

az Okt. LXXXIII. darabja, mely világosan mondja (1496. II/11), hogy a *Gerebennek* nevezett torony a jajczai fővárhoz tartozott. Truhelka L. azt állítja, hogy Greben Bocsác és Zvecsáj között Krupánál egy meredek sziklatarajon állott a bocsáci „zárdarom” fölött. Maradványai láthatók. Ez is számbaveendő föltevés.

Grmečgrad Ključtól nyugatra; Jajczától 94 km

Jajcza (Jayza, Jaicza, Jacza, Yayz, Jajcze, Jajcza, Ayza, Jaycza, Jaycha, Yacha, Jajtza, Jaytza, Jaytza, Jancza, Jwycza, Jeitscha, Jeytscha)

14. sz. Jajcza vára és városa 1915.

a jajczai bánság főhelye és a magyar birodalomnak egyik legfontosabb végvára. Története a jajczai bánság története.

Alatta város 1466, 1491, 1494, 1504, 1526. J. O. 47, 83, 106, 197, 353. A városban ferenczrendi szerzetesek 1504. J. O., kik a török elől menekülve Pozsega megyébe a Gilétfyek egyik birtokán levő kolostorba tették át székhelyüket.

Jezero (Jezew, Ezaron, Jezioro). Jajeza nyugati elővára a Pliva völgyében, alatta város szerzetes-rendházzal. 1492, 1494—96. 1504. J. O. 94, 105, 107, 109, 116, 119, 123, 137, 181. 1518-ban török kézre kerül. J. O. 272. Jajezától 11 km.

Kamengrad a Szana völgyében Kljuestől északnyugatra. Jajezától 113 km.

Komotin, Komotingrad Jajezától északra a jajejai járásban, keletre a mai országút alagútjától Svitovići helység közelében. A „Nada” ez. 1503. J. O. 169. Jajezától 12 km. A középkorban a lueckai zsupában feküdt. 1461-ben állítólag Radivojnak István Tamás fia nagybátyjának tulajdona. W. M. II. 281—82. Elvész Popovics Gy. kapitánysága alatt.

Koszorúvár, I. Vinac.

Kotorgrad a Vrbanja völgyében. Jajezától 53 km.

Kozarac (Koszar) Banjalukától északnyugatra, 1518-ban a törökök kezén. J. O. 272. I. Szana m. Jajezától 116 km.

Krupa Banjalukától délre, a Vrbas völgyében. Jajezától 47 km.

15. sz. Krupa várának helyfekvése.

Obrovac 24 km Banjalukától, Jajezától 109 km.

Oštregrad, Istregrad az Ugar folyó mellett, Jajezától keletre, Osterez, Oztherez? 1490. J. O. 71. Jajezától 41 km.

Peeq? 1496. J. O. 139.

Pruszác, Prusac (Prussicz) Jajeza déli elővára a Verbász völgyében. Bugojnótól északnyugatra. 1518-ban török kézen van. J. O. 277. Jajezától 43 km. A középkorban *Biograd* a neve, a törökök Akhisszárnak fordították, a XVI. sz. óta Pruszácznak hívják.

Szokolác, Sóljomfészek, Sokol (Zokol, Sochol, Socol, Sokolovo gnezdo, Sokolac, Sóljomfészek). Két Szokolác van. A jajejai bánság

délkeleti elővédje Jezero felől a régen Sokolovo gnezdona, szószerinti fordításban Súlyomfészeknek nevezett vár, melyet utóbb Sokolacnak neveztek. 1465, 1496, 1504, 1507. J. O. 43, 136, 181, 204, 206, 207. Először 1496. jún. végleg 1518-ban török kézre kerül. J. O. 277. A másik Sokolac Bihácstól délkeletre fekszik még meglehetősen jókarban, a Sokolacka glavica nevezetű magaslaton (l. Wiss. Mitt. Blag. Okl.). Az egyikkel azonos Súlyomkő vár és város is. 1494—1495. J. O. 123. Jajczától 29 km.

Travnik (Trawnnyk, Travnik) ma kerületi székhely. 1503-ban már a törökök birtokában van. J. O. 169. 1518. J. O. 277. Jajczától D. Vafufon át 73 km, a Karaula gorai kocsiúton 47 km.

Vinac, Koszorúvár Jajca déli elővára Vrbas völgyében, 13 km távolságban. 1498-ban végleg török kézre kerül. J. O. 80. Utolsó kapitánya Haraszti Ferencz.

Vrbenacgrad várom Travniktól északkeletre. Jajczától 68 km.

Zvecsáj, Zvečajgrad Banjalukától délre a Vrbas völgyében, szerzetes-rendházzal. 1404 jún. 15. Zvecsájról (исчано с звечан) keltez Hervoja *Isten* kegyelméből „славни двѣ спалници“ (szlávai *dukl* Szpa-

16. sz. Zvecsájgrad helyfekvése.

liczki méltóságos Spalatói *duca dux*); Miklósich: Mon. Serb. CCXLI—CCXXXVIII. 1400-ban a raguzaiai herczegnek nevezik. 1494. J. O. 119. 1519-ben együtt említetik Banjalukával és Orbász várával. Aszl. O. 281. l. Jajczától 50 km.

A JAJCZAI BÁNOK NÉVSORA.

1464. Szapolyai Imre gubernator Bosnae ac Dalmatiae et Croatiae necnon Sclavoniae banus.

1465. Disznósi László és Szobi Péter Bosnyákország, Horvátország és Dalmácia bánjai.

1466. Laki Thúz János Dalmatiae, Croatiae Bosnae et Sclavoniae banus et capitaneus generalis.

Disznósi László és Szobi Péter Dalmatiae, Croatiae et Ramae banus.

1470—1478. Magyar Balázs Bosnae et Dalmatiae, Croatiae banus.

(Társai: Horváth Demjén, Thúz János és Ujlaki Miklós; ez utóbbi bosnyák király 1471 óta.)

1476—1482. Egerváry László Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae banus. (Az 1481-iki bosnyák hadjárat egyik vezére; 1474—1482-ig Bosznia már nem említetik a horvát bánsággal kapcsolatban.)

1480—1483. Doczy Péter jajejai bán.

1486. Csulai Ficsor László.

1490. Csulai Ficsor László és Derencsényi Imre.

1493. júniusig Haraszthy Ferencz.

1493. júniustól Batthyányi Boldizsár és Petlikey Mihály.

1494. Beriszló Ferencz, míg Batthyányi marad.

1495. Batthyányi Boldizsár.

1495. júniustól Kanizsay László és Bebek János.

1496. Kanizsay László és Bebek János.

1499. Beriszló Ferencz.

1501—1503. Beriszló Ferencz és Batthyányi Boldizsár.

1503. július 13-tól Gorbonoki István és Szemere Kelemen.

1504. Gorbonoki István és Szemere Kelemen.

1504—1507. Kövendi Székely Miklós és Strezsényi György.

1507. szept. 26. Kinevezettek Beriszló Bertalan és Héderváry Ferencz, kik, úgy látszik, nem mentek be.

1508. júl. 17. Alapi Boldizsár az egyik bán, míg a másik

1508—1515-ig Strezsényi György.

1511. Alapi helyébe grabarjai Beriszló Ferencz rácz despota lép.

1513. május 28—okt. 28-ig gyarmati Balassa Ferencz helyettesíti.

1519. Paksy János várkapitány.

1521—1522. Keglevics Péter és Tahy János.

1525—1527. Gylethffy Miklós és szeglaki Horváth János.

ALBÁNOK.

1481. Gerlisteyi Jakab.

1393. Gsegey György, ki mint Haraszthy Ferencz helyettese.

Gyulai János jajejai kapitány.

ORBÁSZ VÁRMEGYE.

A három alsó-szlavón vármegye között keletre terül el Orbász megye. Északra a Száva folyó határolta, noha a vármegyéhez tartozó néhány község (Bebrina, Alsó és Felső) a Száva túlsó balpartján feküdt. Keletről a Boszna

Orbász
vármegye.

folyó volt a határ, nyugatról Dubicza vármegyétől egy kis folyó, az oklevelekben *Ispyas* néven említik, választotta el. Nyugati határán tovább délnek Szana vármegyével érintkezett. Déli határa a magyar történelmi evolúció többé-kevésbé kedvező folyamata szerint folyton változik, nagyjában a mai Banja Luka és Jajce városok feleútján, keletnyugat irányában húzott vonal lehetett.

A vármegyének törzse a Verbász (Vrbas) folyó vidéke volt, mely mellett a plivai, vrbanjai zsupát látjuk, a magyar hódítás előtt. Nevét a hasonló nevű vár és várostól, Verbász, Vrbas-tól kapta, a mely a középkorban a vármegye adminisztrációs székhelye volt.

Vármegyeségét a XIII. század közepe óta bizonyítják. Az önkormányzat a török veszedelem nagyobbodásával, a XV. században mindinkább fenn-fennakadt, a vármegye időnkint a jajczai bánok kezébe került s a fontos jajczai végvár tartozékává változott.

VÁRAI:

Banjaluka (Banja Luka), a XV. században, mikor mint vár, castellum említetik, *nem* Orbász vármegyébe tartozik, hanem a jajczai bán kezén levő végvár (v. ö. 1519, Aszl. O. 281. l.). Hogy a korábbi *Lukabánya*, mint vár, Orbász vármegyéhez tartozott-e, arra nézve nincsen direkt adatunk, de a vármegyének Banjalukától tovább délre fekvő helyei is ismeretesek, úgy hogy Banjalukának is a vármegye hatósága alá kellett tartoznia.

Dolaczky (Dolac) castellum, 1496-ban Bakócz Tamásnak adja a király, Magy.-szerb O., 294. l.

Eszéek (Jišek) (Eseek, Ezyk) castellum, a Csernekiek, ill. Desewffyek birtoka, benne egy, Szent György vértanu tiszteletére épült fatemplom, 1351, 1353, 1458, 1473, 1476. Aszl. O. 39, 42, 183, 205, 206, 211, 214. l. 1480-ban a jajczai kapitány kezére jut, ez teszi belé emberét várnagynak, a Dessewffyek nagynehezen tudják visszaszerezni (1486, Aszl. O. 217, 228) s ezzel a jajczai bánság alól ismét a vármegye hatósága alá kerül. A Dessewffy-család különböző ágai birtokában maradt kimutathatólag egész 1530-ig (Aszl. O. 231, 234, 239, 241, 261, 263, 268, 271, 275, 291, 295, 303. M. Nemz. Múz., Dessewffy-cs. lt. fasc. 1. no 11. 1525, nova donatio). Megkülönböztetendő tőle Ozecek (Ozecek) alio nomine Gochelowcz, Aszl. O. 233), a mely nem más, mint Gocslóczy vár és helység névének egy, a XV. század végén gyakori variánsa.

Galas (Galaci) castrum, Orbászszaal együtt említetik a XIII. században, később eltűnik, 1293-ban Radoszláv szlavón bán birtoka, Aszl. O. 24. l.; 1299-ben ennek testvérei, Babonik fiaié, Blagay O., 65. l.

Gocsalócz, Gocselócz (Kočelac, Kočelovce?) novum castellum, 1480, Aszl. O. 217, a hasonló nevű, már korábban is előforduló helység (l. ugyanott) területén, 1492, 1498, 1501, 1514, 1525, Aszl. O. 242, 251, 256, 275, 291, 295 castellum Ozecehk, alio nomine Gochelowcz 1491, 1492, Aszl. O. 233, 237; a Csernekiek, ill. Dessewffyek birtokában.

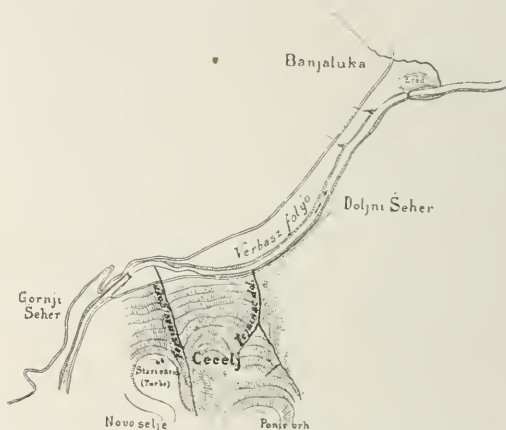
Levác (Levač, Livač) (Lewach, Lewacz) castellum és possessio, az előbb említett Eszék mellett, a dobrakucsai Nelepeczek birtoka, a kik 1499-ben zálogba adják (Aszl. O. 174, 179. l.). A XV. század nyolcvanas éveit óta állandóan a jajczai bánsághoz tartozik, a jajczai bán szolgálai várnagyok benne; 1501-ben a török elfoglalta, a következő évben a jajczai bánok királyi parancsra kijavították a várfalakat, de úgy látszik, még ugyanebben az évben újra leégették a törökök. 1494. Jajczai O. 124. l., 1495, 108, 109, 116, 121. M. 1496. Aszl. O. 249. l. 1501, ib. 254. l. 1502 ib. 257 l. J. O. 158, 361. l. 1504-ben újra a jajczai bánok kezén van, J. O. 181. l.

Mrácsaj (Mračaj) (Mrathay) castellum, a Vrbas mellett. Vakuf gornjétől délre (? egy Mračaj Kosztajniczától délre fekszik), a Dessewffyek vára. 1514. Aszl. O. 275. l., 1525, 295. l.

Orbász (Vrbica, Vrbaška? Vrbaski grad, Vrbanja?) Orbaz, Urbaz, Vrbaz, Urbazcu, Vrbaz, Orbaaz, Orbag, Orbacs, Orbászszaal) castrum, a vármegye székhelye. Fekvését igen nehéz megközelítőleg is meghatározni. Mivel a megye területe nagyjában a Vrbas folyó körül, ennek mindkét partján terült el, fel kellene vennünk, hogy a vár is, a vármegye középpontja, a folyó mellett épült fel. A Vrbas mellett azonban semmiféle nyoma sincs ilyen várnak, de még hasonló elnevezésnek sem. Van azonban két helység, melyet névhasznosság alapján azonosítani lehetne a régi magyar Orbászszaal. Az egyik Vrbanja, a Vrbasnak Vrbanja nevű jobbparti mellékfolyójánál, nem messze keletre Banjalukától. A másik Vrbaška, a boszniai B.-Gradiskától dny. a Szávába ömlő Vrbaškapatak felső folyásánál, Podgragje helység mellett. Ha már e két helység között választani kellene, inkább Vrbaška jönne tekintetbe. Orbász nevének legkülönbözőbb középkori formáiban is sohasem hiányzik az sz hang jelzése, a mi szinte kizárja, hogy Vrbanjával azonosítsuk. Aszl. O. 26. l. pedig Urbazcu néven is előfordul, a mi már közelebb áll a mi Vrbaška-formához. Vrbanja-Banjaluka vidékénél sokkalta északibb fekvésre mutat az Aszl. O. 168, 169. l. között határleírás, a melynek adatai szerint a Dubiczából (a mai Unna mellett fekvő Dubicza) Orbászba vezető nagy út (magyar via, que duceret in Vrbaz, Aszl. O. 169.) inkább északi fekvésű, a Szávához közel, nyugatról keletre menő lehetett, semhogy délfelé, Vrbanja-Banjaluka irányában ment volna. Mindamellett a vármegyének a Verbász folyó vidékén való fekvése olyan fontos körülmény, hogy ítéletünket fel kell függesztenünk mindaddig, a

míg nincs kizárva, hogy újabb adatok napfényre kerülhetnek, melyekből egy, a Vrbász folyó mellett fennállott Vrbas vár létezése kiderülhet.

Orbász vára helyfekvésének kutatása közben felmerült az a nem valószínűtlen kombináció is, hogy vajjon nem a Banjaluka elővárosát alkotó *Gornji-Šeher* területén keresendő-e Orbász vára (Vrbaški grad). Gornji-Šehernél — ott, a hol a Suturija patak belétorkollik a Verbász folyóba — egy régi várom töredéke látszik. A romhalmaz egy Cecely nevű magaslaton fekszik, a Perir hegy egyik nyulványát alkotván s a Verbászig terjed. Az egykori szerpentinút nyoma még kivehető. A mai

17. sz. Dolnji és Gornji-Šeher helyfekvése Banjaluka mellett.

országúttól kb. 3 km távolra esik a „Vrbaški grad“ (?) romja. A vár köveit felhasználták, úgy hogy a falaknak törmelékei látszanak. Egyik változat szerint itt állott Orbász vára s annak a váralja volt a régi Orbász-Vásárhely, vagyis a mai Gornji-Šeher. Ennek ellenében mások azt vitatják, hogy a váromot a nép máig is Stari-gradnak (*régi* várnak) nevezi s azt a mahalát (városnegyedét), a melyben látható, máig is Stari-gradnak nevezik. Ha valaki ezen a kombináczióon tovább indul, ezt a két állítást is megegyeztetheti. A mikor Orbász vára a jajczai bánság megalapítása következtében elvesztette jelentőségét, régi várrá lett s helyébe lépett Banja-Luka, az újabb erősség. Mindez azonban csak állítás, melyet oklevelesen nem bizonyíthatunk.¹

Vannak, a kik a mai Banjalukát tartják Orbász-Vásárhelynek. Ámde bizonyos, hogy az 1519-iki békekötésben Orbász vára és Banjaluka külön említetnek. (Aszl. Okm. CLXVII.) Jó katonaszemmel az idén Weigel

¹ Mi magunk régen láttuk a romokat, akkori benyomásainkat fel-frissítettük Jakubowski és Müller banjalukai ker. főnökök újabb tudósításaival.

Ferencz tüzérkari százados vizsgálta meg a romokat. Egy gornji-šeheri mohamedán lakostól hallá, hogy a Suturija-patak torkolatánál egy híd vezetett a Verbászon át, a melytől várfal (benne kapu) vezetett egy magaslatig, a hol torony (kula) állott. Annyi bizonyos, hogy a szemlélt helyenkint befalazott régi köveket látott. Ez a Stari-grad vagy a Verbasz hídjának baloldali erődtített feje vagy erődtített tábor lehetett. Ma természetesen csak feltevésekkel dolgozhatunk. Nyoma ugyanis nincs, de feltehető, hogy a Verbász túlsó jobbpartján is folytatódott ez a zárlat, mely Banja-Lukát védte Jajeza felől.

Mindent összevetve, még sem merjük biznysággal állítani, hogy a régi Orbász vára Gornji-Šcher közelében volt.

A másik feltevésnek, hogy Orbász vára azonos *Urbanjavul* (Rački F. állítása), ugyanesak Weigel százados kutatásai szerint, nincs alapja.

A Vrbanja bal völgypartján van ugyan egy Gradina-váracs romkerete, de csak alapos ásatások deríthetnék ki a tényállást. Valószínű azonban, hogy az erődtítmény a régi *verbanjai* zsupa határzáró erődtítményét alkotta Banjaluka felé.

A régi királyi vár (1293. VII 27. „*possessiones, terras Urbaz cum castris*“ Aszl. O. 24—25 l.) a XIII. század végén ment veszendőbe, a lázadó Babonik fia foglaltak el s III. Endre király kénytelen volt őket a vár birtokában megerősíteni, † 1299., Blagay O. 65, 88. l. † 1293., Aszl. O. 24, 26. l. 1397-ben Cillei Hermann kapja meg. Magy.-szerb O. 39. l., Fejér X/2, 423. l. 1398. VII 20. Zsigmond király „*sub castro Orbaaz vocato keltez in descensu nostro campestri*“, Aszl. O. 117. l. 1412-ben Hervoja spalatói hercegé, Aszl. O. 147. l. 1428-ban királyi vár: *castrum nostrum Orbaz in confiniis regni Bozne, Zay-ugróczy lt.* L. 38., 1435-ben Zsigmond király egyéb birtokokkal együtt (Kozara nem Orbász vármegye területén!) a Blagayaknak adja, Blagay O. 310. l. Blagay révén Frangepán Márton († 1479. X 4.) kapja e birtokokat s benne is megfordul a dinasztiaalapíthatnáság gondolata. Ekkép szólnak róla 1455-ben: „*gratia dei dominus erat arcis Verbaz et erat supremus comes totius terrae Verbasientis in Kozar Losnansi*“, Frang. Okt. II. 34—5. Wagner Coll. gen. c. II. A XV. század végén fennáll meg a vár a megyével együtt, de tobbnyire a jajezni bán fennhatósága alatt (1494, J. O. 124. l., a jajezni bán szolgál a várnagyok benne, ugyanekkor a „*comitatus*“ is segélyt kap a királytól, ib. 108. l.). 1501-ben a török elpusztította (Aszl. O. 254, 258), később mint a jajezai banság tartozéka szerepel 159, Aszl. O. 281, 1522, Aszl. O. 288. Az 1560-ban Paksy-birtokként szereplő s a török kiűzése után sokszor említett Sagowina vár, majd kastély aligha azonosítható a régi Orbász varával, a minthogy ezen l. Lipót idején felsorolt Paksy-birtokoknak Orbász vármegyéhez tartozása nagyon kérdéses. (Aszl. O. 1560, 305; 1703—1710 Aszl. O. 307—315. l.). A hűtlenségbe esett Horváthyak pozsegamegyei birtokai közt említették *Orbazpalotaya*, de ez személynevre utal. Orsz. lt. DL. 7309. V. ö. még Nagy J. IV., 240, Kerchelich N. Pr. 285, Pesty, II., 460, 489. Pray, Ep. proc. I. 154.

VÁROSAI:

Levács, Levác (Levač vagy Lyevač) (Lewach), a hasonló nevű vár említelik 1496-ban mint civitas cum *castello*, a mikor azonban a vár és város egyaránt a jajczai bán fennhatósága alatt voltak. Aszl. O. 249. I. J. O. 123. I. cives de. Truhelka csak falunak véli, ámde volt ott castellum is.

Orbászvásárhely (Gornji Šehir ?) (Orbazvasarhel, Vrbazvasarhele), cives et hospites de-, 1383, 1384, Aszl. O. 98, 100. I. A királyi datálásokban említett sub castro Orbaz bizonyára *nem* ezzel, hanem egyszerűen Orbászvárával azonosítandó. Szt. Erzsébet egyháza u. itt. Tkalčić II. 90.

HELYSÉGEI.

Asszonyfalva (Ašanac ?) (Azzonfalwa), Dessewffy-birtok, 1525. Aszl. O. 291. I.

Bakics (Bakić) (Bakith) a mai Bakinci (?), Dessewffy-birtok, Aszl. O. 291. I.

Bebrina (Rebrine ?), Alsó- és Felső- (Felsew et Alsóbebrina, Felsew et Also Prybynye ?), a Csernekiek, illetve Dessewffyek birtoka 1443, 1514, 1525. Aszl. O. 173, 271, 275, 291. I.

Belonka-teleke (Bjelajke), 1382. Pesty II. 456.

Biskupci (Biskupići) (Biscupci, Biskupec), Szt. György templomával, a XIV. században a dubiczai főesperesség orbázi területéhez tartozott. Tkalčić, MEZ. II. 90.

Brest (Brestovo) (Bresth), valószínűleg az Ukrina és Illova összefolyásánál levő Brestovo. 1382. Pesty, II. 456.

Csernye (Črnje) (Czernye), Dessewffy-birtok. 1525. Aszl. O. 291.

Čštenic (Trstenci), I. Terzthenyca.

Demetervára (Dmitrović), 1703-ban a régi Paksy-birtokok közt említve; nem bizonyos hovátartozósága. Aszl. O. 307—315. I.

Dukaharasztya, Rašće, Gjukići Rastik ? (Dukaharaztya), Orbászvásárhely mellett feküdt. 1383, 1384. Aszl. O. 98, 100. I.

Gacsalmező Gachalmezow, Gornje Polje, Szokolczai János fia László birtoka. 1381. Aszl. O. 93.

Galas (Kola) (Galaas in metis Wzore, Szent Miklós egyházával). Tkalčić, II., 90, Galas vár tartozéka, I. ugyanott. Talán Goleši, Banjalukától nyugatra.

Galowez (Galovac) 1530. Dessewffy-birtok. Aszl. O. 303.

Gocsalócz, Gocselác (Gothelowcz, Gothelowacz, Gathelowacz, Gwehalocz, Gochalowcz, Gocholowcz), hasonló nevű vár (I. ugyanott) tartozéka, a Csernekiek, ill. Dessewffyek birtoka. 1466, 1468, 1480, 1486, 1514. Aszl. O. 196, 201, 216, 228, 271 stb. Gatalócz, Pesty, II. 458.

Gradech (Gradac), Szentgyörgy egyháza. Tkalčić, II. 90.

Harajócz (Karači) (Hareyouch, Haroyowch), Dobrakucsia birtoka. 1362, 1376, NRA 1539, 43. Aszl. O. 86, 87.

- Hualantelek (Kuljani)**, 1382. Pesty, II., 456.
- Jagodnicza (Jagodići)** (Jagodnica, Banjalukától délkeletre. 1382. Pesty, II., 456.
- Kamenyalocz (Kameni Laz)** (Kamenyalaz), Dessewffy-birtok. 1525. Aszl. O. 291.
- Kopel (Kopljevići)** (Kopeel, Kopul). 1351, 1353, 1458. Aszl. O. 39, 42, 183.
- Kucsian (Kuće)** (Kuchyan, Kwchyan), a Vrhas mellett, Varcar-Vakuftól északkeletre. 1351, 1353, 1458. Aszl. O. 39, 42, 183.
- Laz (Laže)** (Laaz), a Szávától északra, Uj-Gradiskától délkeletre. 1351, 1458. Aszl. O. 39, 183.
- Leszkocz, Leszkovácz (Ljeskovac)** (Lezkowcz, Lezkowaz, Lazkowcz, Lyzkowcz), a Mrathay-vár közelében lehetett, a Dessewffyeek birtoka. 1466, 1468, 1486, 1492, 1498, 1514, 1524, 1525, 1530 Aszl. O. 196, 201, 228, 251, 271, 275, 291, 292, 303. Pesty, II., 458.
- Levác (Livač)** (Lewach) a hasonlonevű vár birtoka (l. ugyanotti), a dobrakucsai Nlepeczeké. 1449. Aszl. O. 174, 179.
- Lipye (Lipje)** (Lipye, Lypye, Felsew et Also Lyppyne? a mi már Pozsegához tartozik. 1530. Aszl. O. 303. l.), Potok, Ozornicza, Lubna folyók mellett elterülő birtok, 1273-ban Voyk fiaté, 1348-ban Daach Pál fia Jakabé. Aszl. O. 18, 35, Wenzel IX. 43. Pesty, II., 453, 1491 Briccius de Lypye, Aszl. O. 233.
- Lubna (Ljubna)** (Lubna)-i nemesek. 1382. Aszl. O. 95, 96.
- Milkovce (Miljkovac), Milkócz** (Mylkowcz), Dessewffy-birtok. 1514, 1525. Aszl. O. 271, 275, 291, 295.
- Mratsin (Mračaj)** (Mrathsyn) Csernekiek birtoka. 1466, 1468. Aszl. O. 196, 201.
- Muthnok (Mutnice)** (Muthnok) Csernekiek birtoka. 1443. Aszl. O. 173.
- Obrow (Obrov)** 1382. Pesty, II. 456.
- Oklivicz (Oglivica)** (Oklywicz) Dessewffy-birtok. 1525. Aszl. O. 291.
- Okluka (Oklinak)** Csernekiek birtoka. 1443. Aszl. O. 173.
- Orbász-Szentgyörgy** egy Nemeth de Orbaz Zent-Gywrgh említve. 1456. Pozsony vr. lt. Ld. 37. no 25. Aszl. O. 181. 1453. Pesty, II. 458.
- Orbász-Váralja**, Szt. Márton egyháza. ecclesia S. Martini de sub castro. Tkalčić, II. 90.
- Ozececk l. Gocselócz.**
- Ozek (Osik)**, Szt. György egyháza, vagy Eszek (Ezeek), vagy Gocselócsesal azonosítandó. Tkalčić, II. 90.
- Ozornicza (Ozornica)** (Ozornycha, talán a Greda mellett folyó Osorna-patakról elnevezve. 1382. Aszl. O. 95.
- Petrócz (Petricěvac)** (Petrouch) Ozorniczai Márczell unokáinak birtoka. 1382. Aszl. O. 95.
- Podgan (Podgaj)** Dessewffyeek birtoka. 1486, 228.
- Podlusia (Podlužje, Podluk)** l. Polucia.

Polane (Poljana) 1. Polyna.

Polkothyna 1382. Pesty, II. 456.

Polucia (Poljače, Podlužje) (Poluchia, Podlwsya, Podlუსya), a XIV. században a Dobrakucsiak, majd a XV. és XVI. században (cserneki Vasok, Fejér, másképp Vok, Ispánfiak, Gyurgyevicsek, cserneki Törökök) váltakoznak benne. 1382, 1383, 1501, 1514, 1525. Aszl. O. 96, 97, 155, 271, 275, 291, 295.

Polyna (Poljaňa) (Polane is) Szt. Illés templomával (ecclesia sancti Elye in campo). Tkalčič, II. 90. 1351, 1353, 1458. Aszl. O. 39, 42, 153.

Pribinye (Pribinič) 1. Bebrina.

Prizavic, Prizavicza (Prisavica) (Prizavya, Prizawicha), Prizawya portio possess. egy voiszakai nemes birtoka. 1349, 1351, 1352. Aszl. O. 36, 37, 40.; talán ugyanez értendő Prizavicha alatt, mely 1351-, 1352-ben Tarkői Rikolf fia, orbászi főispán birtoka. Berzeviczy-Czár. Századok, 1881. 71. 1.

Pristancs (Priština) 1702-ben mint a Paksy-birtokok egyike említettetik. V. ö. Sagowinát illető megjegyzést Orbász vára alatt.

Racsics (Račič) (Rachicze, Rachycza, ecclesia Raschich) Dessewffy-birtok, talán Hrastiči, Kozicatól északra. 1525. Aszl. O. 291. Tkalčič, II. 90.

Rakovac (Rakovac) Banjalukától északnyugatra. 1496. Pesty, II. 458.

Rastigh (Rastik) (Rastych, Raschygh), benne Szűz Mária fatemploma. 1351, 1353. Aszl. O. 39, 42.; Banjalukától délre, a Vrbas mellett, a Csernekiek birtoka. 1372. Aszl. O. 85. 1458. 173, 183.

Stichnick (Stojičiči) 1382. Pesty, II. 1456.

Szent János Egyháza (ecclesia S. Johannis Bapt.) a Turia és Cereyka folyók közt. 1258. Aszl. O. 7. Tkalčič, II. 90.

Szent Lukács egyháza (ecclesia S. Luce). Tkalčič, II. 90.

Sztupnuk (Stupari) 1382. Pesty, II. 456.

Tarnócz (Trnjaci) (Tharnowcz) 1351, 1353, 1458. Aszl. O. 39, 42, 183.

Tergovicza (Trgovica) 1702-ben Paksy-birtokok közt felszámálva. V. ö. megjegyzést Sanguvináról Orbász vára alatt.

Terzthenicza, Tersztenik, Csertenicz (Trstenci) (Terzthenycza, Theczthenycza, Therzthencz, Therzthenyk, Czerzthencz, Chertzthenecz), Gradiskától nem messze, Csernekiek birtoka. 1443, 1466, 1468, 1514, 1525. Aszl. O. 173, 196, 201, 271, 275, 291, 295.

Tiszicza (Tičiči) 1362. NRA. 1539. 43.

Turya (Turija) ecclesia S. Michaelis de —. Tkalčič, II. 90.

Verbovác (Vrbovác) (Werbowacz) Csernekiek birtoka. 1466, 1468. Aszl. O. 196, 201.

Verhócz (Vrhovic) (Verhowcz) Csernekiek birtoka. 1443. Aszl. O. 173.

Vidasócz (Vidoševiči) 1381. Pesty, II. 456.

Vidusy (Viduše) ecclesia S. Petri de —. Tkalčič, II. 90. Bosn. Gradiskától délre.

Vitkócz, Vitkovác (Wydkowcz, Wythkowcz, Wythkowacz, Wythkowecz) (Vitkovci) a Csernekiek, illetőleg Dessewffyek birtoka. 1466, 1468, 1486, 1498, 1514, 1525. Aszl. O. 196, 201, 228, 251, 275, 291, 295.

Vojszka (Vojskovo) (Voyzka) ecclesia S. Michaelis de —, idevaló nemesek. 1349, 1351. Aszl. O. 36, 37. Tkalčič, II. 90. Dubiczától délkeletre.

Ztrasemlja (Staro Selo) 1382. Pesty, II. 456. Igen kérdéses idetartozása.

Zurakócz (Svrakina) (Zurakowcz, Zwrachkowcz) Dessewffy-birtok. 1514. 1525. Aszl. O. 271, 275, 291.

BIRTOKOSOK.

Brestyai (Brestovo?) cs. 1381-ben Pál fia Miklós zálogba vesz egy gacsalmzei birtokrészt. Aszl. O. 93.

Cserneki cs. eleinte azonos a Dessewffy-családdal, a XV. század végén is rokonok. 1443-ban birtokukban: Okluka, Verbócz, Therztenicza, Bebrina, Raecics, Muthnok. Aszl. O. 173. 1466-ban Mratsin, Gocsalócz, Vitkócz, Terztenicza, Leszkócz és Verbócz. Aszl. O. 196. 1514-ben Cserneki Was, másképp Wes eladja Gocsalócz, Leszkócz, Milkócz, Vitkócz, Felső- és Alsó-Bebrina, Terztenicza, Zurakócz, Podlusia és Eszék birtokrészeit a cserneki Dessewffyeknek. Aszl. O. 270. L. még Csánki, II. 439.

Desewffy (cserneki) cs. birtokosok 1486-ban Podgan, Gocsalócz, Vitkócz, Leszkócz és Eszék helységeiben. Aszl. O. 228. 1498. Aszl. O. 251. 1514-ben több birtokot vesznek a Cserniektől. L. ott. 1525-ben II. Lajostól új adományban kapják: Gocsalócz, Leszkócz, Vitkócz, Milkócz, Felső- és Alsó-Bebrina, Terztenicza, Zurakócz, Podlusia, Raecics, Kamenyalócz, Oklivicz, Asszonyfalva, Bakics, Csernye és Eszék birtokokat. Aszl. O. 291. 1530. Galowcz. Aszl. O. 303. L. még Csánki, II. 440.

Dács (Daach) cs. Pál fia Jakab birtokos Lipjén. 1348. Aszl. O. 35.

Dobrakuesi cs. birtokos 1376-ban Harajócz. Aszl. O. 86. Polucia. 1382. Aszl. O. 96.

Harajóczy cs. 1381. Aszl. O. 93.

Lipjei cs. 1491. Aszl. O. 233.

Lubnai cs. 1382-ben pereskednek velük a Dobrakuesiak Polucia elfoglalása miatt. Aszl. O. 96.

Orbászszyentgyörgyi cs. 1456. Aszl. O. 81.

Ozorniczai cs. 1382-ben birtokos Petrócson. Aszl. O. 95.

Paksy cs. 1703-ban régi birtokait követeli: Demetervara, Ter-govieza és Pristances. Aszl. O. 309.

Petrovics (zraklini) cs. 1501-ben pereskednek velük a Dessewffyek Podlusia és Gocsalócz miatt. Aszl. O. 255.

Szokolczai (Szokoleczai) cs. 1381-ben birtokos Gacsalmezőn. Aszl. O. 93.

Szentjakabi cs. 1351-ben István herezegtől kapja Rastigh, Eszék, Kopel, Láz, Polina, Tarnócz és Kucsian birtokokat, Aszl. O. 39., melyeket azonban a herezeg 1353-ban visszavett tőlük. Aszl. O. 41.

Tarkői cs. Rykolf fia Miklós 1352. Prizawya. Aszl. O. 40.

Török cs. rokon a Dessewffyekkel. 1501. Aszl. O. 255.

Vojszkai cs. Tiborcz fia Benák 1349. Prizawy. Aszl. O. 36.

FŐISPÁNOK.

- 1243—1243. István kir. főlovászmester. Wenzel, VII. 133, 157, 170. XI. 340.
 1256—1258. Mojs kir. tálnokmester. Hazai Okm. VII. 52. Fejér, IV. 2.
 1266—1269. Csák, Csák nyitrai főispán fia. Fejér, IV. 3, 378, 405. VII. 1. 356.
 1272—1273. Sándor országbíró. Fejér, V. 2, 57, 75, 78.
 1275. Péter. Fejér, V. 2, 271.
 1281. János. Wenzel, XII. 337.
 1285—1288. Radisló. Tkalčić, I. 218.
 1334. Miklós. Pesty, II. 463.
 1345. Iván, Nelepuch comes fia. Kukuljević, I. 43.
 1353—1354. György, István szlavóniai herczeg protonotariusus. Aszl. O. 43, 51, 53.
 1365. János. Pesty, II. 463.
 1404. Ivan et Dragig, comites de castro Vrbas et Dubicha. Aszl. O. 126.
 1460. Koroghi János. Pesty, II. 463.

ALISPÁNOK.

1491. Grojnicai Dalusević Dénes és Baich Jankó. Aszl. O. 234.

SZOLGABÍRÁK.

1491. Baccini Vitéz Gergely, Jablancai Dac Mihály. Aszl. O. 234.

SZANA VÁRMEGYE.

Szana
vármegye.

Dubicza és Orbász megye között a Szana folyótól keletre és nyugatra terült el. Határai közelebbi adatok hiányában meg nem állapíthatók. A három alsó-szlavón megye közül leginkább kinyúlt dél felé és így legkorábban került a török terjeszkedése körébe.

VÁRAI.

- Brumen, Brumen** castellum, Krupától északra. 1327. Blag. Okl. 97.
Bylyczky (Biliczki) castellum. Kozarához tartozik, melylyel együtt adja el Szentgyörgyi Székely Miklós a Decseieknek. 1473. Aszl. O. 209.
Greben, Greben 1365. Kozara és Greben várnagya Bokouch szanai comes. Aszl. O. 83. Talán a Jajczától északra levő várral azonos.

Kljuć, Ključ castrum, a Szana mellett. 1325. Horvatin fia Vkoszlo birtoka. Blag. O. 96.

Kozara, Kozara (Kozora, Kazara, Kozera) a Szana könyökétől, Prijedorától keletre, a megye főhelye. Aszl. O. 83, 84. 1360. Ide gyűlnek össze Kőrös, Dubicza, Szana és Orbász megye rendei. Zichy O. III. 163—168. 1396. Vlkach, Hervoja főispánja üi benne. Fejér X. 2, 406. 1435-ben Zsigmond zálogba veti 6,000 frtért Blagay Jánosnak. Blag. O. 310. 1464-ben Mátyás Szentgyörgyi Mihálynak adja, kinek fia Székely Miklós 1473-ban a Dececieknek adja el Biliczki és Novi-Struzie váracsokkal. Aszl. O. 208. 1481 II/16 Rohffy László ügye a szanai congregatióban Kozorán. A. Bl. Ok. 218—22.

Novi-Struzić, Novi-Struzic (Nouiztrwsich) Kozarához tartozó váracsa. L. o.

VÁROSOK.

Kozara, Kozara libera villa. 1360. Aszl. O. 64. A hasonló nevű vár alatt Sz. Márton egyházával. Tkalčić, II. 90.

Szana, Sana (Zana) a Szana folyó mellett. 1314. Blag. O. 73, 78.

HELYSÉGEK.

Blagaj, Blagaj (Blagay) a Japra mellett. Sz. György egyházával. Tkalčić, II. 90.

Cesich, Kesić (Kesić, Kješić) azonos Kosichsal, a Sz. Háromság egyházával. Tkalčić, II. 90. Pesty, II. 487. Ključtól északra.

Cremen, Kremen (Kremen) Cremenac a Kozićanak a Szanába torkollásánál (?). Tkalčić, II. 90.

Dragotin, Dragotinja Trgovištetől északkeletre. 1370. Blag. O. 157.

Herbočan, Hrbiljina (Herbochan, Hurbuchan) a Sz. Kereszt egyházával. Tkalčić, II. 90. 1263-ban IV. Béla Lőrincz tárnokmester, soproni főispánnak adományozza. Wenzel, VIII. 51. Aszl. O. 8.

Lubina, Ljubina. 1374. Blag. O. 161.

Marjanovac, Marjanovac Marianovei Ostroluka alatt a Sz. Maria egyházával. Tkalčić, II. 90.

Markovac, Markovac Sz. Márk egyházával. Tkalčić, II. 90.

Mren, Mren Sz. György egyházával. Tkalčić, II. 90.

Oresia, Orašlje terra 1365-ben az Oresiai nemzetség osztatlan birtoka. Aszl. O. 83, 103.

Oztraloka, Oštra Luka, Osztroluka, a Szana balpartján Sanskimost és Prijedor közt, Mária egyházával Tkalčić, II. 90.

Peech, Peć (Peć) a Szana mellett, Zagradjétől északra. 1360. Nobles de P. Pesty, II. 237.

Petrouch, Petričevac Sz. Péter egyházával. Tkalčić, II. 90.

Pobresia, Pobrežje a Szana mellett, Osztroluka alatt. Sz. György egyházával. Tkalčić, II. 90. A hasonló nevű család birtokában. Aszl. O. 33.

Pluharia, Puharine Szt. István király egyházával. Tkalčić, II. 90.

Rakouch, Rakovčani Rakoveani Prijedor alatt. 1374. Blag. O. 161.

Srebech capella Vulk dicti S. Tkalčič, II. 90.

Starigrad, Stari Grad a Mindenszentek egyházával. Tkalčič, II. 90.

Sumechicha, Šumceč Szt. Márton egyházával. Tkalčič, II. 90.

Trubar, Trubar 1361-ben Gyura fia Lóránd birtoka. Aszl. O. 67. Pesty, II. 486.

Versusya, Vršuše Kamengradtól északra, Keresztelő Szt. János egyháza. Tkalčič, II. 90.

Vodicha, Vodica (Vodycha) Blagajtól északra, Mária egyházával. Tkalčič. II. 90. 1357. Blag. O. 137.

Vojska, Vojsikovo Rozaractól északra. 1374. Blag. O. 161.

Vrhbulzete, Vrbjlani 1327. Blag. O. 97.

Zagradia, Zagragje Ključtól északra, 1374-ben a Blagajoké. Blag. O. 162.

Zanichna (Zenica?) Ključtól északkeletre. 1315. Blag. O. 79.

Zemelna (Zamile?) Mária egyházával. Tkalčič. II. 90.

Zmolan, Smoljana Ker. Szt. János egyházával. Tkalčič, II. 90.

Zrachycha, Sratinska Mária egyházával. Blag. O. 97.

BIRTOKOSOK.

Decsei Roh cs. István fia László megveszi 1473-ban Székely Miklóstól Kozara várát Biliczki és Novi-Stružič váracsokkal. Aszl. O. 210.

Horvatin comes gener. filius Vlkoszló. 1315. Blag. O. 79.

Jelenk fiai: Farkas és Vlcseta nemzetségi birtokos Zanában. 1278. Blag. O. 31.

Oresiai cs. közösen birtokolják 1365-ben Oresiát. Aszl. O. 83. 1384. Aszl. O. 103.

Szanai Endrey fia Miklós. 1313. Blag. O. 72. András fia Budk kir. ember. 1361. Aszl. O. 67.

Szentgyörgyi Mihály birtokos 1464-ben Kozara, Biliczki és Novi-Stružič várakban. Aszl. 210.

Versussyai Radoszló nemzetsége. 1374. Blag. O. 162.

FŐISPÁNOK.

1256. Sándor. Aszl. O. 3.

1264. Mihály. Tkalčič, I. 128.

1271. Péter. Hazai O. II. 10.

1273. Miklós. Wenzel, XII. 74.

1281. János. Tkalčič, I. 206.

1285. Radisló. Tkalčič, I. 218.

1305. Iván, Nelepucz fia. Kukuljevič, I. 43.

1328. András fia Tamás. Aszl. O. 32.

1365. Bokouch, comes de Zana et castellanus castrorum Kozara et Greben. Aszl. O. 83.

1396. Vlkach. Aszl. O. 116.

ALISPÁNOK.

1264. Jakab. Tkalčić, I. 128.

1360. Lathkó. Aszl. O. 63.

SZOLGABÍRÁK.

1361. Radoszló fia Demeter. Aszl. O. 63.

1365. Lukács fia Wcholen és Galesa fia János. Aszl. O. 83.

DUBICZA VÁRMEGYE.

A három alsó-szlavón vármegye közül a legnyugatibb. Határai északon, illetve északkeleten a Kulpa és a Száva, keleten Orbász megyétől egy Ispyas nevű folyó választotta el (Aszl. O. 168.), délkeleten kb. a Szana, délen a Szana felső folyása és az Una választják el Szana megyétől; nyugaton Kőrös és Zágráb megye határosak vele, melyektől adatok hiányában pontosabban alig választható el.

Dubicza
vármegye

VÁRAK.

Dubicza, Dubica (Dubicha, Dubycha, Dobycha, Dobica, Dobiza) az Una alsó folyásánál, a hol ez északra fordul. Jobbágypai már 1256-ban előfordulnak, mint az itt is bomladozó várrendszer védelmezői, két a várhoz tartozó falura: Bezdigre és Mekvinre tartanak igényt. Blag. O. 14. 1258. Aszl. O. 6. 1278. Blag. O. 75. 1404-ben mint királyi vár szerepel, melyet Orbászszal együtt igazgatnak. Aszl. O. 126, 127.

Gréda, Greda (Greda), 1402 körül építették (castrum noviter, fabricatum). Aszl. O. 123.

Terlevik, Torlakovac (Trlevik, Trlevac) castellum. 1269. Pesty, II. 233.

VÁROSOK.

Bachin (Bakinci?), **Bag** oppidum a mai Bačín az Una mellett. 1461. Aszl. O. 189.

Dubicza, Dubica előbb szabad község (libera villa), hospesci élén egy villicus áll. 1244. Aszl. O. 1. 1270. Aszl. O. 14. 1313. Blag. O. 72. Később városi szervezete van esküdtekkel. 1379, 1384, 1388, 1410, 1461. Aszl. O. 92, 106, 114, 133, 192. Egy része, Felső-Dubicza, hegyen feküdt. 1363. Aszl. O. 79. Felső-Dubiczán a pálosoknak volt Máriáról elnevezett templomuk és rendházuk. 1244. Aszl. O. 1. 1354, 1358, 1363, 1377, 1384, 1398. Aszl. O. 52, 55, 76, 88, 90, 101, 117. Clastrum de promontorio Dubicensi. 1402. Aszl. O. 122. 1412. Aszl. O. 136, 147. 1461 körül elpusztították a törökök. Aszl. O. 190. Dubiczán volt a jeruzsálemi Szt. János lovagrendnek, 1361, 1385. Aszl. O. 66, 111., és a Domokos-rendnek háza, utobbi Szt. Miklósról elnevezve 1377, 1384.

Aszl. O. 89, 106. Dubicza esperesség székhelye volt, melyhez a kaztaniczai, alsó-dubiczai, kosuczai (szt. Kereszt) és a kaztanicza melletti (szt. Kereszt) plébániák tartoztak. 1377, 1384. Aszl. O. 88, 90, 106. Alsó-Dubiczán Szt. Irénről, 1384. Aszl. 101., és Szt. Domokosról nevezett templomok voltak. 1402. Aszl. 124.

HELYSÉGEK.

Bezdig, Bezdanac, Vodicevoval együtt határolják meg. 1256. Blag. O. 14.

Boruch. 1417. Aszl. 162. A Decseiek birtoka.

Brocsina, Prosinje (Bruchyna, Wruchina) Mária egyházával. Tkalčič, II. 99. —i nemesek, 1359, 1360. Aszl. O. 59, 63., a Grédai Pozobech, 1400, 1486. Aszl. O. 120, 244. és a Decsei cs. birtokosok itt. 1413. Aszl. O. 153. 1378. Pesty, II. 237.

Demen, Jame (Jemen) a Grédai-család birtoka. 1400, 1486. Aszl. O. 120, 224.

Dubonik, Dubonech (Dubovec). 1378. Pesty, II. 237.

Dolecz, Dolac, Doci (Dolech), Decsei-birtok. 1417. Aszl. O. 163.

Glinicza, Glinica (Glynicha) 1349-ben a Grédai-család birtoka. Orsz. Itár. DL. 34106. és 34298.

Gnilicza, Gnjllice (Gnylycha, Gnylich), Decsei-birtok. 1412—1417. Aszl. O. 146, 153, 155, 156, 162.

Greda, Greda a Grédai-család birtoka. 1400, 1413, 1486. Aszl. O. 120, 159, 224.

Gyurgyenicz, Gjurgjevci (Gyurgenich, Gyergenich) Gerdenovac az Una mellett Kosztajnica alatt? 1400. Aszl. O. 120. 1486. Aszl. O. 224, 226.

Izakothok, Izačič a Bassini-család birtokában. 1496. Aszl. O. 250.

Komogojna, Kozice Kosztajniczától északnyugatra. 1442. Pesty, II. 242.

Kosucza (Kosucha) a Mjecanica mellett Dubiczától északnyugatra, valószínűleg a hasonló nevű folyónál, 1354. Aszl. O. 54. 1413. Aszl. O. 160., szt. Keresztről elnevezett egyházzal. Tkalčič, II. 90. —i nemesek. 1359, 1360. Aszl. O. 59, 63.

Krapja, Krapja (Krapya) a Grédai-család birtoka. 1400. Aszl. O. 120, 1486. Aszl. O. 224.

Kremosnicza, Tremošlsike (Cremosnycza, Cremosnicha) a Decsei- és a Kremosniczai-család birtokában. 1413. Aszl. O. 153. 1417. Aszl. O. 162. Fejér, IX. 3, 195.

Lezkowacz, Ljeskovac a Bacsini-család birtoka. 1496. Aszl. O. 250.

Lezkócz, Liskovac (Lezkouch) Decsei-birtok, valószínűleg azonos a később Orbász megyéhez tartozó hasonló nevű helylyel. 1417. Aszl. O. 162.

Lokavecz, Lokvc (Lokavech) Decsei-birtok. 1417. Aszl. O. 162.

Maladni, Mladeškovci a templomosoké. 1239. Fejér, IV. 1, 172.

Mrázócz, Mrazovo (Mrazowecz) a Bacsini-család birtoka. 1496. Aszl. O. 250.

Mekvin, Mekote (Mekuyyn). 1256. Blag. O. 14.

Optez Szt. György egyházával. Tkalčić, II. 90.

Otok, Otoka (Othok) az Una mellett, a dubiczai pálosok birtoka. 1354, 1363, 1265. Aszl. O. 53, 80, 82.

Oziravchi, Oziravci. Tkalčić, II. 90.

Petrunicza, Petrunci (Petruncha) Petrinci Sunja felett, Decsei-birtok. 1417. Aszl. O. 162. Pesty, II. 242.

Pobresya, Pobrešje (Pobresye) a Száva mentén, 1328-ban a Pobesia-család birtoka. Aszl. O. 32 1413-ban a Decsei-családnak van ott része. Aszl. O. 153.

Podcrysie (Pocrysic, Podscrysie) a Decseieké. 1412, 1413, 1417. Aszl. O. 146, 153, 156, 162.

Podworczy, Podworci a Bacsiniaké. 1496. Aszl. O. 250.

Policha, Polica 1417-ben Decsei-birtok. Aszl. O. 162.

Polyana, Poljana (Poljana). 1355. Blag. O. 135.

Remetincz, Remetnik Bacsin mellett a dubiczai pálosok birtoka. 1461. Aszl. O. 189.

Scennapoljana a XIV. században a Brocsinai-család birtoka. 1351, 353. Blag. O. 126, 153.

Scepel (Stepel) Decsei-birtok. 1417. Aszl. O. 162. Pesty, II. 242.

Symiga. 1429. Aszl. O. 169.

Szentkereszt, Krst (Zentkereszt) Bacsini-család birtoka. 1496. Aszl. O. 250.

Sztajnicza, Stojići (Ztajnycha) Mária egyházával a Sztajniczair családe. 1353. Aszl. O. 43.

Sztrigomlya, Strigova (Felső-, Zturgomlya, Ztrygonylya) Szt. Jakab egyházával, a Grédai-család birtoka. 1384, 1400, 1486. Aszl. O. 102, 120, 224.

Szvegyene, Svodna (Svedjene) az Una mellett. 1360. Blag. O. 145.

Szvinicza, Svinjevci (Zwynnicza, Zwynycha, Zywnicha) Grédától délnyugatra, a Grédai- és a Sziniczai-család birtoka. 1347, 1400, 1486. Aszl. O. 35, 120, 224.

Thoztwzy a Bacsiniak birtoka. 1496. Aszl. O. 250.

Tolztouich (Tolstović) Tkalčić, II. 90.

Tretna, Trlina Decsei-birtok. 1413. Aszl. O. 153.

Trgoviste Gradech, Trgovište a Szana mellett, Blagajtól nyugatra, a Mindenszentek és Szt. Irén egyházával. Tkalčić, II. 90.

Verbőcz (Vrbovce) 1417. Pesty, IV. 242.

Verhy, Vrbica (Vrhi), Verija Dubiczától nyugatra. 1269. Pesty, II. 233.

Vodičan, Vodica 1343. Blag. O. 117.

Voruch, Borei 1417. Pesty, II. 242. L. Boruch.

Vraszicza, Vražići (Vrachicha) 1429. Aszl. O. 168.

Vroduch, Brodić 1417. Aszl. O. 162.

Vulchia, Brčići 1269. Pesty, II. 233.

Wlchych, Vučić Decsei-birtok. 1413. Aszl. O. 153. Fejér, IX. 3, 195.

Zablatya, Zablacé Grédai-család birtoka. 1486. Aszl. O. 224.

Zaburdy, Zabrgje 1417-ben Decsei-birtok. Aszl. O. 162.

Zelcz, Sesci 1496-ban a Bacsini-család birtoka. Aszl. O. 250.
Ztelchawcz, S'erkovac a Bacsini-család birtoka. 1496. Aszl. O. 250.
Zwabina, Slabinja (Slabinja) 1351. Blag. O. 126. 1413-ban Decsei-birtok, Aszl. O. 153., Szentháromság egyházával. Tkalčič, II. 90.

BIRTOKOSOK.

Bacsini cs. birtokai 1496-ban Izakothok, Podworczy, Thozthwzy, Zelcz, Mrazócz, Szentkereszt, Leszkovácz, Ztelchócz. Aszl. O. 250.

Brocsinai cs. 1359, 1360. Aszl. O. 59, 63. birtoka Scennapoljana. 1351. Blag. O. 126, 153.

Dubiczai pálosok birtokot szereznek 1354-ben Otok, Aszl. O. 53., Dubicza, 1244, 1385. Aszl. O. 1, 110., 1461. Remetincz. Aszl. O. 189.

Gréjai (Pozobech) cs. birtokos: Gréda, Krapja, Sztrigomlya, Zablatya. 1400, 1486. Aszl. O. 120, 224. Pozobech fia Kozma 1247-ben szviniczai birtokrészét leánya negyedéül adja vejének. Aszl. O. 34.

Kosucsai cs. birtokos Otokon. 1354. Aszl. O. 53.

Kremosniczai cs. Kremosnica. 1417. 162. L. a Roh cs.

Roh (decsei) cs. 1412-ben új adományként kapják Zsigmondtól: Poderysie, Kremosnicza, Gnlicza helységeket. Aszl. O. 146. Azonkívül övék Tretna és Brocsina; részeik Wlchych, Zwabina, Pobresye birtokokban. 1413. Aszl. 153. 1417-ben vesznek birtokokat Kremosniczai Ádám-tól: Kremosnicza, Policza, Gnlicza, Lokavec, Dolecz, Leszkócz, Petrunicza, Scepel, Boruch, Vroduch és Zaburdya. Aszl. O. 162.

Sztajniczai cs. birtokos Sztajniczán. 1353. Aszl. O. 43.

Szwiniczai cs. birtokos Szwiniczán. 1347, 1400. Aszl. O. 120, 224.

FŐISPÁNOK.

1249. Miklós tárnokmester. Pesty, II. 243.

1260. Baag. Fejér, XI. 408.

1268. Baag. Wenzel, VIII. 204.

1348. Miklós fia János. Blag. O. 124.

1353. Bandonus Cornuti vránai perjel. Aszl. O. 45.

1402. Petrus de Stheyewochpucur albán. Aszl. O. 123.

1404. Ivan et Dragig comites de castro Vrbas et Dubicha. Aszl. O. 126.

1409. Grabrovnyiki Pető fia Dénes. 1409. Aszl. O. 131.

1461. Tamás vránai perjel. Aszl. O. 190.

1506. Grabarjai Bertalan. Aszl. O. 169.

COMITES TERRESTRES.

1347. Petrus. Blag. O. 125.

1348—1353. Odolen fia Miklós. Blag. O. 124, 125, 126, 132, 133.

1358. Fülöp. Fejér, IX. 2, 709.

1404. János. Aszl. O. 126.

1409. Predymeryaki Péter. Aszl. O. 131.

KIMUTATÁS

A BANJALUKAI (ORBÁSZ MEGYE JÁRÁSBAN MEGVÁRT VÁRROMOKRÓL.

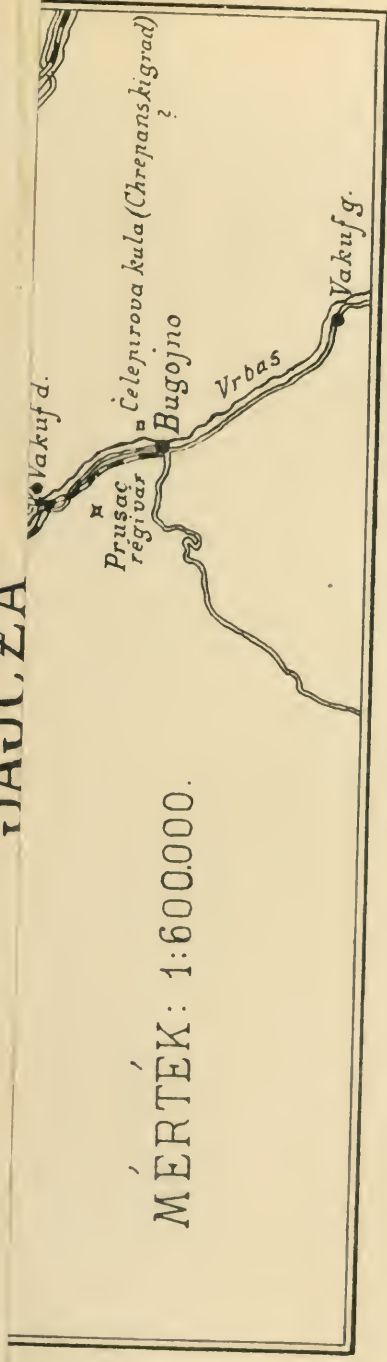
Sorszám	A várron neve	A katasztrális község, melyben a várron fekszik	A legközelebb eső helység neve	A rom alapvonalainak rajza	Az esetleges czímerek és feliratok rajza, ill. feljegyzése
1	Brće	Vrbanja	Vrbanja	A romok neve, valamint azok fekvése a katasztrális községekben a helységek legöregebb lakóinak meghallgatása után állapítottatott meg. Ezek azonban nem tudták a szükséges adatokat egy vázlat megszerkesztése céljából szolgáltatni	N i n c s
2	Gradina	Svatinska	Vukojević		
3	Gradina	Ivanjska	Matići		
4	Gradina	Dragočaj	Matoševići		
5	Kozjak	Krmine	Krmine		
6	Gradina	Krmine	Krmine		
7	Kovačica	Aginoselo	Aginoselo		
8	Redak	Aginoselo	Aginoselo		
9	Krupa	Krupa	Krupa		
10	Zvečaj	Rekavica	Poljice		
11	Bočac	Susnjar (Bez. Jajce)	Bočac (Bez. Banjaluka)		
12	Gradina	Krupa	Čubrilović		
13	Hamzača	Zelenci	Zelenci		
14	Zelengrod	Kola	Kola		
15	Gradina	Kola	Kola		
16	Zemunica	Radosavska	Radosavska		
17	Gradina	Gradina	Gradina		
18	Gradina	Slavička	Slavička		

Sorszám	A várrom neve	A katasztrális község, melyben a várrom fekszik	A legközelebb eső helység neve	A rom alapvonalainak rajza	Az esetleges czímerek és feliratok rajza, ill. feljegyzése
19	Gradina	Slavička	Slavička	A romok neve, valamint azok fekvése a katasztrális községekben a helységek legöregebb lakóinak megvallgatása után állapított meg. E vallomások azonban nem szolgáltatottak használatos adatokat valamelyes vázlat megszerzésére	N i n c s
20	Gradina Kurija	Slavička	Slavička		
21	Varošiste	Tervan	Tervan		
22	Svrakava	Jagare	Jagare		
23	Gradina	Stričić	Stričić		
24	Kočica glava	Pavić	Ratkovo		
25	Klisina	Lusić	Lusić		
26	Sokoline	Tervan	Subotica		
27	Gradina	Melina	Bronzeni Majdan		
28	Gradina	Jablan	Bakinci		
29	Makovska	Jablan	Bakinci		
30	Hambarine	Jablan	Jablan		
31	Gradina	Kmećani	Kmećani		
32	Gradina	Kmećani	Kmećani		
33	Vucari grad	Vilusi	Vilusi		
34	Gradina	Rebrovac	Rebrovac		
35	Gradina	Motika	Motika		
36	Kosovska	Bakinci	Bakinci		

pló oklevele. Szucsány, 1393 aug. 3.
(egye a 180. lapon.)

IAJCSA

MÉRTEK: 1:600.000.

TERVEZTEK: THALLÓCZY LAJOS
és

KOHLBEGGER ALBERT.

TOLDALÉKOK. A SZÖVEGHEZ.

I.

Zuchan (Szucsány), 1393 aug. 3.

Hervoja, Alsó-Bosznia vajdája, behódol Zsigmond magyar királynak s
Mária királynőnek.

Eredeti papíron. rányomott pecsét töredékével, bécsi Staatsarchiv.
Némi hibákkal közölte Fejér CD. X/2. 158. l.

Nos Herwoja inferiorum Bozne parcium wayuoda notum
facimus tenore presencium quibus expedit universis, quod
nos animo deliberato et ex certa scientia habentes spem
sincere devocionis et fidei ad serenissimos principes et
dominos nostros generosos, dominum Sigismundum dei
gracia regem ac dominam Mariam reginam Hungarie Dal-
macie Croacie etc. proinde tenore presencium ipsis promit-
timus amodo in antea omnem fidelitatem obedienciam debitam
et reverenciam, contra quoscunque principes et magnates
ac alios cuiuscunque status gradus condicionis dignitatis
tituli et proeminencie homines, excepto duntaxat inclito
principe domino Stephano Dabissa rege Bozne cuiusque
ad vitam suam fideliter intendimus servire, nisi in casu
quo ipse dominus rex Bozne contra predictos dominum
regem et dominam reginam Hungarie quod absit insurgeret,
tunc omnino ab ipsius domini regis Bozne debemus ser-
vicio abstinere et nostras vires nequaquam contra ipsos
dominum regem et reginam Hungarie aliquo modo et (!) exhibere,
post mortem vero ipsius domini Stephani Dabisse regis
Bozne nemini alteri nisi pretactis domino regi et domine
regine Hungarie vita nobis comite serviemus ac semper et
indefesse liberaliter et efficaciter mandata ipsorum domi-

norum regis et regine Hungarie juxta nostram possibilitatem adimplebimus acceptum servitium eisdem semper fideliter exhibendo et exnunc inantea nos in toto ad ipsorum vota et precepta unacum heredibus et successoribus in (!) nostris perpetuo offeremus et omnimode conformamus ac juxta vires nostras ipsorum comoda et honoris augmenta et exaltacionem semper et fideliter procurare et manutenere vere fidei juramento spondemus harum nostrarum quibus nostrum sigillum quo utimur est appressum testimonio litterarum, datum in castro Zuchan vigesima tertia die mensis Augusti anno domini M^{mo} CCC^{mo} nonagesimo tercio.

A kelet: Szucsány vára. Valószínűleg helytelenül írva. Vagy valamely orbázmegyei eltűnt helység, vagy Zvecsáj vára.

II.

Velence, 1412 márcz. 21.

A velencei titkos tanács utasítása a római velencei követekhez Dalmácia ügyében.

Eredetije a Velence állt. Senato secr. 1412—14. kötet 6. l. Másolta néhai Mircse János.

Ser Antonius Conterano
sapiens consilii,

Ser Benedictus Capello
sapiens guerre.

Capta. Quod scribatur ambaxiatoribus nostris ad presentium summi pontificis existentibus in hac forma, videlicet:

Per continentiam litterarum vestrarum datarum octavo mensis presentis intelleximus omnia, que habuistis ab ambaxiatore regis Sigismundi, et remansimus plene informati de responsionibus vestris et notavimus omnia partita et modos propositos vobis per interpositionem summi pontificis et Lodovici de Patro secundum quod ordinate et distincte nobis denotastis; et inter alios modos propositos comprehendimus per responsionem ambaxiatoris regis domino pape factam, quod rex esset contentus nobis vendere terras Dalmatie, quas tenet, sed male libenter venderet nobis Ragusium, causis in vestris litteris tactis, et quod dictus ambaxiator

nunquam voluit exprimere pretium, et vult, quod vos dicatis intentionem nostram. Et quia iste modus inter alios vobis propositos nobis placeret, pro non intrando ad maiorem altercationem, pro factis Ragusii, cum nostris Consiliis Rogatorum et additionis, vobis mandamus, quod sollicitare et instare debeatis de veniendo ad praticam, quod Ragusium remaneat dicto regi et residuum Dalmatie remaneat nostro dominio. Et ob hoc damus vobis libertatem possendi promittere dicto regi usque ad summam ducatorum centum millium, una vice tantum ad partem, ad partem, et per illos terminos, qui vobis videbuntur, et unum equum cohopertum singulo anno pro censu locorum predictorum, et quod dicto regi remaneat titulus Dalmatie; et si caderet differentia pro factis Spalati et locorum, que tenet in Dalmatia Cravoja, volumus, quod faciatis de Spalato et aliis locis, que dictus Cravoja tenet, prout dicimus de Ragusio, que similiter remaneant dicto Cravoje; et quod residuum Dalmatie remaneat nostro dominio per modum superscriptum. Quando vero hoc obtinere non possetis, sumus contenti, quod promittere possitis pro Tragurio et Sibenico et pro Jadra et aliis terris, que tenemus, et possidemus in partibus Dalmatie, usque ad dictam summam ducatorum centum millium ad partem, ad partem, et per illos terminos, de quibus melius poteritis convenire, et censum equi superscripti singulo anno et quod promittat dictus rex tanquam rex Romanorum et Hungarie non dare portus nec acceptare aut acceptari facere aliquem vel aliquos inimicos nostros in portibus terrarum et locorum, quas et que teneret et haberet in partibus Dalmatie. Et similiter volumus, quod omnes terre, loca et castra nobis occupata per Piponem capitaneum tuum vel alias gentes tuas et de suo mandato in Tervisanum, Cenetum, Feldrensem et Civitatis Belluni nostro dominio restituantur et quod de aliis terris et locis nostris non debeat se impedire, nec nos molestare. Et facta super hoc omni possibili experientia, si ad conclusionem venire non possetis, sumus contenti, quod condescendatis, quod nobis remaneant terre et loca, que et quas tenemus ad presens in Dalmatia, possendo promittere singulo anno

unum equum cohoptum et quinquaginta milia ducatis (!), una vice tantum et quod sibi remaneat titulus Dalmatie cum omnibus condicionibus in mandato pridie vobis facto super hoc confectis, quod nostrum mandatum in isto casu observare debeatis effectualiter prout jacet.

De parte 46.

Ser Nicolaus Victuri

Ser Rossus Marino

sapientes consilii

Volunt partem suprascriptam usque cum ista additione, videlicet: Quando autem vos elargavissetis vigore alterius nostri mandati in

totum, videlicet, quod nobis remanerent solum ille terre et loca, que et quas tenemus in Dalmatia, sumus contenti, quod postquam declaravissetis intentionem nostram et quod exequamini formam dicti mandati prout jacet, quando vos non elargivissetis de dicta nostra intentione, volumus, quod stare debeatis firmi super facto Sibenici et Tragurii per modum superius expressum, non elargando vos ulterius ullo modo sine nostro speciali mandato.

De parte 22.

Ser Bartolomeus Nani,

sapiens consilii

Quod scribatur et respondeatur ambaxiatoribus nostris existentibus in Romana curia, et hoc propter

illam ultimam partem, que sibi tacta fuit in ultimis litteris missis super facto treugarum et quod super aliis contentis in suis litteris, datis, nono mensis, presto daremus sibi respensionem et etc. Rescribatur sibi, quod iuxta deliberationem per nos factam cum nostris Consiliis Rogatorum et additionis die sexto instantis mensis sibi significavimus mentem et intentionem nostram per eos exequendam, particulariter et distincte, et nunc ultimo per alias litteras nostra. datas XVIII., continentes modum observandum per eos in facto treugarum, sibi significamus id, quod nobis visum fuit pertinere ad ipsum factum. Et propterea fidelitate sue mandamus, quatenus debeant totis spiritibus suis operari, de possendi exequi, ad partem. ad partem dicta nostra mandata de sexto et XVIII. mensis, sicut in illis diffuse et particulariter continetur, quoniam pro nunc deliberavimus non dare sibi aliquam aliam respensionem, spe-

rantes, quod mediante gratia Dei, dignissima interpositione et bona voluntate summi pontificis ac virtutibus aut concludetis, aut comprehendetis futuram conclusionem, si sequi debet in agendis commisis vobis.

III.

1426 aug. 12.

Csupor Pál szlavón bán haláláról 1415-ben. A 45. laphoz.

Eredeti hártya, függő pecséttel. Galgóczi gr. Erdődy István. G. 61. fasc. 3/28.

Zsigmond királynak Budán, 1426 aug. 12-én Csupor István kir. főajtónállómester s néhai Csupor Pál bán fia: Ákos, Demeter és György részére „propter annunciacionem gaudii nativitatis carissime filiæ nostre domine Elizabet nunc ducisse Austrie in singulare solamen nostri cordis” kiállított adománylevelében ekképen szól Csupor Pál bánról: Tandem cum multitudo barbarorum gentis Turcorum regnum nostrum Bozne tibi subiugando subintrasset et nos pro defensione eiusdem regni nostri multas barones, miles, quam et proceres huius regni nostri Hungarie copioso nostro cum exercitu direxissemus tunc inter alios maiestatis nostre barones ipse Paulus banus propriis suis cum sumptibus ad laudem et honorem nostri nominis banderium erigendo contra predictos Turcos accesserat pugnaturus ubi et in quo conflictu ipsorum nostrorum baronum cum dictis Turcis habito, *idem Paulus banus pro dolor in manus quorundam infidelium Boznensium incidit captivus et in eadem captivitate vitam suam finivit temporalem*“.

Ebből a narratívból kitűnik, hogy Csupor Pál, a ki már a velencei hadjáratban, 1411–12-ben sebet vón, a bosnyákok fogságába jutott — Hervoja nines megemlítve — s a fogságban halt meg. Ezért tartjuk mi anekdotáknak Thuróczy elbeszélését, mert az adománylevel azt mindenestre megemlítette volna, hogy megöltetett, így azonban a szövegezés a bannak csak a fogságban történt elhunytáról tesz említést.

IV.

1433.

Zsigmond király javaslata az ország védelmének szervezetéről.

Circa modum, & formam defensionis totius Hungariae contra omnes Inimicos ex quacunque parte ipsum regnum insultantes notata sunt infrascripta.

Ingressus.

„Quia ex Regni Hungariae ab antiquo observata Lege & Consuetudine debitum fuit, ut ultra defensionem, quam Rex, & Regina, ac Praelati Ecclesiarum, & Viri Ecclesiastici ipsius Regni de Regiis, & Reginalibus, ac Ecclesiarum proventibus pro conservatione Regni ejusdem, & confiniorum suorum ex omni facere parte tenentur, etiam universitas Regnicolarum Nobilium, & possessionatorum pro hujusmodi defensione confiniorum Regni contra omnes Inimicos, Regnum ipsum insultantes in generali Exercitu Regni universaliter proficisci tenentur.

„Item: quia etiam Rex Hungariae utitur ultra Titulum Regni Hungariae horum Regnorum titulis, videlicet: Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Gallicae, Lodomeriae, Cumanie, & Bulgariae, quae scilicet Regna sunt, ab antiquo eidem Regno Hungariae incorporata, & ad horum cujuslibet conservationem, & confiniorum defensionem per Regem, Reginam, Praelatos, Viros Ecclesiasticos, & communitatem Nobilium & possessionatorum Hominum necessario semper est intelligendum.

.

Art. XXII. Et nihilominus iidem Praelati, Barones & Regnicolae disponant, & Baronibus Regni contra Turcas versus Valachiam, Serviam & alias partes Danubii ac versus Bosniam teneantur pro defensione Regni agere, & invigilare, Majestas autem Regia faciet etiam ad illas partes totum posse suum.

.

Art. XXVI. Licet in praecedentibus sufficienter per Majestatem Regiam, sit tactum quomodo sua Majestas vult per Praelatos, Barones, & Regnicolas per expressum declarare, usque quem locum & terminum communitas Regnicolarum Generalis Exercitus ingruente necessitate teneantur proficisci, & etiam quamdiu stare deberet in eodem, verum tamen sicuti prius scriptum est, Regna Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Bosniae, Galliciae. Lodomeriae, & Bulgariae dudum, & etiam tempore Serenissimi D. Ludovici Regis recolendae memoriae ad Coronam, & Regnum Hungariae pertinuerunt.

Scit enim bene D. Nicolaus de Gara Palatinus, & quam plures alii, quod Terrae & Provinciae, ut sunt Halomfeöld, Hlevna,¹ Berzezhel & aliae, quae nunc occupatae tenentur per Regem Bosniae, & Bosnenses ipsi praedicto Domino Regi Ludovico tenebantur, & possidebantur, per Banum Regni Croatiae.

Scit etiam Idem Palatinus, & quam plures alii qualiter Castra Greben, & alia Castra ibi circumquaque existentia, cum suis pertinentiis tempore dicti quondam D. Regis Ludovici tenta fuerint per Hungaros.

Item sciunt, quod Ecclesia Bosnyensis, cujus, Episcopus nunc in Diako residet, est ultra Savum, quo similiter nunc cum suis Terris a Bosnyensibus possidetur, & sciunt multi, quoniam Servia, sive Rascia Bulgaria, sive Valachia & specialiter partes Syrmienensis tentae, & conservatae fuerint, per Regem, & Regni Hungariae Coronam. His igitur respectibus Majestas Regia per Praelatos & Barones, & Regnicolas Regni pro metis ipsius se vult declarare, utrum iidem dicant, & velint esse, dicta Regna incorporata fore Regno Hungariae intelliganturque includi, & existere, sub metis ejusdem, quae si sub metis Regni Hungariae intelligunt, & dicunt extitisse, & debere esse, extunc petit sua Majestas, ut de-

¹ In Appendice ad commentationem de Patria & vita Gabr. Kohnovich Chronico ejusdem Templariorum a me praesixa commemoratur identidem Campus Cleuna, an hic etiam Cleuna vel reipsa Hleuna scribendum sit, determinare non possum utrobique de Bosnia sermo est. Kovachich. Hlevna = Livno a helyes neve.

clarentur, & exponantur, quae loca per totum circuitum Regni pro metis ipsius Regni habeantur, & ad quem locum communitas regnicolarum Generalis Exercitus pro recuperatione terrarum alienatarum proficisci debeat, ut dicta Majestaes sua sciat, dum opus fuerit, ad quae loca possit facere transire Regnicolas suos, aut pro Regni defensione, aut terrarum alienatarum recuperatione, nec sua Majestas & Regna debent deficere cum Ecclesiis Regni.

Art. XXVII. Considerat namque Sua Majestas, quod Regnum Hungariae cum Regnis, & Terris eidem incorporatis est taliter, & adeo amplum, potentissimum, & copiosum Gentibus, ut contra quoscunque Inimicos, ex quancunque parte Regni existentes, si bene & ordinate Gentes Regni Hungariae dividantur, poterunt sufficientes Gentes pro Regni defensione, & terrarum alienatarum recuperatione, hostiumque offensione deputari, & levare, sicut de hujusmodi defensione per Majestatem Regiam in sequentibus, prout sibi apparuit, dispositata fuerint, & suscipere, poterunt informationem, & in his praecipit & mandat Sua Majestas per Praelatos, Barones, & mandat Sua Majestas per Praelatos, Barones, & Regnicolas suos, *antequam Regnum Hungariae ingrediatur, plenissime informari*, quidquid ab iisdem fuerit circa hanc materiam dispositum, ordinatum, declaratum, & conclusum, ut secundum ea sciat Regia Majestas & possit se, sicut & intendit conservare.

(Kovachich, Suppl. ad Vest. comitiorum.)

V.

Adatok Spalato és Jajca kereskedelme s ipari forgalma történetéhez.

Eredetije a zárai helyt. levéltárban. (Arch. notarile.)

1444 jún. 17.

1. Zivichus *Radosalvich de Jajca* két évre elkötelezi magát szolgálatra *Pervoevich János Lukácsnak* Spalatóban. *Pervoevich* kötelezi magát, hogy jól bánik vele, élelmet, gunyát, lábravalót ad neki. *Radosalich* pedig nem hagyja el őt. Két év múlva készpénzben 34 libra per vorum (garast) kap fizetségkép. Szabadságában áll mindkettejüknek az

első vagy másik behajózás után egymásnak felmondani, s akkor a fizetés csak erre az időre jár ki.

Spalato in logia S. Laurentii. Tanuk előtt írásban.

Pro famulo. Pervoevich hajótulajdonos.

Zara, arch. vecch. di Sp.

F. 23. lib. XXVI. f. 173/7.

1446 márcz. 1.

2. *Stephanus Segonovich habitator Spalati et Blasius Belonesich¹ habitator in Jaica partium Bosne Petro Antonio Natalis de Spalatonak tartoztak 16 ₰-al „pro piscibus“ (piscibus) [rossz másolat!] ezt megadják Szt. Mihály napjára.*

Logia Laurentii.

U. o. f. 23. XXXI. f. 398/300.

1447 decz. 2.

3. *Radoslaus Dragosalich habitator in Jaica partium Bosne Ventura Engleschinek civi Spalato tartozik 35 ₰ 4 lib XIII pervorum solidivala pro pannis et mercimoniis, ha Szt. Dojmo napjára (jún. 13.) bejön, megadja neki [Engrossista].*

4. *Radoslaus Peticich Jajcai lakos 62 ₰ s 4 libra és 5 per. soldi-val ugyancsak pro panno és árúkért tartozik s megadja Dojmoig.*

5. *Nicola Vlachignich habitator in Jajca ugyancsak Engleschinek 78 ₰ s 7 soldoval tartozik „pro panno et mercimoniis“, megadja Dojmora.*

Zara, u. o. f. 23. fol. 8/400 lib. civit.

1448 febr. 20.

6. *Radich Nonacovich jajejai lakos tartozik Venture Engleschi Mirabiliának 112 ₰ és XII. parva soldot posztóért és egyéb árúkért.*

1447/9 fol. 11/403.

Zara, 1448 febr. 20.

7. *Elitétetett Radoslav Lucarich jajejai lakos Engleschinek 176 ₰ tartozik posztóért s egyébért.*

1449. fol. 11/402.

1448 decz. 10.

8. *Radich Radosalich de Jajca Mathocio stazionario habitatori de Spalato 47 ₰ tartozik, felét carnisprivio, felét Domokor adja meg: „pro panno et aliis mercimoniis“.*

F. 23. fol. 30/442 lib. civ.

¹ Raguzai ember.

1449 febr. 20.

9. *Gregorius Jurgenich de Jajca* Ventura Engleschinek tartozik 144 ₰ és XXXIII perv soldoval: pénzbeli és árú tartozás s ezért lekötve a vagyona.

F. 23. lib. civ. f. 34/426.

1449 máj. 9.

10. *Dobrocovich de Ragusio* habitator in Jaiça ugyancsak ennek az *Engleschi mirabilianak* 161 ₰ tartozik. Ez tanuk előtti kötvény, de már nov. 15 cancelláltatott.

F. 23. fol. 38/430.

1449 máj. 10.

11. *Radich Radosalich de Jajca* tartozik Mathossio stazonario de Spalati posztóért s egyebért. 77 ₰ és 4 ℥ kis solidussal. Ugyancsak Jurgevid de Jajca a fentebbieknek ugyanezért 34 ₰ és XIII sold. lib. tartozik.

Letagadás is volt ám néha.

1449 fol. 80/430.

1449.

12. *Radoja Dobretich de Jajca*. A Dojmo napi vásáron három lovát ellopták, ezért *Vladislans Vlachust* becsukták, ha ez Mathossis stazonario 20 ₰ fizet s kezeseket állít, kiereszthető.

Fasc. 23.

1453 jún. 4.

13. *Pribislavich de Stanoyna* habitator in Jajca Matossio stazonario 40 lib. perv. tartozik feliben sept. 29., feliben dec. 24 megadja pro panno et mercis habitis de sua stazione.

F. 24. fol. 25.

1455 máj. 7.

14. *Mattosius* stazionarius *Radicho Radoslaulich* de Jajcanak nyugtatót ad, hogy ki van elégitve.

Fasc. 25. V. lib. civ. f. 168.

1455 szept. 23.

15. *Ivichus Jurianich de Jajca* fratrem Stepanum (önjogú) elhelyezte Máté mester cserző vargánál Spalatóban 1456 kezdve 4 évre tanulásra. Ad neki ruhát, élelmet s megtanítja a mesterségére. 4 év mulva azután spalatói szokás szerint megadja neki a laboreriát. A cserző varga céh részéről jelen Bartolomeus de Bergamo et Radoe.

F. 25. V. lib. f. 215.

VI.

Kútfők Jajeza ostromához.

1.

Jani Pannonii Elegiarum Liber I.

Pannóniai János (Csezmicei János pécsi püspök 1459—1472) Alagjájának I. könyve.

Elegia VIII.

VIII. alagja.

Matthias Rex Hungarorum, Antonio Constantio poëtae Ital.

Mátyás, magyarok királya, Antonius Constantius talján verselőnek.

33. Nec tamen accepta vesanus clade
[quiescit,

Sed stimulat victum bella novare
[pudor.

35. Danubium rursus, collecto milite,
[transit,

Rursus et ingenti caede repulsus
[abit.

Hic ego turpe ratus tantummodo
[nostra tueri,

Nec rerum oblata commoditate
[frui ;

Continuo hostiles transcendo lactus
[in agros,

40. It comes a tergo Luctus, et ante
[Pavor.

Mysorum spoliantur opes, trux omnia late
[nia late

Gradivus ferro, Mulciber igne
[capit.

Nusquam torbus Halis, nusquam am-
[pla potentia Turci,

Nusquam arcu et conto vincere
[doctus eques.

45. Postquam nulla datur quaesitae co-
[pia pugnae,

Vertimus ad patrias frena retorta
[domos.

Sed quoniam pratis etiam nunc herba
[virebat,

Nec fera militiam praepediebat
[hiems,

Fortunam ulterius placuit tentare
[secundam,

Mégse marad veresége után béké- 33.
[ben, a balga :

Szégyen a vesztes félt harcra
[heviti megint.

Összeszedett népét a Dunán átal- 35.
[veti újra,

S nagy veszedelme után újra le-
[győzve fut el.

Végtire röstellvén csak védeni azt,
[mi az ényim

S hagyni az alkalmat, bár a sze-
[rencse kínál ;

Szorgost átkelek én vígan elleneim
[mezejére :

Gyász kíséri nyomom, Félelem 40.
[útam előtt.

Mysia kincsei prédánk, minden szél-
[tíre pusztul

Zord Mars segyveritől, Mulciber
[üszkentől,

Ám Halis ádáz népe sehol, nagy
[büszke török had,

Íjjal, lánssával győzni tanult lo-
[vagok ;

Hasztalanul keresénk módot kívánt 45.
[viadalra :

Féken fordítva tehát jó segegünk
[hazatért.

Majd, mivel egyre virultak még a
[mezők tüvelői

S nem gátolhatták hadviselést a
[fagyok,

Elvégeztem : megkísértem újra sze-
[rencsém :

50. Nec tam praesenti tam cito deesse
[Deo.
Pars fuit Illyrici. quam nunc vocat
[incola Bosnam,
Dura, sed argenti munere dives
[humus.
Non illic virides, spatios margine,
[campi,
Nec sata, quae multo foenore red-
[dat ager ;
55. Sed rigidi montes, sed saxa minan-
[tia coelo,
Castella et summis imposita alta
[ingis.
Hanc tunc invicto tutam munimine
[terram,
Quam vix excindi fulmine posse
[putes,
Caperat ille ferox hac ipsa aestute
[tyrannus,
60. Principis et miseri deruserat ense
[caput,
Huc feror, et regni confestim sede
[potitus,
Cetera partitis viribus aggredior.
- Art erat impendens captae modo
[moenibus urbis,
Praesidio et positu non adeunda
[loci.
65. Admoveo illius tormenta tonantia
[muris,
Sed tamen obsassos machina nulla
[movet.
Quid tibi nunc memorem, quam
[saepe e turribus altis.
Jactarunt crebras tela imitata
[nives ?
Quidve loguar, quoties ausi pro-
[rumpere noctu,
70. Hand parra excubiis damna de-
[dere meis ?
Non illos validi stridens aquilonis
[hiatus,
Nec domat hiberus sidere triste
[gelu.
- Látva : velem van az Úr, bizva : 50.
[velem marad Ő ;
Illyr volt az a föld, mely Boszna
[ma nemzete nyelvén.
Sívár kérge alatt rejtve a gazdag
[ezüst ;
Arrafelé nincs messze határú zöld
[legelőség,
Gabnavetés, mellyel bő uzsorát a
[föld ;
Ott csupa kőhegység, szikláit eget 55.
[fenyegetnek,
S rakva magas várak ormai leg- :
[tetein.
Ezt az egész bevehetlen erősség
[véde vidéket
(Nem fognának azon — véled — :
[a menny kövei),
Ezt leigázta az elmúlt nyáron a vad
[szívű császár,
S vert fejedelme fejét pallosa 60.
[porba üté.
Most ezen ország fővárossát fog-
[lalom én el
S osztván szét hadaim, szállom
[egyéb helyeit.
Vár függ fönt az imént hódolt város
[falain túl,
Őrség s jó fekvés állta el ahhoz
[utam.
Dörgő ágyuim elkezdik hát zúzni a 65.
[bástyát,
Csakhogy a védő had megveti
[gépeimet.
Ránk a magas tornyokból sokszor
[az úgy eregette,
Mintha szakadna a hó, nagy sza-
[porán nyilait !
Hej, hányszor ki-ki mert ránk ron-
[tani éjnek ivadján,
Virrasztóimnak károkat okozva 70.
[sűrűn !
Sem zúgó viharában szörnyű északi
[szélnek,
El nem csüggedt az téli hideg
[szigorán.

Continuus doneclabor et penuria [lymphae	Végge szünetlen fáradság és vízbeli [inség
Infregit tandem pectora dura [virum.	Ostromot állóknak megtöri vas [szívüket.
75. Venerat alma dies, paperit qua Virgo [salutem,	Jött az a nap, kin megváltásunk 75. [szülte meg a' Szűz,
Nuntius optatae dedituruis [adest.	S vár megadása felől, im, jön a [várt követ is.
Ergo agimus lacti geminato gaudie [festo,	Innepjét így kettes örömnök bol- [dogan üljük,
Ac sessis nasci est altera visa [salus.	S megváltás szintén várbelieknek [e nap.

Fordította: *Meszlőy Gedeon.*

2.

Laonicus Chalcocondylas 1470 körül: *Historiarum de origine atque rebus gestis Turcorum et imperii Graecorum interitu libri X.* (1298—1463). Latin fordítása *Clauser* Konradtól. Basileae 1556.

Beható ismertetését I. K. Krumbacher *Geschichte der byzantinischen Literatur*. München, 1897. 302. s. kk. U. Laonikos Chalkondylas történeti összeállítása 10 kötetre van beosztva s 1298—1463-ig terjed. A török hódítás történetírója. Munkájának az a része, mely Boszniáról, illetőleg Mahomed hódításáról szól, Bosznia bukásáig terjed. A Balkán-félsziget éjszaki részében lefolyt eseményekkel — mint a byzanti történetírók általában — aránytalanul röviden vegez, kronológiája hibás. Összevetve a többi krónikással, tagadhatatlan, hogy helylyel közszel bizonyos izléssel dolgozik. Eléggő pártatlan az előadásában, de azért munkája nem tartozik a történetírás vezérő darabjai közé. Nagyon erős kérget kell lefejtetni, a miú magra találunk. Az is baja, hogy szinte unalmasok azok az ó-klasszikus herodotszrű elnevezések illyrekről, Moesiáról, Triballokról, melyekkel az egyes országokat illeti. Bölesen szólott erről Mátyás király a maga józan eszével, hogy rosszul eszeleksenek a korabeli történetírók, mikor az ó-kori területi elnevezéseket (Moesia, Triballia, Dacia, Illyria stb.) alkalmazzuk az újabbkori alakulatokra. Ez — úgymond — nagy zavarokra adhat okot, s a mellett nem is igaz. P. o. „A ki Szerbiát Mysia névvel jelöli, téved, mert Moesia kettő van, ma Rascianak nevezük Thracia és Mysia részeit. Scлавinia oly tág értelmű, hogy Itáliáig terjed. Ez országokat *nyelvöknel fogva* nevezik úgy. Az új elnevezéseket kell használni. Felhozza Plinius lib. III., a mit az illyrekről mond, hogy

az éppen oly általános elnevezés, mint Sclavinia. Taurum *a fiatalabb* magyaroknál Nándor alba, a szlávoknál és olaszoknál Belgrád, fejr a gyökszó. Pannoniát is felhozza. Nem helyes a régi ó-kori szó, mert a régi határok változtak, alig van oly terület, mely a régítől nem különbözik.“ Pedig Mátyás humanista volt, s mennyi igazság foglaltatik az ő tiltakozásában, bizonyítja a renaissance klasszikuskodó elnevezéseiből alakult legendák sorozata. (Galeotti M.: De dictis et factis Mattisiae regis cap. XXVI. Schwandtner I. p. II. 555. 1.)

(1463.)

Lib. X.
Pag. 168.

Aestate autem ea, quae sequebatur, bello lacessebat (sc. Turcorum rex) Illyricos et Illyricorum regem.¹ Genus hoc hominum antiquum est et regionem versus Ionicum spectantem incolens plerunque ad magnam claritatem accessisse perhibetur. Vulgo *nunc* Bosni vocantur. — — — —

Pag. 169.

— — — — — Adversus horum regem arma capiebat Mechmetes, *quia tributum amplius ferre recusabat.*² Nam regius praeco ad hunc accesserat, iubens ut quamprimum mora omni posita, tributum in Januas inferret. Illyricorum rex colligens tributum, quod continebat quinque myriades staterum, idque praeconi ostendens, dicebat: Tributum quidem collectum et paratum in promptu est. Nec tamen mihi cordi est mittere regi tantas opes et me planissime his privare. Verum si bellum ab rege impenderit, bello me commitam felicius, si tanta pecuniae affuerit vis. Praeterea si ea necessitas me apprehenderit, ut mihi in aliam sit migrandum regionem, fretus istis opibus, vitam commodius exigere potero. Regius audiens istos sermones, respondisse fertur in hunc modum: Et quidem pulchrum et honestum erat opes istas in tuo dominio permanere, si non interim foederum religionem impie transgrediendo temerares: sin cupidine harum opum ductus, foedera violare institeris, et inde tibi nescio quam felicitatem pollicitus fueris, vereor profecto ut contrarium eveniat. Nam auctore

¹ Boszniát érti. Azt, hogy L. a régi illyreket *most* bosnyákoknak nevezi a XVII. század „illyristái“ valónak vették.

² Eddig tény, a többi már csak czifrázatos legenda.

deo possidere istas opes, neutiquam malum duxero. Praeterea iisdem opibus auctore deo exui, longe optimum iudico potius, quam contumeliis et iniuriis afflicere eum, cuius praesidio eas acquisieris. His dictis, praeco ad regem revertitur; exponensque quae acceperit ab Illyricorum rege, regem commovit, ut contra ambos (sc. etiam contra regem Sandalem)¹ bellum susci-peret. Nam eodem tempore etiam ei bellum fuit cum Daciae principe, — — — — — Verum isto demum anno cum exercitus ab Europa et Asia Adrianopolim forent collecti, primo vere in Illyricos movit, in animo agitans et in Sandalis regionem² irruere. — — — (Rex in militiam profectus, traiecit Dorobicam fluvium, qui Tryballos³ et Illyricos dirimit. Progressus deinde, venit ad Illyrissum fluvium navigabilem — — — — — Transito Illyrisso, impetum in regionem hostilem dedit; et aggressus Dobobicam⁴ urbem, eam omni machinatum genere oppugnabat. Urbs haec est sita in excelso monte. Quapropter natura loci munitissima perhibetur. At rex expediens bombardas et mortaria, non cessabat terrorem iniecere oppidanis et tandem urbe potitus est. Partem hominum, quos ibidem indeptus erat, in ea urbe reliquit; parte donavit Turcorum optimates; tertiam partem Byzantium transtulit.⁵ Mechumetem iussit deligere Europae exercitus robur, atque festinare citato agmine in eum locum, in quo acceperat regem Illyriorum morari, antequam regiam sibi subjeceret, qui impigre iussa capessens summa celeritate adhibita, flumen⁶ transgressus est. Veniens Gaitiam.⁷ accepit regem proficisci, traiecto flumine, in Clitiam⁸ urbem. Is igitur nihil

Pag. 170.

¹ Vukcsics István Szt. Száva hercege.² Herezegovina.³ Szerbia, Dvrobika = Drina.⁴ Bobovac.⁵ Bobovac jól erődtett vár volt annak idején. L. áru-lásról nem tud, de a mit a lakosságról ír, az nem tartozhat Bobovac ostromához.⁶ Boszna és Verbász.⁷ Jajeza.⁸ Kljucs.

remittens de cursu, transivit fluvium¹ qua eum in tres alveos divisum cognovit; hoc superato Clitiam venit die secundo. *Rex sublatis ignis Gaitiam contendit regni sedem Illyrici. Quo ubi pervenit, urbs illico conditionibus seu pactionibus in ditionem regis venit.* Nam ubi fama increbuit, Dobobicam esse captam a rege, quae urbium totius regni longe erat munitissima, reliquae urbes illico territae. in diversum abripiabantur, et quilibet pro se sedulo contendebat ut prior deditionem faceret, sperans se in hunc modum non parvam gratiam apud regem initurum. *Gaitiae cives cum appropinquasset rex, continuo primores civitates obviam miserunt, dedentes sese et sua regi. Orabant autem regem, ut ipsis permetteret patrio et solito more republicam administrare.* Rex preces eorum non aversatus est. Verum continuo, *quod petiverant, praestitit.*² Deinde etiam arcem in deditionem accepit, quam praesidio imposito suorum firmavit. Elegit sibi optimatum filios; dehinc quosdam delegit, quos donavit (iis qui secum erant. Ubi primum ea urbs in dominium concessit regis, *negotium datum est Machumeti Januarum duci, ut accepto Europaeo exercitu, summa celeritate pergeret adversus Illyriorum regem.*³ Nam audierat eum morari in ea urbe, quae distabat a Gaitia itinere *maxime quinque dierum*, expectantem quonam res Illyriorum essent evasutae. Eius autem urbis quae regem tenebat, nomen erat Clitia. Etiam fratris eius filium agentem annum decimum tertium ibidem cum rege conversari nuntiatum erat Machumeti. Hic assumens, ut iussus erat, secundo die attigit flumen cuius nomen est.⁴ Is fluvius navium erat patiens et spem omnem in eo sitam habebat rex Illyriorum. Nam cum

Pag. 171.

¹ A Szana folyó, L. előadása zavaros. Néhány részlet elmaradt, a kétségtelen hiteles szóbeli tudósítást hibásan szerkesztette. V. ö. 19. jegyzet.

² A Jajczáról előbb röviden elmondottakat most a szöveg alapján bővebben ismétli, ezt már nem vette észre, mikor munkáját átnézte. Meglehet, hogy csak a fogalmazat maradt meg.

³ Zavaros részlet. Iméltés. Előbb 2 napi járóföld a jajeza—kljucsi távolság; itt öt nap. Látszik, hogy a krónikás egyszerűen leírja a mit mondottak neki.

⁴ Szana.

nullae naves magnae praesto essent, putabat regem nunquam eo audaciae progressurum, ut id transiret, quo secum bello gereret. Ut autem cum copiis ad flumen Machumetes accessit mire festinando, cohortari non abstinit exercitum, et exercitus duces, ut transgrederentur flumen, regique opus pulcherrimum efficerent, capientes videlicet Illyriorum regem. Sic autem loquutus fertur: ¹ Viri Turci, nunc quilibet vestrum fac vir fortis appareat atque pedes flumen hoc transeat. Neutiquam enim mihi dubium est, quin maxima et splendida munera moneant eum, quae ab rege accipiet, qui primus flumen superarit. His dictis, regii milites maximo studio conabantur transgredi flumen. Ibi tum primus, *ut traditur, Omares Turachani* filius, Thessaliae prefectus, cum suis irruit in flumen: qui paululum modo natantes flumen superarunt. Hos sequutus est, pari succesu usus et reliquus exercitus. Egressi flumine, illico invasere agros. Hinc rex Illyricorum timens, ne si in fugam verteretur, equitum adventu oppressus, in maximum periculum veniret, se recepit, ut incolumis praesens discrimen evaderet, in urbem quandam eo loci sitam nomine Clitiam.² Verum Machumetes cum exercitu superveniens, eam urbem obsidione circumdedit. Urbis eius situs est in loco palustri et circuitu paludes visuntur longe lateque, quae urbem munitam et additu difficilem praebent. Eo tempore locus ille universus solaribus radiis exustus exaruerat. Caeterum his nihil moti milites Machumetis, accedunt, eamque obsidione circumveniunt. Arundinem, quae plurima ibi enata erat, excindentes, comportabant in fossam, ut igne deinde iniecto, vel vi tandem etiam invitos oppidanos in ditionem redigerent.³ Haec parari cernentes cives urbis et Illyrii milites

¹ Thukidydes utánzat.

² Osztroviczai Konstantin v. ö. U. eltér az elfogatás körülményeinek részleteiben. De ez is csak emlékezetből mende-monda után, az események után kb. huszonhet, harmincz évvel később ír

³ Ezt a részletet Truhelka i. m. 9. l. kétségre vonja, hogy a nád meggyújtása megrémítette volna az ostromlottakat, mert Kljues körül nincsenek tavak, avagy állott vizek. Nem vitatjuk, hogy L.-nek igaza van, de per absolutum azért lehetett Kljues körül akkoriban sással tele vadvíz, s hogy az ostromlok megjedtek, bizonyítja a tőlük megindult alkudozas.

crederentque se non diu posse resistere viribus Turcorum, legatos ad Machumetum mittere decernunt, orantes, ut in deditionem acciperentur: petentes praeterea, ut regi veniam daret, qui quoque semetipsum dediturus sit, si iurisiurandi religio interveniat: qua intercedente, in spem erigatur, se nihil mali ab Turcis passurum. Machumetis Illyricii preces haud abnuvit. Foedus est ictum, ius iurandum est datum quemadmodum oraverant Illyrii. Tandem cum urbe egressus esset rex, urbem occupavit. Homines, qui in urbe erant,¹ in tres partes secrevit: unam ibidem morari iussit; alteram inter optimates suos distribuit; tertiam adduxit ad regem et eidem dono dedit. In hunc modum Illyrici rex captus est Clitiae una cum fratris² filio, qui haud dum impleverat aetatis annum decimumtertium. Uxor regis iam ante se contulerat Ragusium, — — — — —

Pag. 172.

Nunc eo redire libet, unde in hunc sermonem disgressus sum, postquam regem Illyriorum Machumetes Michaelis filius³ in ditionem accepit, cum eo circumiens etiam caeteras urbes regi Turcorum subiiciebat. Et quidem circa haec versabatur Machumetes. Omarem autem Turachanis filium iubebat cum exercitu pergere contra caeteras Illyriorum urbes, caeterum ipse in regia contendebat castra. Rex Turcorum discruciabatur animi, propter iuramentum Illyriorum regi praestitum ab Machumete. Graviter quoque Machumeti indignabatur, ut qui parum opportune huic regi salutis spem, interposita iurisiurandi religione, obtulisset. Regem quidem Illyrium vinculis illigatum circumduxit, peragrans Sandalis regionem. Nam Illyrios partim quidem ipse, partim vero Machumetis et Omaris marte perdomuit.

Pag. 173.

— — — — — Nec multo post (rex) hos compeditibus compeditos obduxit domum, simul etiam exercitum dimisit. Regem Illyricorum mane cum in castris quiesceret

¹ Ezt már Bobovácnál állítja.

² Radivoj nagybátyja fiáról van szó.

³ Mihaloglu.

et abitum moliretur, accersivit in conspectum suum. Qui cum intelligeret, se parum favore regis vocari, tenens manu litteras, quibus continebatur iusiurandum ab Machumete datum, prodibat in conspectum regis. Ut in conspectum regis venit, rege imperante caput eius praecisum est. Tradunt¹ regem propinasse interficiendum Illyriorum regem Persae praeceptori suo. Sunt, qui referunt, coquum regium istum virum, nescio quod crimen in eum intendentem confecisse. Nam is, cum plurimum dissideret a sententia Machumetis, filii Michaelis, regis iussu Illyriorum regem leto dedit. In hunc modum memoriae proditum est, occidisse Illyr. regem, occupato regno eius ab rege Turcorum.

3.

Imbroszi Kritobülosz: II. Mehemet élete. A M. Tud. Akadémia tört. biz. által kiadott görög szöveget ford. Szabó Károly. Budapest, 1875. Az eredeti görög szöveg kinyomtatott példányai nincsenek forgalomban.

Azt a keveset, a mit Kritobüloszról, Imbrosz szigete archonjáról s munkájáról tudni lehet, Szabó Károly fordítása előszavában megírta Dethier Antal, a M. Tud. Akadémia külső tagja.

Tárgyunkat illetőleg két helyen szól tüzetesebben. Munkája IV. könyvének 95—105. §-a elmondja a szultánnak a „bosztrok“ (bosnyákok) nemzete és királya ellen vívott 1463. harezáat.

Földrajzi tekintetben helytelenek az információi. A 95—98. § általánosságban bővelkedő, mindazonáltal figyelmesen használva, egyet és mászt kihüvelykezhünk belőle. Így egészen bizonyos, hogy a szultán Bosznia ellen azért indított hadjáratot, mert királya nem hódolt be határozottan a szultánnak s a magyar király védelme alá helyezkedett, az adót pedig megtagadta.

15. §. Dalmácia és a bosztrok földje ellen, melyet röviddel ezelőtt a császár foglalt el magának, a szóbanforgó télen a pannonok és a dákok királya is vezete hadat, hogy

¹ Beszélük, tehát L. is csak még mondának tartja. A szultánnak nem volt fetvára szüksége. Truhelka i. m. 10. Szerintünk tévesen értelmezi L. előadását. Besestánokból kelt ez a legenda is.

— ha módját ejtheti — meghódítsa s a területén lévő várakat bevegye, főleg azonban Jajczát, kiűzve belőle a császártól visszahagyott várórséget; azt ő t. i. valamennyi között a legjelentékenyebb erősségnek tartotta, de azon a véleményen is volt, hogy ha a tartomány, valamint a területén lévő várak a császár birtokában vannak, ez saját országára és uralmára rendkívüli veszélyeket hord magában s egyenes romlásukat jelenti; a tartomány t. i. országnak kellő közelében s a pannonok földjével mindenképpen tőszomszédságában fekszik és alkalmas arra, hogy területtől támadó hadjáratot intézzenek.

16. §. Tehát a kellő haderővel és készütséggel rátört a tartományra. S első dolga volt a császártól a várak nagyobb részét pártjára hódítani; egyik részöket ugyanis rábeszéléssel és szép szavakkal nyerte meg, másrészőket megfélemlítette és fenyegette, sőt némelyeket fegyverrel is igazott le. Hogy Jajcza elé ért, ezt is küzdelem nélkül elfoglalja; a benne lévők t. i. lázongtak, egymást öldösték, majd önszántukból pártjára szegődtek.

17. §. S miután néhány napot ott töltött s abba és a többi várakba erős őrségeket, pánczélos és harczias férfiakat, fegyvert és minél több eleséget szállított, visszatére hazájába.

18. §. S a császár, a mint ezt megtudta, nehezen szívelvén a dolgot, azonnal készületet tőn, hogy nagy haderővel nemcsak a bosztrók és az elpártolt várak ellen táborozzék, hanem magába Magyarországba is beüssön. Azért is minél nagyobb sereget, lovasságot és gyalogságot gyűjtván, és sok fegyvert, kőhajító ágyút és pattantyút szedvén össze, s télen által minden szükségessel jól felszerelvén magát, tavaszra kelve tüstént ellenök vonul.

19. §. S megindulván Drinápolyból egész lovas és gyalog seregével s vivén magával az ágyúkat és tömérdek vasat és rezet, a bosztrók országába megy és oda érkezvén arra határozá magát, hogy elsőben Jajcza ellen menjen, s itt tegyen kísérletet, vajon egyezséggel vagy fegyver erejével kézre kerítheti-é, s azután induljon a többi várak ellen.

A császár
második meg-
indulása a
paiónok és
bosztrók ellen.

20. §. Tehát alája nyomulván és a vár alatt tábor Jajcza maso-
dik ostroma. ütven, először szóba ereszkedik a benne lévőekkel, hogy esküt véve adják meg magokat és a várat. S miután nem vehette rá őket, először a környéket földülá és mindent felégete, azután pedig a vár előtt árkot hányatván és azt táborával körülkerítven s az ágyúkat felállítván, a várat vívni kezdé. S a kőfalat néhány nap alatt az ágyúkkal ledönté és lerombolá.

21. §. Mikor aztán azt tartotta, hogy elegendő módon zúzta, előkészületeket tett, hogy egész seregével és hadi erejével ostromot intézzon a várfal ellen; annak rendje s módja szerint rendezte tehát s fegyverbe állította a sereget, minden oldalról ostromot intézett, a falnak megrongált részéhez pedig maga állott fel tábornokarával s a sereg színe-javával, azaz nehéz fegyverzetűekkel, nyilasokkal, parittyavetőikkel s főleg ágyúgép-mesterekkel. Nyomban tehát, hogy a katonák a riadót hallák, hatalmasan és félelmetesen allah-zva, nagy rohanással és buzgósággal futólépésben iparkodtak a falnak döngetett része felé s kísérletet tettek, rajta erőnek erejével felkúszni.

22. §. A pannonok azonban ellenállást fejtenek ki, maguk is felette bátran s jó erőben éktelen lármával és kiáltozással; s bösz, közletről folytatott harc és nagy tusa fejlődik ki e részt, sűrű todulás és zagyva kiáltozás mindkét részről, káromlás és nem kis üldöklés; mindkét felől vitézeknek bizonyultak a katonák: az egyik részen t. i. erőnek erejével behatolni akartak a városba és azt elfoglalni, a másik részen meg viasszaszorítani ezeket s megóvni meglévő javaikat, értem gyermekeiket, nőiket és legbecse- sebb holmijaikat. S hol a nehézfegyverzetűek előrehatolva erőt vettek a pannonokon s fölkúsztak a várfalra, hol ismét a pannonoktól viasszaszorittatva erővel távolítottak el, s nem kevesen küzdve majd elesve ott lelték halálukat.

23. Elég ideig tartott ez, mivel mindkét fél dicsősé- gesen harczolt; végül alaposan felülkerekedtek a pannonok. A szorongatott nehézfegyverzetűek meg fölötte nagy kar vallottak, amennyiben ott sok előkelő és vitéz férfiú esett el. A császár pedig látva, hogy így kar esik vitézeiben s hogy

odavesznek, fölötte nehezen állotta a dolgot, míg végül visszavonulót fuvatott s parancsot adott, hogy a nyilak területén kívül tartsák magukat; — következőleg visszavonultak.

24. §. Néhány nappal azonban a történetek után, miután seregét pihentette volt, majd meg fegyverbe s kellő hadi rendbe állította, újra heves ostromot intézett a város ellen; s előre hirdetve versenydíjakat, s ki is tűzve azoka szép számmal és kiváló értékben, kilátásba helyezve végre nem kevés előléptetést s kegyét azok részére, kik elsőek lesznek a várfalon, azonfelül pedig, hogy mindenből, ami csak a városban található, zsákmányolhatnak és harácsolhatnak, maga állott serege élére, hogy vezesse.

25. §. S a katonák hatalmasan allah'zva nyomban mint valami madársereg nagy robajjal és futó lépésben, nem is hadi sorokban, — s mindennémű rend és számító terv nélkül hatolnak a falig s erre felkúszni próbálnak vala; vannak, kik hágcsókat illesztenek, olyanok, kik köteleket vetnek, mások, kik czövekeket vernek a falba, míg ismét mások másvalami lehetséges módon iparkodnak bejutni; hozzájárult t. i. a császár jelenléte, hogy szemlélé a történeteket, s mindegyiknek támadását és igyekezetét, ereje megfeszítését, vitézségét és fegyelmezettségét, s mivel igen nagy jutalmakra is számítottak, úgy vélek, hogy ennek következtében nem csekélyekben leend osztályrészők; sőt mindenik maga kívánt elsőnek felmászni a várfalon, gyilkolni a pannont s a falra és várfokra a hadi zászlót kitűzni.

26. §. Viszont azonban a pannonok felette erőteljesen s azzal a bátorsággal, mely tőlük csak kitellett, harci kedvvel és sérénységgel éktelen kiáltozások között ellent szegülének s ezeket vitézül és keményen fogadták; s valami hatalmas és hajmeresztő küzdelem keletkezik itt, s falharcz, minőt senki sem látott vagy hallott valaha végbemenni, nevezetesen ott, hol a falat törték; a harcztól t. i. ittasodottan s testtel-lélekkal magukat dühöknek és szenvedélyöknek általengedve s közelségben sem ösmerve farkonaikat, egymást mérszárolták és irgalom nélkül levágták,

lövöldöztek, meglövettek, sebesítettek, megsebesültek, ölték, öldöstettek, kiáltoztak, szitkokat szórtak, káromkodtak, nem véve észre teljesen a történőket, csak a már történteket, akár csak az őrzöngők.

27. §. Viadalban elesett tehát sok és jeles vitéz, nevezetesen a nehézfegyverzetűek s a császári tábornok sorából, kik nem kímélték enmagukat, s kiknek becsvágyára hatott, hogy maga előtt látja őket a császár: hiszen a küzdők sorai között viaskodott ő is. De a pannonok mindenütt alaposan felülkerekedtek; ők magasabb helyről csátáztak, felülről lövöldöztek, és igen ádáz küzdelmet fejtek ki; valamennyiök t. i. kitűnő meg harczértő s a legjavából válogatott katona volt.

28. §. Látva már most a császár, hogy vitézei sorra hullanak, a dolog pedig még semminő ponton sem halad előre, úgy, hogy ostromból kifolyólag erőszakkal, haddal és fegyverrel elfoglalni a várost a lehetetlenséggel határos, csakis kiéheztetéssel és huzamos megszállással, — visszavonulót fuvatott a seregnek s a nyilak területén kívül húzódott.

29. §. Táborába vonulva tehát vissza a császár, készületeket tett, hogy elegendő számú haderőt hagyjon vissza, hogy ez a várost ostromolja, és résen legyen, nehogy a benne lévőkből valamit kihordjanak, vagy kívülről valamit bevigyenek; maga pedig azon volt, hogy a hátralevő sereggel a tartomány többi részébe, az elpártolt városok ellen törjön, majd meg a pannonok földjére.

30. §. Ekkor hír jött, mely jelenté, hogy a pannonok királya oly népes sereget gyűjtött, amelyen ellene már nem mehet harczba. Amaz t. i. nyomban, hogy hírét vette a császárnak a bosztrók földjére történt betörésének s Jajeza városa ostromlásának, nagy sereget gyűjtött zászlói alá, s miután mindannyiával, kiket gyűjtött volt, kellő előgyakorlatokat végeztetett, kivonult a császár ellen, abban a véleményben, hogy így vagy felszabadítja a várost az ostrom alól, — amennyiben maga ellen fordítja a császárt és hadát, — vagy kétfelé osztva seregét, az ütközet céljára és az ostromlására, a gyöngébb felét veendi igénybe abból a

czélból, hogy a császárral megütközzék; úgyde, ha így vélekedett, csalatkozott.

32. §. A császár t. i. erről értesült, belátta maga tehát, hogy Jajcza előtt kell maradnia, azt ostromolnia, és falai alól semmi áron sem elvonulnia; következőleg Mahmudot, miután rendelkezésére bocsátott elegendő számú lovas- és gyalogsereget s a saját tábornokarának is nem csekély részét, ellene küldte a pannonok királyának; mert nem tartotta czélszerűnek, hogy maga vele megütközzék.

32. §. Mahmud tehát a sereg vezérletét átvéve, hamarsággal fölkerelkedett; s eléggé közelségébe jutva az ellenségnek e helyzetben tábori út. Elterült pedig a két tábor közt legfeljebb valami 25 stadiumnyi távolság, úgy hogy egymást láták; s elválasztotta őket középen egymástól az Erygon folyó, melyet a lakosság nyelvén most Bryn-nek neveznek; itt, a folyó tulsó partján ütötte fel t. i. táborát a pannonok királya.

33. § Mahmud már most átkel a folyón s megütközni szándékozott a pannonokkal, de a császár küldönczei útján őt ebben megakadályozta, tudatván vele, hogy a dolog jelen állásában mi szükség sem forog fenn átkelni a folyón, hanem elég helyben vesztegelve figyelemmel kísérni az ellenség oldalán végbemenendőket. Mahmud tehát nyugodtan helyén maradt, miközben figyelmesen szemlélte, hogy az ellenségnél mi történik.

34. §. A pannonok vezére azonban, midőn észrevette, hogy a császár a várost ostromolja, s falai alól semmi áron sem vonul el, Mahmud meg felette népes seregével őt szemmel tartja, — végleg lemondván arról, hogy nyíltan segítségére lehessen a városnak, titokban követeket küldött s értesére adta a benlakóknak, hogy ellentállniok kell és semmi áron meg nem adni magukat, mert a császárnak újra bekövetkezendő elvonulása közel jövő kérdése, s ő maga mitsém fog elmulasztani, hogy adandó alkalommal s kényszerű szükség nyomása alatt telhetőleg segítségökre lehessen; ott leend t. i. valahol közelökben. Maga viszont a tábori fölgyűjtva, éjnek idején sátorfáját fölszedve, seregével eltakarodott.

35. §. Mahmud, mihelyt ezt észrevette, sietve átkelt a folyón és serényen üldözőbe véve szorította, majd utólérte őket, s a seregháttal összeütközék, mely nem csekély részét tévé a hadseregnek s a málhavonat fedezetére szolgált; s futásra kényszerítve üzőbe vette, egészen, míg a hadsereg másik részét el nem érék; ezek tehát váratlanul rájuk törve, ezt is, meg a királyt is ijedelembe ejték, mire lőn hatalmas futás, s mind a hogy voltak egyben szabálytalanul s minden rend és terv nélkül menekülének.

36. §. Mahmud ellenben nyomukban vala, levágta és leöldöste őket könyörtelenül, üldözte sokáig, s nagy megszárlást vívő köztük véghez és sokakat elevenen foglyul ejtve visszatért és megjött császárához, hozván magával azoknak egész hadi málháját, azaz szekereket, fegyvereket, lovakat s magukat a málhavontatókat. Meghalt ekkor az ellenségből igen sok s élve kerültek fogságba alig valamivel kevesebb, mint kétszázan, kiket később a császár Byzanczba vitetett s egy szálíg kivégeztetett.

37. §. Maga pedig nem sok ideig vesztegelt ott, midőn vívással és a városnak sokféle módon megkísérlett támadásával mire sem ment; lemondva arról, hogy elfoglalja, tábort bontott seregével s a hátralevő várak ellen fordula, s rövid idő alatt azokat magának meghódoltatva, némelyekbe, amelyeknél éppen jónak látta, erős vársereget rakott, míg voltak, melyeket a földdel egyenlővé tett, hol a katonákat kivégeztette, a gyermekeket és nőket ellenben rabszija fűzte. A többi tartomány legnagyobb részén is keresztülrontva, sőt részben a pannonokén is, — s maga tömérdek zsákmányt ejtve és serege közt azt felosztva, a tartomány számára helytartót hagyva vissza, nyar végével már visszatér vala Konstantinápolyba s felosztatja seregét. Ez a mi a császárra vonatkozólag történt.

*

Masik részlete Kritobúlosz munkájának az V. könyvben a 15—17. § Mátyás király győzedelmes hadmenetét írja le. A 20—39. § Mohammed szultán bosszúlo hadjáratát és Jajczának sikertelen ostromát tárgyalja. Az előadás elege hü és pártatlan.

A 30—38. § Mátyás király 1464. zvorniki kudarczát tárgyalja. Azonban e két hadjárat: az 1464 aug. 22-ig tartott ostromot meglehetősen zavarosan fűzi össze. A közlést mindkét részlet nemcsak a teljesség szempontjából érdemli meg, hanem tényleg kiegészíti a források idevágó részeit.

A IV. könyv részleteit dr. Vári Rezső barátunk fordítása, az V. könyvét Szabó Károly munkája után nyomattuk le.

Tudósítás a
bosztrók
nemzetéről s
hogyan tábo-
rozott a csá-
szár ellenük.

95. §. S a császár ezen télen készülődik vala, hogy tavasszal hadjáratot indítson a Száva (Szaosz) folyón belől lakó paiónok ellen, kiket dalmatáknak s az újabbak bosztróknak is hívnak. Nagy és népes nemzet ez, birodalma terjedelmes és igen sok legelője s jó termőföldje van, melyet roppant rengetegek, járhatatlan hegyek és bérczek s zordon meredek helyek oltalmaznak; s az országnak erős várai, nehezen bevehető erősített városai és gazdag s hatalmas fejedelmei vannak. S mindig barátságban és szövetségben élnek a paiónok (magyarok) királyával és erős szerződésben vannak vele, hogy ha valaki megtámadja őket, egymást kölcsönösen segítik.

96. §. Mind ebbe bizakodva, sem a császárral soha szerződésre lépni, sem mint többi szomszédai, az illürek és triballok. neki évi adót fizetni, sem tőle függni teljességgel nem akarnának: hanem, jóllehet a császár többször is felszólította őket, hogy egyezkedjenek vele, visszautasíták és nem fogadák el az egyezséget; mert a magok urai, szabadok és teljesen függetlenek akartak maradni.

97. §. Miért is a császár gyakran küldött rájuk hadat és országukat benyargalva s tömérdek férfit, nőt, gyermeket és barnot zsákmányul hurezolva pusztítja vala. De azért azok a legkevésbé sem állanak el előbbi szándékuk mellől, hanem a mellett maradnak vala, a mit egyszer elhatároztak, azonban a magok veszedelmére.

A császár
megindulása
a bosztrók
ellen.

98. §. A császár tehát ezért haragudva indíta ellenök hadjáratot. S miután jól fölkészült és sok fegyvert, mindenféle ágyút és tömérdek lovas és gyalog hadat összehozott, tavasz nyitával ellenök vonul nagy sereggel és haderővel.

A bosztrók
földjének be-
szárguldozása.

99. §. Megindulván tehát összes lovag- és gyaloghadával Drinápolyból és mindig sietve nyomulván előre,

birodalmán csakhamar átvonul és a bosztrók határához érkezvén, ott egy kissé táborba száll. S azután erősen megrohanja és benyargalja országukat, villám gyanánt csapva rá, mindent tűzzel, vassal rombolva és pusztítva, a várakat bevéve s némelyekbe őrséget is helyezve, zsákmányt szedve s mindent, a mi útjába esett, meghódítva, a nélkül, hogy valaki ellent állott volna.

100. §. S miután az ország legnagyobb részét néhány nap alatt bezárguldozta, és a mint mondtam, sok várat és várost, részint rohammal és fegyver erejével, részint egyeség útján bevett, az alá a város alá érkezik, melybe fejedelmök menekült volt.

A császárnak
Jajcza alá
érkezése
és annak
ostroma.

101. §. Ez egy igen erős hely, melyet a lakósok nyelvén Jajczának hívnak, s azt egészen körülveszi. S a városbelieknek ajánlatot tesz, hogy adják föl magokat és a várost. A mint azonban nem boldogult, a várost mindenfelől körülczölöpölvén és táborával körülkerítvén s az ágyukat fölállítván, vívja vala. S néhány nap alatt az ágyukkal a fal nagy részét ledönté és lerombolá, azután egész erővel megrohanni készül vala.

102. §. S a városbeliek, látva, hogy a fal nagy része le van rombolva, s hogy a császár minden pillanathan erősen támadandó, s attól tartván, hogy ha erőhatalommal s fegyverrel hódíttatnak meg, elvesznek, fejedelmök tudta nélkül izennek a császárnak, hogy megadják magokat s a várost. Fejedelmök pedig, a mint ezt megsejtette, éjjel alattomban kimegy a városból és titkon megszökik.

103. §. A tábori örök azonban őt fölismerven, erősen üldözik s utól érvén foglyul ejtik s a császárhoz viszik, ki is őt azonnal megöleté. A városbeliek pedig megadják magokat és a várost a császárnak.

Jajcza városának meg-
hódolása.

104. §. S ez őket nyájasan fogadja és gazdagon megajándékozván, átadja nekik a várost, hogy lakjanak ott nejeikkel, gyermekeikkel és minden vagyonukkal, bántatlanul és minden baj nélkül, csakhogy a szokott adót fizessék évenként. Azután bemegy maga is a városba és azt jól megszemléli. S azt igen erősnek s birtokát és meg-

őrzését szükségesnek s kitűzött céljára nézve nagyon hasznosnak találá.

Az egész
Bosznia meg-
hódítása és
kevés híján
háromszáz
városa elfog-
lalása.

105. §. Mert alkalmas fekvése van, szomszéd lévén a paiónok országával, és elegendő hadat befoghatván, annak nagy ártalmára lehet. Ezért törekszik vala különösen a császár annak elfoglalására. Tehát elegendő őrseget helyezvén bele s az őrhad parancsnokául egyik rokonát hagyván ott, maga, seregét maga mellé véve, az ország többi részének fordula, s kevés híján háromszáz várat elfoglal. Vezérek közzül is négyet fogságba ejt.

4.

Egy Jancsár emlékiratai vagy *Osztrovicai Konstantin* török krónikája. Kiadta lengyelül Jan Los. Krakó 1912. (Lengyel akadémia. Lengyel írók 63. sz.)

A török krónika szerzője Michalovič Konstantin, vagy a hogy ő nevezi magát, Konstantin, Konstantinovič Michal fia Osztrovicából (Ó-Szerbiából, Kossovótól délre) származott igaz rácz ember volt. Egyetlen lengyel nyelvű, ú. n. bardiczowy kéziratából (Krakó. Czartoryski-könyvtár 1588. sz.) nem tűnt ki a neve, s egyszerűen jancsárnak nevezték, mert a szerző jancsárként szolgált 1565-ben; a krónika szövege megjelent cseh nyelven, úgy hogy azt tartották, a cseh szöveg az eredeti s lengyel nyelvre csak lefordították. Jireček József azonban 1860 az ellenkezőt mutatta ki. (Rozprawy zoboru historia, filologie a literatury. Wien.) Lengyelül legelőbb 1828-ban jelent meg nyomtatásban. (Kiadta Gateżowski Varsóban.) Azonközben több és jobb kézírata került elő, úgy hogy kritikailag is méltatása lehetővé vált.

Szerb nyelvre Šafarik Janko fordította le. (Myajla Konstantinoviča Srbina iz Ostrovice Istorie ili letopusi turski, spisani oko godina 1490. Glasnik srbskog učenog društva. I. k. Beograd. 1865. p. 25—188. l.) Újat nem tartalmaz, mert a lengyel szöveggel mindenben megegyez.

Magyar nyelven is megjelent egy ismertetése: Konstantin Mihály tör. krónikája a XV. Drakulics Páltól. Századok, 1876. 416. l.

A krónika szerzője 1455-ben testvéreivel egyetemben török rab-ságba jutott, menten besorozták jancsárnak. 1463-ban Bosznia török kézre jutván Zvečuj várának parancsnokának tette meg a szultán. Midőn Mátyás király 1463. decz. 16. elfoglalta Zvečaj várát, magyar szolgálatba lépett s lelkesen agítált a török ellen. Mátyás király 1465-iki hadjárata után látta, hogy a magyar hódítás szünethez ért, Lengyelországba ment, s haláláig ott tartózkodott.

Azonban itt sem váltak valóra reményei. 1496—1501-ig írta meg krónikáját rác sajátosságokkal elegy lengyel nyelven.

Krónikája 48 fejezetre oszlik: Előszó. 1—8. fejezet: A törökök vallás-erkölcsi szokásai; 9—24. fejezet: Török—szerb történet 1451-ig (II. Mahommed szultán trónralépése); 25—35. fejezet: Élményei; 36—37. fejezet: Török történet 1451—1481-ig, hallomás után; 38—48. fejezet: Török közig. és hadi szervezet, intelmek a keresztényekhez.

Jajczáról két fejezetben van szó: a 34-ben 112. lap.

„Miután a császár (szultán) megszállotta *Bobovác*z (lengy. Bobowiec) várát, Jajcza felé vonultunk. Nagy sebtiben Machmet (Mohammed) pasa 20,000 lovassal előre küldetett azzal a parancssal, hogy Tamás királyt fogja el valamelyik várában, mert az a hír járta, hogy már nincs egy szolgája sem. Ez azonban (t. i. a bosnyák király) már tudott a törökök közeledtéről s éjjel-nappal azon volt, hogy mennél több embert gyűjtsön maga köré. Ilyeténkép egy *Kljucs* nevű várához ért s délben meg akart egy kissé pihenni. Ebben a pillanatban értek a vár közelébe a törökök, kiknek sejtelmök sem volt a király otlétéről. Egy szolgaféle jött hozzájuk a várból s elárulta a király jelenlétét. Mahomet pasa azonnal körülfogta a várat s már másnap fogollyá lett a király. Egy imakönyvre (korán) megesküdtek neki, hogy életét kímélni fogják. Azután megjelent Mohammed császár Jajcza előtt, a hová a fogoly királyt is elhozták. Emberei látván, hogy királyok fogságba esett, megadták magokat.

A császár erre birtokába vette a várat, lefejeztette a királyt, s egész országát elfoglalta.

A szultán visszatérése alkalmával engem (Konstantin Michalovicsot) 50 jancsárral és 30 más törökkel a Jajczától nem messze fekvő Zvecsaj vára parancsnokának rendelt. A császár eltávozása után Mátyás király nagy hamarsággal, még az ős folyamán Boszniába jött s Jajczát meg Zvecsajt ostrom alá fogta. Ekkor azok a töröknek behódolt bosnyákok, a kik a városban s a várban maradtak, elfoglaltak egy tornyot a török zászlóval együtt. A zászlót ledobták s a törököket kiverték. Látván ezt a magyarok, nagy hévvel megostromolták a tornyot s benyomultak a városba. A törökök a felső várba menekültek, a hol megerősítették helyzetüket.

Mátyás király teljes nyolcz hétig ostromolta a várat s más csapatokat ágyúkkal küldött Zvecsaj alá. A vár falai (t. i. Zvecsajé) csakhamar sokat szenvedtek, de mi éjjelenként kijavítottuk. Ez mindaddig tartott, míg Jajcza árulás következtében magyar kézre jutott; ezután nekünk is meg kellett adni magunkat. Jajczából és Zvecsajból csak igen kevesen tértek vissza Törökországba, mert Mátyás a maga számára akarta őket megtartani. Én dicsértem az istent, hogy becsülettel megint keresztény uralom alá jutottam.

35. fejezet. Mohammed szultán értesülvén a Boszniában történekekről, a következő évben visszatért s azokat az ágyukat is maga után küldette, a melyekkel Jajcza falait szédülta. Már megkezdték az ostromot s a császári zászló megjelent a város falán, a mikor az egyik védő birokra kelt a zászlótűző jancsárral, s mindketten lezuhanván, szörnyet haltak.

Mikor a császár ezt a vitézséget maga előtt látta, s meggyőződött a vár bevehetetlenségéről, ágyúit a Verbász folyóba vetette egy vizesés alatt közel a városhoz, hogy senki ki ne vontathassa és visszavonult. Visszavonulása alkalmával egy bosnyák fejedelemséget elfoglalt. Mátyás király már útban volt Jajcza fölsegéllésére, midőn erről értesült, ő is visszatért. És így maradt meg sértetlenül Jajcza . . .“

5.

Török
történetírók.

A török történetírók közül csak a Thúry József fordításában jelent (Török történetírók. M. Tud. Akad. 1893.) részleteket, valamint a Tarihi-diári Bosna (szerzője Salih-efendi Hadzsi Husszeinovics, fordítását néhai Kállay Benjamin rendelte el) állottak rendelkezésünkre. (Oklt. X—XIII: XXIX—XXXII.) Bosznia elfoglalására s Jajczára vonatkozólag a török krónikásokból, illetőleg a magok módja szerint „feldolgozó” történetírókból „kevés magot vethetünk az igazság felszántott mezejére”. Azonban a hangulat, s a környezet megvilágítására, néha időrendi meghatározásokra figyelembe veendők.

6.

Antonii Bonfini: Rerum Hung. Dec. III. Lib. X. Oklt. II. (1463.) XLVII. (1481.) Dec. IV. Lib. I. IV. (1464.) Oklt. XXVIII.

A jajezei ostromra s a bosnyák foglalásra nézve voltakép a hazai vezérkútfő: Noha Bonfini (1434—1503), mint a recanatii főiskola tanítója végleg csak 1486-ban került Mátyás király mellé udv. történetírónak¹ s így csak 23 év múlva foglalkozott a király első hódításával, látszik, hogy a budai udvarban súlyt fektettek, hogy szemtanuk informálják. Mátyás királynak Dombrón 1464 jan. 27-én kelt levelét (Oklt. XIV. sz.) használta-e, vagy egykorú szemtanu után indul-e, nem tudjuk. Gyanítható, hogy valamely Szapolyai Imréhez közelebb álló egyéntől hallhatta a részleteket. Csakhogy hiába állott rendelkezésére adat, nem ellenőrizte a hallottakat s elhisz mindent. Így p. o. Jajeza elfoglalása után, 1463 decz. 24-én vonultatja be a királyt Budára, holott csak 1464 febr. 13-án történt a diadalmas fogadtatása. Neki mindegy, akár 1463, akár 1464-ben vonult be a király, fő, hogy ékesen megírja a szöveget.

S mégis Bonfinit nem nélkülözhetjük Mátyás korának sem belső, sem külső vonatkozásainak tárgyalásánál. Az országot nem ismerte, az udvarnál alkalmazott „előkelő idegen” szemével nézte és látta az embereket; a ki *beszélni* tudott vele, annak kedvezett. Magyarország régibb történetét a Hunyadiakig átgúrta, korának eseményeit pedig anekdotákkal fűszerezve állítja be. Nem szellemeskedik, de ügyes szerkesztő, megtartja az egyensúlyt a fölprémezett igazság s a hallottak között. Véle szemben Thuróczy krónikájának előadása semmitmondó rövidlet. (Oklt. III.), melyhez képest még Dlugosz előadása (Oklt. IX.) is gazdagnak mondható.

7.

Ranzani (Ranzanus) *Péter* luceriai püspök, I. Ferdinánd nápolyi követe Mátyás király udvarában (1475—8).

Munkája: *Epitome rerum Hungaricarum* (Schwandtner S. R. H. I. Mátyás Flórián a Bakócz Tamás érsek — jelenleg a MNM. — tulajdonát képezte eredetiből adta ki. Fonteseiben a XXXII. Index alatt).

Az Oklt. VII. sz. alatt közölt rész merő narratio esinos formában. A munka 1487-ben íratott, s ez az index nem tartalmaz olyat, a mi ismeretünket bővitené. Egy adata feltűnő, midőn Boszniáról azt mondja „cuius habitatores colunt Christum iuxta orientalis ecclesiae ritum”, ez így általánosságban akkor sem felelt meg a tényállásnak. A tudós püspök inkább a stilusra fektette a súlyt.

8.

Giacomo di Pietro Luccari gentiluomo Ragúseo
I. I—IV dedicati ad eccelso Senato di Ragusa. Két kiadása jelent meg: az első 1605-ben, a másik 1790-ben.

¹ Adalékok Bonfinius élete történetéhez. Beigel J. Századok. 1892. 88. l.

Luccari szül. 1551-ben, † 1615 máj. 22-én. A köztársaság rektora volt, tanácsstag, diplomata, művelt olvasott ember.

1604 jan. 1-én keltezett előbeszédéből értjük, hogy a senatus engedelmével végig kutatta a levéltárakat. De őszintén megvallja, hogy a teljes anyag feldolgozására nem elég egy emberöltő s ő kivonatokat, ristrettoakat készített. „Valamint az állati testből, ha kivesszük a csontját, hiábavaló anyag marad, azonkép a történelem is, ha egészben vagy részben elnyomjuk benne az igazságot, hiábavaló, fölösleges szóhalmaz“, így ítél a levéltári anyag fontosságáról.

Jajczát illetőleg megjegyzi, hogy Mátyás király visszafoglalta. Érdekes a krónika annyiban, mert *Bosznia elvesztését* 1463-ig különféle hagyományok alapján tárgyalja; korrendi adatai nem pontosak. Hiszen 137 év mult el Jajcza elfoglalása után, mikor az anyagot vizsgálta s a Bosznia elestére vonatkozó ristrettoakat összeállította. A mi Mohammed szultán 1463-iki hadjáratát illeti, azt jobbára Chalcocondyles után adja, az előzményekbe azonban ő tölta belé, hogy Tamás fia, István, az utolsó király megfojtatta az apját, azt híresztelvén, hogy szélütés érte. Ezeket a híreket akkor az özvegy királyné pártja terjesztette. Elmondja azt a legendát is, hogy Mohammed szultán csuhában belopódzott Szutjiskába, a bosnyák kir. udvarba, hogy kikémlelje a viszonyokat, de egy Gojak nevű kenéz megismerte. A király le akarta kötelezni a szultánt s nemcsak hogy nem bántotta, de ajándékkal hódolt neki. A fia *ezért* ölette meg az apját.

Mátyás királyról is beszéltek, hogy a török táborba lopódzott áruhában. Luccarinak ez a betoldása inkább prózába szedett vitézi ének, melynek csak az a pozitív alapja, hogy a bosnyák kir. házban egyenetlenség dült s ezért jutott véginségre országok is.

9.

L. Tuberonis Dalmatae Abbatis Commentariorum de rebus suo tempore, nimirum ab anno Christi 1490—1522 in Pannonia et finitimus regionibus gestis. libri XI. A Mátyás haláláig terjedő rész praeludium. Magáról azt írja a szerző, hogy ne azt nézzék, miképen ír, de hogy *mit*. Schwandtner P. II/I. 101—381. II.

Az Oklt. VIII. XXXVIII. sz. a közölt részletek ugyan nem bővítik tudásunkat, de a teljesség okáért közölve. Tubero számos följegyzést használt Raguzában s Bosznia végső napjairól a ferenczes barátok hagyományai alapján ír. A ferenczes krónikák közül Fra Nikola Lašvanin (Lasvai Miklós) krónikájában van egy betoldás „Bosnia Captiva“

cz. a., mely újat nem tartalmaz ugyan, de itt megemlítettő. (A lasvai krónikáról s a betoldását illetőleg l. a szerajevoi „Glasnik“ 1915. évf.)

10.

A jajezai 1463. évi ostrom leírása modern katonai szempontból.

Auf Grund der Angaben des Führers wurde durch vis-à-vis Zeichnen ein allgemeines Bild über die Umrisse der Festung gewonnen (siehe Skizze 9, 10 u. 11).¹ Hienach gingen wir den Wall ab und erhielten den Grundriss nach Skizze 4.

Nun tauchten folgende Fragen auf:

1. Wozu diente das Travniker Tor, da doch die Seh mahalla beden grad die Stadt gegen die Pliva zu abspernte?

2. Wo führte der Weg nach Travnik (Vakuf donje) aus der Stadt?

3. War eine Brücke vorhanden und wo?

4. Wo war die untere Stadt, wo ihre Umwallung und der Festungsgraben?

Ich vermute, dass das Travniker Tor zur Sicherung einer dortselbst gewesenen Plivabrücke bestimmt war. Eine zweite Brücke übersetzte den Vrbas. So gelangte man möglicherweise auf dem Weg nach Travnik und nach Vakuf donje.

Der Führer hingegen behauptet, dass die Vrbasbrücke bei Kozluk gewesen sei, an derselben Stelle, an der sich auch heute eine solche befindet. Diese Brücke wäre dann ausserhalb des Stadtwalles gelegen, welcher mit der Šamic mahalla beden an der Vrbas etwa 20 m Flussaufwärts endet. Jedenfalls kommen nur die zwei Punkte für eine Brückenstelle in Betracht, denn zwischen dem Travniker Tor und der Kozluker Brücke liegt der Wasserfall und das Vrbasdefilee, wo sich eine Brücke nicht schlagen lässt.

Die Unterteilung in eine obere und eine untere Stadt

¹ A 10. és 11. sz. a. említett vázlatot l. az V. fejezetben 7. és 8. sz. abra.

hätte besonders wegen Feststellung der Hauptangriffsrichtung bei der Belagerung von Jajce durch König Matthias Interesse. Denn wir wissen, dass der König zunächst die untere Stadt einnahm.

Leider liegen keine Anhaltspunkte hierüber vor.

Wenn man aber von Kozluk stadtwärts schaut, so drängt sich einem die Überzeugung auf, dass die untere Stadt nur das heutige Varos *vor* dem Banja-Lukaer Tor sein kann. Dort stehen alte Häuser mit genau demselben Gepräge, wie jene um die Sahat kula also gleichen Alters wie diese. Und tatsächlich liegt nur Varos „unten“, nämlich dort, wo das hochufrige Vrbasdefilee zu Ende ist. Innerhalb der Stadtumwallung hingegen liegt alles hoch, weil eben am Vrbasdefilee.

Das Varos ist heute das katholische Stadtviertel und dürfte es wohl auch ehemals gewesen sein; es wird von der Festung vorzüglich beherrscht.

Leider hatte ich mich mit dem Absuchen nach der oberen und unteren Stadt *innerhalb* der Umwallung — die Teilung etwa in der Linie Saleffendié Kula, Sahat Kula, Travniker Tor schien mir zuerst die einleuchtendste — sehr aufgehalten. Erst am zweiten Tage (5. 7.) abends durchstreifte ich das Varos nach altem Gemäuer und Spuren eines Festungsgrabens.

Ich habe damals die Überzeugung gewonnen, dass das Varos tatsächlich befestigt war; die Linie dürfte etwa zwischen dem Banja-Lukaer Tor und der Saleffendié Kula begonnen haben, lief über einen heute noch freiliegenden Platz und zog sich vorwärts der vom Führer angegebenen Kozluker Brücke bis an den Vrbas. Ich bilde mir auch ein, stellenweise Spuren der befestigten Linie gesehen zu haben, Mauerwerk allerdings nicht, aber ausgearbeitetes gewachsenes Gestein. Von einem Graben habe ich nichts gefunden; er dürfte längst eingeebnet worden sein.

Der Führer wollte schliesslich noch von einem unterirdischen Gang wissen, der das Travniker Tor mit der Kozluker Brücke verbunden haben soll; ich halte dies nicht für glaubwürdig. Endlich soll das Steinmaterial für den Festungsbau aus den Steinbrüchen von Hramce (auch

Ramča) — siehe Skizze 7 — gewonnen worden sein. Mann an Mann soll bis dorthin gestanden haben, so dass der Stein von Hand zu Hand ging (!).

König Matthias kam in 4 Tagimärschen von der Save Der Angriff. vor Jajce (zirka 120 km). Diese Marschleistung, in diesem Terrain, auf feindlichem Gebiet ist für Fussvolk eine sehr ansehnliche, aber auch für Reiterei eine recht gute; das Artillerie- und Sturmgerät traf jedenfalls erst später ein.

Als Anmarschlinien von Banja-Luka nach Jajce kommen in Betracht:

1. Jene östlich des Vrbas durch das Vrbanjatal über Kotor Varos, Skender Vakuf und — nach Überschreiten des Ugar und Vrbas — nach Jajce.

2. Ein eventueller Weg längs des Vrbas.

3. Jene westlich des Vrbas über Sitnica, Varcar Vakuf, Borci, Jajce.

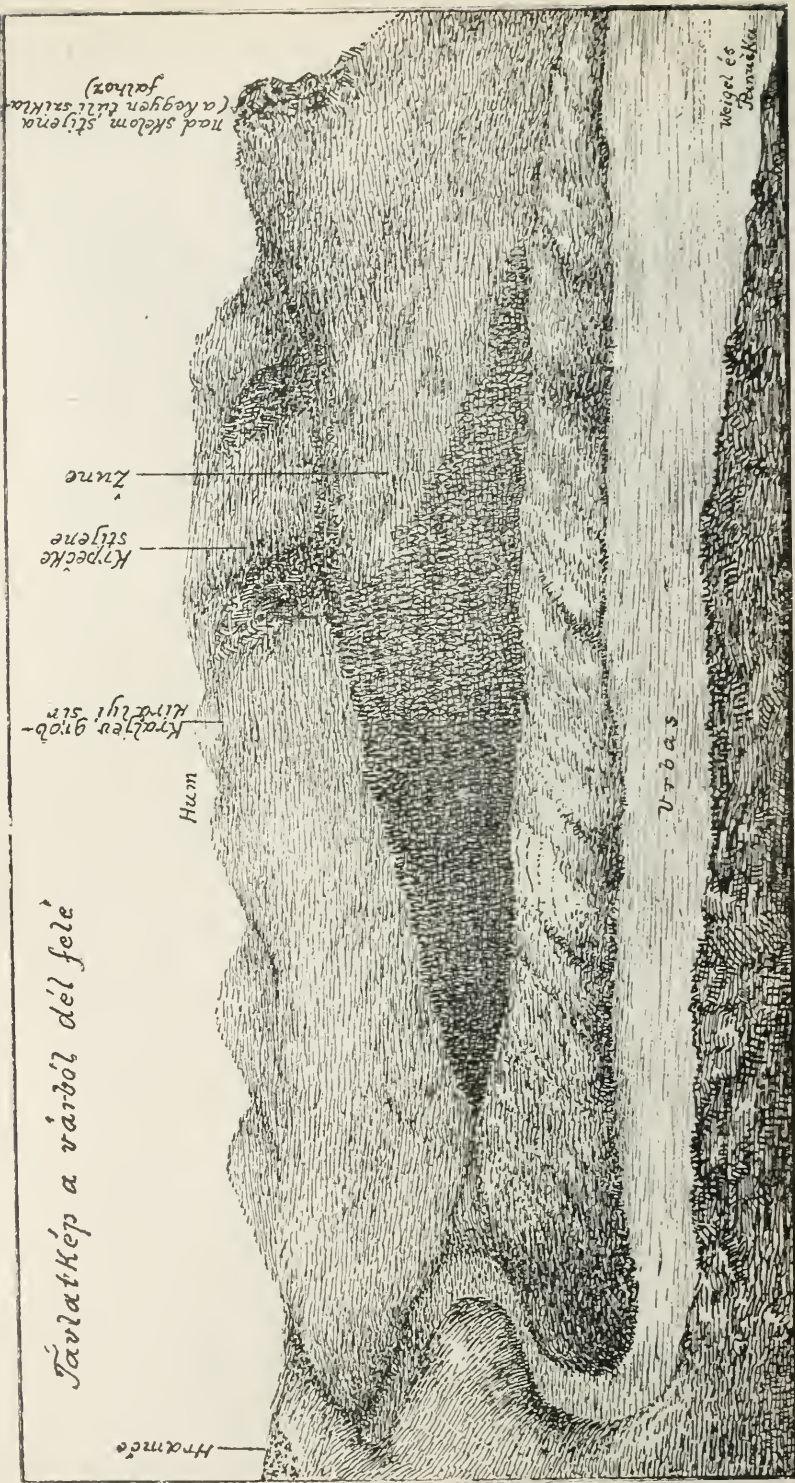
Es heisst, dass Truppen des Königs Matthias auch Ključ im Sanatal berührten; der Weg von dort nach Jajce dürfte zwischen Sitnica und Varcar Vakuf in die sub 3 genannte Verbindung eingemündet haben.

Ich neige zur Ansicht, dass die Vorrückung des grössten Teils der Streitkräfte, jedenfalls aber der Artillerie, auf der Linie 3 erfolgte.

Da alle Angaben immer darauf hinweisen, dass König Matthias zuerst die untere Stadt in Besitz nahm und erst ziemlich viel später die obere Stadt, so glaube ich, dass seine Sturmangriffe hauptsächlich gegen den Teil nächst des Banja-Lukaer Tores gerichtet waren. Dort mochten wohl auch die einheimischen Katholiken den Angreifer mit Rat und Tat unterstützt haben.

Die Berennung und Einschliessung erfolgte vermutlich von der Pliva bis an die vereinigten Vrbas-Pliva. Die Hauptmasse des Artillerie- und des Sturmgrätes aber dürfte von Borci über das Carevo polje und die Katina gegen Bašće luči herangebracht worden sein.

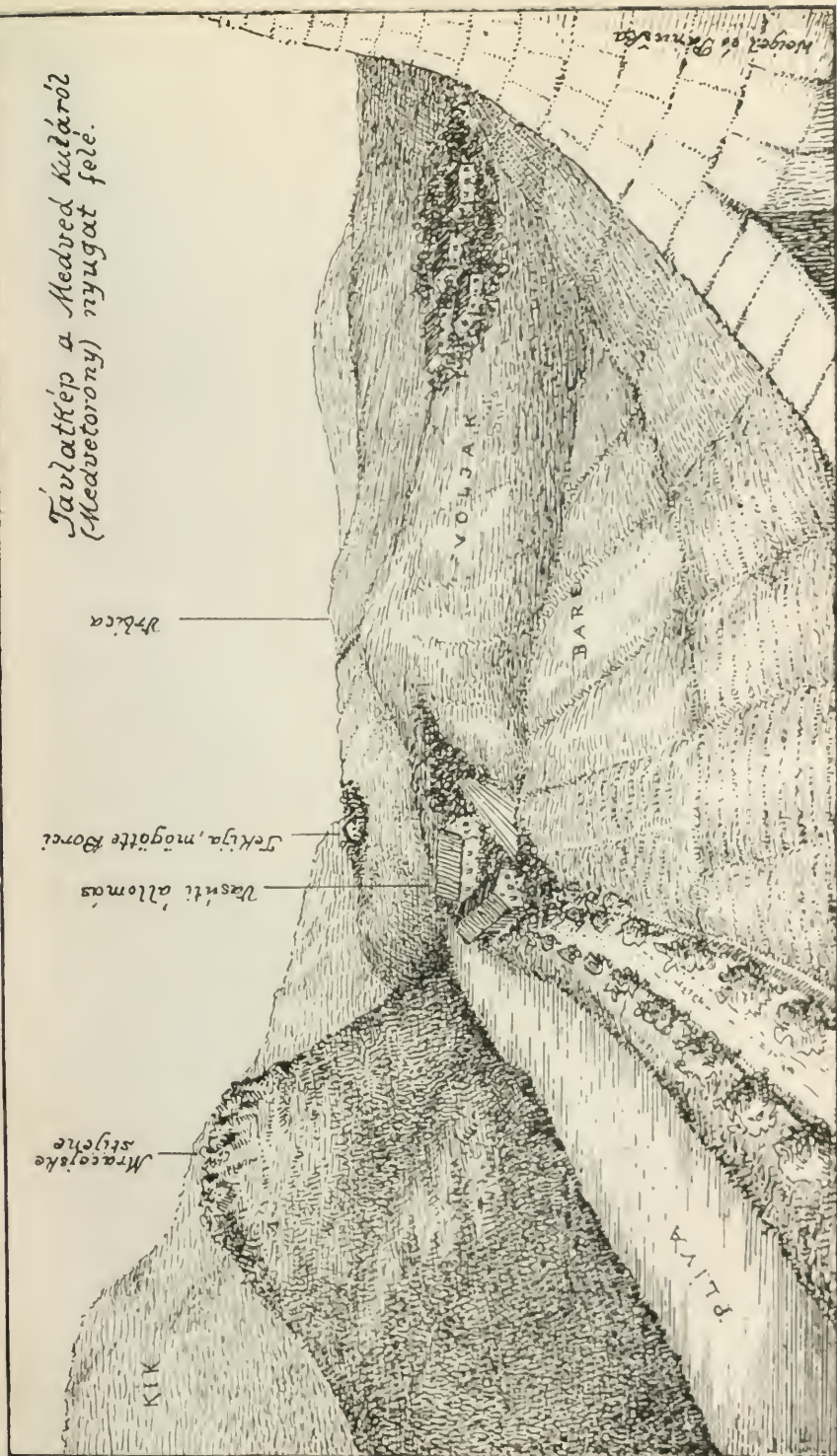
Südlich der Wasserlinien der Pliva und vereinigten Vrbas-Pliva dürfte vom Angreifer zunächst nicht viel zu bemerken gewesen sein. Dort blieben die Türken wohl

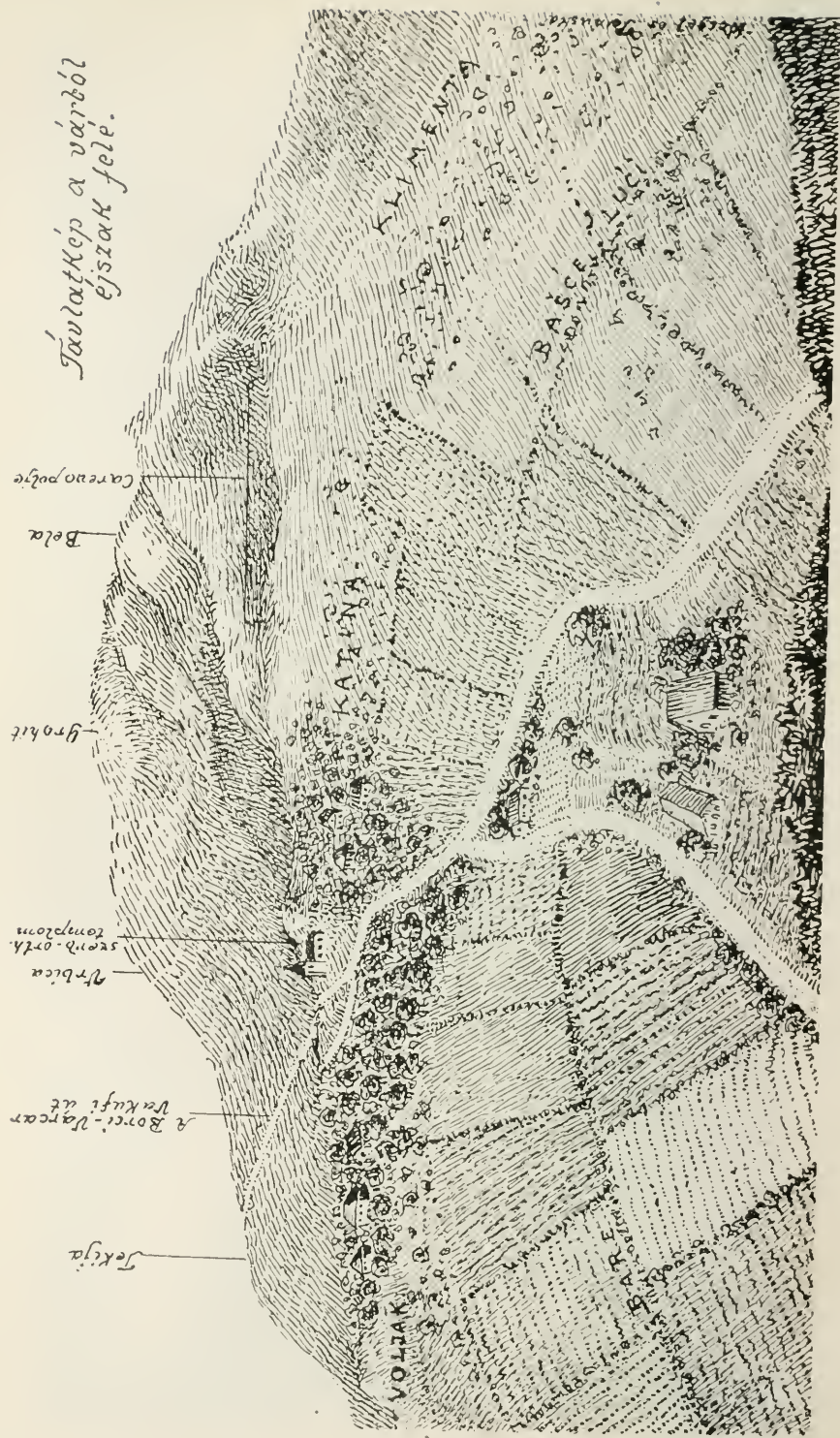
14. sz. Weigel Ferencz vázlatai után rajzolta Panuška, Szövegben 7. sz. a. említve a 327. lapon.

*Táviratkép a Medved kúráról
(Medvetorony) nyugat felé.*

Мрако́е
Уснѣ а́лломас
Сѣкѣя, мѡгѡте дѡрѣ
Дѣка

15. sz. Weizel Ferencz vázlatai után. Szövegben G. sz. a. említve a 331. lapon.

16. sz. Weigel Ferenc vázlatai után. Szövegben 8. sz. a. említi a 331. lapon.

fast während der ganzen Belagerung die Herren, es sei denn, dass König Matthias im Winter grössere Kräfte über die jedenfalls irgendwo genug tragfähige Eisdecke des Vrbas auf die Südseite von Jajce übersetzen liess, um so die Festung vollkommen abzuschliessen. Übrigens ist der Vrbas bei niederem Wasserstand trotz reissender Geschwindigkeit beschränkt fahrbar. Hochwasser im Frühjahr und Herbst, aber auch im Sommer, wie wir uns in den Tagen der Besichtigung überzeugen konnten.

Der über Borci anrückenden Belagerungsarmee bot sich das Bild der Festung nach Erreichen der Höhen Tekija und Vrbica (siehe Skizzen 6 und 8) etwa so dar, wie es in der Skizze 9 veranschaulicht¹ ist. Es lässt keinen Zweifel zu, dass die Festung vorzüglich angelegt und ihre leichte Verteidigungsfähigkeit für die damaligen Waffen durch die Natur ausserordentlich begünstigt war. (Isolierter Berg, der die Umgebung dominiert und dessen Südseite infolge der sehr glücklichen Lage des Pliva- und Vrbasbettes damals unangreifbar gewesen ist.)

Trotzdem scheint der König es sehr energisch versucht zu haben, die Festung in *einem* Ansturm, der hauptsächlich gegen die untere Stadt gerichtet war, überfallsartig einzunehmen.

Der Erfolg dieses schneidigen Vorstosses war die Einnahme eines Turmes, wodurch die untere Stadt am 4. Tage der Belagerung in die Hände des Angreifers gelangte.

Dann aber nahm die Belagerung jenen schleppenden Verlauf an, der für die damaligen Festungskämpfe ziemlich typisch war.

Wir dürfen eben nicht vergessen, dass die Hilfsmittel des Angreifers sehr bescheiden gewesen sind, besonders die Geschütze. Diese waren sogenannte „Schlangen“,² an denen wir heute mit recht vieles auszusetzen haben. Die Rohre sind sehr lang, die Pulverladung war zu klein, so dass das Geschoss schon im Rohr eine ziemliche Verzöge-

¹ Ezt a vázlatot nem reprodukáltattuk. Jajcát a Volujak felől nézve tünteti fel, de az V. fejezetben közölt összképek fölöslegessé teszik.

² Ihre grösste Schussweite dürfte ca. 600 bis 800 m betragen haben.

runge seiner Fluggeschwindigkeit erlitt. Die Wucht desselben beim Auftreffen am Ziele war also gering. Die passive Widerstandskraft der Festungswerke spottete daher meist einer Beschiessung durch die Artillerie.

Der streitbare Zipser Abt, der von König Matthias vor Jajce als „Belagerungsartilleriechef“ bestellt war, mochte deshalb einen schweren Stand haben, um seiner Aufgabe gerecht zu werden. Eines aber geht aus den vorhandenen Angaben über den Kampf hervor: die Artillerie verlegte sich gar nicht auf das „Breschieren“ des Festungswalles, sondern beschoss die ganze Stadt. Es mussten auch die Verteidigungsgeschütze niedergehalten werden, welche wahrscheinlich nächst der Türme — und wie der Führer zu wissen meint, hauptsächlich beiderseits der Tabija kapija — aufgestellt waren.

Jetzt war auch der Winter hereingebrochen, der eingefrorene Vrbas war kein Hindernis mehr, das Einsetzen von Geschützen südlich des Flusses konnte daher keine Schwierigkeit bilden. Von hier konnte die vollständig eingesehene Stadt wirksamst bombardiert werden.

Dadurch aber mussten die Türken notgedrungen sich auf das Kastell zurückziehen, wo bald Wassermangel eintrat. Das Schicksal der Festung war damit besiegelt, die Besatzung — angeblich 7000 Mann¹ — kapitulierte.

Ähnlich dürfte sich die Belagerung Jajces durch Sultan Mohammed im folgenden Jahre abgespielt haben. Nur konnte hierbei der Hauptteil der Artillerie gleich von Haus aus am Südufer der Vrbas-Pliva, also gegen die offene Seite der Festung in Tätigkeit getreten sein. Auf die unverbürgte blosse Nachricht, dass ein ungeheures Entsatzheer im Anzuge sei, liess der Sultan die Belagerung abbrechen und die Geschütze unter dem Wasserfall in den Vrbas werfen.

Ich halte die Gegend, von der die elektrische Beleuchtung des Wasserfalls erfolgt, als jene, wo sich diese tragikomische Episode zutrug.

Weigel Ferencz

cs. és kir. tüzérkari százados.

¹ Föltétlenül túlzott szám.

11.

Barcsay Géza jajczai járási főnök 1888 jún. 11-én kelt, Kutschera Hugó bosnyák-hercegovinai polg. adlátushoz Tomásevics István király tetemének kiásatási körülményeiről.

Kegyelmes Uram!

A bh. polgári adlátustól kapott sürgönybeli parancs, valamint mai napon kelt táviratom kapcsán van szerencsém a szóban lorgo csontvázelelethez még a következő megjegyzéseket fűzni:

Folyó hó 6-án a bh. országos múzeumtól ideérkezett dr. Truhelka, a ki tudatta velem, hogy Jajeza történetét, valamint a történelmi emlékeket illetőleg (katakombák, temetkezési helyek stb.) Jajeza környékén több helyet fog megtekinteni és hogy az utolsó bosnyák király, az 1463-ban kivégzett Tomásevics István állítólagos sírhelyén, az úgynevezett Kraljevski sírban ásatásokat fog végeztetni.

En azonnal rendelkezésére bocsátottam a szükséges munkásokat, miután régebben már magam is foglalkoztam azzal a gondolattal, hogy itten ásatok, de he akartam várni egy szakértő kiküldetését, hogy az ásatás biztos eredménnyel járjon.

Hogy minden feltűnést elkerüljünk, csak 7-én este mentünk ki a munkásokkal a lelet helyére, a mely jó negyedóránnyira van a Vrbas jobbpartján elterülő Wozlat nevű városrésztől, közvetlenül a Pliva vízeséssel szemben emelkedő Podhumicia nevű hegy mögött.

A temetkezési helyen egy nagy négyszögletes csiszolt kőlap fekszik, a melyen még homályosan elmosódott jelek láthatók. Csak szakszerű vizsgálat tudná megállapítani, hogy ezek feliratnak a maradványai-e, avagy pedig egyéb jelek. Valószínű, hogy a kőbe egy kereszt volt bevésve.

A kő, a mely körülbelül 20 centiméternyire áll a földben, alsó oldalán ki van vájva és egyik sarkán megrongálódott. Ez a körülmény, valamint a mellette levő gödörszerű, de csekély bemélyedés arra enged következtetni, hogy már korábban is végeztek itt jelentéktelen ásatási kísérleteket.

A kőlapot a munkások eltolták és megkezdték az ásatást. A földréteg humusban szegény, kavicsos és agyagos. $\frac{3}{4}$ méternyi mélységben nagyobb, boltozatszerűen elhelyezett kövekre bukkantunk, amelyeket azonban annyira elborított már a föld, hogy biztonsággal semmire sem lehetett következtetni.

Ezalatt a kőréteg alatt ismét egy fentebb leírt földréteg következett és így egy méternyi mélységben még semmit sem találtunk. Tovább ásva másfél méternyire egyszerre csak koponyacsontokra bukkantunk.

Most már természetesen a legnagyobb óvatossággal dolgoztunk tovább és Truhelkának sikerült késével egy emberi koponyát kikaparni, amely azonban egészen meg volt töltve földdel.

A legnagyobb vigyázatosság és óvatosság mellett sem lehetett elkerülni, hogy a kiemelés alkalmával a koponya ne hulljon szét részeire. Az egyes darabok azonban mind jó karban vannak (az állkapocsban még néhány fog is van) és szakértő ismét összeillesztheti.

Közben sötétetni kezdett. Az ásatási helyet gondosan elföldtük kövekkel, ráhengerítettük a kőlapot és a koponyát magunkkal vittük.

8-án hajnalhasadáskor ismét folytattuk a munkát, a mely alkalommal az egész csontvázat úgyszólván hiánytalanul találtuk meg.

Megállapítottuk, hogy a csontváz nyugattól kelet felé feküdt, a fej a törzstől el volt választva és a mellre téve. A csontváz sértetlen, a csontok közül azonban a felsőlábszárcsont törött.

A csontvázat kövek takarták. A fej alatt két kicsiny ezüstérmét találtunk, a melyek Truhelka szerint Nagy Lajos (Anjou) idejéből valók és rajtuk a kombinált magyar és francia címér látható. A lábak mellett egy béklyószeg, vasgyűrű feküdt.

A csontváznak csak egyes darabjait lehetett megtalálni, a melyeket azonban gondosan kiválogattunk, megjelöltünk és a járási hivatalnál elhelyeztünk.

Az összes csontokat óvatosan megtisztítottuk a rájuk tapadt földtől és folyékony enyvben megmártogattuk.

A mint ma sürgönyileg jelentettem, a kapott parancs értelmében a lelőhelyet bekerítetttem. Szándékom továbbá Ő császári és királyi Fensége megérkezétségéig a csontokat itt tartani és Truhelkával történt megállapodás után, a mennyiben Kegyelmes Uram másképen nem óhajtana intézkedni, az országos múzeumnak Sarajevoba megküldeni.

A fentebb említett két ezüstérmét Truhelka már magával vitte Sarajevoba.

Megemlítem még, hogy a történelmi adatok szerint Tomasevics királyt állítólag a Hum-hegy aljában temették el. Ez most annyiban látszik beigazolódni, hogy a lelhely tényleg a Hum-hegy ama részén van, a melyet Podhumnak neveznek és hogy úgy a mohamedánok, valamint a katolikusok, főleg a francziskánusok körében a hagyomány ezt a helyet jelöli meg az utolsó bosnyák király sírhelyéül és Kraljewski-sírnak mondja.

Jajcza, 1888 június 11.

Barcsay Géza s. k.,
járási főnök.

12.

a) Mátyás király tartózkodási helyei 1463-ban.

Január	3.	Buda.	(O. L. és Ráth.)
"	4.	"	(O. L.)
"	6.	"	(Zichy okm.)
"	22.	"	(" ")
"	28.	"	(" ")

Február	6.	"	(Ráth.)
"	8.	"	(O. L.)
"	14.	"	(O. L.)
"	17.	"	(O. L.)
"	19.	"	(O. L. és Ráth.)
"	24., 26.	"	(Ráth.)
"	28.	"	(Zichy okm.)
Márczius	1.	"	(Ráth.)
"	3., 11., 12.	"	(O. L.)
"	15.	"	(Zichy okm.)
"	29.	Tolnavár.	(Ráth.)
"	30.	Tolnavár.	(Zichy okm.)
Április	1.	Tolnavár.	(O. L.)
"	7.	Esztergom.	(Ráth.)
"	14.	Buda.	(Ráth.)
"	23.	"	(O. L.)
"	24.	"	(O. L. és Zichy okm.)
"	25., 27.	"	(Ráth.)
Május	12.	Bátta.	(Ráth.)
"	18.	Bácsmonostor.	(O. L.)
"	20.	Bátta.	(Ráth.)
"	28.	"	(Fraknoi.)
"	26., 30.	Bács.	(Zichy okm.)
Június	1.	Dunamelletti táborban.	(Ráth.)
"	6.	Futak.	(Zichy okm.)
"	23.	"	(Zichy és Ráth.)
Július	16.	"	(O. L.)
"	19.	Sopron.	(O. L.) (?)
"	21.	Futak.	(O. L.)
"	26.	Buda.	(Ráth.)
"	28.	Futak.	(Ráth.)
Augusztus	29.	Nándorfehérvár.	(Ráth.)
"	30.	"	(O. L.)
Szeptember	8.	"	(Ráth.)
"	9., 10.	Pétervárad.	(O. L.)
"	12., 13.	"	(Ráth.)
"	27.	Verőcze.	(O. L.)
"	28.	Pétervárad	(Ráth.)
"	29.	Verőcze	(O. L.)
Október	2.	Grubisincz.	(O. L.)
November	11.	Jajcza város.	(Ráth.)
Deczember	6.	Jajcza.	(Ráth.)
"	24.	"	(O. L.)
"	25.	"	(Ráth.)
"	27.	"	(O. L.)
"	31.	"	(Ráth.)

b) Mátyás király tartózkodása 1464-ben, júliustól decemberig.

Július	1.	Buda. (Dl. 16016. O. L.)
"	2.	" (Dl. 16017. O. L.)
"	3.	" (Dl. 16018. O. L.)
"	5.	" (Dl. 16019., 16021.)
"	12.	" (Dl. 23302. és Ráth.)
"	13.	" (Dl. 29519.)
"	14.	" (Dl. 16033.)
"	15.	" (Dl. 16034.)
"	18.	" (Ráth és Zichy Okl. X.)
"	22.	" (Ráth.)
"	25.	" (Dl. 16039. O. L.)
"	30.	" (Dl. 16040., 29295.)
Augusztus	14.	Zond. (Ráth.)
"	16.	? (Zichy Okl. X.)
Szeptember	7.	Buda. (Ráth.)
"	13.	Újlak. (Dl. 16061.)
"	14.	" (Ráth.)
Október	8.	Száva folyónak <i>Racha</i> nevű gázlójánál tartott hadiszálláson. (Dl. 26405. és Ráth.)
"	19.	Zvorniki táborban. (Dl. 16073.)
November	4.	" " (Dl. 27492.)
"	9.	" " (Ráth.)
"	14.	Buda. (Dl. 16079.)
"	26.	Bács. (Dl. 26406., 36866., 26407. és Ráth.)
"	27.	" (Dl. 30207., 30860., 30861.)
December	13.	Buda (Dl. 16083.)
"	26.	Szeged. (Dl. 35647.)

c) Jajczában kelt királyi adománylevelek és missilesek.

1463. november 11. Jajcza.

Mátyás király kinevezi Pécsváradi Pétert a kolozs-monostori kolostor apátjának. (Fridvalszky : Regis Mar. 115. l. idézve Teleki : H. K. III. 349.)

1463. november 23. Jajcza városa.

Mátyás király Frangepán Mártont birtokaiban megerősíti. (Frangepán Oklt. II. 57—60.)

1463. december 6.

Mátyás király kiváltságlevele és adománya László vajda Vukcsics István herczeg fia részére a Jajcza vára ostrománál szerzett érdemekért. M. k. orsz. ltár. Bosnyák élet- és nemzedékrendi tanulmányok. LXXX. sz. a.

1463. deczember 6. Jajcza városa.

Mátyás király a Frangepán Istvánnak adományozott Medve váráról.
(Frangepán Oklt. II. 60—62. l.)

1463. deczember 9. Jajcza városa.

Mátyás a ragusaiakat nyugtatja adójok megfizetése irányában.
(Diplom. Ragusanum 620.)

1463. deczember 14. Jajcza.

Mátyás megerősíti a Latinitza Dabizsiv raguzai polgár részére a Zsigmond király, Hervoja herceg s Brankovics György deszpota által a szrebreniczai bányákat illető „glagol” írással kiállított adományleveleket.
(Diplom. Ragusanum 620.)

1463. deczember 24. Jajcza városa.

Mátyás király rendelete a gyulafehérvári káptalanhoz, hogy adja ki hiteles másolatban szálláspataki Erdélyi Péternek a káptalannak arról szóló jelentését, hogy Erdélyi Pétert a Hunyad várához tartozó s királyi adomány útján nyert Kurulyest nevű birtokba beiktatta. (Eredeti, papíron; rányomott pecsétje elveszett. M. O. D. L. 29,518.)

1463. deczember 25.

Országos levéltár. Ráth Károly.

1463. deczember 26 in castro nostro Jajce.

A király Pálóczi László országbirohoz Jajcza elfoglalásáról.
(Oklt. XXV.)

1463. deczember 27. Jajcza.

Mátyás király mandátuma a pozsegi káptalanhoz, hogy néha Korogyi János bán özvegyét Erzsébetet, fiát Gáspárt s oryavavárai (orjavavárai) vagyonukat a Pákosi Pál ellen elkövetett hatalmaskodás ügyében idézze meg a királyi udvarba. (Átírva a pozsonyi káptalannak 1464 jan. 17-én kelt relatiójában. M. O. D. L. 33,505.)

1463. decz. 31. in civitate nostra Jajcza.

Mátyás a lucrum camerae adószedőjének Szatmár megyében Kállai Lökös Pált s Pallagi Györgyöt nevezi ki. 5 portánként 1 † fizetséget költségeik pótlása fejében kifizettet. (Katona VII. 661. Kovachich Suppl. ad V. Com. II. 161.)¹

1464. január 2.

Mátyás király Hidvégi Székely Jánosnak és Szentgyörgyi Székely Miklósnak descensuskép a király tetszéséig *Kozara* várát adja. (Okltár.)

VII.

1489 okt.

Kövendi Székely Jakabnak, I. Mátyás király követének alkudozásai
III. Fridrik császárral.

Rev^{de} domine, Arbitror rev^{dam} paternitatem vestram desiderio quodam teneri, quidnam inter sacram ces. Maies-tatem, ser^{mum} Romanorum regem et inclitum regem Hungariae agatur. Itaque scire cupio rev^{dam} dominationem vestram, fuit inprimis indictus conuentus amborum regum ad festum Na-tiuitatis Marie proxime transactum. Qui quidem conuentus ob defectum mandati caesarei fuit prorogatus quoad plenum man-datum Cesaris adesset, ad nutum tamen certum temporis prefixum fuit. Interea temporibus Jakobus Zackel, regius dux copiarum in Rakerspurg, contulit se ad Portum Naonis et postea in Laibacum, quem Cesar perbenigne excepit, pulchrisque muneribus preter consuetudinem suam donauit. Ibi nomine regis Hungarie peciit, quod Maiestas filium suum illegittimum bastardum regem Bossne et Croatie crearet. Secundo loco peciit sibi fieri opem contra Thurcos, quod si Cesar faceret, tunc rex vellet omnia opida, castra et fortalicia que in ducatus Stirie et Karinthie tenet, sue

¹ Kovachich Vest. Com. II. 161. alatt csak 1463. Jajcza kelettel idéz egy oklevelet, melyben Kállai Lökös Pálra bízta a kamatnyereség beszedését Szatmár megyében, öt portánként 1 arany. (Idézi Teleki III. 316.)

imperiali Celsitudini restituere. Tertio loco rex velit tenere ea opida castra et bona in Austria que ipse Marte et gladio ac multa impensa comparavit, et in recompensam velit nunc curare atque efficere, quod incole regni Hungarie Cesari et filio suo homagium prestare deberent, quod ipsi post obitum regis neminem alium in eorum regem et ducem Austrie habere vellent, quem Cesarem et eius filium. Quarto, quod Cesar annueret quod rex in Austria novam impositionem seu exactionem super vinis habere possit. Item de opidis, castris et bonis que ab ecclesia Salezburgensi, Patauensi et aliis ecclesiasticis personis haberet, vellet agere pro arbitrio Maiestatis sue cesaree. Imperialis Maiestas respondit, se libenter velle creare filium suum regem Bossne et Croacie, quando sunt voluntarii eum recipere in regem, spe freti quod rex sit sibi contra Turcos opem laturus. Sed condicionem ducatum Austrie concernentem Cesar noluit acceptare, sed voluit quod rex cederet omnibus opidis et castris, ac aliis munitionibus et bonis que in Austria detinet, pro quo Cesar velit sibi honestam pecuniarum summam dare. Itaque Zakel abiit ad regem et postea iterum in Traburg ad cesar. Maiestatem rediit. Cesarea Maiestas, Romanorum rex, dux Albertus, Georgius, Otto et Cristofferus Bauarie, duo duces de Braunsswig marchio Sigismundus de Brandenburg, oratores Venetorum, domini Coloniensis, Treuerensis, ducis Sigismundi Austrie, ducum Saxonie, archiepiscopi Premensis sunt in Lynntz quod est opidum superioris Austrie. Rex fertur adhuc esse Bude, qui misit d. Baradiensem, d. Cristofferum de Liechtenstain et nonnullos alios oratores in Mellicum, vbi dux Otto Bauarie cum nonnullis oratoribus principum expectat eorundem oratorum regionum aduentum ibidem, initium tractande pacis facturi, quod deus omnipotens bene vertat.

Az admonti XV. sz. formulás Codex f. 130, 415. sz. V. ö. J. v. Zahn: Über ein Admonter Formelbuch des XV. Jahrhunderts. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen. Graz. 1880. 73 - 74. II.

VIII.

1522.

Korbaviai Károly horvát bánnak közlése a török végek állapotáról, mely Adelshausen György német lanczkenét kapitány útján Rotenhan Sebestyénnel közöltetett informatiókép a német birodalmi rendek részére.

Diese erfahrung hat der wan oder haubtman aus Crabaten von einem gefangen Turcken bekummen, vnd ist mir Sebastian vom Rotenhan durch Georgen von Adels-hawsen, so etlicher fenlin knecht haubtman doselbst gewest, furtter vberantwort, anno etc. XXII.

Inn Sendrow oder Smedra (Szendrő), des Turckischen keisers stat vnd schlos sind die hernachgeschriben alweg in der hut oder besetzung.

Item Mirzylynyty vierhundert, die haben IIII weyuod oder haubtleut, vnd sie heyssendt Nasadnitzben, vnd ein ytzlicher hat ein tag III asper; aber der vier weyuoden hat yder X asper vnd die zehender aus inen ein yglicher IIII asper, die acht ich als die rotmeister bey den Teutschen.

Item Alapir, die do haben iren freyen willen, aus dem schlos auszugzen, ob sie wollen, auf Nasad, der sind sibenhundert, vnd die haben auf ein yden tag vmb iren sold V asper, vnd ire zehener oder rotmeister haben vf ein tag VI asper vnd haben einen obersten, der da hayst laga, der da hat ein sold heyst Laua, ein tag XX asper.

Item Zeychary IIII hundert mit dem weysen Zarckulis, die do hayssend des keisers sune, die haben auf ein tag sold VI asper, vnd die haben einen obersten, der do hayst laga, welchem ein yglichen tag geben werden XX asper.

Beslie oder hwsarone funffhundert, der yder hat ein tag VII asper, und die haben auch ein weyuod, dem man alle tag gibt XX asper.

Zagrathora, die aus den slingen werffen, der seynd zweyhundert, hat yglicher ein tag IIII asper vnd ir zehener oder rotmeister VI asper.

Lumbardary heyssend puchssenschutzen zweyhundert, ein yglicher ein tag IIII asper, ir zehener aber VI asper.

Summa macht bey XXIIII^c man.

Mitzilintzsy sind, die das volck in schiffen mit iren dynern vberfurn, der sind IIII, vnd die durffen nit in den krig oder zu anndern geschefften, die sindt aller zinss vnd steuer frey.

Es sind auch etlich kaufleut vndter inen, der einer hat III oder IIII rösser, vnd mugen streitten aus irem guten willen.

Der nachuolgenden dreyer artickel hat mich obgemelter von Adelshawsen bericht.

Item die Saw ist vngeuerlich brayt bey dem flecken Welica auf IIj¹ hundert schrit vnd hat aber sunst noch zwen arm darzu. Es ist auch nit wol der ortten vberzukommen mit prucken oder annderer gestalt.

Es hat auch gros wäld, alle zweyer oder dreyer meyn brayt, zwischen dem wasser, gnant Wan, vnd der Orbas, vnd die seyen mit groffen schlegeln vnd hagen verhawen vnd beschlossen.

Nochmals habt ir ein wasser, heist die Drüa, ist vast pös daruber zu kommen, wiewol es sunst ebene land gnug hett zu zihen, wo die zwey wasser vnd die weld er nit weren. Es ligt auch der Schabatz, so Turekisch ist, vndter der Dryua, habt nochmals dauon allein vier Hungrisch meyl gen Krigischen Weissenburgk.

Des wan oder haubtmans in Crabaten rathschlag, wie man wider die Turcken in Boßner land krigen moge, in disem iar gemacht.²

Zum ersten von den brucken vber die flissenden wasser zu reden, ist ein bruck bey dem flecken Welicken vber die Saw, aber doch zweiffenlich, ob ein großer herzug daselbst vberkommen mog, aber uf zwelff meyn darunder bey einem flecken, Czigleno gnant, khunt man nutzlicher vber die Saw brucken machen, dann so man daselbst vberkeme in Boßner land, so yzo Turekisch ist, khunt man dester leichter on verhynderung der gepirg vnd groffen weld oder wasser in ebem lande biss an Schabatz vnd Krigischen Weissenburgk ziehen.

¹ = 21/2.

² „in disem iar gemacht“, idegen kézzel betoldva.

So man aber zu Welicka (Velika) vberprucken wollt, must man durch große enge gepirg vnd lange weld auch uber ein wasser, die Boßna gnant, welche mitsampt der Drein in die Saw fleust, ziehen, darumb ist bey Czigeno alls dem nydern ort pesser gegen Schabatz vnd Krigischen Weissenburgk wartens, ein volck vberzubringen, dann so das wasser anlaufft oder wechst, mag nymand zu Welicka vber die Saw kommen. Es ist auch daselbst daruf nit mit schiffen zu farn.

Item die sterckern schlos in Boßner land, so den Cristen abgedrungen sein vnd daraus ytzo durch die Turcken der großt schad geschicht, volgen hernach, das erst Rog, Betzhertze, Alba in Dlamogh, Klvgh oder Kluschi, Kamengrad; vnd darnach, als konig Ladislaw gestorben ist, haben sie auch nahend bey dem Venediger mer gewonnen Zkradin (Szkradin), Thlin (Knin), Worhorychki (Vrhreka), Zwyn (Szluin), Chachwyn (Czaczvina).

In belegerung vnd widererobierung der ytztnanten schlos mochten das fußuolck puchßen vnd prouand vber das mer vnd die raysigen vber land dahyn bracht werden. Man dorfft auch puchßen darzu, domit man hohe perg-schlos prechen konte.

Aber nahendt bey dem wasser, die Saw gnant, seynn die schlos verlorn, Bochyatz (Bacsác), Iezero, Kothor, Zekel (Szokol), Kozorwwar (Koszorúvár), Prwzatz, (Prušac), Otdrawuych vnd sunst vil cleinere, so in der nehe dabey ligen, welche alle uff einem zug mochten erobert werden; vnd in Boßnen sind anndre vil schlos, wann man aber dise grossern gewunne, so wurden sie die kleinen selbst verlassen.

Zu erobierung obgemelter flecken wer an funffzehntaußend mannen außershalb der inwoner diser land oder zum geringsten an zwelfffthaußent guttem geubtem krigsfolck gnug, doch mit der vnterschied, das der Turckisch keiser an anndern ortten mit krigen beladen were.

Den Cristen, so in Boßner land gegen dem mer wartens krigen wollten, mocht man prouand vber mer, vnd den anndern, die gegen der Saw wartens legen, die uff

der Saw zufurn; sunst khan man hierinn nit wol weg fynnden, es wer dann, das inn dem Windischen land, so der cron Hungern vnderworffen ist, durch die regirer oder oberkeit beuolhen wurde, das außershalb der landherrnn vnd des adels daselbs die gantz landschafft khein anndre sorg oder auflag des krigs halben hette, dann das sie uff parippen vnd wegen prouant zufurten, auch oberurte vom adel ire krigsuolck den Cristlichen heren zu hilff schiketen, und iobagiones, das seynn die prouant dargeben.

Nachuolgende verzeychnus, mit was rustung kunig Mathias von Hungern etc. die Turcken glucklich bestritten, hab ich Sebastian vom Rottmhan Ritter anno etc. 7¹ aus einem alten buch abgeschrieben, damit dieser zeit die Cristen villeicht etwas berichts daraus nemen mochten.

Anno domini tausent vierhundert vnd sibentzig zog der Cristlich konig von Hungern vnd Beheym, Mathias gnant, wider den Turcken mit herescraft; vermerck die ordnung, schiffung vnd furnemen, von erst in der samlung der schiff, die man in Lateyn nent classis, uf der Tunaw vnd Saw, der schif aller seind bey dreyhundert vnd dreissig grosser vnd mittelmäßiger vnd in den, als man achtet, bey achttaußent ruderer gewest, vnder denselben waren gewapnet mit raislangen spissen² bey taußent und sibenhundert, die anndern den merern teil, haben pogen vnd armbrust gehabt

Undter den schiffen sind sechtzehn gar groß, schir den galleen gleich gewesen, gnant Gallee Bastardo, der yglichen vierundsechtzig ruder het, vnd drey große puchßen, die schossen steine, ein kleinen eymers gros, vnd uber das uff einem yglichen dieser schiffe ein hundert hackenpuchßen³ vnd zu einer yglichen obgemelten haubtpuchßen drey puchßenmeister.

¹ „anno etc. 7“ ugyanazon kézzel betoldva, mint a 2. j.

² Gyalogosok könnyű lándzsája.

³ Szállítható kézi ágyú, hossza kb. 120 cm., súlya 30 kg. Az elsütésnél esőve a földbe szúrt ösztörűre (villara) van illesztve.

Vndter den dreyhundert vnd dreissig schiffen waren etliche, die man inn der Niderlendischen Teutschen sprach nitzadi¹ nennet, nemlich zu Krigischen Weissenburg vierunddreissig vnd waren wider den wasserstrame auf vnd ab gar fertig vnd behend, also das ein yglich schif achtzehen ruder hette. Es waren auch auf ydem derselben schif achtzehen hackenpuchßenschutzen, zwey halb schlenglein² vnd vier puchßenmeister vnd solche schif waren lang *geschmogen*, gespitzet vnd vf yder spitzen lag eins der obgemellten halb schlenglein.

Aber uff der samblung aller schif waren sunst vil gar großer haubtpuchßen vnd acht pleiden,³ domit man gros stein wurfft, vnd etlich etliche mörßer, daraus man werffschuss thut, vnd ander krigische zeug.

Mer in versamlung der schif, wen man zu lande landet, hilt man die ordnung, das in zweyen stunden ward ein festung oder besatzung gemacht von großen stecken, eyßeren kettendicken schwimladen vnd gräben vnd der erden, so tief vnd weit, das vff wasser vnd an dem lande alle solche obgemellte der Cristen schif, gros vnd klein, bewart vnd versorgt wurden, darinn auch ob sibentaußent werlicher manne sein mochten, darinn waren allenthalben bey vierzig hauffnitz⁴ uud tarraspuchßen, das seyn villeicht ytzo halb schlenglein vnd falckennoten, vnd waren die schif bewart, auch vmbstrickt mit eysnen keten vnd anderen instrumenten, also das mit den obgemellten grossen sechtzehen schiffen, alle anndre schif vmbgeschlossen wurden, als mit einer ryngmauern.

Hernachuolet dieses kunigs here,
macht vnd ordnung auf dem lannde.

Am lannde so volkten seinen kuniglichen gnaden gewonlich nach neben der Thunaw oder Saw bey funf-

¹ Íme a naszád szó eredetére adat.

² Hosszúcsövű könnyű tábori ágyú.

³ Vetőgép, melylyel 50 mázsás követ is rázúdítottak a támadott tárgyra.

⁴ Mozsár haubitz, *tarack* puska, vagyis nehéz ágyú. A kettő a lafettában különbözik.

taußent hussern vnd rotschen zu roß, also ob not gethan hette, das dieselben mochten die veynd befechten, in sie sprengen oder zu vnd von ine scharmutzel, welche konnten auch ein tag zehen meil raissen vnd dannocht wider desselben tags oder ein wenig in die nacht in ir gewarsam kommen, welche auch sich vnd ire pferd mit vast geringer speis vnd futterung benugen liessen.

Item sein kuniglich gnad het mit fursten, prelaten, herrn vnd vnderthanen bey dreythaußent wagen, mit den man dann ein zwifache wagenpurg schlusse.

So het sein koniglich gnad dreissig großer puchßen, die schossen stein als ein yemer ved zwie sovil tharraspuchßen, gros vnd klein, das ist veldtgeschutz.

Streitwagen vierundzweinzig vnd aus yglichen wagen oder den puchßen, die darauf waren, mochten geschossen werden vierundviertzig stein in einem scharmutzel oder schlacht. So het sein kuniglich gnad noch funffzehen streitwegen vnd von yglichem wurden geschossen oder gebraucht sechs puchßen, die grosser lot dann die obgemellten schissen.

So het sein kuniglich gnad söldner aus Beheim, Slesien, Merherrn vnd anndern Teutschen landen bey zweythaußent zu ross vnd achttaußent zu fus, dergleichen aus seiner kuniglichen gnaden kunigreich Hungern het er zweintzig taußent geraysigter vnd zu fus viertaußent mit bafysen vnd armbrosten. Aus Sibenburgen het sein kuniglich gnad volck, die man lacken nent, zu ross sechzehentaußent, der yglicher ein spis schiebt vnd ein handpogen furte, mit reschen schnellauffenden rossen etc. So haben auch dieselben lacken sechzehentaußent zu fus gehabt, die gegen den Turcken zu kriegem geubt, vnd yglicher ein schildhandpogen vnd eyseren kolben het, die auch erwelt schutzen waren.

So waren auch in dem here gar grosse handpuchßen acht, der yde stein schoß bey zweyen eimern gros, pleyden oder handtwerc auch acht, zehen großer puchßen, daraus man feuerkugel vnd anders schoss vnd wurff; so het man auch vberal bey dreytaußent hacken vnd handpuchßen vnd sovil gemeiner puchßenschutzen vnd bey achtzig puchßenmeistern.

Aus der Walachey het sein kuniglich gnad auch in irem solde vf zweythaußent raissiger Walachen, die vast streitbar, darumb lobet man sie fur annder. die auch vnd ir elltern weylund mit seiner koniglichen M^t vater seligen gedechtnus, Huniad gnant, darzu mit ime kunig Mathias in vil streitten gewesen, vnd bey zehentaußent zu fus, die alwegen geubt waren, geschicklich zu streiten wider die Turcken.

Der weyda aus der Molda hat auch neben seinen koniglichen gnaden inn seinem here zwelffthaußent zu ross vnd zweintzig taußent zu fus vnd etlich vil grosser puchßen.

Der weyda aus der Wallachey het fur sich selbst zu ross achttaußent vnd zu fus dreissigthaußent, die an den grenitzen in der Wallachey ligen bliben vnd sich selbst beschutzten wider die Turcken.

Der so obgemellten bericht gethan,
hat daran gehengt, wie hernachvolgt.

Vnd ist nu bey hundert iarn, das die Turcken mit den Wallachen stettigs krigen vnd streitten, aber sie haben von gottes gnaden inen bissher nichts mogen angewinnen, wann die Thunaw mitlet zwischen in; so wiss auch, lieber, das vor dreyen tagen, da die unnsern gen Tymelsburg kommen, haben sie gestossen an ein haltstat der Turcken aus zineder vnd miteinander getroffen, ist ein namhaftig weyda da nidergelegt vnd gefangen mit vil andern Turcken. Darnach so ist der dispot, so ein regirender herr des Boßnerlands, vber das wasser gezogen, vnd seynn desgleichen die Türcken von Sendrôw an ine kommen; da ime aber gor der almechtig sig gegeben, dann er hat aber ein weyda nidergelegt mit allen den seinen vnd vierundvierzig abgehawener Türckenköpff mitsamt den gefangen vns zugeschickt. So haben wir vns auch ume einen flecken, Saschav gnant, daraus sie vns in vnnser land vil beschedigung gethan haben, mit gottes hilff angenommen, das belegt vnd hoffen das zu arbeiten. Was vns dann der almechtig got zufügt, mit glücklichem sig, will ich dir auch nit verhallten.

Cs. és kir. házi udv. és államlevéltár Bécs (Wien). Mainzer Reichs-tagsakten. Faszim. 4b, fol. 210—215'. Kiadatlan XVI. századi másolat.

IX.

Izdencz—Sdencz, 1525. jan. 25.

Frangepán Kristóf levele barátjához Giovanni Antonio Dandolohoz. Jajcza elleni diverziójáról.

Magnifico missier Zuan Antonio amico carissimo. Più et più giorni sono che non havemo ricevuto nessuna lettera di vostra magnificentia, nè anche havemo possuto scriver ad quella per molte occupatione. Adesso havemo alquanto de tempo de scriverve questa presente, pregando ne vogliate risponder sopra essa, et avisarne de vostro ben stare qual desideremo intender in ogni tempo. Primo ve facemo saper, che fin al presente molte discordie sono state tra li signori prelati hongari et li regnicoli, et specialmente più adesso che mai, et è stato più volte ad tal ponto in questa proxima dieta passata, che hanno voluto li regnicoli amazar li magnati. *Tamen* a l'ultimo si è remesso ogni cosa a questa dieta proxima de San Zuane, che in essa si dieba concluder ogni cosa. In certa villa dicta Hätuam, 6 miglia de là da Buda, li hanno commesso li regnicoli che diebba ogni homo apparer sotto pena de perder la roba et vita. Apresso ve notifichemo, se pria non vi è stà noto, che la cità de Jayza penava del victo, et non li era in posto victualie oltre un anno e mezzo, come se soleva quatro volte a l'anno, et per questo non era in posto victualie in spazio de 18 mexi, perchè il Signor turco non voleva far tante spexe de guadagnar una tanto forte citade con artellarie per esser fortissima; ma per fame sperava haverla perchè la è circondata de castelli del Turco, che non poteano quelli di Jayza lavorar loro terreni, nè vivono de altro molti anni che sol di quelle victualie, che se portano quatro volte ogni anno. Et havendo commesso el Signor turco al bassà di Bosnia che debba devedar metter tal victualie a Jayza con tutte sue forze, sotto pena de esser scortegato, esso bassà fece ogni possibile provista, *taliter* che non potè intrar un strenuo milite nominato Turech Michael con molti milia di gente, nè anche il nobile Petro Cheglevich. Cossì anco da poi fo commesso a li signori bani de Croatia Francesco Bathiani et Zuane Tathani *cum* exerciti non pochi doveseno imponer

victualie in la preditta citade; nè essi potero farlo, perchè il bassà, non sol con copie molte equestre et pedestre custodivano la via, anzi la haveano serata in una vallada strettissima et molto aspera con reperi, fossi et munita con grande numero de fantarie, schiopetieri, et alquanti archibusi. Per le qual cause non si poteva dar il victo ad quelli di Jayza, qualli veneno a patir grandissima penuria et fame. *taliter* che scampavano alcuni cittadini abandonando dentro tutte sue famiglie, moglier et fioli, non potendo più haver de la carne cavallina, con quale se haveano substatato per molto tempo. Et havendo inteso il bassà questo da li presonati, se messe sotto la citade de Jayza con tutta sua potentia de Bosna insieme con lo sanzaco de Herzegovina, et cominciò bombardar la terra con 7 peze de artelleria, et principio de doi bande far le mine sotto terra, *nihilominus* havendo sempre in bona custodia quello loco stretto, dove havea serato la via con tanto stretti reperi et fossi, che nessuno passasse. Noi, trovandose a Buda, presente serenissimo re Ludovico in consiglio, dove uno venuto de Jayza, exuto de nocte, per nome Zorzi Mersich narrave la fame, qual pativano quelli fidelissimi cristiani, et aldendo tra altre sue nariare, caso mai più caduto da poi la destrutione de *Jerusalem*, che una madre tenendo il suo fantolino in brazo, et vedendolo morire de fame, com'è solito penare a tutti che se aproximano a la morte per fame, non potè patir in veder così penare suo fiolo, et lo butò in lo fiume, qual corre sotto li muri de la citade de una banda. Aldito tal caso, fussimo mossi de insuportabile compassione, se offersemo a la S. R. Maestà voler tentar in poner victualie in la citade de Jayza, che Sua Maestà ne dagi quelle copie, insieme artellerie per noi nominate, quale ne forono tutte promesse, et bene le potevano dare senza nessuno tale discomodo regio, overo de li signori. *Tamen*, le nostra antiqua febre de inimicitia et invidia ruinò contra de noi. *taliter* che non havessimo terza parte di gente promessa. *Nihilominus* se inviasemo, un Venere a dì 9 dil presente Zugno passassemo lo vado de Sava con speranza in lo Omnipotente, perchè tutti altri de lo

exercito pochissima speranza ne davano, anzi ne preponevano assai esempi a la giornata acaduti et *nuper* visti, che sol un bassà de Bosna tante volte ad suo bello piacere è venuto sol con suo exercito a depredar Croatia, Corniola, Carinthia, corso in Friul, et salvo è ritornato per tutti questi paesi, in tanto de tempo non esser trovato nessuno, che lo opugnasse, et a noi imputando per obstinazione voler fare questo viazo. *Nihilominus* havendo compassione di quelli fideli cristiani *utriusque sexus*, quali pativano per la fede de Cristo in quella citade de tanta importantia a questo regno, certo mai non pensassimo mutarse de opinione, anzi fixa opinione haveamo che la desiderata fine veneria al presente successo, per adiuto de lo Omnipotente in lo quale unico era tutta nostra speranza, et non invano, come qui apresso intenderete.

Havendo inteso che ogni homo cercava indusio ad tal viazo, ne fu forza aproximarse al vado de Sava un Mercore da sera, zoè a di 7 de Zugno, et arivato, passar Sava sol con nostri 400 cavalli et 200 fanti sopra quello del Turco; per lo qual passar forono forzati passar ancora quella sera li ambi bani de Croatia, et molti altri, dove ne fo forza aspettar el zorno sequente, finchè passassero anche altri. Et Venerdi, come di sopra dicemo, se inviassimo, et quello medesimo giorno, zoè Mercore, quando passassimo lo fiume, quella sera se levò el bassà de lo assedio et ne vene incontra. Et lo ditto Venere se incominciorono a mostrare là avanti la prima sua fortilitia, ovvero uno de quelli doi lochi, quali haveano fortificato et stropato con boli et repari la via. Noi visto questo, firmassimo tutte squadre quale facevamo caminare sempre in ordinanza. Firmato quelle, tolessimo una squadra de fanti legieri, et propria (*vicina*?) la nostra fantaria, tutti schiopetieri, insieme doi falconeti, et 500 guastadori et 600 cavalli legieri havendo deliberato desmontar a piedi infra la fanteria, insieme alcuni nostri zentilhomeni per dar coraggio a la fantaria. Et in quello che arivasemo al loco, se retrasseno li turchi senza dellender quello loco; qual facto spianar, fecemo restar tutta fantaria pertino che passorono tutte squadre. Passate che furono

tutte squadre, partissemo in tre la fantaria come pria, zoè al primiero squadron et a lo ultimo, cussi anche in mezzo, perchè passavamo in più lochi per vallade strette, et virtualie portavano ad Jayza insieme nostri cariazi, in longo se destendevamo, *taliter* che primi non poteriano adiutare li ultimi contra qualche assalto turcal, nè l'ultimo a li primi. Et per queste tre parte, facevamo in logi stretti da la fanteria schiopetera. Passato che fossemo più avanti, ne cominciorono cumularsi, non troppo lontano da la banda dextra de quello loco dove haveano così fortificato, et vistoli star in spesso loco de una costa, desmontassemo de cavallo per trar dui colpi de falconeto, *cum* la mente de non far altro quella sera, *solum* pernoctar là, perchè era al tramontar del sol. Facto che ebbe il primo colpo troppo alto, con lo secondo mazassemo un turco; per morte del quale turchi se ritirorono in certi roveri li apresso a stare. In questo mezo, mandassemo nostra fantaria con lo suo capitano, homo assai pratico, a veder quel loco, qual in suo venir fo saltato con archibusi et schiopeti, et li foreno tre fanti mazati, nè lui volse negar suo debito, feriteno et mezorono molti turchi. *Quidam* Tachani bano, visto che fanteria propria nostra se porta vigorosamente, se aproximò al quanto più apresso, et noi vedendo le tenebre noturne sopra zonzer, andassemo là per retirar le zente. Visto nostra fantaria che noi venemo, come dragoni se rampegorono sopra quelli reperi, et passorono de là più desperatamente che humanamente, et alzorono nostro stendardo verde rosso qual fo passato con molte balote de schiopeto, et morivano molti de loro, perchè li erano adosso fanti et cavalli turchi. Visto alcuni nostri servitori lor bisogno, chieseno licentia passare a soccorso loro. Benchè ancora non era spianata la via per sufficientia, *tamen* passorono a scavezacollo et se frontorono con molti turchi lor pochi, et là mazoreno due capi turchi ditti Lutin Zelabia et Subassa de Maglai. Noi visto non li esser tempo più recularli oltra dicti reperi, li porsemo soccorso de più fantarie schiopetiere, et cominciassemo manizar guastadori quelli custodiendo per nostri schiopetieri de li lor schiopetieri, et in termino de una hora

deteno fuga lor fanti abbandonando quelli lor reperi. *Tamen*, ancora li equestri virilmente combatevano. Visto nui che sforzati erano de tanto numero turcal, et se cominciavano nostri cavalli et fanti ritirar indietro, ne convene passar oltra quelli reperi meglio che potessimo, benchè non havevamo con noi oltra 15 cavali; *tamen* mandassimo al campo per più zente, quali per fin che veneno nui hebemo animate nostra fantaria con nostro venire, perchè tutte schiappe turcal se scargavano contra noi. Tolsemo l'alteza de la costa non *cum* poco avantazo nostro, qual alteza tolta, sopravveneno nostra zente doi squadre circa cavalli 400, quali venuti insieme quelli altri assai se portorono valentemente; *nihilominus* erano troppo pochi contra tanti turchi. A noi fu forzo desmontare et scargare alquante volte 7 archibusi che havevamo insieme sopra doi rote, con li quali causassimo ritirarsi li turchi quella sera, et pernottassimo apresso el campo turcal et bassà. Non era se non una valle stretta de mezo. La matina, avanti l'alba, se levorono li turchi et se ne andorono avanti per quella via per quale a noi conveniva andare, et così ne erano sempre a li lati, dove era qualche stretto passo, *tamen* sempre con mazor danno suo che nostro, perchè noi sempre prima formavemo tutte squadre quale sempre caminavano in le sue ordinanze, cusi equestri come pedestri, et prendevamo lochi stretti con li schiopetieri, pria che lassavamo intrare nostre squadre equestre in li stretti logi. Venuti che fossemo sopra una desesa molto rata apresso uno turcal castello detto Bozaz, ne assaltorono davanti et da dietro, *tamen* con morte di molti di loro, et solo un fante nostro fu li amazato per un schiopeto. Li turchi haveano ordinato alquanto de sua fantaria che affrontasseno la prima squadra del nostro campo, et in quel medesimo tempo assaltorono la retroguardia con fantaria et con cavalli assai fortemente et assai vigorosamente quanti per numero erano. Noi quella volta cavalcavimo quasi in mezo de tutte le squadre per poter soprazonzer dove più bisogneria, et non se havevamo ancora messo per quello che turchi haveano assaltato prima fronte de nostro exercito, perchè li haveamo dato in quella squadra bon numero de

fantaria. Inteso che lo assalto era mazor sopra retroguardia che sopra antiguarda, lassassimo nostri ambi capi in loco nostro, con una squadra de fanti et 200 cavalli de proprii nostri con 100 cavalli et 200 schiopetieri. Soprazonsemo proprio che nostri haveano dato spalle et turchi con terribile corsa li persequitavano per tutta quella pianura per fina dove se cominziava a descendere quel loco rato; per qual pianura erano arbori tanto rari, che se poteva bon prevaler ogni equestre la frontato che ave li nostri noi visto animosamente se voltoreno et fecemo fuzire turchi indietro per mezo miliaro italico. *Interim* nostra fantaria se ascose apresso quelli rari arbori. Iudicato noi essere ormai tempo, dessemo spalle a galopo. Visto turchi che noi demo spale, ne cominziorono sequire con strepito et grandissimo cigare. Come nui passassimo alquanto quelli arbori dove nostra fantaria era ascosa, cominziorono trare et scargorono forse 500 schiopi in una volta, de li nostri 200 schiopetieri insieme quelli che erano prima in retroguardia restati, et mazorono turchi et molti cavalli. Scargato che hebbero una man de schiopetieri, noi voltati dessemo dentro con grande danno et vergogna loro, quali certo erano mille cavalli senza fantaria loro, et nostri erano pochi cavalli; ma quelli schioppi improvvisi li fece danno et timore. Ne lassorono passare quella discesa, et li primi turchi presto se ritirorono perchè quelli erano pochi, zoè quelli li quali assaltorono le antiguardie nostre. Nientedimeno sempre ne seguitorono per fina apresso de Jayza, mò' pezegando di dietro, mò davanti et da li lati, *tamen* fuzivano come facevamo fermare le squadre. La mattina sequente, messe le victualie in Jayza con gratia de l'Onnipotente Dio, et ordinato quello che bisognava, se ne andassemo a pernoctar lontano quasi uno miglio de Jayza *cum* lo exercito nostro per quella medesima via per la quale eramo venuti, contra voler de ambi bani quali *omnino* voleano andarsene per Camegrade, asperime vie et occulte. *Tamen* noi non volessemo far tal vergogna al nostro gratiosissimo signore serenissimo Re, anzi andassemo quella medesima via indietro per la quale eramo intrato, nè volessemo levar la matina da li nostri stecati

pria che 'l sole spargeva li soi raggi. Così anche la sera venevamo a li loci de butar stecati priachè 'l sol tramontava li monti, ben che non cessoreno li turchi sequitarne con li assalti spesissimi, così in lo tornare come feceno anche in lo intare, dovè trovavano qualche logo stretto. *Tamen* tutti li loro arsalti sempre erano a loro più danosi ch'a noi, perchè noi sempre formavamo tutte squadre et mandavamo occupare quelli logi stretti per nostra fantaria schiopetiera, prima che lassavamo intrare le squadre in logi stretti. Arivassimo in certi prati triangolari fatti per natura come se un architetto li havebbe facti, in li quali se veniva per una costa, et quella descesa, dove se intrava, in dicti prati era certa aqueta piovana, *tamen* assai trista a passare per essere fangosa et paludosa, qual passata tutte le squadre, excepto la retroguardia, qual era 700 cavalle ligieri, 200 armigeri, 200 schiopetieri, et 300 guastadori. Passato che ebbero tutte le squadre, in fora retroguardia, ne avisò antigurdia quello medesimo che ne havea comunicato uno presone turco, volerne assaltare turchi in quello stretto, dove se ussiria fora de quelli prati triangolari. Quello medesimo ne avisò la retroguardia, che ne aspectava grande numero de turchi equestri et pedestri in quello stretto, così davanti como da dietro et per ambi lati. In questo, fecemo aproximarse retroguardia a passar quella aqueta sopra li prati, aziò che tutto exercito fusse insieme. *Tamen* bassà de Bosnia, qual era a la coda, se scoverse sopra quella costa per la quale se discendeva a quella aqueta, *taliter* fu forza voltarse a la nostra retroguardia verso el bassà, et erano sotto lui in una piccola pianura de la quale se passava el guazo sopra quelli prati triangolari. Visto bassà che nostri se voltano animosamente, se fermò et non volse dar dentro: così anche nostra retroguardia stette ferma con le lanze sopra le coxe. Visto nui questo, a tutta breña coresemo là menando bon numero de fanti schiopetieri, et li apostasemo per la riva de quella aqueta de questa banda e fila uno apresso l'altro, et passati ad altra banda fecemo quello medemo de quelli fanti che erano con la retroguardia, aziò che potessino aiutare un l'altro a la retroguardia

passare, sia da che banda se venisseno li turchi per quelli prati triangolari. Havevamo anche ordinato a li dui nostri capi, *cum* propria nostra gente a cavallo et a piedi, quali erano primo squadron da poi la antiquardia, quali doveano sfrontar li cavalli overo fanti turchi se li se descalavano de quello loco stretto, qual era avanti a noi, sopra lo quale ne aspectavano. Et fu comesso non se movèr per niente da lo logo prima fosseno sforzati a combattere, perchè desideravamo poter far pria passar retroguardia al campo et poi eramo ben contenti combatter, perchè havemo quel giorno offerito (*formal?*) battaglia più et più de volte in ogni pianura qual conveniente trovavamo lata et larga per la via, *tamen* mai non volseno. Ma in quello loco vedevano tre soi avantazi grandi: primo che pioveva terribilmente, perchè schiopetieri non potevano fare un trare de schiopetto; secondo che un tal forte squadron de nostra retroguardia havevano spartito dal nostro campo; tertio eramo in loco stretto, dove non se potevamo manizare per proprii nostri cariazi. Et lor pedoni de quelle coste ne assaltavano de ogni banda, et lassavano despicar saxi grandissimi sopra noi, credendo lor certo haverne rotto, et erano venute alcune lor donne per far butini. *Tamen* non piacete a l'Onnipotente abandonare li soi; fece che bassa a pe' passò pian piano, fece aproximar alquanti centenari de turchi a la mia retroguardia assai apresso, et *cum* grandissimo stridore. Visto noi che bisogna principiare lo zuffa, et che non pole esser altro, da poi furno tanto apresso, mandai recordar le squadre de mezo che ben mirasseno da le coste dove se vedevano anche zente a cavallo in certi boschi de ambi dui lati. Facto questo, venissimo a la fronte de la retroguarda et li confortassemo con quella oratione a noi possibile, et deteno ad un tempo tutti *cum* nui dentro da poi tre volte chiamato Christo Jesu et sua Sancta Madre, quali per sua misericordia ne porseno tal adiuto, che turchi fuziteno come un grege ovile quando lupo feroce lo assalta. *Tamen* nui presto fecemo ritirarli, sentendo anche antiguardia, zoè nostro proprio squadron havea principato la zuffa. Retirato che avemo questi al primo loco, et non li potendo così presto fare passare

de altro canto, che *iterum* soprazonzeno quelli primi turchi. Qual noi visto, et temendo arsalteriano li ultimi in lo passare de aqua perchè schiopetieri non potevano trare per tanto terribile pioza, fermasemo lo squadron al primo loco, et venissemo in lo primo squadron. Trovando che un capo de li nostri era a le man *cum* la fantaria, qual se havea despicato al basso del stretto, visto noi che el stretto è descustodito per lo calar de li fanti turchi, presemo un altro squadron, qual era primo da poi lo nostro, et passasemo lo stretto a tutta brena, non trovando unico fante turco al streto, tutti erano a la zufa calati. Ma de là del stretto stava sopra una collina el sanzaco de Herzegovina con mille cavalli soi, *cum* le lanze su le coxe. Arivati che forono di propri nostri circa cavalli 20, overo poco più, dessemo dentro, et lor deteno spalle da poi poca defesa facta, et li dessemo fuga più de mezo miliar italiano con morte de molti loro primarii. Tornato che fossemo, trovassemo che nostra zente insieme nostra fantaria haveano facto grandissimo fracasso della fantaria turca, et rotto et profligadi. Successo questo da la antiguardia, sonavamo raccolto, et messo in ordine da recavo ambi doi squadroni et quanta fantaria in custodia di quello logo stretto, perchè *iterum* se congregavano per quelle coste et erano assaissimi et noi pochi. Ordinato a tutte squadre, como passaria ultimo retroguardia nostra, che ogni squadra se mova a passar avanti, nui, tolto guastadori et tagliando frasche, butavamo a spianar quello passo meglio che poteva, et fecemo mettere sutta polvere sopra li schioppi meglio che se poteva, *taliter* che ogni fante se securava far un tratto. Apreso, quali schiopetieri mettessemo villani *cum* archi et freze tante, che passò retroguardia non con poca fatica; ma con molto mazor pericolo passorono quel altro passo, perchè turchi se scoperseno de tutte quelle silve più de 15 milia turchi. Benchè tutte squadre nostre aspectavano de là del stretto, *tamen* non potevano adiutare, perchè se calavano abasso del stretto stropavano over occupavano la via, che retroguardia non poteva passare. Visto nui che dui volte nostro desmontare a piedi infra la fanteria non zovava, passassimo di là dil

stretto, et ascenso il monte cargassimo 7 archibusi sopra doi rote et trassimo con propria man nostra, *taliter*, per voler de Omnipotente in quello uno scargar mazasemo tre turchi, et deteno più comodo passar a li nostri. In questo mezo arivorono alcuni nostri fanti, quali haveano hormai sugato lor schiopetti, et feceno alcuni colpi assai boni et nissun invano, *taliter* che turchi de là tornoreno a retro nè volseno più venirne dietro ne davanti con lor grandissimo danno, morte et vergogna, perchè sono stati in tutto ben 20 milia, et noi non semo stati sie milia tutti. Lor sono morti molti et molti lor primarii capi, de li nostri non gè morto tutto numero trenta, unico zentilhomio dicto Pietro Attich, qual fu perso per deffecto del cavallo che li cascò sotto, *taliter* che con pura verità dicemo haver combattuto da Venere persino ad Luni de continuo, sempre superando tanta copia turcal per gratia de l'Omnipotente, qual sia laudato per sua infinita gratia in sempiterno. Qual per sua misericordia ve conservi in bona et propria sanitade, insieme tutti quelli ve voleno bene. Magnifico missier Zuan Antonio, cussì è stato lo successo come de sopra havemo scritto. Benchè in tal faccende rari se concordano in lo suo narrare, *tamen* per vero vostra magnificentia poi referir ovunque vi piace quanto li scrivemo, che *aliter* non è successo.

Date in Sdenz, die 24 Junii, anno Domini 1525.

Cristophoro Frangipano

conte de N. S. e Modrusa etc. *cum* man propria me scrisse.

Hátulján: *Magnifico domino Joanni Antonio Dandulo, patritio veneto, amico honorando. Venetiis.*

A levél megjelent Marino Sanuto évkönyveiben: „I diarii di Marino Sanuto“. Venezia 1894. 39. köt. 192—200. l.

TARTALOM.

	Lap
- Előszó	5
A JAJCZAI BÁNSÁG (VÁR ÉS VÁROS) TÖRTÉNETE.	
I. FEJEZET. Szintér, földrajzi viszonyok és a történelmi fejlődés. — Földtani viszonyok. — Telepedési viszonyok, rómaiak, szlávok. — A plivai zsupa. — A Hrvatín-nemzetség	9
II. FEJEZET. Hervoja Vukesics nagyvajda, majd spalatói herceg. — Jajeza építése. — Szerepe 1463-ig	28
III. FEJEZET. Jajeza vára Hervoja halála után. — Osztoja István és fia, II. Tvrtko. — A magyar védrendszer. — Kereskedelmi s egyházi viszonyok	48
IV. FEJEZET. Mátyás király bosnyák politikája. — Bosznia és a Hunyadiak. — A balkánpolitikus 1458—1463. — Brankovics György. — A kath. térítés — A pápa koronája. — Szendrő vára és Bosznia 1459. — II. Pius pápa és Bosznia. — Tomásevics István bosnyák király. — Mátyás király megbékülése. — Diplomáciai előcsatározások. — A török hadjárat kezdete	56
V. FEJEZET. Bosznia végnapjai — Mátyás király hadjárata 1463. — Török diverziók a Duna és Száva felől. — Szövetség Velenczével 1463 szept. 12. — Jajczai visszavonulás. — Az ostrom 1463 okt. 2—decz. 25. — Jajeza elfoglalása 1463 karácsony első napján. — A jajczai siker méltatása, a terület első szervezése. — Európa és a jajczai diadal. — Mátyás király második bosnyák hadjárata 1464 aug. — Mohammed szultán Jajczát ostromolja 1464 júl. 12.—aug. 22. — Zvorniki hadjárat 1464 okt. 8.—nov. 9. — A király visszavonulása	81
VI. FEJEZET. Bosznia 1464-ben, a zvorniki ostrom után. — Krisztics (Vojszalics) Mátyás török „ellenkirály”. — Jajeza 1465. — Külügyi helyzet és a balkáni kérdés. 1465. Velence, Nápoly. — Mátyás király s VI. Pál pápa. — 1465. évi déli hadmenet. — Ujlaki Miklós bosnyák királysága. — Török határharcok, bosnyák diverzió s a török ellenkirály megseggélése, 1476. — A déli végek harca. — 1480 bosnyák nyargalás, Mátyás személyes hadjárata. — Daud bosnyák basa. — Békétárgya-	

	lások. — III. Fridrik császárral való hadakozás. — Balkáni sikerek 1483. — Fegyverszünet a törökkel. — Jajcza helyzete 1483—1490. — Corvin János előtérbe lépése.	Lap 120
VII. FEJEZET.	Corvin János bosnyák királyi czíme. — A farkashidai egyezség. — Bosznia és a magyar korona államjogi viszonya a farkashidai egyezség alapján. — A farkashidai egyezség alkotmánytörténeti folyományai. — A horvát végek. Jajcza és helyzete. — Jajcza veszedelme 1491. — Jajcza insége. — Jajcza berendezése. — Jajcza 1493-iki ostroma. — Jajcza állapota 1494—1495-ben. — Végváarak hadiállapota 1498-ban. — Jajcza veszedelmétől felköltött közérzés. — Magyar velencei hadjárat 1501-ben, Jajcza szorongattatása. — Jajcza élelmézése 1503-ban. — Magyar-török béke	150
VIII. FEJEZET.	Közszellem II. Ulászló király korában. — 1504. évi költségelőirányzat a végváarakról. — A jajczai bánok gazdálkodása. — Sztrezsemlői György, Székely Miklós. A jajczai barátok. — Élelem és gazdálkodás Jajczán 1508. — Cambrai liga és Dalmácia. — Perényi Imre nádor s a végek. — Beriszló Péter harcrai. — A római curia magatartása . . .	181
IX. FEJEZET.	Jajcza s a magyar közállapotok 1516. — Országgyűlés. — Jajcza és környéke 1518. — 1518. országgyűlési rendelkezések Jajczát illetőleg. — A szreberniki bánság vége. — Török-magyar béke 1519. — A külföldi segély. — Bornemissza János a végváarak helyzetéről 1521. — Keglevich Péter. — Jajcza megrohanása 1520—1522 körül. — Nádorfejérvár eleste 1521 aug. 29. — Visszahatás Nádorfejérvár eleste után. — A német-magyar érdekközösség és segély. — A nürnbergi birodalmi gyűlés eljárása 1522. — Haditervek. — A budai udvar Jajczáért. — Jajczai őrség 1525—1526. — Pénzügyi állapot 1525—26. — Frangepán Kristóf Jajcza várát élelmező diverziója 1525 jún. 7—11. — A magyar uralom végnapjai. — Epilog	206
X. FEJEZET.	A jajczai bánság területi viszonyai. — Alsó-Szlavon megyék. — A jajczai bánság. — Orbász vármegye. — Szana vármegye. — Dubicza vármegye. — Banjalukai várromok és erődítmények kimutatása	263

TOLDALÉKOK A SZÖVEGHEZ.

I. Zuchan 1393 aug. 3. Hervoja Alsó-Bosznia vajdája behódol Zsigmond magyar királynak s Mária királynőnek	293
II. Velence, 1412 márcz. 21. A velencei titkos tanács utasítása a római velencei követekhez Dalmácia ügyében	294

III. Csopor Pál szlavón bán haláláról 1415-ben	Lap 297
IV. 1433. Zsigmond király javaslata az ország védelmének szervezetéről	298
V. Adatok Spalato és Jajcza kereskedelme s ipari forgalma történetéhez	300
VI. Kütfők Jajcza ostromához	
1. Jani Pannonii Eleg. Liber I/VIII	303
2. Laonicus Chalcocondylas 1470 körül illető részlete	305
3. Imbroszi Kritobúlosz: II. Mohemet életéből a Jajczára vonatkozó részletek	311
4. Osztroviczai Konstantin török krónikája	320
5. Török történetírókról megjegyzés	322
6. Bonfini Antalról megjegyzés	322
7. Ranzani Péterről	323
8. Giacomo di Pietro Luccarirol	323
9. Tuberoról, Luccariról	324
10. A jajczai 1463. ostrom leírása modern katonai szempontból	325
Weigel Ferencztől	
11. Barcsay Géza jelentése Tomasevics István bosnyák király teteméről	333
12 a) Mátyás király tartózkodási helyei 1463	334
b) Mátyás király tartózkodása 1464 júl.—decz.	336
c) Jajczában kelt kir. adománylevelek és missilisek	336
VII. 1489 okt. Kövendi Székely Jakabnak I. Mátyás követének alkudozásai III. Friderik császárral	338
VIII. 1522. Korbáviai Károly horvát bán a török végek állapotáról	340
IX. Izdenz-Sdencz 1525 jan. 25 Frangepán Kristóf levele barátjához Giovanni Antonio Dandolohoz, Jajcza elleni diverziojáról	347

ÁBRÁK JEGYZÉKE.

1. Úthálózat váza	10
2. Jajcza látképe vízeséssel	13
3. A plivai zsupa határvázlata	25
4. A Castello dell' Ovo Nápolyban	36
5. Jajcza vára (Castellum Ovi) nyugotrol	37
6. Mátyás király felvonulásának irányai	95
7. Jajcza tervrajza az 1463. ostromra való tekintettel	98
8. Jajcza ostroma 1463 okt. decz., az alsóváros elleni felvonulás a Kozluk felől tekintve	99

	Lap
9. Jajcza ostroma 1463 okt.—decz., az alsóváros elleni felvonulás a Katináról tekintve	100
10. A bobováci vár alaprajza	200
11. A Dombay-család címere	238
12. Bocsácz vára	247
13. Bocsácz vár fekvése	268
14. Jajcza vára és városa 1915	269
15. Krupa várának helyfekvése	270
16. Zvecsáj várának helyfekvése	271
17. D. és G. Šeher helyfekvése	275

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DB
879
J3T5

Thallóczy, Ludwig
Jajcza

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 26 01 09 012 1